BÂKÎ VE NEDÎM'İN GAZELLERİNDE SEVGİLİDEKİ GÜZELLİK UNSURLARI

Hazırlayan: Fatma KANDEMİR

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Ayşegül Mine YEŞİLOĞLU

Lisansüstü eğitim,öğretim ve sınav yönetmeliğinin Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı,
Türk Edebiyatı Bilim Dalı için öngördüğü YÜKSEK LİSANS TEZİ
olarak hazırlanmıştır.

Edirne
Trakya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ocak, 2008

ÖNSÖZ

Türk edebiyatının umumi gelişimi içinde, nazarî ve estetik esaslarını İslâmî kültürden alarak meydana gelen ve özellikle örnek olarak kabul ettiği Fars edebiyatının her yönden kuvvetli ve sürekli tesiri altında şekillenip belirgin örneklerini vermeye başladığı XIII. Yüzyıl sonlarından, XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar, bünyesini sarsıcı ve zayıflatıcı bir tepki ve değişikliğe uğramadan Arapça-Farsça kelimelerin geniş ölçüde yer aldığı bir dille varlığını altı asır sürdürmüş bir edebiyat geleneğidir.

16. yüzyıl, Türklüğün siyasi kudretçe olduğu kadar sanat, şiir, ilim bakımından da en parlak çağıdır. Bu altın çağda, üç kıtaya yayılan bir cihan imparatorluğu gerçekleşmiş, Osmanoğullarının en büyük hükümdarları ile devlet adamları gelmiştir. Yavuz Selim ve Kanunî gibi cihangirlerin ve Sokullu Mehmet Paşa gibi sadrazamların yönetiminde Türk devleti Akdeniz'in her yanını kuşatmış, batıda Viyana'ya, doğuda Acem içlerine, kuzeyde Rus steplerine ve güneyde Hind Okyanusu'na dayanan sınırlara ulaşmıştır.

İstanbul'un gelişmesi ile saray, konak ve medrese çevrelerinde bir şehir seçkinleri zümresi doğmuş, bu zümre divân şiiri ve inşasını bilgili, anlayışlı bir hüner pazarı ve zevk mihengi haline getirmiştir.

16. yüzyılda divan edebiyatı, kuruluş dönemini bitirip kendi üstadlarına bağlı, yaratıcı bir klâsik edebiyat kıvamına ulaşmıştır. Bundan sonra gelenler artık Acem klâsiklerini değil Ahmed Paşa ve Necâti ile başlayan Fuzûlî, Bâkî ile daha üstünleşen kendi öz ustalarını örnek tutar olmuşlardır.

Bâkî, iyimser, neşeli, samimi bir kişiliğe sahipti. Her düşündüğünü esirgemeden söyler, yerine denk düşen bir nükteyi herhangi bir mecliste harcamaktan sakınmazdı. Atılgan ve alaycı mizacını, kendini ciddi sayan insanlar arasında göstermekten de geri durmazdı. Padişah meclislerine sık sık çağrılır ve eğlence muhitlerine katılırdı. Bâkî, daha talebelik hayatında, o devrin bütün genç şairleri gibi

zevke ve eğlenceye düşkündü; kışın bozahâne sohbetleri, hususi işret meclisleri, Tahtakale gezintileri, Balat, Samatya ve Galata meyhaneleri, yazın Kağıthane, Bahariye, Tophane âlemleri boş zamanlarını dolduruyordu.

Bâkî'nin sanatı, tek sözle mükemmel bir sanattır. Şiirlerinde ilham ve coşkunluktan ziyade ustalık vardır. Nazım tekniği yönünden eşsiz mısralar söylemiş ve o zamana kadar hoş görülen vezin kusurlarından sakınmıştır. Bâkî'nin bir başka önemi, şiirlerine alımlı ve şuurlu bir tarzda, İstanbul şive ve konuşmasını yerleştirmiş bulunmasıdır. Bâkî'nin şiirinde, yaşadığı devrin gururlu ve haşmetli yankıları gibi İstanbul şehrinin havası ve gezintileri tablo halinde önümüze getirilir.

18. yüzyılda Osmanlı devletinin artık yıldızı sönmeye yüz tutmuş ve iki yüzyıl süren yıkım devrine girilmiştir. 1699 Karlofça Barışı ile imparatorluk tarihinde ilk defa toprak kayıpları belgelenmiştir. Rusya, Avusturya ve İran'la yapılan savaşlarda yenilişlere rağmen yine de haşmetli görünen devlet, içten içe erimektedir. İsyanlar, şehir ayaklanmaları, vezir ve padişah öldürmeleri çoğalmaktadır. Türk devletinin dünyaya saldığı korku azalmıştır. İçerde yeniçeriler, ıslah edilmez bir bela haline gelmiş, ulemanın, bilginlerin, kadıların ilim, adalet, feragat nitelikleri azalmıştır. Ganimetlerden uzak kalan hazine iyice açık vermeye başlamıştır. Anadolu'da devlet yok gibidir. Halk, nüfuslu kimselerin, eşkıya takımının elinde perişandır. İşte bu yenilgiler karşısında devlet adamlarımız ve aydınlarımız arasında Avrupa'nın bizden üstün olduğu duygusu yoğunlaşmaya başlar. Artık devlet zayıftır ve yaşayabilmek için Avrupa'ya ayak uydurmak zorundadır. Uyanık ve yurtsever padişahlarla vezirler gerilikten, yoksulluktan, düzensizlikten kurtulma telaşı içinde, iyisini fenasını ayırt edecek vakit bulmaksızın bir dizi reformlar peşine düşerler, gerçekleştirmeye çalışırlar. Haklı veya haksız olarak bu yeniliğe karşı çıkan zümreler ile bu yeniliğe gerçekleştirme savaşı yaparlar. Böylece 18. ve 19. yüzyıllar, aynı zamanda ıslâhat ve inkılâp çabaları içinde geçer.

İlk değişmeler orduda görülür. Yeniçiri Ocağını düzeltmek veya kaldırmak, padişahlar için zarurî bir amaç halini almıştır. Nitekim III. Selim gibi büyük bir padişah, yeni orduyu (Nizâmıcedid) kurma yolunda şehid edilmiştir.

Ordu dışında da birçok yenileşme hamleleri görülür. 18. yüzyıl başında Lâle Devri ve sonunda III. Selim Devri batıya özeniş ve benzeme çabalarıyla dolu zamanlardır.

Lâle Devri'nde batı ile kültür temasları başlar. Paris'e gönderilen ilk Osmanlı elçisi 28 Çelebi Mehmed'in yazdığı Sefaretnâme, Avrupa kültür ve medeniyetine imrenişlerin bir belgesidir. Lâle Devri bir safa ve eğlence çağı olduğu kadar da İstanbul'un en parlak bir sanat doruğuna yükseldiği zamandır. İstanbul'da ecnebiler çoğalmış, bunlarla Türk aydınlar arasında yakınlık doğmuştur. Nakkaş Levnî, Felemenkli bir ressamın havası içinde Türk minyatürü ile Avrupa resmini kaynaştıran güçlü ve benzersiz tablolar çizmiştir. Bilhassa Üçüncü Selim devrinde yetişen dâhî bestecilerimizin bestelerinde batı müziğinden esinlenen nağmeler kullandıkları görülmektedir.

Lâle Devri'nden bu yana, İstanbul ile Anadolu arasındaki bazı kültür yakınlaşmaları da görülür. Saz şairleri, İstanbul Tavukpazarı'na yerleşir, konak ve köşklerde saz ve sohbet meclislerine çağırılırlar. Buna karşılık bazı yüksek tabaka aydınlarının halk şiirine rağbet ettikleri görülmektedir. Halka yaklaşma havasının bir altın meyvesi de Nedîm'in koşmalar tarzında, hece vezniyle yazdığı türküdür.

18. yüzyılın başında ve sonunda, divan şiirinin son parlak şahsiyetleri olan Nedîm ile Şeyh Galîb yetişmişlerdir. Divân edebiyatının taze dilli ve hoş söyleyişli büyük şairi Nedîm, doğma büyüme İstanbulludur. Bilginler zümresinden olup ömrü boyunca müderislik yapmıştır. Nedîm şiiriyle olduğu kadar, hoş sohbeti, zarif nükteleri, neşeli tabiaı ile de aranıp seviliyordu. Kendileri de birer şair olan padişahla sadrazam, onun şiirlerini beğeniyor, yazdığı övgülerden hoşlanıyordu. Nedîmin şiiri, divan edebiyatı geleneğini birçok noktalardan aşmış, o güne kadar görülmemiş bir samimilikle, yepyeni dil ve üslûpla konuşmuştur. Onun şiiri, çağdaşlarından çok gelecek zamanlara sesleniyordu. Nedîm, sanatına günlük hayatı, kendi yaşayışını ve çevresini koyabilmiş bir şairdir. Nedim'in yaşadığı muhit ve şehir hayatı çok eğlencelidir. Şehirde neşe bin bir şekle ve renge bürünür. Şehirli süse düşkündür. Her gün kıyafetini değiştirir.

"Bâkî ve Nedîm'in Gazellerindeki Sevgili de Güzellik Unsurları" adlı çalışmamızla denizden bir damla su içmeye çalıştık. Bu konuyu seçişimizin sebebi bu önemli iki şairi biraz daha iyi tanıyabilmektir. Tezimizin karşılaştırma bölümünde benzerlikleri ve farklılıkları ortaya koymaya çalıştık.

Bu çalışmamızın daha iyi olması için önce bir dizi kaynak araştırması yapıp yazılan eserleri inceledik, daha sonra fişleme tekniğini esas alarak bütün gazelleri fişledik. Sonra ise bunları güzellik unsurlarını (saç, kaş, göz, yanak) esas alarak tek tek ayırdık. Gazellerdeki güzellik unsurlarını belirledikten sonra onları benzetildikleri unsurlar açısından ele alıp ayrıntılı bir şekilde inceledik. Biz bu çalışmayı yaparken Cemal Kurnaz'ın Hayâlî Bey Divanı'nın Tahlili" adlı eseri esas aldık. Bu çalışmamızla Bâkî'nin 16.yy'da getirmeye çalıştığı yenilikleri gözler önüne sererken; Nedîm ise 18.yy'da güzeli somutlaştırıp, sevgiliyi ete kemiğe büründürmüştür. Nedim, divan şiiri geleneğinin dışına çıkıp kalıplaşan (siyah saç, kara göz) unsurları değiştirmeye çalışmıştır.

Tezimizde ilk önce Bâkî'nin hayatı, edebi şahsiyeti, eserleri verildikten sonra, Bâkî'nin gazellerinin güzellik unsurlarının açıklamalı tasnifine geçildi. III. Bölümde ise Nedîm'in hayatı, edebi şahsiyeti, eserleri incelenmiştir. IV. Bölümde ise Nedîm'in gazellerindeki güzellik unsurlarının açıklamalı tasnifi yer almaktadır. Her iki şairdeki güzellik unsurlarını tanıttıktan sonra şairlerin benzer ve farklı yönlerini belirtip, divan şiirine getirdikleri yenilikleri karşılaştırmalı bir şekilde belirttik. Çalışmamız, yararlandığımız kaynakları belirtmek amacıyla kaynakçayla sona ermektedir.

Son olarak çalışmalarım esnasında bana yardımcı olan, beni teşvik eden, yönlendiren, elinden gelen desteği esirgemeyen Sayın hocalarım Prof. Dr. Süreyya BEYZADEOĞLU'na ve Yrd. Doç. Dr. Ayşegül Mine YEŞİLOĞLU'na teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Fatma KANDEMİR
Ocak 2008

Tezin adı: Bâkî ve Nedîm'in Gazellerinde Sevgilideki Güzellik Unsurları
Hazırlayan: Fatma KANDEMİR

ÖZET

Yapılan bu çalışma, Divan edebiyatının iki önemli şairi olan Bakî ve Nedîm'in Türkçe divanlarındaki gazeller esas alınarak yapılmıştır. Çalışmamızda konu başlığı "Bakî ve Nedîm'in Gazellerinde Sevgilideki Güzellik Unsurları" dır. Tez "Önsöz", "Giriş", "I. Bölüm", "II. Bölüm", "III. Bölüm", "IV. Bölüm", "V. Bölüm", "Sonuç" ve "Kaynakça" kısımlarından oluşmaktadır. "Önsöz" bölümünde tezimizi nasıl hazırladığımız anlatılarak, "Giriş" kısmında kısaca bilgi verildi. Bakî ve Nedîm'in Dîvân şiirine kattığı yenilikler de elimizden geldiğince anlatılmaya çalışıldı. "I. Bölüm" Bakî'nin hayatı, sanatı ve edebi kişiliğine ayrılmıştır. "II. Bölüm", Bakî'nin gazellerinde sevgilideki güzellik unsurları'nın tespitinden oluşmuştur. "III. Bölüm" Nedîm'in hayatı, sanatı ve edebi kişiliği üzerinedir. "IV. Bölüm" de Nedîm'in gazellerindeki sevgilide güzellik unsurları anlatılmıştır. "V. Bölüm" Bakî ve Nedîm'in gazellerindeki güzellik unsurları'nın bir karşılaştırılmasını içermektedir. "Sonuç" kısmında çalışmanın başından sonuna kadar elde edilen bilgiler değerlendirilerek bir sonuca varılmıştır. "Kaynakça" kısmında ise tezde yararlanılan eserlerin künyeleri verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Bâkî, Nedîm, Sevgili, Aşk, Aşık

Name of thesis: Beauty Elements of Bâkî and Nedîm's Ghazels
Prepared by: Fatma KANDEMİR

ABSTRACT

This work is based on Guzellik Unsurları of Bâkî and Nedîm's ghazels. Thesis is composed of preface, intraduction. First part, second part, third part, forth part, fifth part, conclusion and bibliography. In the preface part, it is explained how the thesis is prepared. In the introduction part we give information about Classical Ottoman poetry. What Bâkî and Nedîm centribute to Classical Ottoman poetry is explained as well. In the first part, the information which is give is about Bâkî, his life, his art and the works he contributes to Classical Ottoman poetry. In the second part beauty elements of darling are explained Bâkî's ghazels. In the third part some information is give about Nedîm, his life, his art and the works he contributes to Classical Ottoman poetry. In the forth port beauty elements of darling are explained in Nedîm's ghazels. In the fifth part it is seen a comparasion of beauty elements of Nedîm and Bâkî. In the canclusion part, it cames to the canclusion by evaluation every information. In the bibliography part it is given the names of the works which we benefit for the thesis**.**

Keywords: Bâkî, Nedîm, Dear, Love, in Love

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ

Dîvân şiiri "XV. asırda Necâti, Ahmet Paşa, XVI. asırda Zâti, Fuzûlî, Bâkî, Hayâlî, Yahya Bey gibi şâirlerin elinde şekillenmeye başlar ve gelişir.Bâkî yaşadığı döneme damgasını vurmuş ve herkesin gönlünde taht kurmuştur. XVII. asırda Nefî kasidelerinin ihtişamıyla, Nâbi hikemi tarzıyla herkesi etkilerken XVIII. asırda Nedîm dîvân şiirine kabiliyeti doğrultusunda yenilikler getirip kendisini göstermiştir."

Bâkî rind yaradılışı ,neşeli kişiliği ve coşkusuyla çevresi tarafından her zaman sevilmiştir. Yaşadığı dönemin bütün güzelliğini gazellerinde dile getirmekten çekinmemiştir. Gazellerinde ulaştığı söyleyiş mükemmelliğiyle döneminin "Sultânü'ş-Şu'âra"sı olup herkesin takdirini kazanmıştır.

Bâkî'nin şiirlerinde devrinin ihtişamını, zengin hayatını, o dönemin rahat yaşantısını bulmak mümkündür.

Bâkî , medrese eğitimi aldığı için Arapça ve Farsçayı çok iyi bilmesine rağmen şiirlerinde temiz, sade bir İstanbul Türkçesi kullanmıştır.Bâkî ,medrese eğitimi almıştır, ancak gazellerinde tasavvuf etkisi yoktur. Şiirlerinde tasavvuf pek görülmez. Gençliğinde Zâtî'nin dükkanına gidip gelerek çevresine kendini tanıtmış, sevdirmiş ve bütün şâirlere yeteneğini gösterme fırsatı bulup, hepsine büyük bir şâir olduğunu göstermiştir. Döneminde ve daha sonraki birçok şâiri kendisine hayran bırakıp onları etkilemiştir.

Nedîm, rindliği, yaşama sevinci, farklı bakış açısı ve divân şiirine getirdiği yeniliklerle kendisinden hep söz ettirmiş bir şâirdir.Nedim de medrese eğitimi almış Arapça ve Farsçayı bilen bir şairimizdir. O da Arapça ve Farsça yazmak yerine şiirlerinde sade ve temiz bir Türkçe kullanmayı tercih etmiştir. Ancak şiirlerinde kullanmış olduğu soyut kelimeler, biraz da sebk-i hindi üslubunda görülen hayalde ince söyleyişler şiirlerini daha sanatlı yapmıştır.Baki'de görülen açık ifadeler Nedim'de görülmekle birlikte, Nedim'in ince söyleyişi, ince manası Baki'nin

şiirlerinde yoktur. Nedim,bu ince söyleyişi birbiri arkasına getirdiği kelimelerle sağlamıştır. Bunu da Farsça terkiplerle oluşturmuştur.

Nedîm, devrinin padişahlarına kendini tanıtmayı ve sevdirmeyi başarmıştır. Padişahların ve eğlence meclislerinin vazgeçilmez bir şâiri olmuştur.

Nedîm'in gazellerinde devrinin eğlence hayatını, İstanbul'un köşklerini, saraylarını, helva sohbetlerini ve sabahlara kadar süren eğlence hayatını bulmamız mümkündür.

Nedîm'in gazellerinde sevgili,bütün güzelliğiyle,soyut ve somut gözler önündedir. Giysisi, duruşu, gülüşü ile gözümüzün önünde canlanan bir sevgilidir. Nedim'in sevgilisi adeta sayfalardan çıkıp, yanımıza gelecek derecede canlıdır. Sevgilinin boyu, uzun süren bir ömürdür, güzel bir mısradır, fıskiyeden fışkıran sudur. Divan şiirinde kara gözlü, kara saçlı sevgiliye, Nedim'in şiirlerinde mavi gözlü, sarı saçlı bir sevgili de eklenmiştir. Kısaca Bâkî ve Nedîm şiirleriyle yaşadıkları çağın tanığı olmuşlardır. Bu çalışmamızda Baki'nin 1137 beyiti, Nedim'in ise 444 beyiti örnek olarak verilmiştir.

BÖLÜM I

PROBLEM

Edebiyat, milletin öz benliğini oluşturan unsurların en önemli sicilidir. Geçmiş ve gelecek arasında en büyük bağlantıyı sağlayan bir köprü niteliğindedir. Bu nedenle gelecek nesillere her şeyiyle bizim olan eski Türk şiirini tanımak ve tanıtmak en asli görevimizdir.

Türk, edebiyatının umumi gelişimi içinde, nazari ve estetik esaslarını İslâmi kültürden alarak meydana gelen ve özellikle örnek kabul ettiği Fars edebiyatının her yönden kuvvetli ve sürekli tesiri altında şekillenip belirgin örneklerini vermeye başladığı XIII. yy sonlarından XIV. yy'ın ikinci yarısına kadar, bünyesini sarsıcı ve zayıflatıcı bir tepki ve değişikliğe uğramadan Arapça- Farsça kelimelerin geniş ölçüde yer aldığı bir dille varlığını altı asır sürdürmüş bir edebiyat geleneğidir.

Dîvân edebiyatının en önemli özelliği bir mazmunlar edebiyatı olmasıdır. Mazmun " mana, kavram, bir sözün içinde gizli olan sanatlı anlam" demektir. Edebiyatta bir şeyi özelliklerini çağrıştırarak kelime gurupları içinde gizlemektir.

Dîvân şiirinin mana ve sanat örgüsü yüzyıllar boyu mazmunlar ile estetik bir yapı kazanmış ve ince bir zevk dünyası ortaya koymuştur. Kullanılan mazmunlar aynı olsa bile söyleyiş yönünden farklılıklar görülmektedir.

Bir şâirin kendisinden önce gelenleri taklit ettiği veya yenilikler getirdiği konusunda karar verebilmenin tek yolu da eserin tahlil metoduyla incelenmesi ve karşılaştırılmasıdır. Biri XVI. yy'da yaşayan Bakî ile XVIII. yy'da yaşayan Nedîm 'in gazellerini güzellik unsurları açısından karşılaştırarak, bu iki önemli şahsiyetteki güzellik unsurlarını tespit etmeye karar verdim.

16. yüzyılın büyük şâiri Bakî, dîvân edebiyatımızın önde gelen şâirlerindendir. Zekası ve güçlü edebi şahsiyetiyle Dîvân şiirimiz şekil bakımından mükemmelliğe ulaştırılmıştır. Bakî , 1526-27 yılında İstanbul'da doğmuştur. Daha

hayattayken“ Sultânü’ş-şu’arâ” unvanını almıştır. Bakî, nazım tekniği yolu ile kusursuz şiirler söyleyebilen şâirdir. Aruza son derece hakim olan bu sanatkar, şiirin dış cephesini sağlamlaştırırken iç yapısını da ihmal etmemiş; beyitleri renkli ve orijinal hayallerle süslemiştir. Devletin önemli makamlarında yer almıştır. Bakî, zevk ve sefaya, eğlenceye düşkün rint bir şâirimizdir. Ona göre,insan ömrü “gül devri” yani ilk bahar mevsimi gibi çok kısadır, bu kısacık ömrü sefa ile geçirmeli, mümkün oldukça hayattan kâm almalıdır. Şiirlerinde beşeri bir aşkı terennüm ettiğini görmekteyiz.

Bakî’nin şiirlerinde tasavvuf pek görülmez. Rastladığımız tasavvufi lugat, yalnızca hüner göstermek için alınmış sayısı sınırlı, aynı zamanda genel telâkki ve tabirlerden ibarettir. Bakî, tasavvufun yerine, yaşadığı hayatla ilgilenmeyi tercih etmiştir.

Nedîm, Osmanlı şâirleri arasında devriyle birlikte anılan hatta özdeşleşen müstesna şâirlerdendir. Lale devrinde Nedîmle aynı muhitte yaşayan ve devrin havasını onunla birlikte teneffüs eden pek çok şâir olmasına rağmen devrinin ruhunu onun kadar eserine yansıtabilen şâir yoktur. Damat İbrahim Paşa’nın Osmanlı Kültür ve Sanat Hayatında gerçekleştirmeye çalıştığı hamleye Nedîm hem müderris hem de şâir olarak katkıda bulunur. Onun şiirlerinde tasavvufi bir derinlik ve zihni tasavvuflara dayalı ustalık merakı yoktur. Her şey kendiliğinden olmuş izlenimi verir. Nedîm ‘in 1681 yılında doğmuş olduğu tahmin edilmektedir. Anne tarafından Mevlâna soyundandır. Nedîm, söyleyiş mükemmelliğine önem vermiştir. Dönemin eğlencelerini, şiirlerine en güzel şekilde yansıtmıştır.

Bakînin etkisi XVII.yy da Şeyhülislam Yahya’da da kendini göstermiş ve iki yüz yıl sonunda Nedîm’e kadar ulaşmıştır. Nedîmde görülen rindlik, hayata bağlılık, coşkunluk, tasavvufun eksikliği kısaca Nedîmâne eda hep Bakî’nin etkisini gösterir. Bakî’nin kullandığı İstanbul Türkçesi de Nedîm’in şiirlerinde tam anlamıyla yerleşmiştir.

Bu iki şâirin gazelleri vasıtası ile mümkün oldukça hayal dünyalarına girmek, onları ve dönemlerini daha yakından tanımak ve bu iki önemli şahsiyetin

gazellerinde yer alan sevgilideki güzellik unsurlarını belirlemek için karşılaştırmalı bir çalışmayı yapmış bulunmaktayım**.**

AMAÇ

Tezimin seçilmesindeki öncelikli amaç 16.yy'da yaşayan Bakî ile 18.yy'da yaşayan Nedîm'in Gazellerindeki Sevgilide Güzellik Unsurlarını belirleyip, tespit etmektir. Çalışmanın amacı iki şairin gazellerindeki malzemeyi tespit etmektir.

ÖNEM

Dîvân edebiyatı, bilhassa Dîvân şiiri 6 asrı aşkın bir zaman Osmanlı toplumundaki sanat zevkinin en seçkin ve büyük bir bölümünü oluşturmuştur. Bakî ve Nedîm önemli iki şâirimizdir. Bu şâirlerin gazellerinde yer alan güzellik unsurları tespit edilmiş, Eski Türk Edebiyatı alanı için önemli bir çalışma yapılmıştır. Bu tezde, Divan edebiyatının iki önemli şairinin gazellerini ele alarak ve Divan edebiyatının en önemli, çok işlenen,ana konusu olan aşk konusunda tartışılmaz kişi olan sevgiliyi anlatmaya çalıştım.Sevgilinin bütün olarak nasıl bir sevgili olduğunu,sevgilinin ne şekilde yer aldığını ve sevgilinin güzellik unsurlarını tespite çalıştım. Divan edebiyatının ana konusu olan aşkın yöneldiği kişi olan sevgiliyi anlatmam, tezin önemini belirtir.

BÖLÜM II

YÖNTEM

ARAŞTIRMA MODELİ

Araştırma, tarama ve karşılaştırma modelindedir.

EVREN VE ÖRNEKLEM

Araştırmada 16. ve 18. yy şâirlerinin bütün şiirleri genel evrendir. Tümüyle güvenli bir şekilde genel evrene ulaşmanın imkansızlığı nedeni ile, çalışma evreni 16.yy'dan Bakî ve 18.yy' dan Nedîm'in gazelleri ile sınırlandırılmıştır. Yaptığımız ön araştırmalar neticesinde örnek (model) oluşturulan eserler**:**

GÖLPINARLI, Abdülbâki (1972): Nedîm Dîvânı, Ankara, İnkılâp ve Aka kitapevleri.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri (1955-1987): Bakî Dîvânından Seçmeler, Ankara.

OLGUN, Tahir (1938): Bakî'ye Dair, İstanbul, S.96.

KÜÇÜK, Sabahattin (1994): Bakî Dîvânı, Ankara, TDK yayınları.

KÜÇÜK, Sabahattin (2002): Bakî ve Dîvânından Seçmeler, Ankara Kültür Bakanlığı yayınlar.

İPEKTEN, Haluk (1998): Bakî, Hayatı Eserleri ve Sanatı, Ankara, Akçağ yayınları.

MACİT, Muhsin (2000): Nedîm, Hayatı Eserleri ve Sanatı, Ankara, Akçağ yayınları.

PALA, İskender (1998) : Bakî, İstanbul, Timaş yayınları.

VERİLERİN TOPLANMASI

Sabahattin Küçük'ün Bakî Dîvânı ve Abdülbakî Gölpınarlı'nın Nedim Dîvânı esas alınmıştır ,incelenip taranmıştır. Bu iki Dîvân'da yer alan gazellerdeki güzellik unsurları belirlenip tespit edilmiştir. Ayrıca konuyla ilgili teorik kitaplara ve sürekli yayınlara da baş vurulmuştur.

VERİLERİN ÇÖZÜMÜ VE YORUMLANMASI

Adı geçen şâirlerin gazellerinin incelenmesi ve karşılaştırılması sonucu elde edilen veriler belirlenip, tespit edilmiştir. Böylece Bakî ve Nedîm'in Gazellerindeki Sevgilide Güzellik Unsurları ortaya konulmuştur.

SAYILTILAR

Bu araştırmada aşağıdaki sayıltılardan hareket edilmiştir.

Problem kısmında da belirtildiği gibi Dîvân şiirinin Türk kültüründeki yeri ve önemi büyüktür. Dîvân şâirleri, devirlerinin siyasal, sosyo-kültürel yapısına ışık tutar. Bakî ve Nedîm gazelleri ile dönemlerine ışık tutmuşlardır.

Edebiyat alanında yapılacak karşılaştırmalı çalışmalar, sanatkarlar hakkında verilecek hükümlerin daha sağlam temellere dayanmasını da sağlayacaktır. Tezin hazırlanmasında bu durum göz önünde bulundurulmuştur.

SINIRLILIKLAR

Tezin boyutları ve zaman yetersizliği gibi faktörler göz önüne alınarak araştırmaya esas olan şâirlerin yalnızca gazellerindeki sevgilide güzellik unsurlarının belirlenmesiyle yetinilmiştir.

TANIMLAR

Genel: Klasik şark şiirinin en mühim ve en çok kullanılmış olan nazım şeklidir. Araplar'dan Acem'lere onlardan da Türklere geçmiştir. (Ferit Develioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat)

Mazmun: (zımn'dan). 1) Ödenmesi lazım gelen şey. 2) Mana, kavram. 3) Nükteli, sanatlı, ince söz. (Ferit Develioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat).

I.BÖLÜM

BÂKÎ

a. HAYATI[1]

XVI. yüzyıl Osmanlı edebiyatının büyük şairi Bâkî 1626-1627 yılında İstanbul'da doğmuştur. Asıl adı Mahmud Abdülbâkî'dir. Babası Fatih cami müezzinlerinden Mehmet Efendi adında bir kişidir. Bâkî, fakir bir ailenin çocuğudur. Babası Bâkî'yi küçük yaşta sarâc çırağı yapmıştı. Bâkî bu işte bir süre çalıştıktan sonra medrese derslerine devam etmeğe başlamış, zekası, okuma isteği ve yeteneği sayesinde kısa zamanda kendini göstermiştir. Medrese öğreniminde özellikle devrin tanınmış müderrislerinden Ahaveyn lakabıyla anılan iki kardeş; karamanlı Ahmed ve Mehmed Efendi'lerden çok yararlanmıştır.

Medresede ders arkadaşları arasında birçok yetenekli kişi, bu arada 14 şair vardı: İleride büyük bir ün kazanacak olan şair ve âlem Nev'î, şair Üsküblü Vâlihî, Edirneli Mecdî, XVI. yüzyılın büyük âlim ve tarihçilerinden Hoca Sa'deddin Efendi ile birlikte ders okumuştur. Bu bilim ve şair çevresinde Bâkî genç yaşta şiire başladı ve 20 yaşlarında iken İstanbul'da genç şairler arasında kendini kabul ettirdi. Hocası Karamanlı Mehmed Efendi adına söylediği "Sünbül Kasidesi" şair olarak ününün daha çok artmasına sebep oldu. Bu sıralarda devrin şiir üstadı bilinen Zâtî'nin Beyazıt Camii avlusundaki remilci dükkanına devam etmeğe başlamıştı. Zâtî'nin dükkanı bu devirde bir edebiyat okulu durumundaydı; genç şairler buraya gelir, şiirlerini Zâtî'ye okur, onun fikirlerini alır, şiirlerini devrin üstadına beğendirmeye çalışırdı. Bu genç şairler arasında en yetenekli olanı da Bâkî idi.

Bâkî, Zâtî'nin dükkanına ilk gelişini şöyle anlatmıştır: İlk gazelim olan,

Her kaçan gönlüme fikr-i ârız-ı dilber düşer
Gûyiâ mir'âta aks-i pertev-i hâver düşer

---

[1] Dr. Sabahattin Küçük, Baki Divanı, Atatürk, Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu T.D.K Yayınları, Tenkitli Basım, Ankara, 1994

matla'lı gazelimi Reis-i Şa'irân-ı Rum olan Zâtî'ye götürdüğümde yaşımın küçük olması sebebiyle, bu şiiri benim yazdığıma inanmadı. Kimsenin şiir hazinesine ve söz cebine el uzatmamam gerektiğini, bunun çok kötü ve ayıp bir şey olduğunu söyleyerek öğütler vermeye başladı. Son derece utandığımdan cevap verecek kudreti kendimde bulamadım. Sadece "Hayır bu şiir benimdir" diyebildim. Bunun üzerine Zâtî, beni sınamak için kendi Divanı'ndan bazı yerler gösterip sorular sordu; bu şiirlerin nazik yerlerini, inceliklerini göstermemi istedi. Üstadın kulakları ağır işittiğinden önemli yerleri şiirler üzerinde parmağımla göstererek açıklamak zorunda kaldım. Üstada ikinci gidişimde,

Gülşen istersen işte meyhâne
Gül-i handan gerekse peymâne
N'ola dehr içre nişânım yog ise ankâyım
Ne aceb seyl gibi çağlamasam deryâyım

matla'lı gazellerimi götürdüm ve sonunda Zâtî'yi bu şiirlerin başkalarının olmadığına ve benim söylediğime inandırabildim. Bunun üzerine beni uzun uzun övdü, dualar etti."

Kanunî Sultan Süleyman'ın Süleymaniye Camii çevresinde yaptırmaya başladığı medreselerden ikisi 1553'de tamamlanarak öğretime açılmıştı. Padişah çok önem verdiği bu medreselerden birinin başına Kadızâde ötekine de Mimârzâde Efendileri getirmişti. Bâkî o yıl devrin tanınmış âlimlerinden olan Kadızâde Şemseddin Ahmed Efendi'nin derslerine devama başladı. Bu tarihte 26-27 yaşlarında bulunuyordu. Zekası ve çalışkanlığı ile kısa zamanda hocasının gözüne girerek, onun yardımıyla Süleymaniye medresesinin yapılmakta olan öteki binalarının yapımına nezaretçi olarak atandı. Bir taraftan öğrenimini sürdürürken, öte yandan da bir yıl kadar bu görevi yürüttü. 1555'de Nahcıvan seferinden dönen Padişah'a sunduğu,

Etdi şehri şeref-i makdem-i sultân-ı cihân
Reşk-i bağ-ı İrem ü gayret-i gülzâr-ı cinân

matla'lı kutlama kasidesinde, bir yıl bu görevde bulunduğundan ve üç yıldır medrese hücrelerinde yatıp kalktığından sözederek sultanın yardımını rica etti. Böylece kendini Kanunî Sultan Süleyman'a tanıttı.

Bu sıralarda hocası Kadızâde Şemseddin Ahmed Efendi Haleb kadılığına gönderilince Bâkî'yi de beraberinde götürdü. Bâkî, Haleb'de dört yıl kadar kaldı. 1560 yılında yine hocası ile birlikte İstanbul'a dönerken Konya'da tanıştığı Ebussuûd-zâde Mehmed Çelebi'yi görerek ondan babasına hitaben bir tavsiye mektubu aldı. Bâkî böylece devrin tanınmış kişileri ve devlet büyükleriyle tanışıklık kurmaya başladı. Çeşitli medreselerde müderrislik verilerek ödüllendirildi. Bâkî, İstanbul'da Mahmud Paşa medresesi müderrisliğine getirildiğinde 38 yaşında bulunuyordu.

Bâkî artık, kendi bir şair olan ve Muhhibbî mahlasıyla şiirler yazan Padişah'ın gözüne girmiş, şiirlerini kabul ettirmiş, ondan ihsan ve lutuf görmeye başlamıştı.

Bâkî'nin hayatının Padişah'ın himayesindeki bu rahat ve mutlu devri ancak iki yıl kadar sürdü. 1566 yılında Kanunî Sultan Süleyman'ın ölümü ile yeniden korumasız ve üstelik bu çabuk ilerleyişini kıskanan birçok dostunun düşmanlığı ile karşı karşıya kaldı. Sultan Selim II'in Osmanlı tahtına oturmasıyla Bâkî, bir cülûs kasidesi sundu:

Bi-hamdilillah şeref buldı yine mülk-i Süleymânî
Cülûs etti sa'âdet tahtına İskender-i sânî

Ama bu çalışması, Bâkî'nin müderrislikten uzaklaştırılmasını önleyemedi. Ancak üç yıl sonra tekrar Murat Paşa ve az sonra Eyüb Sultan Medresesine atanmakla durumunu düzeltebildi. Bâkî, müderrislikte derece derece yükselerek 1573'de Sahn-ı semân müderrisi oldu, bu arada gerek sunduğu şiirler ve gerek Feridun Bey'le, Sadrazam'ın yardımıyla Padişah'ın huzuruna kabul edilmeye başlamıştı. Artık devrin büyük âlim ve şairlerinden sayılıyordu. Sultan Selim'e çeşitli vesilelerle şiirlerini sunmaya başladı.

Bâkî'nin bu rahat hayatı padişahın ölümüne kadar sürdü. Artık devrin büyük şairi sayılıyordu. Ününü yapmış, kendisini herkesin saygı gösterdiği ve devrinin en büyük şairi olarak kabul ettirmişti. Bu yüzden Sultan Selim'in ölümünden sonra, Kanunî'nin ölümünde olduğu gibi büyük sarsıntı geçirmedi. 1574'de Osmanlı tahtına geçen Sultan Murat III devrinde de sarayla ilişkisi sürdü. Ayrıca Sadrazam Sokullu Mehmet Paşa'da Bâkî'yi koruyordu. Padişahın cülusundan az sonra maaşı yükseltilerek müderrisliğin en yüksek derecesi olan Süleymaniye Medresesi müderrisliğine getirildi.

Bâkî'nin ünü doruk noktasına erişmişken bu arada, büyük bir tehlike geçirdi: Üçüncü padişah tarafından da korunduğunu gören düşmanları, bir gazelini padişaha göstererek, onu gözden düşürmeye çalıştılar. Gazeldeki,

Cihânun nimetinden kendi âb u dânemiz yeğdir
Elin kâşânesinden gûşe-i vîrânemiz yeğdir

beyti ile Padişah'ın ihsan ve iltifatlarını küçümsediğini ve,

Gınâ sadrındaki mağrûr u nâ-âsûde serverden
Fenâ bezminde hâb-âlud olan mestânemiz yeğdir

beyti ile de, gençliğinde çok içki içen ve bunu

"Benim tab'-ı Selîmim bâde-i hamrâya mâ'ildir"

mısra'ıyla da anlatan Sultan Selim'e işâret edildiğine Sultan Murad'ı inandıracak ve bundan "babanı sana tercih etmişdir" sonucunu çıkararak Padişah'ın gazabını Bâkî'nin üzerine çekmeyi başardılar. Sultan Murad, Bâkî'yi Süleymaniye müderrisliğinden attığı gibi, İstanbul'dan da uzaklaştırılmasını buyurdu. Telaşa düşen dostları bu gazelin başka birine ait olduğunu söyleyerek Bâkî'yi kötü bir felaketten kurtardılar. Yine de İstanbul'dan uzaklaştırılarak Edirne'de Selimiye Müderrisliğine gönderilmesini önleyemediler.

Bâkî, bir süre Edirne'de kaldı. Sonra 1579'da Mekke kadılığında, bir yıl sonra da maaşı arttırılarak Medine kadılığına atandı.

Bâkî, Medine kadılığında çok kalamadı. Doğup büyüdüğü İstanbul'dan ve Padişah'ın çevresinden uzakta yaşamak onu üzüyordu. Kadılığından da yakınmalar başlamıştı; gevşek davranmakla ve görevini gereği gibi yapmamakla suçlanıyordu. Halkın memnuniyetsizliği çoğalmaya başlayınca, bir yıl kadar kaldığı Medine kadılığından uzaklaştırılarak İstanbul'a çağrıldı.

İstanbul'a dönen Bâkî, Padişah'a yaklaşabilmek ve yeniden eski durumunu kazanabilmek için Kutb Mekkî'den türkçeye çevirdiği Mekke tarihini ve bir kaç gazelle bir kasidesini Sultan Murad'a sundu. Bâkî böylece Padişah'ın yeniden koruması altına girmiş oluyordu. Bu arada eski koruyucuları Ferhad Paşa va Siyâvuş Paşa, padişah hocası olan medrese arkadaşı Hoca Sa'deddin Efendi'nin yardımıyla İstanbul kadılığına getirildi. Ama aynı yıl içinde ya da en çok bir yıl sonra bu görevden uzaklaştırılarak Üsküdar'da oturmaya mecbur edildi. Bâkî bir yıl kadar açıkta bekledikten sonra 1586 haziranında yeniden İstanbul kadılığına ve birkaç ay sonra da Anadolu kazaskerliğine getirildi. İki yıl bu görevde kaldıktan sonra kazaskerlikten uzaklaştırıldı.

Bâkî bu kez üç yıl kadar boşta kaldı. 1591 nisanında ikinci kez Anadolu kazaskeri ve bir yıl sonra da Rumeli kazaskeri oldu. Böylece ilmiyle mesleğinin en yüksek derecelerine ulaşmış oluyordu. Artık önünde şeyhülislâmlıktan başka yükseleceği makam kalmamıştı. Fakat bu emeline kavuşamadan birkaç ay sonra emekliye ayrılmak zorunda kaldı.

Şeyhülislâmlığın eşiğine kadar gelmişken bu makamı elde edemeden emekli edilen Bâkî, küskün ve umutsuz bir köşeye çekilmişken 1959 yılında Sultan Murad'ın ölümü ve Osmanlı tahtına Sultan III. Mehmed'in geçmesiyle yeniden umutlandı. Emeline ulaşmak ve Şeyhülislâmlığa atanmak amacıyla bu padişaha da hemen bir cülus kasidesi sundu:

Minnet cenâb-ı Hakka demâdem hezâr bâr
Fasl-ı şitâda bâğ-ı cihân buldı nevbahâr

Bu çabasının karşılığı olarak da yeniden Rumeli kazaskerliğini aldı. Artık Bâkî'nin gözü şeyhülislâmlıktan başka bir şey görmüyordu. Bu makamı elde etmek için bazı saray oyunlarına da başvurmaktan çekinmedi. Ama hesapları yanlış çıkınca, Şeyhülislâm Bostan-zâde'nin etkisiyle Rumeli kazaskerliğinden uzaklaştırıldı. Bu arada amacına ulaşabilmek için eski arkadaşı ve birçok kere yardımlarını gördüğü Hocası Sa'deddin Efendi'ye karşı olan hareketlere katılmaktan bile çekinmiyordu. Hadım Hasan Paşa sadrazam olunca, onun yardımlarıyla üçüncü kez Rumeli kazaskerliğine getirildi.

Fakat kader yaşlı şairle oynamasını sürdürüyordu. Bir yıl kadar Şeyhülislâmlık eden Sa'deddin Efendi 1599 ekiminde Ayasofya camiindeki bir mevlide giderken birden ölünce Bâkî yeniden umutlandı. Ama bu kere de Şeyhülislâmlığı alamadı. Padişah bu makama Sun'ullah Efendi'yi atadı.

Bu son hayal kırıklığı üzerine, yıllardır Şeyhülislâm olmak için didinen ve bu yüzden de sinirleri bozulup hastalanan Bâkî, büsbütün sarsılarak bir süre yatakta kaldı. Sağlığı biraz düzelirken bir gün konağındaki cariyelere sinirlenip onları dövmeye kalkışınca tekrar yatağa düştü ve 7 Kasım 1600 tarihinde 73-74 yaşında öldü.

Dört padişah devrinin en büyük şairi olarak tanınmış, devletin en yüksek kademelerinde yıllarca görev yapmış olan Bâkî, şanına uygun, büyük bir törenle toprağa verildi. Şeyhülislâm başta olmak üzere bütün devlet büyükleri, vezirler, şairler, âlimler, Fatih camiinde yapılan cenaze törenine katıldılar. Cenaze namazını, Şeyhülislâmlıkta son rakibi olan Şeyhülislâm Sun'ullah Efendi bizzat kıldırdı ve musalla taşı üzerindeki tabutu önünde Bâkî'nin çok tanınmış olan şu beytini okudu:

Kadrüni seng-i musallâda bilüp ey Bâkî
Durup el bağlayalar karşına yâren saf saf

Cenaze büyük bir kalabalık tarafından Edirne kapısı dışına kadar götürülerek defnolundu. Mezar taşına Bağdadlı Hâdi'nin şu tarih beyti kazılmıştır:

Bâkî Efendi gitdi ukbâya in sekizde

Bâkî'nin ailesi hakkında bilinenler şunlardır: Kanunî Sultan Süleyman Bâkî'ye Saray'da yetişmiş Tûtî Kadın adında bir cariye armağan etmiştir. Bâkî'nin ömrünün çoğunu bekar geçirdiğini ve yaşı bir hayli ilerledikten sonra evlendiğini biliyoruz.

Bu evlenmeden iki çocuğu olmuştur: Büyük oğlu Mehmed Efendi 1586 aralık ayında doğmuş, müderrislik ve kadılıklarda bulunmuş ve 1630 mayısında ölmüştür. Şeyhî mahlası ile şiirleri de vardır. Küçük oğlu Abdurrahman da müderrislik ve kadılık etmiş, 1635 yılında ölmüştür.

b. SANATI

Bâkî rind bir şairdir. Zevke, eğlenceye düşkün yaradılışı ve rindçe yaşama isteği şiirlerine de yansımıştır. Bâkî dünyayı kısa, geçici bir hayâl âlemi olarak görür. İnsanın ömrü kısadır. Bunu elden geldiği kadar rahat, zevk ve eğlence içinde geçirmelidir. Epiküryen felsefe denilen ve İran edebiyatında Hayyâm'ın bütün rübailerinde anlattığı bu hayat görüşüne göre insanın kısacık ömrünü iyi değerlendirmesi, hayatını yaşaması gereklidir. Gam, keder, üzüntü bir yana bırakılmalıdır. Bâkî'nin şiiri bu düşünceyi anlatan beyitlerle doludur:

Gâfil geçürme ömri bu dem günc-i gamda kim
Menzil kenâr-ı bâğ u leb-i cûybârdur

Her şairde olduğu gibi, Bâkî'de de felekten, kara bahtından, ters tâlî'inden, yaşadığı devrin kadir bilmezliğinden, hatta fakr u zaruretten yakınmalar vardır. Fakat bütün bunların altında bir hayata bağlılık ve hayatı yaşama arzusu sezilir. Meselâ Fuzulî'de olduğu gibi, gerçek bir acıyı, ıstırabı duymamış ve şiirlerinde de duyuramamıştır. Bâkî'nin şiirlerinde anlatmaya çalıştığı ızdırap yüzeydedir, derinlere inmez. Alında böyle olması da çok doğaldır. Çünkü Bâkî, gençliğinden başlayarak bütün hayatında devrin büyükleri tarafından korunmuş, hem meslek hem de sanat

hayatında çabuk ilerlemiş, zengin ve rahat bir ömür sürmüştür. Fakirliğin acısını çekmemiştir.

Sultan III. Mehmed'e sunduğu bir kasidesinde sanki fakr u zaruretinden sözederek ve padişahın yardımını ister görünerek, zarif bir nükteyle rindliğini, harabât âlemlerine tutkusunu dile getirmiştir:

Hayli demdür hırka rehn-i hâne-i hammârdır
Havfum oldur kim ola defter ü divân bile

Bâkî bu hayat görüşü bakımından Nedim'e benzer. Onun kadar rind, neş'eli ve coşkun olmamakla birlikte, aşağıdaki beyitlerinde de görüleceği gibi Nedim'in başlangıcı ve onun hazırlayıcılarından sayılır:

Müheyyâ oldı meclis sâkiyâ peymâneler dönsün
Bu bezm-i rûh-bahşun şevkine mestâneler dönsün

Ezelden şah-ı aşkun bende-i fermânıyuz cânâ
Muhabbet mülkünün sultân-ı âlî-şânıyuz cânâ

Bâkî'nin şiirlerinde tasavvuf hemen hiç görülmez. Nefî, Nedim gibi birkaçı dışında büyük şairlerin pek çoğunda rastlanan tasavvufî şiirlere divanında yer vermemiştir. Bâkî buna karşı yaşadığı dünyanın gerçekleriyle ilgilenmeyi, dış dünyayı, devrinin ihtişamlı hayatını şiirine aktarmayı tercih etmiştir. Bu bakımdan Bâkî'nin şiirlerinde tasavvufi bazı işaretler aramak, beyitlerine tasavvuf yönünden anlam vermeye uğraşmak boşunadır.

Tasavvufu ve tasavvufî aşkı konu edinmeyen Bâkî'nin aşkı beşeri aşktır; gerçek dünya aşkıdır. Bâkî, bütün güzellere ve güzelliklere aşıktır. Şiirlerinde coşkunluk içinde bu aşkı işlemiştir. Bu bakımdan Nedim'in bir başlangıcı sayılabilir.

Bâkî'nin şiirinde derinlik yoktur, yüzeyseldir. Bir beyitte, ilk anlamı altında başka anlamlar arama gereği duyulmaz. Şiirlerinde tasavvuf bulunmadığı için ikinci

bir anlam olmaması da doğaldır. Bâkî, Nef'î ve Medim'de olduğu gibi neyi düşünmüş ve duymuşsa onu söylemiştir. Bu bakımdan Bâkî'nin şiirlerinde, tasavvufu işleyen Fuzulî, Hayâlî, Gâlib gibi büyük şairlerde olduğu gibi başka anlamlar aramak; girift, içiçe geçmiş mazmunlar bulmaya çalışmak boşuna bir çabadır. Bâkî'nin şiiri bu şairlerin şiirleriyle karşılaştırılınca oldukça yüzeyde kalır. Bâkî bunu, şekildeki kusursuzluğu, nazım tekniğindeki ustalığı, ince ve güzel hayalleri ve üslubundaki akıcılık ve ahenkle doldurmuştur.

Bâkî'nin şiirlerinde tabiat önemli bir yer tutar. Diğer bir çok şairde, bu arada Fuzulî'de de görüldüğü gibi, divanlardan çıkarılmış, bütün şairlerce aynı kelimeler ve mazmunlarla soyut bir tabiatı anlatması yanında, Bâkî'nin şiirinde yer yer, İstanbul'da gördüğü; baharını, yazını, kışını yaşadığı gerçek tabiatı anlatma çabası da görülür. Soyut ya da gerçek olsun, Bâkî'de tabiat tablolar çizilerek anlatılmıştır. Birçok beyitlerini eline boya fırçası alan bir ressam tablo haline getirebilir. Fakat yine de bu sadece bir başlangıçtır. Bâkî de tabiatı çoğunlukla, diğer şairler gibi alışılmış benzerlikler, mazmunlar içinde şiire yansıtmıştır.

Serv-kâmetler iki yanın alurlar yolun
Râh-ı gülzâra döner yolları İstanbul'un
Döşedi mihr-i felek yolları dîbâlar ile
Etdi teşrîf çemen mülkini sultân-ı bahâr

Bâkî'nin şiirlerinde Kanunî devrini, bu devrin hayatını, zenginliğini bulmak mümkündür. Divan şiiri sıkı kaidelere uyularak söylenmiş, dış hayata kapalı bir şiirdir. Şairler yaşadıkları çevreyle ilgisiz, hayattan kopmuş gibidirler. Bâkî'de ise bunun biraz yumuşadığı görülür. Ayrıca askerlik kelimeleri ve deyimlerini çok kullanmış, gürültülü sefer hazırlıkları, resmî geçitler, savaş tasvirleri yapmıştır.

Dikdi leşger-geh-i ezhâra sanavber tugın
Haymeler kurdı yinesahn-ı çemende eşcâr

Bâkî'nin şiirlerinde bir şekil mükemmelliği vardır. nazım tekniği son derece güçlüdür. Mazmunlar, hayaller inceden inceye düşünülüp tartılarak ve kusursuz

söylenmiştir. Her kelimenin yakından ya da uzaktan diğer kelimelerle bir ilişkisi düşünülmüştür. Böylece, beyitler üzerinde çok işlendiği hemen görülür. Şiiri son derece kolayca, bir çırpıda söylenivermiş gibidir. Edebî sanatlara fazla yer verilmiş, özellikle tevriye, hüsn-i ta'lil çok kullanılmıştır. Bâkî'deki bu şekil mükemmelliği bir yandan aruz ölçüsüne hakim olmasından gelir; Bâki'de birkaç mısra'ında görülen zihaflardan başka vezin hatası yoktur, bir zorlama hissedilmez. Hoşa gitmeyen bir kelime, çirkin bir ses bulmak mümkün değildir. Bu mükemmellik bir yandan da kullandığı, dili iyi bilmesinin sonucudur.

Bâkî'nin şiirindeki önemli özelliklerden biri de nazım diline temiz ve pürüzsüz İstanbul türkçesini getirmesidir. Bâkî, Türk dilini şiirlerinde güzel ve ustalıkla kullanmıştır. Medrese öğreniminin verdiği ilme, Arapça ve Farsçayı çok iyi bilmesine karşın şiirlerine genellikle sade bir dille söylemiştir. Yabancı kelimelerin çoğunlukta olduğu beyitlerinde bile temiz, kusursuz bir ahenk görülür. Bunların yanında, birçok şiirinde halk diline yaklaşan; külfetsiz, sade beyitler söylemiş, halk deyimlerine fazlaca yer vermiştir. Bu sade Türkçe, İstanbul halkının kullandığı sözler ve deyimlerle süslenmiş temiz dil şiirimize Bâkî tarafından yerleştirilmiş ve XVIII. Yüzyılda Nedim'le en yüksek derecesine ulaştırılmıştır.

Söylemez küsmüş bana cânâna söylen söylesün
Neyledüm ol yâr-ı âli-şâne söylen söylesün

c. ESERLERİ

1. DİVÂN: Bâkî'nin en önemli eseri, Divân'ıdır. Ölümünden otuz yıl kadar önce tertip edilmiş olan bu eserin Türkiye ve Avrupa kütüphanelerindeki azma nüshaları yaklaşık olarak 100'ü bulunmaktadır. Bâkî Divânı'nın yazma nüshaları, İstanbul kütüphanelerinin yanı sıra Ankara'da Millî Kütüphane, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi, Cebeci Halk Kütüphanesi, Türk Dil Kurulu Kütüphanesi; Konya'da Mevlânâ Müzesi; Elazığ'da Fırat Üniversitesi Kütüphanesi; Çorum'da Çorum Halk Kütüphanesi... gibi merkezlerde bulunmaktadır. Bunlara ek olarak yurt dışında British Museum, Biblio. Nationale, Zagrep İlimler

Akademisi ve Tahran Üniversitesi kütüphanelerinde de Bâkî Divânı'nın yazmalarına rastlıyoruz.

İçerisinde tevhit, münacât ve na't gibi dinî şiirleri bulunmayan Bâkî Divânı, Kanuni Sultan Süleyman'a sunulan;

Hengâm-ı şeb ki küngüre-i kasr-ı âsumân
Zeyn olmış idi şu'lelenüp şem'-i ahterân

matlalı kaside ile başlar. Divân'da 27 kaside vardır. Bunlardan 17 tanesi devrin padişahlarına (Kanuni'ye 4, II. Selim'e 1, III. Murat'a 3, III. Mehmet'e 9), diğerleri ise devrin büyüklerine sunulmuştur: Sadrazam Semiz Ali Paşa'ya 2, Kubât Paşa'ya 1, Ebussuud Efendi'ye 1, Baba efendi (Filibeli Mahmut Efendi)'ye 2, Kadızâde Şemseddin Ahmed Efendi'ye 1, Ahizâde Karamanlı Mehmet Efendi'ye 1, Ebussuud Efendi'nin oğlu Şam Kadısı Mehmet Çelebi'ye 1, Feridun Bey'e 1 kaside sunmuştur. Sonra 2 terkib-i bent (Kanuni Sultan Süleyman ve kızı Mihrümân Sultan mersiyeleri), 1 terci-i bent (III. Murat'ın tahta geçmesi üzerine), 1 muhammes ve 5 tahmis (Kanuni Sultan Süleyman, II. Selim, III. Murat ve Necâtî'nin gazellerine) bulunmaktadır. Bunlardan sonra "Gazeliyyât" bölümü gelir. Bu bölümde 550 civarında gazel vardır. Daha sonra 1 kıt'a-i kebîre (Kanuni Sultan Süleyman'ın medhi için), 19 kıt'a, 4 nazm, 1 tarih ve 34 beyit gelir. Farsça 8 gazel, 3 tahmis (Hâfız-ı Şîrâzî'nin gazellerine) 3 mesnevî ve 3 matla beyti ile Divân tamamlanır.

Bâkî Divânı üç defa basılmıştır:

a) Divân-ı Bâki. Muzika-i Hümâyûn Litografya Tezgâhı, İstanbul 1859/60, s.256.

Bu baskı, yanlış ve eksiklerle dolu bir nüshadır.

b) Bâkî's Diwân. Ghazelijjât. Yay. Ord. Prof. Dr. Rudolf Duorak. Leiden 1908, 1911, s.LXXV-666.

Leiden, Leipzig ve Münih nüshalarından faydalanılarak hazırlanan bu baskıda kasideler, terkib-i bentler, terci-i bent ve kıt'alar yoktur. Yalnız, 8 kaside ve 1 kıt'a-i

kebire gazeller bölümünde yer almaktadır. İçerisinde 1 muhammes, 6 tahmis, 549 gazel, 27 beyit; Farsça 3 tahmis, 8 gazel, 3 mesnevî ve 3 beyit vardır.

c) Bâkî, Hayatı ve Şiirleri, 1.c. Divân. Yay. Sadeddin Nüzhet Ergun. İstanbul 1935, s.XV-502.

Baskıların en doğrusu budur. Bu baskıda 28 kaside, 2 terkib-i bent, 1 terci-i bent, 1 muhammes, 6 tahmis, 556 gazel, 20 kıt'a, 27 beyit ve 1 tarih; farsça 3 tahmis, 8 gazel, 3 mesnevî, 3 beyit bulunmaktadır.

2. Me'âlimü'l-yakîn fî sîreti Seyyîdi'l-Mürselîn

(Mevâhibü'l-ledünniye)

İmam Şihâbeddin Ahmed b. Hatîbü'l-Kasta-lânî'den Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa'nın emriyle çevrilen bu mensur siyerinde Bâkî, Şâfi'î mezhebi inanış ve usullerine göre yazılmış olan kitabı Hanefi mezhebi esaslarına göre değiştirmiş, böylece hemen hemen yeniden yazmıştır. Kitap iki cilt halinde İstanbul'da basılmıştır.

3. Fezâ'il-i Cihâd:

İslâm askerlerini kafirlerle cihada hazırlayan, teşvik eden bu eser Ahmed b. İbrahim'in Arapça eserinden Türkçeye çevrilmiş ve 1567 yılında tamamlanarak Sokullu Mehmed Paşa'ya sunulmuştur. Eserin önsözü inşa örneği olacak kadar aır bir dille yazılmış, araya manzum parçalar da sıkıştırılmıştır. Buna karşın bütün kitabın çevirisi, askerin rahatça dinleyip anlayabilmesi için sade ve anlaşılır bir dille yapılmıştır. Devrinde asker kışlalarında çok okunan bir eserdir.

4. Fezâ'il-i Mekke:

Kutbeddin Muhammed b. Ahmed Mekkî'den Sokullu Mehmed Paşa'nın emri ile Türkçeye çevrilmiş, Bâkî'nin Mekke kadılığı sırasında tamamlanmıştır. Mekke tarihinden ve Osmanlı padişahlarının Mekke'de yaptırdığı eserlerden sözeden bu eserin Sultan III. Murad ve Sokullu'yu öven başlangıç kısmı süslü, ağdalı bir dille,

çeviri kısmı ise temiz bir Türkçe ile yazılmıştır. Eser, İstanbul'a dönüşünde Sultan III. Murad'a sunulmuştur.

5. Terceme-i Hadîs-i Erba'în:

Bu eser şimdiye kadar bulunamamıştır. Atâ'î'nin Zeyl-i Şakâ'ik'inde, Bâkî'nin Eyüp müderrisliği sırasında Ebâ Eyyûb-ı Ensârî'ye rivayet edilen kırk hadisi toplayıp Türkçeye çevirdiğine dair bir haber verilmişse de eser şimdiye kadar ele geçmemiştir.

II.BÖLÜM

BAKİ'NİN GAZELLERİNDEKİ SEVGİLİDE GÜZELLİK UNSURLARI

I. GÜZELLİK (Hüsn, Melâhat, Ra'nâ)

1. Genel Olarak Güzellik

Güzellik, sevgilinin yüz güzelliği ve vücut (beden) güzelliği olarak düşünülmektedir. Sevgilinin güzelliği bir bütün olarak ele alınmıştır. Saç, yüz, dudak, kulak, göz, alın, çene bu unsurlar birleştirilerek bir bütün oluşturulmuştur.

Güzellik, diğer unsurlarla birleşerek şairin hayal gücünün genişliği ve zenginliği belirtilmiştir.

Sevgilinin teni, renk, koku, biçim, nazik, hoş, latif olarak ele alınıp düşünülmüştür. Sevgilinin teninin kokusu misk ve anber kokusunu andırır. Bazen misk kokusu sevgilinin kokusu yanında yer alamaz ve onunla boy ölçüşecek kıymette olamaz. Sevgilinin teni gümüş (beyaz) renkte, nazik, incedir. Âşık, bu bedene kavuşmak için ağlar, inler ona sevgisini dile getirir.

Pûte-i hicrân içinde sim-tenler 'aşkına
Gerçi yanur yakılur 'âşık veli altun olur
(142-4)

(Ayrılık potası (tavası) içinde gümüş tenliler aşkına,gerçi 'âşık yanıp yakılır velakin altın olur.)

Murâdı sineye ol serv-i sim-endâmı çekmekdür
Semend-i tab'-ı Bâkî bir gümişden sine-bend ister
(143-5)

(“Onun dileği göğsüne o gümüş bedenli selviyi çekmektir. Bâkî’nin tabiatının atı bir gümüşten göğüs bağı ister.)

Degül pehlû efendi cism-i pâkün bir içim sudur
Miyânun havz-ı simin içre düşmiş sanki bir mûdur
(170-1)

(Efendi, bir yanı değil,temiz bedenin bir içim sudur. Belin, gümüş havuz içine düşmüş sanki bir kıldır.)

Sim-tenler cûy-bâr-ı eşkümi akıtdılar
Der-kenâr olmaġ içün âb-ı revâna girdiler
(182-4)

(Gümüş tenler, gözyaşı ırmağımı akıttılar. Kenarda olmak için akan suya girdiler.)

Erġavâni câmen içre oldı cismün ey peri
Erġâvâni cild ile gûyâ kitâb-ı Gül-sitân
(390-4)

(Ey peri! Cismin kızıl elbise içinde sanki kızıl cild ile gülbahçesi kitabı oldu.)

Gülbahçesi, içinde binbir çeşit güzellik barındırırken sevgilinin bedeni de bir gülbahçesi kitabı oldu.

Sahn-ı hammâmda dün gördüm o nâzük bedeni
Sinede mûdan eser yok dahi pehlû da güzel
(313-4)

(Dün, hamamın ortasında o nazik bedeni gördüm. Göğüste kıldan eser yok dahi vücudun iki yanından biri de güzel.)

Görüldüğü gibi,sevgilinin vücudu pürüzsüz, nazik ve hoştur. Onun güzelliğine gölge düşürecek kıldan eser yoktur.

Gönül bir nâzük-endâmun visâli hânın özler kim
Teni pâlûde-i ter gibi degsen bir zaman ditrer
(139-2)

(Gönül, güzel vücutlu sevgilinin kavuşma sofrasını özler çünkü süzüldü, dokunsan vücudu taze pelte gibi bir zaman titreyip durur.)

Gülgûn kabâsı ol sanemün sanki lâledür
Cism-i lâtîfi lâle-i hamrâda jâledür
(84-1)

(Put gibi güzel olan sevgilinin gül renkli kaftanı, sanki lâledir; nazik bedeni ise, kıpkırmızı lâlenin üzerine düşmüş çiğ tanesine benzer.)

Gümişden pâleheng ol nahl-i bâlânun miyânında
Görinür mâh-ı tâbândur nihâl-i serv yanında
(448-1)

(O ince uzun boylu dilberin belinde gümüşten kemend, selvi fidanının yanında görünür aydır.)

Eltâf u hüsn ü hulk u melâhat kemâlde
Endâm u şekl ü kâmet ü kadd i'tidâlde
(451-1)

(İyilikler ve güzellik ve huy, yüz güzelliği olgunlukta; endam ve şekil, boy ve bos ölçülülüktedir.)

Cân virdi şevk-i hüsnüne Bâkî-i haste-dil
Pür-nûr ide Hudâ-yı Te'âlâ mezârını
(517-5)

(Gönlü hasta Bâkî, güzelliğinin şevkine can verdi. Allah Te'âlâ mezarını nurla doldura.)

‘Aceb mi şekl-i tûmâr olsa ġonca
İder hüsn-i ruhun gül defterin tay
(514-2)

(Gonca, tomar şekli olsa şaşırmamalı; yüzünün güzelliği gül defterini büküp katlar.)

Ne derd-i ‘aşkı bilürsin ne mihnet-i hecri
Hey âfet-i dil ü cân kadr-i hüsni bil bâri
(497-3)

(Ne ‘aşk derdini ne ayrılığın sıkıntısını bilirsin; hey can ve gönül belası bari güzelliğinin kıymetini bil.)

Bahs idüp bir dakika hüsnünden
Hâle mâh-ı sipihre asdı elek
(252-4)

(Güzelliğinden bir dakika bahsedip, ay ağılı gökyüzü ayına elek asdı.)

Dilden giderdi hattı ġamın ‘aşk-ı hüsn-i yâr
Def‘ itdi nâr u nûr hicâbını zulmetün
(280-5)

(Sevgilinin güzelliğinin ‘aşkı, gamın ayva tüylerini gönülden giderdi. Karanlığın utancını ateş ve ışık kovdu.)

Nâzenin ebrûlarun hakkâ ki kılmış kıl kalem
Hüsnüni şol dem ki tasvir itmiş üstâd-ı ezel
(310-3)

(Doğrusu ki ince kaşlarını kıl kalem yapmış; ezel üstadı güzelliğini şu anki tasvir etmiş.) Sevgili güzelliğini gösterecek, âşık niyazlanacak, aşk nâmesi yenilenecek.

‘Arz-ı hüsn it niyâza başlayalum

Nağme-i ‘aşka tâze başlayalum

(340-1)

(Güzelliğini göster yalvarmaya başlayalım. ‘Aşkın nağmesine taze başlayalım.)

Birine benzemez ben sevdügüm dil-dâr hüsn ile
Cihân içinde çokdur Bâkıya gerçi kı’âfetler

(166-5)

(Ey Bâkî! Dünya içinde gerçi ki güzeller çoktur; benim sevdiğim sevgili, güzellik ile birine benzemez.)

Sevgilinin güzelliğinden dünya bile haberdardır.Sevgilinin güzelliği dünya gibidir.

Kaşun anılsa ġurre-i ġarrâ kulak çeker
Hakkâ budur ki hüsnüne dünyâ kulak çeker

(153-1)

(Kaşın anılsa parlak ay dikkat kesilir,doğrusu bu ki güzelliğine dünya dikkat kesilir.)

Gerçi ‘âlemden ġanidür hüsn-i bi-hem-tâ ile
Sad hezârân âferin ammâ ki istiġnâsına

(409-3)

(Gerçi, benzersiz güzellik ile ‘âlemden zengindir. Ama ki nazlanmasına yüz binlerce aferin.)

Sevgili, güzelliğiyle herkesten zengindir; onun nazlanması, salınması ona daha da bir güzellik katmaktadır. Güzellik değerlidir, zekatı gerektirir.

Hüsnün zekâtınun eger ey h$^{(v)}$âce-i cemâl
Bir müstehıkkın ister isen işte ben fakir

(91-2)

(Ey yüzü güzel hoca! Eğer güzelliğinin zekatını vermek istersen işte ben fakir.)

'Âşık, kendisini hep fakir, zavallı, esir olarak nitelendirmiştir. Sevgilinin zalimliğine boyun eğen fakat yine de ondan yüz çevirmeyen bir köledir. Sevgiliden vefa, iyilik, ihsan beklemektedir.

Gice hüsnün şevkine encüm sürûr u sûrda
Çarh âteş-bâzdur gûyâ elinde mâh-tâb
(18-2)

(Gece, güzelliğinin şevkiyle yıldızlar sevinç ve şenlikte; sanki ay elinde felek ateşle oynayandır.)

Gedâ-yı bi-ser ü pâyı semend-i nâza çignetme
İnende hüsne mağrur olma sultânum bu dünyâdur
(52-4)

(Başsız ve ayaksız dilenciyi naz atına çiğnetme; sultanım güzelliğine çok gururlanma bu dünyadır.)

Sevgilinin güzelliği de bu dünya gibi fanidir. Bu sebepten ne bu dünyaya ne de güzelliğine güvenme der.

Sevgilinin bedeni; bahara, bahçeye, suya, gümüşe, sofraya, çiğ tanesine, düşmanın kılıcına benzetilmiştir. Beden, bahar gibi canlılığı ve tazeliği, parlaklığı yönüyle teşbih edilmiştir. Su ise temiz, berrak, saf, katıksız yönüyle teşbih edilmiştir. Gümüş ise renk, şeffaf ve saydamlığı yönünden benzer. Sofra ise bereketi çağrıştırır. Sevgilinin güzelliği de 'âşığın gözyaşlarıyla bereketlenmiş birçok güzelliği içinde beslemiştir. Sevgilinin teni düşmanın kılıcı gibi 'âşıkı hiç acımadan keser ve bir an bile bunu yapmaktan pişmanlık duymaz.

2. Güzellik İle İlgili Benzetmeler

a. İlkbahar, Nevrûz, Bâġ, Gül, Gülşen, Gülzâr, Temâşâgâh

Güzellik, bahara teşbih edilmiştir. Baharın; canlılığı, tazeliği, doğanın bütün güzelliğini hiç utanmadan yansıtması gibi sevgili güzelliğini göstermiştir. Sevgili, bir gül bahçesi ile eşleştirilerek rengarenk güzelliklerle dolu yönünü anlatarak bir güzellik gezinti yerini ‘âşıka sunup onu kendisine esir etmiştir. Sevgilinin güzelliği bir gezinti yeridir. ‘Âşık, bu gezinti yerini gezerek ‘âşıka bağlılığını bir kez daha gösterir.

Temâşâ-gâh-ı hüsnünde cihânı hayret almışdur
Ganinün gözleri hayran fakirün çeşmi dem-beste
(445-4)

(Dünyayı, güzelliğinin gezinti yerinde hayret almıştır. Zenginin gözleri hayran, fakirin gözü bağlanmıştır.)

Dil merg-zâr-ı mihr ü vefâ mürġ-i zârıdur
Didâr-ı yâr hüsn ü bahâ nev-bahârıdur
(99-1)

(Gönül, sevgi ve vefa çimenliğinin inleyen kuşudur kuş yatağıdır; sevgilinin yüzü, güzellik ve kıymet ilkbaharıdır.)

Hüsnün hayâli vaslun ümidiyle ‘âşıka
Nâr-ı cahimi gül-şen-i bâġ-ı cinân ider
(109-3)

(‘Âşıka, güzelliğinin hayali, kavuşma ümidiyle cehennem gibi ateşi cennet bahçesi eder.)

Temâşâ kılmaġa gül-zâr-ı hüsn-i yâri bi-minnet
Sevâd-ı dide-i Mecnûn ruh-ı Leylâda hâl olmış
(215-2)

(Sevgilinin güzelliğinin gül bahçesini gücenmeden seyretmeye Mecnûnun gözünün siyahı Leyla'nın yanağında ben olmuş.)

Yazdı bahâr âyet-i hüsnün varak varak
Gül mushafından okudı bülbül sebak sebak
(242-1)

(Bahar, senin güzellik ayetini sayfa sayfa yazdı; bülbül de (bunları) gül kitabından ders ders okudu.)

Gül-zâr-ı hüsni olmaz idi böyle sebze-zâr
Akıtmayaydı yaşumı çok çok o gül-'izâr

(O gül yanaklı, çok çok gözyaşımı akıtmasaydı; güzellik bahçesi böyle yeşillik olmazdı. Sevgilinin bu kadar güzelliğinin bereketli olmasında 'âşıkın gözyaşlarının payı büyüktür.)

Seyr idelden gül-şen-i hüsnünde kadd ü haddüni
Çekmez oldı hâtırum serv ü çemenden cânibe
(440-4)

(Güzellik gülbahçende, boyunu ve yanağını seyrettiğimden beri gönlüm, selvi ve çimenden tarafa gitmez oldu.)

Bahâr u bâġ ise maksûd hüsn-i yâri görün
Ġaraz cinân ise kûy-ı nigâra varı görün
(257-1)

(Maksad, bahar ve bahçe ise sevgilinin güzelliğini görün; maksad, cennet ise sevgilinin mahallesine varın görün.)

Riyâz-ı hüsnde olmış o la'l-i nâb leziz
Cihân içinde bilürsin olur şarâb leziz
(45-1)

(O saf dudak, güzellik bahçende lezzetli olmuş; bilirsin şarap dünya içinde lezzetli olur.)

b. Güneş, ay, Çerâġ, Nûr, Âsmân

Sevgili; güneş, ay, mum, ışık, gökyüzüne teşbih edilerek güzelliğinin bütün dünyayı aydınlatan unsurlarla denk hatta onlardan üstün tutulmuştur. Geceyi, aydınlatan bu cisimlerdir. 'Âşık'ın gönlünü ise sevgilinin güzelliği aydınlatır. Sevgilinin güzelliği; parlaklığı, canlılığı itibariyle bunlara teşbih edilmiştir.

Belürmez hüsnüne karşu çerâġ-ı subh-dem nûrı
Ne denlü fer vire hûrşid öninde şem'-i kafûri

(Sabah vaktinin mumunun ışığı, güzelliğine karşı belirmez; güneş önünde süzülmüş berrak mum ne kadar ışık vere.)

Cemâli şem'ine pervânedür Bâkî o mâhun kim
Yakar hüsn-i dil-efrûzı çerâğı nûr-ı a'zamdan
(360-5)

(Bâkî o ay yüzünün mumuna pervanedir ki gönül yakan güzelliği, büyük nurdan, mumu yakar.)

Cemâlün pertevinden nûr-bahş ol mâh u hûrşide
Güneş âyine-i hüsnün felek âyine-dâr olsun
(352-2)

(O ay ve güneşe, yüzünün parlaklığından ışık vere; güneş güzelliğinin aynası, felek ayna tutan olsun.)

c. Yûsuf, Mısır, Ülke

Sevgilinin güzelliği, Hz. Yusuf'un güzelliğine teşbih edilmiştir. Hatta Hz. Yusuf'tan daha güzel olduğu vurgulanır. Hz. Yusuf kıssasına telmih edilir. Sevgili, güzellik Mısrı'nın sultanıdır ve kölelerinin göz yaşına bakmaz.

Bakmaz ol sultân-ı Mısr-ı hüsn hergiz hâlüme
Nil-veş cûy-ı sirişküm turma tuġyân itmede
(414-5)

(O güzellik Mısrı'nın sultanı, asla halime bakmaz; Nil gibi gözyaşı ırmağım durmadan coşup taşmada.)

Mısr-ı hüsn içre ey şeh-i hûban
Almaga vaslum hazine gerek
(282-4)

(Ey güzellerin şahı! Güzellik ülkesinde sana kavuşmayı alabilmek için hazine olmalıdır.)

Seni Yûsufla güzellikde sorarlarsa bana
Yûsufı bilmezin ammâ seni ra'nâ bilürin
(363-2)

(Bana, seni Yusufla birlikte sorarlarsa; Yusuf'u bilmem ama seni güzel bilirim. 'Âşık, sevgilinin güzelliğine hayrandır, bunu ise her fırsatta dile getirir.)

Şem'-i hüsnündür viren halvet-sarây-ı câna lem'
Olamaz ol meclise hürşid-i 'âlem-tâb şem'
(225-1)

(Can sarayının tenhalığına parlaklık veren güzelliğinin mumudur; o meclise, dünyayı aydınlatan güneş mum olamaz.)

Çerâğ-ı mâh-ı hüsnün karşu tutma çeşm-i ağyâra
Gözüm nûrı ne denlü eyleye a‘mâ ziyâdan haz
(223-5)

(Güzelliğinin ayının mumunu, başkalarının gözüne karşı tutma; gözüm nuru, kör ışıktan ne kadar haz eder.)

Çerâğ-ı hüsnünün nûrı fürug-ı şem‘-ı kâfûri
Nigâr-ı ‘anberin-gisû nihâl-i sim-simâdur
(52-2)

(Güzelliğinin mumunun nuru, süzülmüş berrak mumun ışığıdır. Sevgilinin anber kokulu saçı, taze gümüş fidandır.)

Sana teşbîh itmek olmaz ey meh-i sâhib-cemâl
Âfitâba ger hilâl ebrû vü Nâhid olsa hâl
(293-1)

(Ey güzellik sahibi ay! Güneşe hilâl kaş, Zühre de ben olsa bile, onu sana benzetmek uygun düşmez.)

Pertev-i mihr-i melâhat saldılar subh-ı ezel
Safha-i âyine-i ruhsâr-ı meh-simâsına
(408-3)

(Ezel sabahı ay yüzünün yanağının ayna safhasına, güzellik güneş ışığı saldılar.)

Rûşen itdi gün gibi âsâr-ı hüsn-i tal’atun
Nûr bahşiler çerâğın pertev-i envâr ile
(415-4)

(Yüz güzelliğinin eserleri, güneş gibi aydınlattı; mum ışığının, parlaklığı ile nur ihsan eder.)

Ol gün toġar mı başa ki subh-ı visâl irüp
Hüsnün ziyâsı zulmet-i hicrânı dûr ide
(420-2)

(O gün kavuşma sabahı erişip başa doğar mı? Güzelliğinin ışığı, ayrılığın karanlığını uzak ede.)

ç. Sofra, Meta, Hırmen, Pazar

Güzellik; sofraya, pazara teşbih edilmiştir. Bütün güzelliklerin sergilendiği bir sofraya, bir pazara benzetilmiştir. Sevgilinin güzelliği bütün güzelliklerin yaratılmasına sebeptir, her güzelliğin kaynağı olarak düşünülmüştür.

Meger h'ân-ı melâhatde gümişden bir tabakdur ol
Açılmış ak güldür ya letâfet gül-sitânında
(448-3)

(Meğer, güzellik sofrasında o gümüşten bir kaptır, ya letafet gül bahçesinde açılmış ak güldür.)

Metâ'-ı hüsni bilürlerdi ne kumâş idügin
Sen olmasan eger ey şûh-ı dil-sitân ülker
(150-4)

(Ey gönül alan şuh! Eğer sen olmasan güzelliğinin kaynağının ne kumâş olduğunu bilirlerdi.)

Sevâd-ı çeşm-i havrâya degişmez âdem ey sofi
Saçılmış hırmen-i hüsninde yârun dâneler vardur
(187-4)

(Ey sofu! Adam, ahu gözlünün gözünün karasını değişmez. Sevgilinin güzelliğinin harmanında saçılmış taneler vardır.)

'Ârızun hûrşid-i 'âlem-tâb mâhiyyetlüdür

Anun içün hüsnünün bâzârı germiyetlüdür
(60-1)

(Yanağın, alemi aydınlatan güneşin aslıdır; onun için güzelliğinin pazarı hararetlidir.)

d. Taht, Saltanat, Ferman

Sevgilinin güzelliği, ona verilen bir tahttır, saltanattır. Sevgili de bu güzelliğiyle ferman veren bir padişaha teşbih edilir. Herkes bu güzelliğe ulaşmak ister, onun uğrunda can vermek dilerler.

Sen güzellik tahtınun sultân-ı ‘âli-şânısın
Mihr ü mâh iki kulun girmiş kabâ-yı zer-keşe
(431-3)

(Sen, güzellik bahtının şanı ve şerefi büyük olan sultanısın; güneş ve ay altın işlemeli elbiseye girmiş iki kulundur.)

Çeksün livâ-yı saltanat-ı hüsni kadd-i yâr
Ol kâmeti ne serv ü sanavber ne bân çeker
(154-2)

(Sevgilinin boyu, güzellik saltanatının bayrağını çeksin. O boyu, ne selvi ne çam fıstığı ağacı ne sorğun ağacı çeker.)

Hakkâ bu kim berât-ı hümâyûn-ı hüsnine
Ebrû-yı dil-firibi ne ġarrâ nişân çeker
(154-4)

(Doğrusu bu ki, güzellik fermanına gönül aldatan kaşları ne parlak nişan çeker.)

e. Âyîne, Kaftan, Nakş, Kitap, Safha

Güzellik, bütün ihtişamıyla kendini aynada gösterir. ‘Âşık, bundan dolayı bazen aynayı kıskanır. Ayna, onu her zaman görme şansına sahiptir. ‘Âşık ise her zaman sevgiliyi göremez.

Nic’ olur gördi safâ âyine-i hüsnünde
Yirlere geçdi hayâdan utanup âb-ı zülâl
(294-3)

(Güzellik aynasında, berraklık nasıl olur gördü; tatlı su, edepten utunıp yerlere geçti.)

Mir’ât-ı gülde hüsn-i dil-efrûz-ı yâri gör
Ruhsâre-i hakikate âyine-dârı gör
(122-1)

(Gül aynasında, sevgilinin gönlü aydınlatan güzelliğini gör; gerçek yüze ayna tutanı gör.)

Âyinenün safâsı nedür sûreti nedür
Mir’ât-ı hüsn-i yâre nazar kıl safâyı gör
(129-4)

(Aynanın mutluluğu nedir? Görünüşü nedir? Sevgilinin güzelliğinin aynasına bak mutluluğu gör. Aynanın verdiği mutluluk, sevgilinin güzelliğin yanında bir hiç kalır.)

Câme-i dibâ ile hûrşid zibâlanmasun
Şimdi andan hil’at-i hüsnün senün şöhretlüdür
(60-2)

(İpekli elbise ile güneş süslenmesin; şimdi senin güzelliğinin kaftanı ondan şöhretlidir.) Güzellik, bir kaftana teşbih edilmiştir. Sevgilinin güzelliğinin şöhreti bütün dünyaya yayılmıştır, güzelliğiyle sevgili adından söz ettirmiştir.

Hâric vecihden ey sanem-i dil-rübâ hatun
Yazmış kitâb-ı hüsnün egerçi kenârını
(517-4)

(Ey gönül alan put kadar güzel olan sevgili, yüzünden ayva tüylerin çıkarak güzellik kitabının kenarını yazmış.)

Nakş-ı hüsnün kimse Bâkî gibi tasvir itmeye
Safha-i eş‘ârda anca kalemler âşinâ
(421-7)

(Güzelliğinin nakşını kimse Bâkî gibi tasvir etmeye; şiirlerin sahifesinde birçok onca kalemler olsa da.)

Kaşun ol râdur ki yazmış anı kudret kâtibi
Kıl kalemle safha-i hüsnünde ruhsâr üstine
(482-2)

(Kudret katibi, kaşın o ra’dır ki onu kıl kalemle güzelliğinin sahifesinde yüzün üstüne yazmış.)

II. SEVGİLİ

1. Genel Olarak Sevgili

Sevgili, Divan Edebiyatı’nda çeşitli isimler ve sıfatlarla adlandırılır. Sevgili; zalim oluşu, vefa göstermemesi, acımasızlığı ve taş gönüllü olmasıyla dile getirilir. ‘Âşık, yine de bir gün olsun onu sevmekten vazgeçmez ve her fırsatta bu acımasızlığına devam etmesini söyler.

'Âşık, her zaman sevgilinin eşiğinde bekler, bir an olsun onun yüzünü görmek için gözyaşını kendisine yoldaş eder. Yine de bu durumundan hiçbir zaman şikâyetçi olmaz.

Bâkî'nin divanında sevgili şu isimler ve sıfatlarla anılmaktadır: Yâr, cânân, nigâr, sânem, güzel, şûh, sultân, pâdişâh, şâh, dilber, dil-firib, dil-rübâ, büt, put, sen, o, dost, efendi, hûb, hûbân, serv-i sim-endâm, ġonca, sim-tenler, nâzük beden, cân tabibi, husrev-i sâhib-kırân, peri, hâce-i cemâl, dil-dâr, âfet, ġonca-leb, meh-i sâhib-cemâl, şeh-süvâr, mâh, meh-veş, zâlim, büt-i şekker-şiken, nihâl-i bâġ-ı hüsn, serv-i hoş-reftâr, cânâ, serv-i revân, gûş-ı dil-sitâne, beg, şirin dehen, ham-ı zülf-i yâr, şûh-ı cihân, peri-rû, nahl-i revân, lâle-'izâr, peri-sûret, mâhcemâl, gül-'izâr gül, hûr-i cemil, gül-i handân, gül, meh-likâ, her-câyi dil-ber, peri-çihne, gül-i ter, mahbûb, kâfir, lâle-ruh, Yûsuf-likâ, dil-efrûz-ı yâr, serv-i bâlâ, melek-simâ, husrev, kemân-ebrû, kûy-ı habîb, ġonca-i nev-rüste, gamzekâr, dil-ârâ, gözleri şehlâ, göziâhû, elâ gözlüm, gözleri mestâne, âfet-i devrân, âhû, nergis-i şehlâ, zülf-i hûr-ı 'in, çeşm-i fettân, büti Çin, nahl-i bâlâ, şâh-ı tâc-dâr, serv-kadler, letâfet gülistânı, tûti-i gûyâcuġı, hüsrev-i devrân, şâh-ı gül, kâmeti şimşâd, şûh şehlevend, saçı leyla, nahl-i bûstân, şûh-ı şive-kâr, şâhenşâh-ı hûbân, sî-zekan, nigâr-ı pâk-dâmân, sanavber, nahl-i hırâmân, nihâl-i gül, tâze dilber, nâzenin, tıfl, nazük-nihâl, nihâl-i nâz-perver, şûh-ı tannaz, nahl-i revân, nev-cevân, vb.

'Âşık, sevgiliye böyle hitaplarla can vermektedir. Sevgili, bazen bir bahçenin eşsiz gülü, açılmamış goncası olur. Sevgili, bazen bir padişah, sultan, şâh olur 'âşıkını yönetip, onu kendisine köle yapar. Sevgili bir bakarsınız güneş, ay olup 'âşıkın dünyasını aydınlatır. Bazen gönül alan cansız bir put olup, acımasızlığıyla 'âşıkın içini yakar. 'Âşık, sevgiliyi "efendi" diyerek över, bazen de "dostum" diyerek yine yarasına onun merhem olacağını bilir. Sevgili; melek yüzü, ahu gözüyle, işveli yürüyüşüyle, taze bir fidan oluşuyla, uzun selvi gibi boyuyla, keman kaşıyla, kara beniyle bazen 'âşıkın efendisi, bazen dostu, bazen sevgilisi olmuştur.

Sevgili, baharda açan bir gül gibi 'âşık'ın gönlünü aydınlatıp onun içindeki baharı açığa çıkarır. 'Âşık, sevgiliyi zaman zaman kâfir, zâlim diyerek niteler ama

onu sevmekten hiç vazgeçmez. Onun eziyetlerinden memnun olur ve her fırsatta bunu dile getirir.

2. Sevgili İle İlgili Benzetmeler

a. Gül (Nilâl-i gül, gül-'izâr gül, Yüzü gül, Şâh-ı gül, Verd-i handân, Gül-i handân, Letâfet gülsitânı, Yüzi gül-şen, Gül-'izâr, Gül-i ter, Gül-çehre), Gonca (Gonca-i ra'nâ, Gonca-dehen, Gonca-sıfat, Gonca-leb, Gonca-i nev-rüste, Gonca-i handân), Yasemin.

Sevgili; renk, koku, tazelik, parlaklık, şekil itibarıyla güle benzetilmiştir. Bunun yanında açılmamış, yeni yetişen anlamını vermek amacıyla goncaya da benzetildiği olmuştur. Sevgili; temizliği, namusluluğu, parlaklılığı yönüyle yasemine benzetildiğini de görmekteyiz. 'Âşık'ta bülbüle teşbih edilmiştir. Gül, bülbüle hep eziyet eder ama yine de bülbül güle duyduğu 'aşktan vazgeçmez. Gül; latifliği, hoşluğu, nezâketi, duruluğu temsil eder.

Ârızu ruhsârunı vasf itse Bâkî her kaçan
Şî'ri iy gül-çehre anun böyle rengîn-ter düşer
(119-5)

(Ey gül çehreli! Bâkî senin yanağını her ne zaman anlatarak övse, şiiri böyle daha renkli düşer.)

Müşgîn saçunda ey yüzi gül cân-ı nâ-tevân
Ol riştedür ki baglana bir deste sünbüle
(447-3)

(Ey yüzü gül! Senin misk kokulu saçında zayıf can, bir ipliktir ki bir deste sünbüle bağlansın.)

Derûnun pür-ma'ârif hem-nişînün merd-i 'ârif kıl
Açılma ey yüzi gül şahs-ı nâ-dâna kitâb-âsâ
(2-3)

(Ey yüzü gül! Bilgisiz kişilere kitap gibi açılma; içini bilgiyle doldur, oturup kalktığın arkadaşların da ‘ârif kişiler olsun.)

Gül-zâr-ı hüsni olmaz idi böyle sebze-zâr
Akıtmayaydı yaşumı çok çok o gül-‘izâr
(111-3)

(O gül yanaklı, çok çok göz yaşımı akıtmayaydı; güzellik bahçen böyle yeşillik olmazdı.)

Sünbül takınmış alnına sanman o gül-‘izâr
Çıkmış külâh-gûşeye târ-ı külâledür
(84-4)

(O gül yanaklı sevgiliyi, alnına sümbül takınmış sanmayın; onlar, külâhının köşesinden çıkmış perçemin telleridir.)

Bahs eyleme ‘izâr-ı ‘arak-rîz-i yâr ile
Yüzün suyıyla ey gül-i ter yüri var açıl
(287-4)

(Ey taze gül, sevgilinin terlemiş yanağı ile tartışmaya girme! Haydi, edebinle git de açıl!)

Tâze dâġumla ser ü sine n‘ola zeyn olsa
Kûh u deşt ey yüzi gül lâle-i hamrâ yiridür
(66-3)

(Ey yüzü gül! Kırmızı lalenin yeri, dağ ve çöldür. Taze yaramla baş ve sine süslense şaşılmamalı.)

Kimi ayaġun öpmege sarkar kimi elün
Bâkiye besdür ey gül-i handân güler yüzün
(260-5)

(Kimi ayağını öpmeye sarkar kimi elini. Ey gülen gül! Güler yüzün Bâkî'ye yeter.)

Lutfûn göziyle bir güle baksan yiter bana
Bak sine dâğın eyledüm ey gül-'izâr gül
(306-4)

(Ey gül yanaklı! Bak sine yarasını gül ettim, lutfun gözüyle bir güle baksan bana yeter.)

Ağzumuz şirin ider bir nükte-i rengin ile
La'l-i nâbun ey yüzi gül-şen ne nâzük cân olur
(159-3)

(Ey yüzü gül bahçesi! Bir renkli sözün ile ağzımızı tatlı eder; saf dudağın ne nazik can olur.)

Ağzun çre ey letâfet gülsitânı ol zebân
Kırmızı gül yapragıdur gonca-i sir-âbda
(450-2)

(Ey güzellik gül bahçesi! Ağzının içindeki o dil, taze goncadaki kırmızı gül yaprağıdır.)

Bülbül-i müştâkûnun ağladuğın yâr işidüp
Hârlarla açılur mı verd-i handânum benüm
(345-2)

(Sevgili, özleyen bülbülün ağladığını işitip; benim gülüm dikenlerle açılır mı?

Tatdı çemende nâle-i bülbül cihânı lik
Gülde ne çâre olmasa guş-ı suhan-şinev
(400-3)

(Çimende, bülbül iniltisi dünyayı tuttu lakin gülde söz işiten kulak olmasa biz ne yapalım?)

Olsa zülfi o gül-‘izâra nikâb
Olur âşüfte sünbül-i sîr-âb
(19-1)

(O gül yanaklıya, saçları yüz örtüsü olursa; taze sümbülün hali perişan olur.)

Lü’lû-yı jâleden takınup gûşvâr gül
İtdi çemende nâz ile ‘arz-ı ‘izâr gül
(305-1)

(Gül, çiğ tanesi inciden küpe takınıp; gül, çimende naz ile yanağını gösterdi.)

Subh-dem bülbül niyâz itdükçe geldi nâze gül
Râz-ı ‘aşkı der-miyân itdi açıldı tâze gül
(302-1)

(Gül, sabah vakti bülbül ağladıkça naza geldi; taze gül açıldı aşkın sırlarını ortaya koydu.)

Döndi bezm-i bâġda bir dil-ber-i tannâze gül
Cilve-i hüsn eyledi girdi libâs-ı nâze gül
(301-1)

(Gül, bağ meclisinde herkesle eğlenen bir sevgiliye döndü; güzellik cilvesi edip naz elbisesine girdi.)

Gülşende itdi nâz ile ‘arz-ı cemâl gül
Kıldı belâlu bülbüli âşüfte-hâl gül
(308-1)

(Gül, gül bahçesinde güzelliğini nazlı bir şekilde ortaya koyarak, belâl bülbülü perişan etti.)

Allar geymiş hırâm eyler nihâl-i gül gibi
Günde ‘aşşâkun hezârın zâr ider bülbül gibi
(532-1)

(Kırmızılar giymiş gül fidanı gibi salınır; günde binlerce ‘âşıklarını bülbül gibi inletir.)

Sevgili, goncaya teşbih edilerek, tazeliği ve gençliği temsil etmektedir. Gonca, yeni yetişmişliği ve küçüklüğü itibariyle yeni yetişen sevgiliyi anlatır.

Ruhun ey ġonca-dehen berg-i gül-i hod-rûdur
Dir gören zülf-i siyeh-kârun içün şeb-bûdur
(46-1)

(Ey gonca ağızlı! Yanağın yabani gül yaprağıdır; kötü işler yapan saçın için gören şebboy der.)

Gül dirin gülmez açılmaz bana ol gonce-dehen
Galiba hep yüzine gül didügüme terdür
(175-2)

(O gonca ağızlı, gül deyince gülmez açılmaz bana; galiba hep yüzüne gül dediğime alınır.)

Hatt-ı la’lin Bâkıyâ ol gonca-i nev-rüstenün
Seyr idenler didiler handânun olmakdur bu hat
(222-5)

(Ey Bâkî! O yeni yetişen goncanın, dudağının ayva tüylerini seyredenler bu ayva tüyleri sevinçin olmaktır dediler.)

Dehenün var ise bir bûse kıl ikrâr didüm
Nâz ile yok didi ol ġonca-i handân gülerek
(274-2)

(Ağzın var ise bir öp söyle dedim; o gülen gonca gülerek naz ile yok dedi.)

Bezme gelse bir dem eglenmez gider ol gonca-leb

Az olur gül-şende ġayet müddet-i ârâm-ı gül

(286-6)

(O gonca dudaklı, meclise gelse bir an eğlenmez gider; gülün, dinlendiği müddet gülbahçesinde gayet az olur.)

Dürme yüzüni gonca-sıfat bana nâz idüp
Aç verd-i bâġ-ı behçeti ey gül-‘izâr gül

(305-5)

(Gonca gibi bana naz edip yüzünü saklama; ey gül yanaklı gül, güzellik bahçesinin gülünü aç.)

Halk-ı âlem gül seveydi kâşkî bülbül gibi
Ol lebi gonca bana tenhâ kalurdı gül gibi

(492-1)

(Ne olurdu, dünyada herkes bülbül gibi gül seveydi; o gonca dudaklı, hiç şüphesiz bana gül gibi yalnız kalırdı.)

Açdı ol gonca-i ra‘nâyı libâs-ı gül-gûn
Düşdi ruhsârına zülfi başuma sevdâsı

(537-4)

(O iki renkli goncayı gül renkli elbise açtı; yüzüne saçı, başıma sevdası düştü.)

O gonca-leb yanında hoş gör ey dil hâr-ı aġyarı
‘Asel cem‘ eyleyen nuş eyler ekser niş-i zenbûri

(547-4)

(Ey gönül! O gonca dudaklının yanında rakibin dikenini hoş gör, çoğunlukla balı toplayan zehiri içerir.)

(Sevgili, bazen yasemine teşbih edilmiştir. Temizliği, namusu temsil etmektedir.)

Gül gibi ter-dâmene teşbih iden kimdür seni
Yâsemen gibi cihânda alnun açuk yüzün aġ
(227-3)

(Gül gibi bulaşığa seni benzeten kimdir; yasemin gibi dünyada alnın açık, yüzün ak olsun.)

b. Melek simâ

Sevgili, saflığı ve temizliği ifade için meleğe teşbih edilmiştir.

Dünyede öldügüme hiç gam yimezdüm Bâkıyâ
Bir gice pehlûya çeksem ol melek-simâcugı
(534-5)

(Ey Bâkî! Dünyada öldüğüme hiç gam yemezdim; o melek yüzlüyü, bir gece koynuma çeksem.)

c. Fidan (Nihâl-i sim-simâ, Nazük-nihâl, Nahl-i hırâmân, Nahl-i bûstân, Nihâl-i nâz-perver, Nahl-i revân, Nihâl-i bâġ-ı hüsn, Nahl-i bâlâ)

Sevgili; salınan, nazlı, incecik taze bir fidana teşbih edilir. Sevgili; bazen bir fidan, bazen bir hurma ağacı ve bazen bir sanavber olarak karşımıza çıkmaktadır. Sevgili, edalı yürüyüşüyle, inceliği ve tazeliğiyle ‘âşıkı her zaman kendisine bağlı bir köle yapmıştır.

Çerâġ-ı hüsnünün nûrı fürug-ı şem‘-i kâfûri
Nigâr-ı ‘anberin-gisû nihâl-i sim-simâdur
(52-2)

(Güzelliğinin mumunun nuru, süzülmüş berrak mumun ışığıdır. ‘Anber gibi saçı olan sevgili de beyaz yüzlü bir fidandır.)

Kâmeti servin nem-i eşküm ser-efrâz eyledi
N'oldı ol nazük-nihâle şimdi nemden incinür
(76-3)

(Selviye benzeyen boyunun, boy atıp yükselmesini sağlayan gözyaşlarımın ıslaklığıdır. O nazlı fidana ne oldu? Şimdi nemden (neyim) den inciniyor.)

Reftâr yolın göster eyâ nahl-i hırâmân
Varsun o sehi kaddüne istâde sanavber
(158-4)

(Ey salınan hurma ağacı! Gidiş yolunu gösterir; o düz boyuna ayakta durmuş çam fıstığı ağacı varsın.)

Ne ser-keş servdür kaddün benüm ey nahl-i bûstânum
Cemâlün nûrına zülf-i şeb-âsâsın hicâb eyler
(167-2)

(Ey benim bahçemin hurma ağacı, boyun ne dik başlı selvidir; yüzünün nuruna gece gibi saçın utanır.)

Kadd-i bâlâya göre şive-i erftâr gerek
Ey sanavber bize 'arz itme inende tûlun
(266-4)

(Ey sanavber! Uzun boya göre yürüyüş edası gerek; bize boyunu çok gösterme.)

Gül-istân-ı cihânı bâda virmişdür dem-i serdüm
Sakın âhum yilinden ey nihâl-i nâz-perverdüm
(344-1)

(Ey naz besleyen fidanım! Soğuk nefesim dünyanın gülbahçesini yele vermiştir; âhımın yelinden sakın.)

Lâle-zâr itmiş letâfet gül-sitânın ser-te-ser
Ruhlarunla ergavâni câmen ey nahl-i revân
(390-3)

(Ey yürüyen sevgili! Yanaklarınla, erguvani elbisen; baştan başa gülbahçesini nezaket lale bahçesi etmiş.)

Ey nihâl-i bâğ-ı hüsn andan ne dadı dalı var
La'l-i nâbı benzedürlermiş leb-i şirinüne
(425-4)

(Ey güzellik bahçesinin fidanı! Tatlı dudağına halis şarabı benzetirlermiş, ondan ne dadı dalı var.)

Gümişden pâleheng ol nahl-i bâlânun miyânunda
Görinür mâh-ı tâbândur nihâl-i serv yanında
(448-1)

(O ince, uzun vücutlu yüce dilberin, belinde gümüşten kement; selvi fidanın yanında görünür dolunaydır.)

ç. Servi (Serv-i bâlâ, Serv-i ser-efrâz, Serv-i dil-ârâ, Serv-i revân, Serv-i gül-'izâr, Serv, Serv-kâmetler, Serv-i çemen, Serv-i ser-keş, Serv-i hırâmân, Serv-i gül-endâm)

Selvi, sevgilinin boyuna teşbih için kullanılır. Sevgili; ince, uzun oluşu yönüyle selviye teşbih edilmektedir.

Âşık-ı didâr-ı pâkündür meğer kim cûylar
Cüst ü cû eyler seni iy serv-i bâlâ semt semt
(23-2)

(Ey yüksek boylu servi! Meğer ırmaklar senin temiz yüzünün 'âşığıdırlar ki, seni semt semt arayıp sorarlar.)

Yüri ey serv-i ser-efrâz yüri
Kad-i bâlâna irişmez şimşâd
(37-4)

(Yürü, ey başını yükselten selvi, yürü! Şimşir ağacı senin boyuna erişemez.)

Kaddünün cilve-gehi sine-i pür-dâğumdur
Sahn-ı gül-şen nitekim serv-i dil-ârâ yiridür
(66-2)

(Gönül alan selvinin yeri gülbahçesinin ortasıdır; nitekim boyunun cilve yeri yara dolu göğüstür.)

Nâz u istiğnâ ile Bâkiye tokınmaz geçer
Rast gelse yolda ol serv-i revân bilmezlenür
(73-5)

(O yürüyen selvi, yolda rastlasa bilmezden gelir; naz ile çekinmeyle Bâki'ye dokunmaz geçer.)

Hakkâ budur ki şimdiye dek rast gelmedüm
Kaddün gibi nihâle eyâ serv-i gül-'izâr

(Ey gül yanaklı selvi! Gerçek şudur ki, şimdiye kadar senin boyun gibi taze bir fidana rastlamadım.)

Cûy-ı hüsn âbı taşup çıkmış o servün biline
Bâkiyâ sanma miyânında turan hançerdür
(107-5)

(Ey Bâkî! O selvinin beline güzellik ırmağının suyu taşıp çıkmış; belinin ortasında duranı hançer sanma.)

Ger ölürsem kameti reşkiyle ol servün beni
Bir yine defn eylenüz kim sâye-i ar'ar düşer
(119-2)

(O selvinin, boyunun ayrılığında ölürsem beni; ardıç ağacının gölgesinin düşeceği bir yere gömünüz.)

Kaçan kim nâz ile reftâr iderler serv-kâmetler
Kopar 'âşıklarun başına ol demde kıyâmetler
(166-1)

(Selvi boylular, ne zaman ki naz ile yürürler; o zaman 'âşıkların başına kıyametler kopar.)

Olmadı müyesser bana bir serv-i revânun
La'lini öpüp biline bir pâre sarılmak
(247-2)

(Bir yürüyen selviin, dudağını öpüp beline bir parça sarılmak bana kolay olmadı.)

Kad serv-i çemen yâre dehen gonca-i gülzâr
Hat müşg-i Huten çihre semen hâl karanfül
(284-3)

(Sevgiliye, boy çimenliğinin selvisi ağız da gül bahçesinin goncasıdır; yüzdeki tüyler Huten miski, yüz yasemin, ben de karanfildir.)

'Aceb ey serv-i ser-keş sen ne nahl-i 'âlem-ârâsın
Ki kaddün dikmesidür gökde Tûbâ yirde 'ar'ar hem
(343-4)

(Ey dik başlı servi! Acaba sen ne alemi süsleyen ağaçsın ki; gökte hem Tuba yerde çam fıstığı ağacı boyunun dikmesidir.)

Mürg-i dil-i Bâkî'yi görün fâhteâsâ
Efgân ider ol serv-i hırâmânun ucından
(356-5)

(Bâkî'nin gönül kuşuna bakın! Üveyik kuşu gibi, salınan selvi boylu sevgili yüzünden feryat etmektedir.)

Bâğa sen serv-i revânı bir kadem bassun diyü
Hayli dökildi saçıldı yoluna berg-i hazân

(Sen, salınan selvi, bahçeye bir ayak bassın diye; hazan yaprağı yoluna çokça döküldü saçıldı.)

Kanına girmiş boyınca Bâki-i dil-hâstenün
Erğavâni câme geymiş sanman ol serv-i revân
(390-6)

(O yürüyen selviyi, kızıl elbise giymiş sanmayın; gönlü hasta Bâkî'nin boyunca kanına girmiş.)

Salındı 'id-gehde serv-kadler mest-i nâz olmış
İderdük biz de ayak seyrin olsa dest-i yâr elde
(412-2)

(Selvi boylular, naz sarhoşu olmuş bayram yerinde salındı; sevgilinin eli elde olsa biz de ayak seyrin ederdik.)

Bâki harir-i zülfi gibi şöyle anlaram
Sâ'ir kumaş o serv-i gül-endâme çıkmaya
(474-7)

(Bâkî, şöyle anlarım saçının ipeği gibi ipek kumaş o gül endamlı selviye sarılmasın.)

Ne ‘aceb mey-i kenâr eylemez ol serv-i revân
Cuy-ı dil turmaz akar hod o kad-i dil-cûya
(479-5)

(O salınan selvi! Ne acep kenara meyletmez; gönül ırmağı, o gönül arayan boya kendi durmaz akar.)

Âh kim ol serv-i bâlânun irişmez gûşına
Gerçi kûyında olan feryâdum irdi göklere
(481-4)

(O yüce selvinin kulağına ah ki ulaşmaz; gerçi mahallesinde olan feryadım göklere ulaştı.)

Şâyed ol servi kenâre getürem ey Bâki
Varayın yüz süreyin ayağına âb gibi
(507-6)

(Ey Bâkî! Şayed ol selviyi kenara getireyim; su gibi ayağına varayım yüz süreyim.)

Serkeşlik eylemezse o servün ayağına
Yüzler süriyü varayın âb-ı revân gibi
(526-2)

(O selvinin ayağına dikbaşlılık etmezse; akarsu gibi yüzler sürerek varayım.)

d. Ay (Meh, Meh-likâ, Meh-ru, Mâh-ı nev, meh-veş, Meh-i sâhib-cemâl, Mâh-cemâl, Mâh)

Ay, sevgiliye teşbih edilmiştir. Ay, nasıl geceyi aydınlatıyorsa; sevgili de ‘âşığın gönlünü aydınlatır. Sevgilinin yüzü aya benzetilmiştir. Ay, gecenin süsüdür; yüz de insanın güzelliğinin teşhir yeridir.

Âteş urmış yüzi gül hırmenine ol mâhun
Devr-i saġarda ruhı ‘aksini kılmış peydâ
(9-3)

(O ayın, yüzü gül harmanına ateş gibi vurmuş, kadeh devrinde yanağın aksini ortaya çıkarmış.)

Gömgök itdi sille-i âhum sipihrün sûretin
Gök yüzine bak inanmazsan eger ey meh-likâ
(15-3)

(Ey ay yüzlü! Eğer inanmazsan gökyüzüne bak, ahımın sillesi gökyüzünün görünüşünü masmavi etti.)

Baġlar Sünbülede ey meh-rû
Vasf-ı zülfündeki şi’rüm üstâd
(41-2)

(Saçının övgüsündeki şiirim Sünbülede üstad bağlar! Bütün hünerini gösterir.)

Şol kadar cevr ider oldı bana çarh-ı bed-mihr
Sanki bir dil-ber-i meh-rûy u hilâl-ebrûdur
(46-5)

(Sevgisiz insaniyetsiz felek, bana o kadar eziyet eer oldu; sanki ay yüzlü ve hilâl kaşlı bir sevgilidir.)

İşigünde beni ey meh bulur bir gün ‘adû nâ-geh
Kazâ-yı âsmânidür belâ-yı nâ-gehânîdür
(54-4)

(Ey ay! Eşiğinde beni bir gün ansızın düşman bulur; ansızın gelen beladır, Allah’ın takdiridir.)

Güzellik burcına bir mâh-ı nevdür ol hilâl-ebrû
Çerâġ-ı hüsnine günden güne turmaz ziyâ artar
(64-5)

(O hilâl kaşlı sevgili, güzellik burcunun yeni ayı gibidir; onun güzellik mumunun ışığı günden güne durmadan artar.)

Dün toġdı mâh-ı nev gibi ol şûh-ı meh-likâ
Şehr içre şimdi şöhre-i devrân olup gezer
(138-3)

(O ay yüzlü şuh! Yeni ay gibi gece doğdu; şimdi şehir içinde zamanın şöhreti olup gezer.)

Tâk-ı felekde hâle degüldür o meh-veşün
Mihr-i ruhına çarh-ı mu'allâ kulak çeker
(153-4)

(O ay gibi güzelin, feleğin kubbesinde görülen daire değildir; yanağın güneşine yüce felek kulak çeker.)

Bilmezem nice göreyüm ben o mahun yüzini
Bakıcak gün yüzine gözümi nem-nâk eyler
(188-2)

(O ayın yüzünü ben bilmem nasıl göreyim; güneşin yüzüne bakınca gözümü nemli eder.)

Yaşumuz deryâlara döndürdi cevr-i rüzgâr
Hâliyâ ey mâh-rû bahr-i belâyâ mâliküz
(191-4)

(Ey ay yüzlü! Zamanın ettiği eziyetler, gözyaşlarımızı denizler haline getirdi; şimdi belâ denizine sahibiz.)

Bakmasa yıllarca Nâhidün yüzine ġam yimez
Ayda bir kez hâl-i ruhsârun gören meh-rûlarun
(253-2)

(Ay yüzlülerin, ayda bir kez yanağının benini gören; Nahid'in yüzüne yıllarca bakmazsa gam yemez.)

Yüzleri böyle kararmazdı eger ey mâh-rû
Âfitâba tapmayaydı turra-i hindûlarun
(253-3)

(Ey ay yüzlü! Siyah omuza dökülen saçların; eğer güneşe tapmayaydı böyle yüzleri kararmazdı.)

Sana teşbîh itmek olmaz ey meh-i sâhib-cemâl
Âfitâba ger hilâl ebrû vü Nâhidolsa hâl
(293-1)

(Ey güzellik sahibi ay! Güneşe hilâl kaş, Zühre de ben olsa bile, onu sana benzetmek uygun düşmez.)

Kendü başında degül mi niçün ol meh bilmez
Dil-i miskine ne bend eyledügin ol kâkül
(296-4)

(O ay, zavallı gönüle ne bağ eylediğini niçin bilmez o kakül kendi başında değil mi?)

Yaraşur ey sipihr-i mâh-cemal
Kameri yaka olsa sana hilâl
(314-1)

(Ey ay yüzlü gökyüzü! Sana hilal, ay gibi yaka olsa yaraşır.)

Cemâl-i ‘âlem-ârâsından ol mâhun nikâb açdum
‘Aceb ferhunde geldi fâl-i ahvâlüm kitâb açdum
(320-1)

(O ay yüzlü sevgilinin cihanı süsleyen yüzünün güzelliğini örten örtüsünü açtım. Kitap açıp da fala baktım; hâlim falda gayet uğurlu göründü.)

Kaş râ kad elif dehân ise mîm
Kıldun ey mâh halkı emrüne râm
(329-2)

(Kaş râ, boy elif, ağız ise mim’dir. Ey ay yüzlü! Halkı emrine boyun eğdirdin.)

Cemâli şem‘ine pervânedür Bâkî o mâhun kim
Yakar hüsn-i dil-efrûzı çerâğı nûr-ı a‘zamdan
(360-5)

(Bâki o ayın yüzünün mumuna pervanedir; çünkü gönül yakan güzelliğinin mumunu büyük nurdan yakar.)

Zahm-ı tiğından o mâhun sanma ten âzürdedür
Hazz ider cân tir-i müjgânına âmâc olmadan
(394-3)

(O ayın, kılıcının yarasından sanma ten gücenmiştir; cân, kirpiğin okuna hedef olmakdan hoşlanır.)

Cihânun gönlin aldı evc-i istiğnâda bir meh-rû
‘Aceb mi çıksa her yirden sipihre na‘re-i yâ Hu
(402-1)

(Bir ay yüzlü, yüce nazlanmada cihanın gönlünü aldı; Allah sesleri her yerden gökyüzüne çıksa şaşılmamalı.)

Hümâ-yı evc-i istiġnâdur ol mâh
Anun ‘çün böyle mâ’ildür hevâya
(459-2)

(O ay! Nazlanma doruğunun kuşudur; onun için böyle hevese eğilimlidir.)

Hat degüldür görinen âb-ı ‘izârında veli
Bi-vefâlık o mehün kir getürüpdür yüzine
(463-2)

(Yüzünün suyunda görünen ayva tüyleri değildir; velakin o ayın yüzüne vefasızlık kir getirmiştir.)

Diller revâne oldılar ol meh-likâ ile
Etfâl-i şehr sanki segirdürler ay ile
(465-1)

(Gönüller, o ay yüzlü ile yürüdüler; sanki şehrin çocukları ay ile gittiler.)

Pençe-i mihri burarsa n’ola hüsniyle o mâh
Benzer engüşti hilâle kef-i desti aya
(467-5)

(O ay! Güzelliğiyle güneşin pençesini bükerse şaşırmamalı; parmağı hilâle, el ayası aya benzer.)

Ayaġun altında hâk olduġı’çün ey meh zemin
Eşk- Bâki kıldı anun la‘l isâr üstine
(482-5)

(Ey ay! Yeryüzü ayağının altında toprak olduğu için; Bâkî, gözyaşını onun üstüne yakut torba kıldı.)

Bâkıyâ mihr ü vefâsın o mehün
Çok tama‘eyler idük az oldı
(493-5)

(Ey Bâkî! O ay'ın sevgi ve vefasını çok istedik; ancak, (bu sevgi ve vefası) az oldu.)

Çerâġ-ı bezm-i vasl olmaġa bir şeb 'arızı nurı
Kefili boynıdur ol meh-likânun şem'-i kâfûri
(505-1)

(Bir gece yüzünün nuru, kavuşma meclisinin mumu olmaya; o ay yüzlünün süzülmüş, berrak mumu boynu bağlı bir kuldur.)

Gitmez o mehün râ gibi hançer kemerinden
Üftâdelerin öldürür âh işte burası
(508-3)

(Râ harfine benzeyen hançer, o ay yüzlü güzelin kemerinden eksik olmaz. Ah işte 'âşıkların burası öldürür.)

Dünya deger ol mâh-likâ dil-ber-i garrâ
Yûsufda dahı yokdur onun hüsn ü bahâsı
(508-6)

(O ay yüzlü parlak güzel dünyalar değer; onun güzelliğinin değeri Yusuf'da bile yoktur.)

Değer bir kez yüzin görmek o mâhun
Güneş kursı gibi yüz bin filori
(511-2)

(O ay yüzlü güzelin, yüzünü bir kere olsun görmek; güneşin yüzü gibi yüz bin altın paraya değer.)

Turunci ġabġabuna el suna diyü rakib ey mâh
Günüm eyvâ ile geçdi vü benzüm oldı leymûni
(538-3)

(Ey ay! Rakip, turuncu gerdanına el suna diye; günüm ayva ile geçti ve benzim limoni oldu.)

e. Güneş (Mihr, Âfitâb)

Sevgili, güneşe benzetilir. Güneş, dünyayı ısıtıp, ışık vermiştir. Sevgili de güneş gibi ‘âşık’ın gönlünü ısıtmıştır.

Gün yüzin ‘arz eyledi nev-ruzda ol meh-likâ
Mihr altun kaplu bir âyine virdi rû-nümâ
(8-1)

(O ay yüzlü, nevruzda güneş gibi yüzünü gösterdi; güneş, yüz gösteren altın kaplı bir ayna virdi.)

Kûyun yolında nice kez ey mihr-i bi-nazir
Şeb-rev diye tutuldu giceyle meh-i münir
(9-1)

(Ey eşsiz güneş, senin mahallenin yolunda nice kez; geceyle parlak ay, gece gezen diye tutuldu.)

Öykünse haddüne ne ġam ey âfitâb-ı hüsn
Mâh-ı sipihr kemdür o ne yüzi karadur
(92-2)

(Ey güzellik güneşi! Yanağına öykünse gam değil; gökyüzünün ayı kötüdür, o ne yüzü karadır.)

Ol âfitâb-tal‘ata kim dirse mâh-rû
Olsun cihânda meh gibi dâ‘im siyâh-rû
(401-1)

(O güzellik güneşine, kim ay yüzlü derse; daima dünyada ay gibi siyah yüzlü olsun.)

f. Leylâ

Sevgili, Leyla'ya teşbih edilmiştir. Leyla hem kadın adı olarak hem de leyl gece anlamında kullanılır. Saçı siyah oluşu itibariyle geceye benzetilmiş bu yüzden Leyla diye adlandırılarak Leyla vü Mecnun kıssasına telmih yapılmıştır.

Gisûlarun firâkı helâk eyledi bizi
Boynuna alma ey saçı Leylâ vebâlümüz
(207-3)

(Ey saçı Leyla! Saçlarının ayrılığı bizi helak eyledi, vebalimizi boynuna alma.)

Nice yıldur deşt-i ġamdur cân-ı mahzunun yiri
Ey saçı Leylâ virildi bana Mecnûnun yiri
(548-1)

(Ey saçı Leyla! Bana Mecnu'nun yeri verildi; hüzünlü canın yeri, nice zamandır gam çölüdür.)

g. Yûsuf (Yûsuf-likâ)

Sevgili, güzelliği itibariyle Yusuf'a teşbih edilmiştir. Hz. Yusuf, nasıl güzelliği nedeniyle herkesi etkilemiştir. Sevgili de güzelliğiyle 'âşıkı etkilemiş, onu kendisine köle etmiştir. Yusuf kıssasına telmih yapılır.

Ayağun tozıyla vezn itmez birin ehl-i hüner
Dopdolu Yûsuf-likâlarla bugün meydân-ı îd
(39-3)

(Bugün bayram meydanı Yûsuf çehreli güzellerle doludur; ancak hüner ehli, onlardan birini, senin ayağının tozuyla bile tartmaz.)

Kıyâs eyler mi Nîl-i Mısr'a ol Yûsuf-likâ yaşum
Anun mikyâsı yokdur turmaz ol mâ dâ'imâ artar
(64-2)

(Yüzü Yusuf'unki gibi güzel olan o sevgili, gözyaşlarımı Mısır'ın Nil'i ile bir tutar mı? Çünkü onun ölçüsü yoktur; o şey ki (su) durmadan artar.)

h. Put (Sanem, Büt-i şekker-şiken, Büt-i Çin)

Sevgili puta benzetilir. Put, cansızdır ve güzeldir. Sevgili de put gibi gönlü taştan olur ve acımasızdır. 'Âşık'a durmadan eziyet eder ve bu eziyetten hiç pişmanlık duymaz. Sevgili; zalimdir, acımasızdır, eziyet etmekten hoşlanır. Sevgilinin kalbi, put gibi taştan ve cansızdır.

Bilini kuçmadadur ol sanemün derd ü belâ
Yogsa 'âşıklara şirin lebi hazır helvâ
(9-1)

(O put kadar güzel olan sevgilinin, derd ve belâ belini kucaklamaktadır; yoksa 'âşıklara, sevgilinin tatlı dudağı hazır helvadır.)

Evvel vefâya va'deler itmişken ey sanem
Cevr itdün âhır eylemedün va'deye vefâ
(10-4)

(Ey put kadar güzel olan sevgili! Önce vefâya zaman vermişken; sonunda verdiğin zamana vefa etmedin, eziyet ettin.)

Rengin ider evsâf-ı ruhun hâme-i Bâkî
Ol sûreti virmez sanemâ nakşına Bih-zad
(35-7)

(Ey put! Bâkî'nin kalemi, yanağının vasıflarını renkli eder; Behzâd, o sureti nakşına vermez.)

Bende-i fermân olup gîsû-yı kâfir-kîşüne
Hidmete bil baglayupdur ey sanem zünnârlar
(85-2)

(Ey put kadar güzel olan sevgili! Zünnarlar, senin kâfir dinli saçlarının emir kulu olup ona hizmet etmek için hazırlandı.)

Olsun çerâğı ruhlarunun rûşen ey sanem
Yakdukça mihr ü mâh bu deyr-i kühende şem‘
(224-4)

(Ey sevgili! Bu eski dünyada güneş ve ay, mum yakdıkça yanaklarının mumu parlasın.)

Ser-i kûyun sanemâ cennet-i a‘lâ bilürîn
Müntehâ kâmetüni Sidre vü Tûbâ bilürin
(363-1)

(Ey sevgili! Senin bulunduğun yeri cennet-i a‘lâ bilirim; uzun boyunu Sidre ve Tuba bilirim.)

Dili al ey büt-i Çin hayruna bir deyr eyle
Sana bir bûseye satduk yüri var hayr eyle
(433-1)

(Ey Çin güzeli! Gönlü al bir kilise et; sana, bir öpücüğe sattık yürü git hayret.)

l. Perî (Peri-çihre, Peri-rû, Peri-veş, Peri-sûret), Hûri (Hûr, Hûr-i cemil, Hûrî-eş, Târ-ı zülf-i hûr, Turra-i müşgin-i hûr, Zülf-i hûr-ı’in, Reşk-i hûrî)

Sevgilinin yüzü peri’ye benzetilmiştir. Sevgili, peri gibi güzeldir. Sevgili, peri gibi ‘âşıkı büyülemiş onu kendisine esir etmiştir.

Meydân-ı ‘id-gehde peri-çihreler gibi

Fâhir libâslar ile hırâm itdi nev-bahâr
(160-2)

(İlkbahar, peri yüzlüler gibi bayram yerinin meydanında, şerefli elbiseler ile salındı.)

Her peri-rûnun olur meyli rakib-i dive
Cân u dil virmek ile bunlara âdem yaramaz
(203-3)

(Her peri yüzlünün, dev gibi rakibe meyli olur. Can ve gönül vermek ile bunlara insan yaranamaz.)

Vaz geldi cânâ dil-ber tir-i müjgân urmadan
Anlamışdur ol peri-suret meger vurġunluğum
(325-4)

(Sevgili, kirpiğinin okunu cana vurmadan bıraktı; o peri yüzlü, meğer vurgunluğumu anlamıştır.)

Ol peri-rû güzelün oldı mukâbil yüzine
Yine âyinenün ey dil görinür var gözine
(463-1)

(O peri yüzlü güzelin, yüzüne karşılık oldu; ey gönül, yine aynanın gözüne ne varsa görünür.)

Sevgili, periye benzetildiği gibi hurilere de benzetilmiştir. Sevgili; yüzünün güzelliği, gözlerinin iriliğiyle cennetteki hurileri andırmaktadır.

Hele ben şöyle kıyâs eylerin ey ġayret-i hûr
Kûyuna nisbet ola gül-şen-i cennetde kusûr
(125-1)

(Hurilerin gayretini, hele ben şöyle kıyas eylerim; mahallene nisbet olsun cennetin gül bahçesindeki köşkler.)

Zülfüni görsem ‘izârun üzre ey hûr-i cemil
Sanuram zencir şeklin bağlamışdur selsebil
(285-1)

(Ey güzel huri! Yanağın üstünde saçını görsem; sanırım selsebil (çeşme) zincir şeklini bağlamıştır.)

Gülşen-i kûyinde me’vâ bulsa bir hûrî-veşün
İhtiyâr eyler mi bâg-ı Huld’ı âdem iy gönül
(300-4)

(Ey gönül! Hûri gibi bir güzelin, mahallesinin gülbahçesinde sığınacak bir yer bulsa; adam, cennet bahçesini ister mi?)

Vasf-ı hüsn-i yar ile bir tâze divân bağlasun
Târ-ı zülf-i hurdan bend eylesün şirâze gül
(301-4)

(Gül, sevgilinin güzelliğinin vasfıile bir taze divan bağlasın, hurilerin saçının telinden de şiraze yapsın.)

Cârû-keş oldu sünbül-i ter bâğa nitekim
Sahn-ı bihişte turra-i müşgin-i hûr-ı ‘in
(379-2)

(Sanki taze sünbül bahçeye, iri gözlü hurilerin misk kokulu saçı, cennet avlusuna süpürge çekti.)

Dil çeker ol târ-ı mûy-ı ‘anberinün minnetin
İstemez ‘âlemde zülf-i hûr-ı ‘inün minnetin
(383-1)

(Gönül, anber gibi saçlarının karanlığının verdiği sıkıntıyı çeker. Dünyada iri gözlü hurilerin saçının sıkıntısını istemez.)

Riyâz-ı cennetün ey reşk-i hûrî
Bulınur kûyuna nisbet kusûrı
(511-1)

(Ey hurilerin bile kıskandığı güzel! Senin bulunduğun yere benzer köşkleri bulunur.)

i. Padişah (Şâh, Sultân, Şâh-ı cihân, Cemal-i şah, Şâh-ı cihan-tâb, Sultân-ı hûbân, muktezâ-yı şâh, sultan-ı hûban-ı cihân, hüsrev-i devrân, Şâh-ı tâc-dâr, Şeh-i hüsn, Şâhenşâh-ı hûbân, Bâr-geh-i sultân, Huserv, Gubar-ı der-geh-i şâh)

Sevgili, bir padişah gibi düşünülmüştür. Bazen de padişah sevgilidir. Bâkî zamanının padişâhını da sevgili gibi düşünüp sevgisini yazmıştır. Âşık'ı yönetmiş ve onu kendisine kul etmiştir. Sevgili, sultandır; 'âşık güzelliğine hayrandır. Sevgilinin kapısına giden 'âşık, ondan vefa bekler ama bir türlü umduğunu bulamaz. Sevgili, kuluna hep vefasızlık edip ona eziyet eder.

Tuğrası berâtun yazılur ekserî altun
Rûyunda kaşun zerd olur ise nola şâhâ
(5-3)

(Ey şah! Yüzünde kaşın sarı olursa ne çıkar? Beratlarun tuğrası genellikle altından yazılır.)

Gedâ-yı bi-ser ü pâyı semend-i nâza çiğnetme
İnende hüsne mağrur olma sultânum bu dünyâdur
(52-4)

(Sultanım! Başsız ve ayaksız dilenciyi, naz atına çiğnetme; güzelliğine çok gururlanma, bu dünyadır.)

Gözeden ‘âlemi müjgânun ile ġamzendür
Dime ey şâh-ı cihân tiġ u sinânum gözedür
(68-4)

(Ey cihân şahı! Kılıcım ve mızrağım gözetir deme; dünyayı gözeten kirpikler ile yan bakıştır.)

Kâmetün cilvesin diriġ itme
Pâdişehler bülend-himmet olur
(93-3)

(Boyunun cilvesini esirgeme; Padişahların gayreti yüksek olur.)

Mağrur olma pâdişehüm hüsn-i sûrete
Bir âftâbdur ki serîü’z-zevâldür
(100-2)

(Padişahım! Yüz güzelliğine mağrur olma. O, çabuk kaybolan bir güneştir.)

İzün tozına sürdi yüzin âyîne-veş dil
Maksûd benüm pâdişehüm kesb-i hevâdur
(106-3)

(Gönlüm, tıpkı ayna gibi senin izinin tozuna yüz sürdü. Benim sultanım! Maksadım, (sana kavuşma) hevesimi gidermektir.)

Sipâh-ı gam nola ayaklar ise uşşâkı
Râiyyetine o şâhun riâyeti yokdur
(169-4)

(Gam askerleri âşıkları, çiğneyip geçerse nola? O şahın, kendi halkına itibar ve saygısı yoktur.)

Saff-ı müjgânın görüp ol şâha dil virdüm hemân
Top-ı gabgabla beden gibi hisârum aldılar
(178-4)

(O güzeller padişahına, kirpiklerinin safını görünce hemen gönül verdim; enek topuyla, vücûd gibi bir kalemi aldılar.)

‘İzârunda şehâ hâl-i siyâhun
Şeker üstine konmış bir megesdür
(179-4)

(Ey şahım! Yanağında siyah benin; şeker üstüne düşmüş bir sinektir.)

Kapunda kullara zulm ü cefâ itme vefâ eyle
Benüm şâh-ı cihân-tâbum kerem eyle vefâ yigdür
(186-2)

(Cihanı aydınlatan şahım! Kapında kullara zulm ve cefa etme vefâ et; iyilik et, vefa iyidir.)

Bin hicâb-ı kibriyâ ardında göstermez yüzin
Kendüyi gözlerden ol sultân-ı hûbân gizlemiş
(214-5)

(O güzeller sultanı! Kendini gözlerden öyle gizlemiş ki; binlerce ululuk perdesi ardında artık yüzünü göstermez oldu.)

Gedâ-yı kûy-ı cânâne sakın öykünme ey Bâkî
Sefâhatdür bilürsin muktezâ-yı şâha taklidün
(251-5)

(Ey Bâkî! Sevgilinin mahallesinin dilencisine özenme; şaha uymanın icabı sefahati taklid etmektir, bilirsin.)

Lutf eyle inen kullaruna cevri çoġ itme
Âh eylemesün kimseye zulm eyleme şâhum
(321-3)

(Şahım! Kullarına eziyeti çok etme lutfet; kimseye zulüm etme, ah etmesin.)

Döksün güher-i eşki Bâki reh-i kûyunda
Mahsûl-i dil ü dide hep yoluna sultânum
(338-7)

(Sultanım! Bâki, gözyaşı incisini senin bulunduğun yerin yoluna döksün; göz ve gönül mahsûlü, hep yoluna.)

Sen ol sultân-ı hûban-ı cihânsın kim işigünde
Kulundur nice Kul oğlı güzeller belki begler hem
(343-2)

(Sen, o cihan güzellerinin sultanısın ki eşiğinde; hem nice kul oğlu güzeller belki beyler kulundur.)

Dür-i fazl ile murassa‘ kılıcundur Bâkî
Anı dûr itme benüm pâdişehüm yanundan
(346-8)

(Bâkî! Onu, benim padişahımın yanında uzak etme, fazilet incisi ile bezenmiş kılıcındır.)

Şâh işiginden kıl istimdâd-ı himmet Bâkıyâ
Çarh dûn-perverdür ol bilmez mürüvvet neydügin
(348-10)

(Ey Bâkî! O, kötüleri ağırlayan felek, insaniyetin ne olduğunu bilmez; padişah eşiğinden yardım iste.)

Beydak-ı hâl-i ruhun zülfünle mestur eyleme
Almaġa şâhum gönül ferzânesin açmazdan
(364-2)

(Şahım! Gönül bilgesini açmazdan almaya; yanağının beninin piyadesini saçınla gizleme.)

Sorarsan kapunda şehâ Bâkiyi
Gulâm-ı kemin bende-i kemterin
(368-5)

(Ey şah! Bâkî'yi sorarsan kapında; pusudaki esir, en aşağı kölendir.)

Sen agyâr-ıla devr itdür şehâ peymâneyi dâim
Ser-i kûyun tolaşup âşık-ı divâneler dönsün
(391-4)

(Sen, kadehi daima yabancılarla elden ele dolaştırır; kıvrım kıvrım kıvranan 'âşıkların, mahallenin başında dolaşıp dönsün.)

Nisâr it bezmine Bâki bu dürr-i pâki seyr itsün
Murassa' câmı tutdukça o şâh-ı tâc-dâr elde
(412-5)

(Bâkî! O taçlı padişah, kıymetli taşlarla bezenmiş kadehi elde tuttukça; temiz inciyi meclisine saç seyretsin.)

Ol şeh-i hüsnün gözi üzre bakanlar kaşına
Sâye-i perr-i hümâ düşmiş sanurlar başına
(421-1)

(Kaşına, o güzellik şahının gözü üzre bakanlar; başına, hüma kuşunun kanadının gölgesi düşmüş sanırlar.)

Kâküli sanman görinen tâir-i devlet hümâ
Sâye salmışdur o şâhenşâh-ı hûbân üstine
(438-3)

(Görünen şeyi kâkülü sanmayın; devlet kuşu hümâ, o güzeller padişahının üstüne gölge salmıştır.)

Bir huzûrum var-durur kûyunda olmakdan şehâ
‘Arz olınsa almazam bana feridûnun yiri
(548-4)

(Şahım! Mahallende olmaktan bir huzurum vardır; bana, Feridun’un yeri gösterilse almam.)

Divan şiirinde, sevgiliye bazen şah bazen sultan bazen ise efendi denilmiştir. Sevgili, ‘âşık’a hükmeden bir efendidir. ‘Âşık ise onun kölesidir.

Peşmine geydi egnine zülfünden aldı el
Göklerde uçdı âhır efendi hümâyı gör
(129-3)

(Efendi, saçından el alan, önüne elbise giyen hüma kuşunu gör ki sonunda göklerde uçtu.)

Degül pehlû efendi cism-i pâkün bir içim sudur
Miyânun havz-ı simin içre düşmiş sanki bir mûdur
(170-1)

(Efendi! Vücudunun bir yanı değil, temiz cismin bir içim sudur; belin, gümüş havuz içine düşmüş sanki bir kıldır.)

Araklar eyler ise bâġ-ı ‘ârızun gül-geşt
İnende olmasun andan efendi ter zülfün
(250-2)

(Efendi! Yüzünün bahçesini ter damlaları gezerlerse; yüzünden taze saçın çok da olmasın.)

Gönder efendi sîneme tir-i belâlarun
Olsun siper belâlaruna mübtelâlarun
(262-1)

(Efendi! Belâ oklarını göğsüme gönder. Tutkunların belâlarına siper olsun.)

Meclisde bûsene tolaşur şöyle anlarun
Câmun efendi bir ġarazı var tehi degül
(288-4)

(Meclisde anların (güzellik caziben) şöyle öpüşüne erer; efendi, kadehin bir amacı var boş değil.)

j. Lâle (Lâle-'izâr, Lâle-ruh, lâle-had)

(Sevgili, laleye benzetilmiştir. Renk, şekil, tazelik açısından sevgilinin yanağı laleyi andırmaktadır.)

Lâle-hadler kıldılar gülgeşt-i sahrâ semt semt
Bâg u râgı gezdiler idüp temâşâ semt semt
(23-1)

(Lale yanaklılar, kırda semt semt gülleri seyir için gezinti yaptılar. Bahçeyi ve çayırlık çimenliği temâşâ edip semt semt gezdiler.)

Karşumda âllar geyüp ol lâle-ruh yine
Gülgûnilerle 'aklum alur son piyâledür
(84-2)

(Karşımda allar giyip duran o lâle yanaklı güzel, sanki gül renklerle aklımı alan bir kadeh gibidir.)

Berg-i gülden ruhı ol lâle-'izârun terdür
Nükte fehm eyle begüm haylice rengin yirdür
(107-1)

(Beyim! O lale yanaklının yüzü gül yaprağından tazedir; sözü anla ki epeyce renkli yerdir.)

Hele ey lâle-i sir-âb-ı çemen-zâr-ı cefâ
Bağrumuz yakdı senün hasret-i hâl-i dehenün
(248-4)

(Hele ey cefa çimenliğinin taze lalesi; senin, ağzının beninin hasreti bağrımızı yaktı.)

Yakma dâğum göricek sen de beni ey sofi
Severin n'eyleyin ol lâle-'izârı severin
(385-3)

(Ey sofu! Yaramı görünce sen de beni yakma; o lale yanaklıyı severim neyleyim.)

k. Âhû (Gözi âhû)

Sevgili; inceliği, nazikliği itibariyle bir ceylanı andırmaktadır. Sevgilinin gözü, ceylanın gözüne teşbih edilir. Sevgili, gözüyle 'âşıkını kendisine tutsak eder. Onu, gözleriyle avlamaktadır. Sevgili, o ceylan gözleriyle bir bakınca 'âşık'ı kalbinden yaralar ve bir daha ona rahat yüzü göstermez.

Gönül tîg-i müjenden yüz çevürmez ey gözi âhû
O bir şemşîr-i bürrâna varur şîr-i dil-âverdür
(50-4)

(Ey gözleri ceylana benzeyen sevgili! Gönül, senin kirpiklerinin kılıcından yüz çevirmez (ondan ilgisini kesmez); o, keskin kılıcın üzerine giden cesur bir arslandır.)

Mu'attar zülf ü hâlün seyr idenler ey gözi âhû
Dimişlerdür hakikat misk odur 'âlemde 'anber bu
(402-2)

(Ey gözü ahu! Güzel kokulu saç ve benini seyredenler; ‘âlemde amber kokulu gerçek misk odur demişlerdir.)

Âh ider dil bakup ol turra-i müşgin-bûya
Eser itmez n’idelüm âh o gözi âhûya
(479-2)

(Gönül, o müşk kokulu saça bakıp ah eder nedelim; ah o gözü ahu gibi olan sevgiliye tesir etmez.)

l. Hoca (H$^{(v)}$âce-i cemâl)

Sevgili, bir güzel hocaya benzetilir. ‘Âşık, ise sevgilinin vefasına muhtaç bir fakirdir.

Hüsnün zekâtınun eger ey h$^{(v)}$âce-i cemâl
Bir müstehıkkın ister isen işte ben fakir

(Ey yüzü güzel hoca! Eğer, güzelliğinin zekatını vermek ister isen işte ben fakir.)

m. Tûti-i gû

Sevgili, konuşan bir papağanı andırmaktadır. ‘Âşık’ konuşmasıyla büyülemiş, o mim ağzından şeker saçmıştır.

Nice şirin olmasun kim süd yerine anası
Sükker ile beslemiş ol tûti-i gûyâcugı
(534-2)

(Nasıl, şirin olmasın ki anası süt yerine; şeker ile beslemiş o konuşan papağanı.)

n. Sen

Sevgili, divan şiirinde II. Tekil Şahıs kullanımıyla da yerini almıştır. ‘Âşık, sevgiliye “sen” diye de hitap eder.

Âsîb-ı rüzgârı gülistân-ı dehrde
Sen serv-i gül-izâra hevâdar olan bilür
(83-3)

(Dünya gülbahçesinde rüzgârın zarar ve belasını; gül yanaklı serviye benzeyen, sana tutulmuş olan, ‘âşık olan bilir.)

Sen yatursın mesned-i hüsn üzre h(v)âb-ı nâzda
Halkı uyutmaz fiġan u nâle-i şeb-hizler
(86-2)

(Sen, naz uykusunda güzelliğin derecesinin üzerinde yatarsın; geceleri uyanıp kalkan inilti ve figan halkı uyutmaz.)

Ferzâne-i cihânsın o ruhlarla sen bugün
Şâhân-ı hüsn atun önince piyâdedür
(87-4)

(Bugün sen, o yanaklarla cihanın en seçkinisin; güzellik ülkesinin padişahları senin atının önünde yaya kalmışlardır.)

Kucmak degül ġaraz seni didârdur murâd
Derya-yı iştiyâk begüm bi-kenârdır
(90-3)

(Amaç, seni kucaklamak değil, isteğim senin yüzündür; beyim, şevklenme denizi uçsuzdur.)

Mürdeler ihyâ ider enfâs-ı müşginün senün
Nutk-ı cân-bahşundur i‘câz-ı Mesihâdan garaz
(221-2)

(Senin, misk kokulu nefeslerin ölüleri ihya eder; Mesiha’nın, acze düşürmesinden gaye, can bahşeden sözündür.)

Goncayı dil-teng ider la‘l-i dür-efşânun senün
Lâleye hoş reng ider gül-berg-i handânun senün
(268-1)

(Senin, inci saçan dudağın goncayı kederli eder; Senin, sevinçli gül yaprağın lâleye hoş renk eder.)

Serv ü şimşâdı yürütmez ta‘n-ı bülbül bâğda
Seyr idelden cilve-i nahl-i hırâmânun senün
(268-2)

(Ayıplanan bülbül, senin salınan hurma ağacının cilvesini seyir edeliden beri selvi ve şimşir ağacını yürütmez.)

Seni cândan seven bi-dillerün lutf eyle kadrin bil
Bulınmaz bende-i mukbil muhibb-i bi-riyâdan yig
(271-4)

(Lütfet, seni candan seven ‘âşıkların kıymetini bil; yalansız sevenden daha iyi köle bulunmaz.)

Bâğa sen serv-i revânı bir kadem bassun diyü
Hayli dökildi saçıldı yoluna berg-i hazân
(373-2)

(Sen, salınan selvi bahçeye bir ayak bassın diye; hazan yaprağı, yoluna çokça döküldü saçıldı.)

Bir lebi gonca yüzi gülzâr dirsen işde sen
Hâr-ı gamda andelîb-i zâr dirsen işde ben
(380-1)

(Bir dudağı gonca yüzü gül bahçesi dersen, işte sensin; gam dikeninde inleyen bülbül dersen, işte ben.)

Lebleri mül saçları sünbül yanağı berk-i gül
Bir semenber serv-i hoş-reftâr dirsen işde sen
(380-2)

(Dudakları şarap, saçları sümbül, yanağı gül yaprağı; bir yasemin göğüslü, hoş yürüyüşlü servi dersen, işte sen.)

Zülfi sâhir turrası tarrâr şûh-ı şîvekâr
Çeşmi câdû gamzesi mekkâr dirsen işde sen
(380-4)

(Zülfü sihirleyici, saçının alnındaki lülesi yan kesici, işveli ve şen, oynak; gözü büyücü, göz ucuyla bakışı hilekâr biri dersen, işte sen.)

Gözleri sabr u selâmet mülkini târâc iden
Bir emansuz gamzesi tâtâr dirsen işde sen
(380-6)

(Gözleri sabır ve selâmet ülkesini yağmalayan, göz ucuyla bakışı tatar (zalim) olan bir merhametsiz dersen, işte sen.)

Saf saf çemende serv dizilsün selâmuna
Sen sahn-ı gül-şen içre salın ‘izz ü nâz ile
(477-2)

(Selvi, selamına saf saf çimende dizilsin; sen, gülbahçesinin ortasında yücelik ve naz ile salın.)

Sen semen-ber serv-i sîm-endâma bir kez sarılan
Başa iletdi işin ‘âlemde destârun gibi
(485-4)

(Sen, yasemin göğüslü, gümüş bedenli selvi boyluya bir kere sarılan; bu dünyada işini sarığın gibi başa iletti.)

Sîm-sîmâ serv-bâlâ meh-likâlar çok velî
Kimsede yokdur senün evzâ’u etvârun gibi
(485-3)

(Gümüş yüzlü selvi boylu ay yüzlüler çoktur; ancak senin hâl ve tavırların kimsede yoktur.)

III. SEVGİLİDE GÜZELLİK UNSURLARI

A. SAÇ (Zülf, Gîsu, Turra, Kâkül, Perçem, Mûy)

1. Genel Olarak Saç

Divan şiirinde, saç genellikle renk, şekil, boy, dağınıklığı, uzunluğu itibariyle çeşitli benzetmelerle yer almıştır. ‘Âşık, sevgilinin o gece gibi siyah ve uzun, dağınık saçlarına asılıdır. Gönlünü bir türlü bu esaretten kurtaramaz zaten kurtarmakta istemez. Sevgilinin saçı ‘âşığın gönlünü darmadağınık etmiştir. ‘Âşık, o kanca gibi saçlara asılıdır, hep orada kalıp sevgiliyle yan yana olmak ister. Saç, karışık ve dağınıktır, ‘âşık orada yok olmuştur.

Ser-i zülfiyle hatın örter imiş dirler o şûh
Açmadı kimseye amma orayı bâd-ı sabâ
(9-2)

(O şuh, saçının ucuyla ayva tüylerini örtermiş derler; sabah rüzgârı orayı kimseye açmadı.)

Hevâ-yı zülfi kılmışdur seni ey ebr âvâre
Gözün yaşı budur seyl-i firâvân olmaġa bâʻis
(27-2)

(Ey bulut! Seni saçın arzusu düşkün yapmıştır, gözünün yaşının bol sel gibi olmasına sebep budur.)

Olurken rûz u şeb hem-sâye ol ruhsâr-ı zibâya
Nedür zülf-i dil-âvizün perişan olmaġa bâʻis
(27-3)

(O güzel yüze, gece ve gündüz komşu olurken; gönlü asan saçlarının perişan olmasına sebep nedir?)

Alınmazdı gönül yâr olmayaydı
Ser-i zülfün gibi kec-bâze ger ruh
(33-3)

(Eğer, yanak saçının ucu gibi hilekâra; yar olmasaydı gönül alınmazdı.)

Hoş geldün ey nesim-i sabâ merhabâ deyü
Bâd-ı bahâra turra-i cânâna sarmaşur
(47-2)

(Sevgilinin perçemi "ey sebâ rüzgârı hoş geldin, merhaba" diyerek bahar yeline, sevgilinin saçına dolanır.)

Zülfün gamını vasf idemez bîhuşân-ı ışk
Mânend-i şâne dilleri mestâne sarmaşur
(47-4)

(Aşk şarabıyla kendinden geçmiş olanlar, senin saçının açtığı derdleri anlatamaz; tarak gibi gönülleri sarhoşa dolanırlar.)

Zülfi elinden almaġa cân-ı belâ-keşi
Boynın kulaġın öpdi giribân u gûşvâr
(48-3)

(Bela çeken canı, saçının zülfünün elinden almaya; yaka ve küpe boynunu ve kulağını öptü.)

Nihâl-i kâmetün hakkâ ‘aceb nahl-i dil-ârâdur
Egerçi kaddün a‘lâ kâkülün a‘lâdan a‘lâdur
(52-1)

(Doğrusu şudur ki, nihal gibi boyun ne hoş gönlü süsleyen ağaçtır. Neticede boyun yüksek kâkülün yüceden daha yücedir.)

Tâb-ı zülfünle gönül kıldukça âh-ı âteşin
Dûd-ı dil cevlân ider tâvûs-ı zerrin-bâl olur
(72-2)

(Gönül, saçına duyduğu aşkla ateşli ahlar ettikçe; gönül dumanı gezer, altın kanatlı tavuk olur.)

Bilüne yok bedel veli saçunun
Girihin çözsen ol miyâne deger
(113-6)

(Beline bedel yok, velakin saçının düğümünü çözsen o belinin ortasına değer.)

Ey mübtelâ-yı şive-i bâlâ-yı yâr olan
Sevdâ-yı zülfi başuna düşsün belâyı gör
(129-5)

(Ey sevgilinin yüce nazlı boyunun tutkunu olan; saçın sevdası başına düşsün belâyı gör.)

Zülfi endişesine varma sakın ey Bâkî
Anda mecmû ileden ‘aklı perişân getürür
(131-5)

(Ey Bâkî! Saçın endişesine varma sakın; onda toplanmış aklı perişan getirir.)

Tursun yirinde gamze-i kattâl-i hun-feşân
Başdan belâlu ‘âşıkı ol perçem öldürür
(133-4)

(Sevgilinin kan dökücü katil gamzsi hele yerinde dursun. Belâlı ‘âşık ı, ilk önce o perçemler öldürür.)

Hevâ-yı kâküli bir yana bir yana zülfi
Başumda derd ü belânun nihâyeti yokdur
(169-3)

(Onun kâkülünün “hava ve heves”i bir yana, zülfü bir yana; başımda dert ve belânın sınırı yoktur.)

Ucından zülfünün çok baş kesildi
Meded ‘ömrüm anı bir pâre kesdür
(179-2)

(Saçının ucundan çok baş kesildi; imdad ömrüm onu bir parça kestir.)

Şâneden zahm irişür diyü dil-i mecrûha
Sakınur hâtır-ı âşüfteyi zülfin taramaz
(203-4)

(Yaralı gönle, taraktan yara erişir diye; gönlü perişan olan sakınır, saçını taramaz.)

Bend-i belâdan olmaduk âzâd bir nefes
Zülfün hevâsı olalı dilde hayâlümüz
(207-2)

(Gönülde hayalimiz saçın isteklisi olalı; bir nefes bela bağından azad olmadık.)

Çâk çâk itsün beni şemşîr-i gamzen şâne-veş
Zülfüne tek âkıbet olsun müyesser dest-res
(211-2)

(Gamzenin kılıcı, beni tarak gibi parça parça etsin. Saçına el uzatan kişinin sonu kolay olsun.)

Gönüller alduğın inkâr ider meger zülfün
Elini mushafa urmış yemin ider zülfün
(250-1)

(Meğer, saçın gönüller aldığını inkâr eder; saçın, elini kitaba vurmuş yemin eder.)

Katunda kanlar idüp oldı mu‘teber ġamzen
Yanunda yollara indi idindi yir zülfün
(250-3)

(Senin katında kanlar edip, yanbakışın itibarlı oldu; yanında yollara indi saçın yer edindi.)

Ayaġun öpmeden el çekmez ol virür başın
Koyupdur ey boyı şimşâd o yolda ser zülfün
(250-4)

(O başını verir, ayağını öpmeden el çekmez; ey boyu şimşir ağacı! O yolda saçın baş koymuştur.)

Misâl-i hüsnüne tâvûs kuyruğı çekeli
Cihânı hükmüne râm itdi ser-be-ser zülfün
(250-5)

(Güzelliğinin benzerliğine tavus kuyruğu çekeli; saçın dünyayı baştan başa kendine bağladı.)

Katı eller dili ser-i zülfün
Dilek ey şûh-ı şive-kâr dilek
(252-2)

(Ey işveli sevgili! Saçının ucu gönlü kötü eyler, yardım et.)

Saçı kelâmın o denlü uzatdun ey Bâkî
İki sahîfe yiri başka bir kitâb itdün
(259-5)

(Ey Bâkî! Sevilinin saçının sözünü o kadar uzattın ki, iki sayfalık yeri, ayrı bir kitap haline getirdin.)

Yazıldı haddün üzre hatun zâhir olmadın
Dirsem ‘aceb mi zülfüne tuġrâ-yı bi-misâl
(291-4)

(Yanağın üzerine, ayva tüyleri yazıldı belli olmadın; saçına eşi olmayan tuğra dersem şaşılır mı?)

Rûy u mûy-ı yâre benzer nesne dahı görmedüm
Gerçi gördüm bî-vefâ dünyâda nice mâh u sâl
(293-2)

(Bu vefasız dünyada birçok ay ve yıllar gördümse (uzun yıllar yaşadımsa) de, sevgilinin saçına ve yüzüne benzeyen bir şey göremedim.)

Sahn-ı hammâmda dün gördüm o nâzük bedeni
Sinede mûdan eser yok dahı pehlû da güzel
(313-4)

(O nazik bedeni, dün hamamın ortasında gördüm; göğüste kıldan eser yok, vücudun iki yanından biri de güzel.)

Olmasan ger cihânda bir dâne
Zülfün olmazdı cân mürgine dâm
(329-5)

(Eğer, bu dünyada bir tane olmasaydın; saçların, can kuşuna tuzak olmazdı.)

Gam-ı zülfin çeküp ıraklardan
Fikr-i dûr u dırâza başlayalum
(340-4)

(Uzaklardan saçının gamını çekip; uzun uzadıya fikre başlayalım.)

Nigeh-bâmın eyledüm genc-i ġama bir heft-ser ejder
Hayâl-i zülfini çün bu dil-i virâne tapşurdum
(341-3)

(Gam hazinesine, bir yüz başlı ejderi gözcü eyledim; saçının hayali için bu yıkık gönlü kaptırdım.)

Ne belâlar çekile zülf-i perişânundan
Ne fiten kopsa gerek nergis-i fettânundan
(346-1)

(Dağınık saçından ne belâlar çekile; oynak gözlerinden ne fitneler kopsa gerek.)

Yüri ey bad elün kendüne çek zülfinden
Nice bir hâtır-ı ‘uşşâk perişân olsun

(354-2)

(Ey rüzgâr, saçından elini kendine çek yürü; bir çok ‘âşıkların gönlü perişan olsun.)

Başlar kesilür zülf-i perîşânun ucından
Kanlar dökilür gamze-i bürrânun ucından

(356-1)

(Senin, perişan saçın yüzünden başlar kesilir; kılıca benzeyen keskin yanbakışın yüzünden kanlar dökülür.)

Garib ahşama karşu zâr u ser-gerdan olur ġâyet
Perişân olduġı oldur gönül hep zülfüne karşu

(402-4)

(Gönül, garip akşama karşı ağlayan ve başı dönen çok olur; hep saçına karşı perişan olduğu odur.)

Kaldum ayakda ser-i zülf-i perişânı gibi
Dil veren böyle m’olur dil-ber-i ‘âli-şâne

(Şanı ve şerefi büyük olan sevgiliye gönül veren böyle mi olur? Perişan saçının ucu gibi ayakta kaldım.)

Ser-i zülfünde iken çeşmüne meyl itse gönül
Benzer o tıfla varur evvel-i şebden hâba

(436-2)

(Gönül, saçının ucunda iken gözüne meyletse; geceden önce uykuya varan çocuğa benzer.)

Ser-i zülfiyle çeker kendüye serkeşleri yâr
Ne kadar saht keman olsa urur kullaba
(436-3)

(Sevgili, zülfünün ucuyla serkeşleri kendisine çeker; ne kadar sert yay olsa, onu çengele vurur.)

Düşse zülfinden arak ruhsâr-ı cânân üstine
Gûyiyâ şebnem düşer gülberk-i handân üstine
(438-1)

(Sevgilinin yanağına saçından ter düşse; sanki gülen gül yaprağı üstüne çiğ tanesi düşer.)

Zülfünün boynı bağlu kulları çok
Geçmedük kimse kalmadı bende
(443-2)

(Saçının boynu bağlı kulları çok; kul köle olmadık, bağlanmadık kimse kalmadı.

O çeşm-i nâ-tevân u zülf elinden
Gönüller haste hâtırlar şikeste
(473-2)

(O zayıf göz ve saç elinden gönüller hasta, fikirler kırıktır.)

Berr-i Hicâza şemme-i zülfün yitürse bâd
Huccâc kala bâdiyede Şâma çıkmaya
(474-2)

(Yel, Hicaz'ın kara toprağına saçının kokusunun yetiştirse; Şam'a çıkmaza hacılar çölde kalır.)

Zülfüne bend eyle ben mecnûnı didüm dil-bere
Didi kayd itdüm seni divâne geçdün deftere
(481-1)

(Sevgiliye, ben Mecnun'u saçına bağla dedim; seni deftere kaydettim, deli geçtin dedi.)

Gönlümüz alur ele zülf-i dil-âvîzün hele
Vechden hâric degül hatt-ı siyehkârun gibi
(485-2)

(Senin, gönülleri tellerine asan saçların gönlümüzü ele alır; o saçlar, özellikle kötülükler yapan tüylerin gibi bu tarzın dışında değildir.)

Menzil-i mâhdur ham-ı zülfi
Matla'-ı mihrdür girîbânı
(488-2)

(Saçların büklümü, ayın konak yeri; elbisenin yakası da güneşin doğduğu yerdir.)

Zülfüne dil virmeyen hâtır-perişân olmadı
Pâyüne yüz sürmeyen hâk ile yeksân olmadı
(490-1)

(Saçına gönül vermeyen perişan gönüllü olmadı; ayağına yüz sürmeyen toprak ile bir olmadı.)

Kâkülün sevdâlarından düşdi gönlüm zülfüne
Bir belâ dahi ol oldı başuma kâkül gibi
(492-4)

(Senin perçeminin ‘aşkıyla gönlüm şaşırıp saçına düştü; o da kâkül gibi başıma bir başka bela oldu.)

Bâd gisûların açdukça görinür ruh-ı yâr
Bâġ-ı cennetde açılmış gül-i sir-âb gibi
(507-5)

(Rüzgâr, saçlarını açtıkça sevgilinin yüzü görünür; cennet bahçesinde açılmış taze gül gibi.)

Dil-i Bâkiyi ser-i zülfün elinden cânâ
Çeküben hışm ile çeşm-i siyehün ala gibi
(518-5)

(Ey sevgili! Bâkî’nin gönlünü, saçının ucundan siyah gözün gibi öfkeyle çekip alsın.)

Ey sabâ zülf-i dil-âvizini tahrik itdün
Bu kadar fitne vü âşûba sen oldun bâdi
(520-3)

(Ey rüzgâr! Gönlü asan saçı, tahrik ettin; bu kadar fitne ve kargaşalığa sen sebep oldun.)

Bâğlarsan eger deste-i reyhân ile turmaz
Tâ rişte-i cân turrası târına ulandı
(524-3)

(Can ipliği, saçının teline ulaşıncaya kadar, reyhan demeti ile bağlasan durmaz.)

Hattum hisâbın bil didün ġavġalara saldun beni
Zülfüm hayâlin kıl didün sevdâlara saldun beni
(531-1)

(Ayva tüylerimin hesabını bil dedin, beni kavgalara saldın; saçımın hayalini kur dedin, beni sevdalara saldın.)

Saçun sevdâsı şeydâ ideli ben zâr u mahzûnı
Unutdı halk-ı ‘âlem kıssa-i Leylâ vü Mecnûnı
(538-1)

(Saçın sevdası, ben inleyen ve hüzünlüyü çılgın edeli; ‘âlem halkı Leyla ve Mecnun kıssasını unuttu.)

2. Saç İle İlgili Benzetmeler

a. Çenber, Çevgân, Zencir, Silsile

Saç, şekil itibariyle çembere benzetilmiştir. Uzunluğu, renk ve halka halka oluşu yönüyle de çevgâna ve zincire benzetilmiştir.

Turrândan indi ġamzene cân-bâz-ı dil yine
Çenberden atdı kendüsini hançer üstine
(428-3)

(Gönül canbazı yine saçından yan bakışına indi; kendisini çemberden hançer üstüne attı.)

Halka-i zülfi hayâli gözümüzden gitmez
Gûyiya çeşm-i ‘alil üzre siyeh çenberdür
(108-4)

(Saçının halkasının hayali gözümüzden gitmez; sanki kör göz üzerinde siyah çemberdir.)

Gerçi hâl u hatun âşüftesi çokdur ammâ
Beni divâne kılan silsile-i gisûdur
(46-3)

(Gerçi, ben ve ayva tüylerinin aşüftesi çoktur ama; beni deli yapan omuza dökülen saçın zincisiir.)

Zülfünden ayru Bâki bir hâl ile yürür kim
Zencirden boşanmış divânedür sanurlar
(115-5)

(Bâkî! Saçından ayrı öyle bir hal ile yürür; sanki zincirden boşanmış deli sanırlar.)

Burada, eskiden mahkumların zincire bağlanmasına telmih yapılır. Saç ile zincir arasında ilgi kurulmaya çalışılmıştır.

Saçun zencîri sevdâsında Bâkî
Begüm dîvânedür dîvâne ma’zûr
(132-5)

(Beğim! Bâkî, zincire benzeyen saçının aşırı sevgisi ile deliye dönmüştür; deliler özürlü sayılırlar.)

Ey sabâ dil rahtın ol gisû-yı müşgin-târe çek
‘Âşık-ı divâneyi zencir-i zülf-i yâre çek
(254-1)

(Ey sabah rüzgârı, gönül atını o misk kokulu saçlara çek; deli ‘âşığı, sevgilinin saçının zincirine çek.)

Zencir-i zülf-i dil-bere divâne olmayan
Bağlamaludur ey gönül uslu degüldür ol
(295-4)

(Ey gönül! Sevgilinin saçının zincirine deli olmayan kişinin bağlanması gerek, o uslu değildir.)

Âşüfte bend-i silsile-i zülfüne nesim
Mâ'il nihâl-i kâmetüne tab'-ı müstakim
(334-1)

(Rüzgâr, saçının zincirinin bağına aşüfte düzgün tabiatım düzgün boyuna meyillidir.)

Saçun zencirine bend it dil-i âvâre eglensün
Mukayyed kıl biraz ol zülf-i müşgin-târe eglensün
(353-1)

(Saçın zincirine köle et, serseri gönül eğlensin; bağlı kıl, biraz o misk kokulu siyah saç eğlensin.)

Çekinür silsile-i zülf-i siyeh-kâruna dil
Beni divâne kılur bir gün o sevdâ göresin
(384-3)

(Gönül, kötü işler yapan saçının zincirine çekinir; bir gün o sevda beni deli kılar göresin.)

Düşmesin silsile-i zülf-i perişânuna dil
'Aklını başına cem' eylesün ol divâne
(410-4)

(Gönül, dağınık saçının zincirine düşmesin; o deli, aklını başına toplasın.)

Zülfi zencirine âşüfte gönül bende geçer
Kendüsin lâyık-ı hıdmet sanur ol divâne
(439-2)

(Saçının zincirine tutkun olan gönül bağlanır; o divâne, kendini hizmete layık sanır.)

‘Aklumı ġamze-i câdûları meftûn itdi
Gönlümi silsile-i mûları mecnûn itdi
(491-1)

(Aklımı cadı yan bakışları, tutkun etti; gönlümü, saçının zinciri deli etti.)

Bir dil mi var ki zülfine divâne kılmayup
Dârü’ş-şifâ-yı ‘aşkda zencire urmadı
(521-4)

(Saçına deli olmayan bir gönül mü var ki; ‘aşk şifa yurdunda zincire vurulmayan.)

b. Yılan, Kemend, Lâm, Sîn

Sevgilinin saçı kıvrım kıvrım olması dolayısıyla ve uzunluğu, parlaklığı yönüyle bir yılana benzetilmektedir. Sevgilinin saçı, bazen kemente teşbih edilir. Kıvrımlı olması ve uzunluğu sebebiyledir. Sevgilinin, örgülü saçları bir kement gibi ‘âşıkın boynuna dolanır, böylece ‘âşık bir köle gibi sevgilinin yanında yer alır. Sevgilinin yüzü bir hazinedir, saçı ise bir yılana teşbih edilir.

Ruh-ı zibâsı bir genc-i güşâde
Kemend-i zülfi mâr-ı ser-şikeste
(473-3)

(Süslü yüzü, açılmış bir hazine; saçının kemendi başı kırılmış yılan.)

Kemend-i zülfi ey Bâkî sana çok bend geçmişdür
Veli sen gamze-i hûn-rîzi cevrin gör geçenden geç
(30-5)

(Ey Bâkî! O sevgilinin zülfünün kemendi sana çok bend geçmiştir. (seni ilmek ilmek kendisine bağlamıştır) ancak sen ona aldırma kanlar saçan gamze oklarının eziyetini tatmaya bak..)

İtdi şikâre gönlümi bir şûh şehlevend
Müjgânı tîr ü kaşı keman turrası kemend
(34-1)

(Gönlümü, boylu boslu şen şuh bir güzel avladı. Onun, kirpikleri ok, kaşı yay, saçının alna düşen lülesi kementtir.)

Dil beste-i kemend-i ser-i zülf-i yârdur
Cân haste-i girişme-i çeşm-i nigârdur
(90-1)

(Gönül, sevgilinin zülfünün ucunun kemendine bağlanmış; can, sevgilinin gözünün cilvesinin hastasıdır.)

Oldı bir tıflun kemend-i zülfine cânlar esir
Gamzesinden kan tomar ağzında ammâ bûy-ı şîr
(145-1)

(Bir çocuğun saçının kemendine canlar esir oldu; yan bakışından kan akar ama ağzında süt kokusu var.)

Zülfün esîri Bâkî-i bîçâre dostum
Bir mübtelâ-yı bend-i kemend-i belâ imiş
(218-5)

(Dostum! Senin zülfünün esiri olan biçare Bâkî; bela kemendinin bağının bir tutkunu imiş.)

Beter buldum dil-i divâneyi her çend pend itdüm
Saçunla bend idüp âhir giriftâr-ı kemend itdüm
(336-1)

(Deli gönlü beter buldum, her vakit öğüt verdim; saçınla bend yapıp sonra kemende esir ettim.)

Tolaşmakdan degül fâriġ kemend-i kâküli dâ'im
Ulaşmakdan degül hâli kemân ebrûsı peyveste

(445-3)

(Kakülünün kemendi sürekli dolaşır. Keman kaşları hep ok atar.)

Ârzu eyler kemend-i kâkül-i cânâneyi
Bağlasan zencirler tutmaz dil-i divâneyi

(509-1)

(Deli gönlü bağlasan zincirler tutmaz; sevgilinin kakülünün kemendini arzu eder.)

Sevgilinin saçı "lâm" harfiyle ilişkilendirilmiştir. Sevgilinin boyu elif, dudağı mim ve saçının tarağı "sîn" harfinin dişlerine benzetilir.

Lâmı erbâb-ı ġamun kadd-i dü-tâsı mânend
Zülf-i mergûbun ile kâkül-i hoş-bûna fidâ

(16-3)

(Gam sahiplerinin lâmı iki büklüm boyu gibi, beğenilmiş zülf ile güzel kokulu kâkülüne feda olsun.)

Ol iki zülf-i müşg-i gâliyefâm
Olmış ebrûlarun hilâline lâm

(329-1)

(O iki siyah misk kokulu zülüfler, senin kaşlarının hilâline lâm olmuştur.)

Mîmdür gûyâ dehânun safha-i mah üzredür
Sîne benzer şâne-i zülfün ki sâl üstindedür

(124-6)

(Ağzın sanki “mîm” harfidir; saçının tarağı sâl’in (senenin) önündeki “sîn” harfine benzer.

c. Gece, Karanlık, Gölge, Siyah, Duman, Leylî

Sevgilin saçı renk itibariyle karadır. Saç, karanlık ve karışıklıktır. Gece siyah olduğu için sevgilinin saçı da siyahtır. Bu yüzden ikisi arasında bir bağ kurulur. Sevgilinin saçı bazen bir dumanı andırır.

Tâbı gitmez o zülf-i şeb-rengün
Oldı hem-sâye-i meh-i enver
(140-4)

(O gece renkli saçın parlaklığı gitmez; parlak aya komşu oldu.)

Ser-i zülf-i siyehkârun şeb-i târ
‘İzârun pertevi meh-tâba benzer
(116-4)

(Zalim saçlarının ucu, karanlık gece; yanağın parlaklığı ise mehtaba benzer.)

Dil-i divâne senün görmeyeli zülf ü ruhun
Sanma cânâ giceden göndüzi idrâk eyler
(188-4)

(Ey sevgili! Deli gönül senin saçını ve yanağını görmeyeli; sanma geceden gündüzü algılar.)

Giceler kâküli sevdâsı ile dildârun
Haddi pâyânı mı var dûr u dırâz efkârun
(276-1)

(Geceleri, sevgilinin perçeminin sevdası ile uzun uzun düşünmenin bir sonu mu var?)

Koyup o zülf-i şeb-dizi gönül geçmek diler gâhi
Veli görsem yine kalmaz ‘inân-ı ihtiyâr elde
(412-4)

(Bazen o gece renkli saçı bırakıp gönül geçmek diler; velâkin yine görsem katlanma dizgini elde kalmaz.)

Saçun târına peyveste kılursa rişte-i cânı
‘Alâ’ikden geçüp Bâkî cihândan inkıtâ‘ eyler
(82-5)

(Can ipini saçının tellerine bağlarsa; ilgilerden geçip Bâkî dünyadan uzaklaşır.)

Hadis-i târ-ı zülfünden fakihe bir sü’âl itdüm
Cevâba kâdir olmadı herifi endbend itdüm
(336-2)

(Karanlık saçının sözünden fakihe bir soru yöneltim; cevaba kâdir olmadı, herifi parça parça ettim.)

Tâbı gitmez o zülf-i eb-rengün
Oldı hem-sâye-i meh-i enver
(140-4)

(O gece renkli saçın parlaklığı gitmez; parlak aya komşu oldu.)

Ser-i zülf-i siyehkârun şeb-i târ
‘İzârun pertevi meh-tâba benzer
(116-4)

(Zalim saçlarının ucu, karanlık gece; yanağın parlaklığı ise mehtaba benzer.)

Dil-i divâne senün görmeyeli zülf ü ruhun
Sanma cânâ giceden gündüzi idrâk eyler
(188-4)

(Ey sevgili! Deli gönül senin saçını ve yanağını görmeyeli, sanma geceden gündüzü algılar.)

Gİceler kâküli sevdâsı ile dildârun
Haddi pâyânı mı var dûr u dırâz efkârun
(276-1)

(Geceleri, sevgilinin perçeminin sevdası ile uzun uzun düşünmenin bir sonu mu var?)

Koyup o zülf-i şeb-dizi gönül geçmek diler gâhi
Veli görsem yine kalmaz ‘inân-ı ihtiyâr elde
(412-4)

(Bazen o gece renkli saçı bırakıp gönül geçmek diler; velâkin yine görsem katlanma dizgini elde kalmaz.)

Saçun târına peyveste kılursa rişte-i cânı
‘Alâ’ikden geçüp Bâki cihândan inkıtâ‘ eyler
(82-5)

(Can ipini saçının tellerine sağlarsa; ilgilerden geçip Bâkî dünyadan uzaklaşır.)

Hadis-i târ-ı zülfünden fakihe bir sü’âl itdüm
Cevâba kâdir olmadı herifi endbend itdüm
(336-2)

(Karanlık saçının sözünden fakihe bir soru yönelttim; cevaba kâdir olmadı, herifi parça parça ettim.)

Şeb-i zülfün nihân eyle ruhun rûşen nehâr olsun
Gider ebr-i hatun yüzden cemâlün nev-bahâr olsun
(352-1)

(Karanlık saçını gizle yüzün aydınlık gündüz olsun; ayva tüylerinin bulutunu yüzden gider, yüzün ilkbahar olsun.)

Düşüp ol kadd-i bâlâdan döşenmiş hâk-i râh üzre
Mu’anber zülfi gûyâ sâye-i servü sanavberdür
(50-3)

(Anber kokulu saçı, sanki selvi ve çam fıstığı ağacının gölgesi gibi, sevgilinin o yüce boyundan düşüp de yolunun toprağı üzerine serilmiş.)

Serde ey Bâkî ġam-ı zülf-i hümâyûn-fâl var
Sâye-i baht u sa‘âdet mâye-i ikbâl olur
(72-5)

(Ey Bâkî! Başta mutlu, uğurlu zülfün gamı var; mutluluk ve talihin gölgesi gelecek mayası var.)

Zülf-i siyâhı sâye-i perr-i hümâ imiş
İklîm-i hüsne anun içün pâdişâ imiş
(218-1)

(Siyah zülfü, hümâ kuşunun kanadının gölgesi imiş; güzellik ülkesine onun için pâdişah imiş.)

Gösterdi gâh zülfi karasın gehî kaşın
Deryâ-yı hüsn-i dost ‘ayân itdi cezr ü med
(43-3)

(Sevgili, bazen yanaklarına dökülen saçların siyahlığını bazen de kaşını gösterdi; sevgilinin güzelliğinin denizi, med ve cezir olayını ortaya koydu.)

Benüm dûd-ı kebûd-ı nâr-ı âhım başdan aşmışdur
Senün zülf-i siyâhun ayagunla baş ber-â-berdür
(50-2)

(Ahımın ateşinin mavi dumanları başımdan aşmıştır; senin siyah saçın ayağına kadar uzanır.)

Gerçi dil turran elinden yakasın kurtaramaz
Ruhuna meyl idene zülf-i siyâh el karamaz
(203-1)

(Gerçi, gönül senin saçın elinden yakasını kurtaramaz ama yüzüne meyl edene siyah saç kötü gözle bakamaz.)

‘Âleme leyli saçun sevdâsın izhâr eylerin
Ne-bahâr eyyâmıdur bir gün tutar mecnûnluğum
(325-3)

(Dünyaya kara saçının sevdasını gösterirsin; ilkbahar günleridir, bir gün Mecnunluğum tutar.)

Zâ’il olmaz heves-i zülf-i siyâhun dilden
Hâsıl olmayacağın gerçi bu sevdâ bilürin
(363-3)

(Siyah saçının hevesi gönülden çıkmaz; gerçi bilirim, bu sevda görünmeyecektir.)

‘Ârızun turmaz öper zülf-i siyeh-rû göz göre
Hiç yüz virmezsin ammâ ‘âşık-ı miskinüne
(425-3)

(Siyah yüzlü saçın, göz göre göre, durmaz yanağını öper; ama zavallı ‘âşıkına hiç yüz vermezsin.)

Bana devlet yüzin göstermeyen baht-ı siyâhumdur
Kara zülfün ki çekmiş perde ol ruhsâr-ı nîkûya
(458-2)

(Bana, devlet yüzünü göstermeyen siyah bahtımdır; o hoş yüzü kara saçın ki perde çekmiş.)

Zülfün duhân-ı meş'ale-i bezm-i hüsndür
Aġzun çerâġ-ı lutf u melâhat şirârıdur
(99-3)

(Saçın, güzellik meclisinin meşalesinin dumanıdır; ağzın güzellik ve lütuf mumunun kıvılcımıdır.)

Saç, kâfire teşbih edilmiştir. Sevgilinin yüzü vahdettir, birliktir. Sevgilinin saçı ise orayı örterek, onun nurunu örtmüştür. Sevgilinin acımasızlığı yönüyle de kâfire benzetilir.

Gelüp kâfir saçun ruhsârun üzre
Yüzün nûrın görüp imâne geldi
(498-3)

(Senin kâfir saçın yüzünün üstüne gelip, yüzünün nurunu görüp, imana geldi.)

Mihneti dil ser-i zülfinde çeker ey Bâkî
Kâfiristâna düşen kimsede mihnet demidür
(81-5)

(Ey Bâkî! Gönül eziyeti ve sıkıntıyı sevgilinin saçlarının ucunda çeker. Bu kâfirlerin ülkesine düşen kimse için belâ ve eziyet çekme zamanıdır.)

Rüzgârun sitemin gör düşürüp gisûna
Yine dil zevrakını saldı Fireng-istâne
(410-3)

(Rüzgârın yaptığını gör ki saçlarını omuzuna düşürüp; yine gönül kayığını Firengistan'a saldı.)

d. Leyla, Hindû

Sevgilinin saçı, renk ve gece anlamlarında yer yer tevriyeli olarak kullanılmıştır. Sevgilinin saçı gece gibi karanlıktır. ‘Âşıkın gönlü o siyah saça bağlanmış ve bir daha oradan ayrılmamıştır.

Saç, bazen Hintli bir köle gibi siyahlığı yönünden ele alınmıştır.

Bâkî mecnûnun olup-durur didüm
Ol saçı Leylâ kemendin gösterür
(174-5)

(Bâkî, senin mecnunun olmuştur dedim; o saçı Leyla gibi olan kemendini gösterir.)

Sünbül-i ter zülfünün Hindû gulâmıdur senün
Hâksârıdur gül-i ruhsârunun gülzârlar
(85-4)

(Taze sümbül, senin saçlarının Hintli bir kölesidir; gül bahçeleri, gül gibi yanağından perişan bir haldedir.)

‘İzâr-ı yâre ay ile yanaşdı zülf-i Hindûsı
Veli ayrılmadı yanından onun bir nice yıldur
(89-2)

(Siyah saçı, sevgilinin yanağına ay ile yanaşdı; velâkin onun yanından bir nice yıldır ayrılmadı.)

e. Hümâ, Tâvûs, Mürg, Şehbaz

Saç; parlaklığı, can alıcılığı yönüyle tavusa ve hümâya teşbih edilmiştir. Saç bazen bir şahini bazen de bir doğanı andırmaktadır. Saç o güçlü pençeleriyle ‘âşıkın gönlünü yakalayıp kendisine esir eder.

Ne hümâ kaydı ser-i zülfi hevâsında bana
Gönül o mertebelerden yüce pervâz eyler
(126-2)

(Bana saçının uçunun arzusunda bir bağ yoktur. Hüma gibi, gönül o mertebelerden kanat açıp uçmuştur.)

Tâvûsdur ki ravzada cevlâna başlamış
Ruhsârun üzre zülf-i semen-bû degüldür ol
(295-2)

(O yanağın üzerinde yasemin kokulu saç değildir; tavus kuşudur ki bahçede gezmeye başlamış.)

Nâle-i dil ol ham-ı zülf-i hümâ-pervâzdan
Son figân-ı mürgdür ser-pençe-i şeh-bâzdan
(364-1)

(İnleyen gönül, o hümâ kuşu gibi yüksekten uçan saçının kıvrımından sanki beyaz doğanın pençesinden figan eden kuştur.)

Zülfünün kaldı gönül mürgi Kara Bâğında
Ruhunun görmege ‘azm itmiş iken Bagdâdın
(374-2)

(Bağdâd’ın yüzünü görmeye ‘azm etmiş iken; Kara Bâgında saçının gönül kuşu kaldı.)

Turralar boynın burup hüsnin temâşâlanmada
Zülfi tâvûsı İrem bâgında cevlân itmede
(414-2)

(Alın saçı boynun burup güzelliğini gezmede; tavus saçı İrem bahçesinde gezmede.)

Dil giriftâr-ı ser-i zülfün olup
Sayd-ı ser-pençe-i şeh-bâz oldı
(493-4)

(Gönül, saçlarının ucuna yakalanıp şahin pençesinin avı oldu.)

Ham-ı zülfün ki devr eyler yanagun
İrem tâvûsıdur cevlâne geldi
(498-2)

(Saçının kıvrımı ki yanağını devreder; cennet bahçesinin tavus kuşudur gezmeye geldi.)

Hümâyûn-bâl açup şeh-bâz-ı zülfün
Tezerv-i ‘aklı nâ-geh ala düşdi
(527-4)

(Saçının doğanı, akıl sülününü almak için kutlu kanadını açarak ansızın üstüne indi.)

f. Sünbül, Semen, Şebbû, Benefşe, Reyhan

Sevgilinin saçı; koku, renk bakımından sümbüle, reyhana, menekşeye teşbih edilmiştir. Saç da sümbül gibi dağınık ve salkım saçaktır.

Ayaklarda kalur sünbül o zülf-i nîm-tâb-âsâ
Saçunla bahs iderse başa çıkmaz müşg-i nâb-âsâ
(2-1)

(Sünbül, saf misk gibi saçınla bahsederse başa çıkmaz; o yarı parlak saç gibi ayaklarda kalır.)

Hâkümi ide sifâl-i sünbül ü reyhân felek
Gitmeye başdan hevâ-yı bûy-ı zülf-i dil-rübâ
(3-2)

(Felek toprağımı reyhan ve sümbül saksısı yapsın; başdan da gönül alan sevgilinin saçının kokusu gitmesin.)

Ârızunda ol ki zülf-i girih-gîrün senün
Suya konmuş iki garrâ tâze sünbüldür bana
(12-2)

(Yanağının üzerine dökülmüş kıvrım kıvrım zülüflerin, bana suya konmuş iki taze sümbüldür.)

Zülfün ki târ-ı eşk-i firâvâna sarmaşur
Sünbüldür ol ki rişte-i bârâna sarmaşur
(47-1)

(Saçın ki, akan gözyaşı ipine dolanır; o sanki sümbüldür yağmur ipliğine dolanır.)

Ol kâmet üzre zülf-i semen-bûya benzedi
Şol yâsemen ki serv-i hırâmanâ sarmaşur
(47-7)

(Şu salınan selviye sarılan yasemin; o boy üzerindeki yasemin kokulu saça benzedi.)

Sünbül takınmış alnına sanman o gül-'izar
Çıkmış külâh-gûşeye târ-ı külâledür
(84-4)

(O gül yanaklı sevgiliyi alnına sümbül takınmış sanmayın. Onlar, külahının köşesinden çıkmış perçemin telleridir.)

Kaddün katında kâmet-i şimşâd pest olur
Zülfün yanında revnak-ı 'anber şikest olur
(97-1)

(Senin boyun karşısında şimşir ağacının boyu alçak kalır. Sümbülün güzelliği ve parlaklığı, saçının yanında sönük kalır.)

Çözdi çemende turraların sünbül-i tarî
Gûya tagıtdı muyını müşgîn külâleler
(103-3)

(Taze sümbül, çimenlikte, perçemlerini çözdü; sanki misk kokulu kâküller, saç tellerini çözüp dağıttı.)

Zülfine gerçi hemân sünbül-i ter hem-serdür
İkisinden de siyeh kâküli bâlâ-terdür
(108-3)

(Gerçi, saçına hemen taze sümbül arkadaştır; ikisinden de siyah kâkülü daha yüksektir.)

Kûhdan geçse gam-ı zülfünle âhum sarsarı
Kûh deşt ü deşt bâg u bâg sünbülzâr olur
(114-4)

(Senin zülfünün gamıyla ahımın şiddeti rüzgârı dağdan geçse; dağ çöl, çöl bahçe, bahçe sümbüllük olur.)

Benefşe kendüyi zülfüne teşbih itse incinme
Ki ol bir şâhid-i kâşânedür bâzâre düşmişdür
(173-3)

(Menekşe, kendini saçına benzetse incinme ki; o köşkte yetişmiştir, pazara düşmüştür.)

Ser-i zülfünle zencirin sürer divânedür sünbül
Gam-ı hâlünle yanup lâleler küh-sâre düşmişdür
(173-4)

(Sümbül delidir, saçının ucuyla zincirini sürer; laleler beninin gamıyla yanıp dağın tepesine düşmüştür.)

Zülfünün dest-resin tuydı meger ruhlaruna
Bağda sünbülün ahvâli perîşân dirler
(144-2)

(Saçının, yanaklarına el uzattığını duymuş olmalı ki; bahçede sümbülün perişan bir halde olduğunu söylüyorlar.)

Gam-ı zülfünle dûd-ı âh-ı kebûd
Lâcüverdî latîf sünbül olur
(156-3)

(Senin saçlarının üzüntüsü ile ettiğim ahın mavi dumanı; lacivert renkli güzel bir sümbüle benzer.)

Ehl-i diller şiken-i zülfüne şebbû didiler
'Âlemi kıldı mu'attar nice şeb bu didiler
(184-1)

(Gönül sahipleri kıvırcık saçına şebboy dediler; Birçok gece dünyayı kokulandırdı bu dediler.)

Sünbülün renvakın şikest itdi
Şiken-i turra-i perîşânun
(249-5)

(Perişan saçlarının büklümleri, sümbülün güzelliğini bozdu.)

Yâd-ı ser-i zülfünle gül-zâr-ı dil ü cânda
Sünbüller ider peydâ efkâr-ı perişânum
(338-3)

(Gönül ve can gülbahçesinde saç ucunun yadıyla sümbüller, perişan fikirler ortaya çıkarır.)

Lebleri mül saçları sünbül yanagı berk-i gül
Bir semenber serv-i hoş-reftâr dirsen işde sen
(380-2)

(Dudakları şarap, saçları sümbül, yanağı gül yaprağı; bir yasemin göğüslü, hoş yürüyüşlü selvi dersen, işte sen.)

Urupdur lâleye mihr-i ruhun dâg
İdüpdür sünbüli zülfün perişân
(393-2)

(Yanağının güneşi, laleye yara vurmuştur; saçının sümbülü perişan etmiştir.)

'Ârız-ı gül-gûnun dâ'im hat-ı fermânına
Hâh u nâ-hâh eyler ol zülf-i semen-bûser-fürû
(399-2)

(O yasemin kokulu saç, gül renkli yanağının ferman yazısına daima ister istemez baş eğer.)

Bûy-ı zülfün şemmesin irgürse deşt-i Çine bâd
Eylemezdi sünbül-i müşgine âhû ser-fürû
(399-3)

(Rüzgâr, saçının kokusunun birazını Çin gölüne ulaştırsaydı; ceylan, güzel kokulu sümbüle baş eğmezdi.)

Dâne dâne ol 'araklar turra-i pür-tâbda
Katre katre jâlelerdür sünbül-i sîr-âbda
(442-1)

(Parlak, kıvrım kıvrım perçemdeki o tane tane terler; taze sümbülün üstünde damla damla çiğ taneleri gibidir.)

Bir elde Bâkıya gül gibi sâğar variken geldi
Hayâl-i kâkül-i müşgini sünbül sundı bir deste
(445-5)

(Ey Bâkî! Bir elde gül gibi kadeh varken; sümbül geldi, bir demet güzel kokulu kakülün hayalini sundu.)

Turra-i müşgîni sünbül ‘ârız-ı rengini gül
Subh-dem ruhsâr-ı ‘âlem şöyle zibâdur yine
(455-2)

(Sabah vakti, ‘âlemin yüzü şöyle güzeldir yine; misk kokulu saçın sümbül, renkli yanağın gül.)

Zülf-i anber-bûyunun sevdâlarıdur dostum
‘Aşıkun hâlin perîşân eyleyen sünbül gibi
(492-2)

(Dostum, sümbül gibi ‘âşığın halini perişan eyleyen anber kokulu saçının sevdalarıdır.)

Kâkülün bend-i belâdan beni âzâd itsün
Alayın boynuma ol zülf-i semen-sâ gamını
(506-5)

(Kakülün bela bağından beni serbest bıraksın; o yaseminimsi saçın gamını boynuma alayım.)

Kâkül-i müşgini sevdâsıyla yansam dûd-ı dil
Gûşe-i destârdan peydâ olur sünbül gibi
(532-2)

(Güzel kokulu kâkülün sevdasıyla yansam, gönül dumanı sümbül gibi sarığın köşesinden ortaya çıkar.)

g. Müşk, Nâfe, ‘Anber, Misk, Bûy, Muanber

Sevgilinin saçı, renk ve koku itibariyle misk, nafe ve buy ile bağ kurulur. Sevgilinin saçı, miske teşbih edilmektedir.

Nedür bu pîç pîç ü çîn çîn ü ham be-ham kâkül
Nedür bu turralar bu halka halka zülf-i müşk-âsâ
(6-2)

(Bu kıvrım kıvrım, büklüm büklüm, bu kıvrım kıvır kâkül nedir? Bu turralar, bu misk kokulu halka halka zülüfler nedir?)

Nâfe kıldı zülf-i müşgînün görüp ser-ber-zemîn
Ayagun topragına miskinlik itdi müşg-i nâb
(20-2)

(Nâfe, senin misk kokulu zülfüne görüp başını yere koydu; halis misk senin ayağının toprağına miskinlik etti.)

Olsa ‘irfân ehline cânân olınca şöyle kim
Zülf-i müşgini şikeste ‘ahd ü peymânı dürüst
(22-2)

(Eğer, irfan ehline bir sevgili gerekirse o sevgili, müşk saçı kıvrımlı, söz ve yemini de dürüst olsun.)

Gel ey dil halka-i müşgin-i zülf-i pür-şikenden geç
Düşersin dâm-ı tezvîre reh-i mekr ü fitenden geç
(30-1)

(Ey gönül! Gel misk gibi kokan kıvrımlı saçların halkasından geç; bu hile ile karışıklık yolundan vazgeç, yoksa yalan dolan tuzağına düşersin.)

Künc-i ebrusın hayâl it gûşe-i gül-zârı gör
Halka-i zülfün kıyâs it tabla-i ‘attârı gör
(71-1)

(Kaşının köşesini hayal et, gülbahçesinin köşesini gör; zülfün halkasını kıyas et, koku tablasını gör.)

Hatt-ı siyâh u turra-i ‘anber-feşâna bak
Evvel zuhûr-ı fitne-i Âhir zamânı gör
(77-2)

(Siyah ayva tüyleri ve koku saçan saça bak; öncelikle ahir zamanda fitnenin çıkışını gör.)

La’lün katında kıymet-i gevher şikest olur
Zülfün yanında revnak-ı ‘anber şikest olur
(98-1)

(Dudağın katında cevherin değeri kırılmış olur; saçının yanında güzel kokunun tazeliği kırılmış olur.)

Yıllar-durur yolunda senün pây-mâldur
Miskîn zülfün ayaga salma vebâldur
(100-1)

(Yıllardır, senin yolunda ayaklar altında çiğnenmektedir; misk kokulu saçlarını ayağa kadar salma, günahtır.)

Zülf-i müşg-efşânı vasfın yazdugum bildi devât
Hâmenün saldı ayağı altına miski harir
(145-3)

(Divit, koku saçan saçın özelliklerini yazdığımı bildi; ipek miski kalemin ayağı altına saldı.)

Şol gönül kim devr ider pirâmen-i bâg-ı ruhun
Zülf-i müşginün gibi yıllarca ser-gerdân olur
(159-2)

(Şu gönül ki yanağının bahçesinin etrafını devreder; misk kokulu saçın gibi yıllarca şaşkın olur.)

Didüm müşgin saçun mıdur mu'attar iden âfâkı
Perişân eyleyüp kâküllerini didi kim budur
(170-4)

(Ufukları güzel kokulu eden misk kokulu saçın mıdır dedim; kâküllerini dağıtıp dedi ki budur.)

Müşg ü anber ezilürken göricek kâkülüni
Yine anlar başın üstünde senin yir ideler
(177-2)

(Misk ve anber ezilirken senin kâkülünü görünce; yine onlar senin başının üstünde yer etsinler.)

Dil-i sad-çâk o mûy-ı müşg-bûnun bendine kalmaz
Çeker zülf-i dil-âvizün cefâsın şâne incinmez
(199-3)

(Yüz parça gönül, o misk kokulu saçın bağına kalmaz; gönül alan saçın cefasını çeker tarak incinmez.)

Yolında nâfe-sıfat kıldı terk-i ser Bâkî
Terahhum itmedi miskine kıl kadar zülfün
(250-6)

(Bâkî, yolunda nafe gibi başından vazgeçti; saçın miskine kıl kadar acımadı.)

Nâfe-i müşgin-i zülfinden haber sor Çine var
Ey sabâ geşt ü güzâr it kâ'inâtı turma yil
(310-4)

(Ey sabah rüzgârı, kainatı durma gez dolaş; Çin'e git misk kokulu saçından haber sor.)

Yalunuz gerden-i zibâsı degül hâlet-i bahş
'Anber-âmiz o zülfeyn ile gisû da güzel
(313-3)

(Yalnız keyfiyet ihsan eden süslü gerdanı değil; koku ile karışık o saçı ile omuza dökülen saçı da güzel.)

Haber-i bûy-ı zülfün alınca
Ne hevâlarda yeldi bâd-ı nesim
(342-3)

(Ilık esen rüzgâr, saçının kokusunun haberini alınca, ne isteklerde esdi.)

Çin içre yok saçun gibi bir müşk-i ter veli
Müşgin saçunda bulmag olur sad hezâr çin
(379-3)

(Saçın gibi bir taze misk Çin içinde yok; fakat misk kokulu saçında yüz bin kıvrım bulmak mümkündür.)

Tagıdup her yana zülfin 'anber-efşân itmede
Âh kim bi-dillerin hâtır-perişân itmede
(414-1)

(Saçını her yana dağıtıp, güzel koku saçmada; ah ki gönülsüzlerin gönlünü perişan etmede.)

Tutalum mihri görem tal'at-i dilber yerine
Kime dil bağlayam ol zülf-i muanber yerine
(422-1)

(Diyelim ki dilberin parlak yüzünün yerine güneşe baktık; fakat o anber kokulu zülfün yerine gönlümüzü kime bağlayalım.)

Var ise turra-i müşginünün âşüftesidür
Bi-sebeb düşmedi âhû-yı Huten sahrâya
(467-2)

(Huten ahusu, çöle sebepsiz düşmedi, sebebi müşk kokulu saçının aşûftesi oluşudur.)

'Anberin hattun anun sâyesidür haddünde
Kim gönül bağlamaz ol zülf-i muanber yerine
(422-1)

(Diyelim ki dilberin parlak yüzünün yerine güneşe baktık; fakat o anber kokulu zülfün yerine gönlümüzü kime bağlayalım.)

Var ise turra-i müşginünün âşüftesidür
Bi-sebeb düşmedi âhû-yı Huten sahrâya
(467-2)

(Huten ahusu, çöle sebepsiz düşmedi; sebebi müşk kokulu saçının aşûftesi oluşudur.)

'Anberin hattun anun sâyesidür haddünde
Kim gönül bağlamaz ol turra-i 'anber-sâye
(467-3)

(Anber kokulu ayva tüylerin, onun yüzünde gölgesidir; çünkü o anber kokulu saça gönül bağlamaz.)

Acebâ bâd-ı suhan-çin ne hatâ gördi geçer
Dil-i âşüfteyi ol turra-i müşgin-bûya
(479-3)

(Acaba söz toplayıcısı rüzgâr ne hata gördü ki; aşüfte gönlü o müşk kokulu saça sarar.)

Alayın başuma ol kâkül-i müşgin elemin
Çekeyin her ne belâ ise o bâlâ gamını
(506-3)

(O güzel kokulu kakülün derdini başıma alayım; her ne bela ise o yüce derdini çekeyim.)

Bûy-ı zülfinden sabâ geldi dem urdı cânuma
'Âşık-ı âşüfte itdi Bâkıyâ ol dem beni
(536-5)

(Ey Bâkî! Rüzgâr geldi, saçının kokusundan canıma ulaştırdı; o kan beni düşkün 'âşık yaptı.)

Turra-i müşgînüne olmazsa rûzî dest-res
Şâne-veş minşâr-ı mihnet çâk çâk eyler beni
(539-4)

(Misk kokulu saçına bir gün el erişmezse; mihnet testeresi tarak gibi beni parça parça eder.

h. Bend, Halka, Çengel, Kanca, Kılıç

Sevgilinin saçı, bende teşbih edilmiştir. O parlak ve siyah saç ‘âşıkı kendisine bağlamıştır. ‘Aşık, sevgilinin saçının halkasına bağladığı gönlünü oradan kurtarmak istemez. Sevgilinin saçı, çengel ve kanca gibi ‘âşıkın gönlünü esir edip, oraya bağlamıştır. O, kılıç gibi keskin saçın hep tutsağıdır.

Sevdâ-yı zülf-i yâr ile Bâkî ne çekdügin
Bend-i kemend-i ışka giriftâr olan bilür
(83-5)

(Ey Bâkî! Sevgilinin zülfünün sevdası ile ne çektiğini, aşk kemendinin bağına yakalanmış olan bilir.)

Bend-i zülfinden elem çekme inen ey Bâkî
Seni ağyârdan ol kayd ile mümtâz eyler
(126-5)

(Ey Bâkî! Saçının bendinden çok dert çekme; o seni bağlayarak başkalarından ayırır.)

Belâ-yı bend-i zülfünden halâs it cân-ı miskini
Esir-i mihnet-i ‘aşkun ne bendüne kemend ister
(143-2)

(Saçın bağının belasından misk kokulu canını kurtar; ‘aşk derdinin esiri ne bağ ne kement ister.)

Rişte-i mûy-ı dil-bere tolaşan
Beste-i bend-i zülf ü kâkül olur
(156-4)

(Güzelin saçlarının tellerine dolaşan; perçemin ve yanaklara dökülen saçların bağına bağlanmış olur.)

Rişte-i cânumda zülfün bir girih bend itdi kim
Halline kâdir degül müşkil-güşâlar bilmiş ol
(297-4)

(Zülfün, can ipliğime öyle bir düğüm attı ki; bütün müşkilleri çözenler bile, bilmiş ol, onu çözmeye kadir olamadılar.)

Bend-i zülfünden ne mihnet çekdügin bilsen gönül
Başuna kâkül gibi düşse bu sevdâ kaşki
(496-3)

(Ey gönül! Onun zülfünün bağından ne zahmet, ne sıkıntı çektiğimi bilsen! Keşke bu sevda kakül gibi senin başına düşse.)

Saçun bendinde dil derdin sorarsan
Garîb üftâde müşkil hâle düşdi
(527-5)

(Saçının tuzağına düşmüş ol gönlün derdinden soracak olursan; o garip düşkün ‘âşık çok zor durumlara düştü.)

Gel ey dil halka-i müşgîn-i zülf-i pür-şikenden geç
Düşersin dâm-ı tezvire reh-i mekr ü fitenden geç
(30-1)

(Ey gönül! Gel, şu büklüm büklüm zülfün misk kokulu halkalarından geç. Eğer, bu hile ve fitne yolunu terketmezsen, bir yalan dolan ve iftira kumkumasına düşersin.)

Çü zülfi halkalarından görine ruhsârı
Şeb-i siyâhda gûyâ olur ‘ayân ülker
(150-3)

(Saçının halkalarından yüzü görününce, sanki siyah gecede ülker yıldızı ortaya çıkar.)

Belâdur gel bu sevdâdan geç ey dil
Tolaşma halka-i zülf-i nigâre
(468-5)

(Ey gönül! Beladır gel bu sevdadan geç; sevgilinin saçının halkasına dolaşma.)

Kaddüm bükilüp derdün ile döndi kemâne
Kullâb-ı ser-i zülf-i perişânun elinden
(359-2)

(Dağınık saçının ucunun çengelinin elinden, derdin ile boyum bükülüp, kemana döndü.)

Sürdükçe nizelerle yanundan müjen dili
Kullâblarla turra-i ‘anber-feşân çeker
(154-5)

(Kirpiğin gönlü süngülerle yanından sürdükçe; koku saçan saçını kancalarla çeker.)

Mâhdan mâhiye dek saldı cefâ kullâbın
Kıssa-i gussa-i zülfün ne dırâz eyleyelüm
(317-4)

(Aydan balığa kadar cefa kancasını saldı; saçın derdinin kıssasını ne uzun eyleyelim.)

Turralar egnindeki müşgîn girihler seyrin it
Gamzeler takındugı şemşir-i cevher-dârı gör
(71-2)

(Turraların önündeki müşk kokulu kıvrımları seyret; gamzelerin takındığı cevher işlemeli kılıcı gör.)

l. Başkomutan (Serdar), Tuġra, Çin, Dâr

Sevgilinin saçı, başkomutana teşbih edilir. ‘Âşıkını yönetir. Saç, bazen bir tuġra, bazen Çin memleketine bazen de bir dar ağacı gibi düşünülmüştür. Sevgilin saçı, gönlü dar ağacına çektirir ve orada onu asılı tutar.

Hâl u hat milket-i Rûm üstine leşger çekdi
Virdiler kâkül-i müşginüne ser-dârlığı
(495-4)

(Ben ve ayva tüyleri, Rum ülkesi üstüne asker çekti; güzel kokulu kâkülüne başkomutanlığı verdiler.)

Beyâz-ı safha-i ruhsârun üzre zülf-i pür-çinün
Misâlin görmemişdür kimse bir tuġrâ-yı ġarradur
(52-3)

(Yüzünün beyazlığının üzerindeki kıvrımlı saçın; kimsenin eşini benzerini görmediği gösterişli bir tuğradır.)

Halka halka zülf kim ol hatt u hâl üstindedür
Şekl-i tuğrâdur misâl-i bî-misâl üstindedür
(124-1)

(O benim, o ergenlik tüylerinin üstündeki halka halka saç; eşi benzeri olmayan fermanın üstündeki tuğra gibidir.)

Dil mûy-ı yâri memleket-i Çine benzedür
İller sevâd-ı mülk-i Huten dir hatâ budur
(57-4)

(Gönül! Sevgilinin saçını Çin memleketine benzetir, eller Huten mülkünün siyahlığı der, yanlış budur.)

Kaşki cânı saçun dâruna ber-dâr itsen
Hâkden ref‘ idi bi-çâreye rif‘atler idi
(502-2)

(Keşke, canı saçın dar ağacına assan; topraktan yüksek idi, çaresize yücelme idi.)

i. Tâli‘, Ejdehâ, Sâhir, Çâdû

Sevgilinin saçı, perişanlık bakımından talihle ilişkilendirilir. Saç, büyücü ve cadı gibi görülerek ‘âşıkı etkilemiştir. Saç bazende ejderhaya benzetilir, hazineyi ejderha bekler, yüz hazinesini de saç beklemektedir.

Turra-i tâli‘ umun böyle perişânlıgına
Yine ol zülf-i pür-âşûb u fitendür bâ‘is
(26-2)

(Talih saçımın böyle perişanlığına sebep olan; yine o fitneler ve kargaşa dolu saçtır.)

Genc-i visâl tâlibini ejdehâ-sıfat
Ol halka halka zülf-i ham-ender-ham öldürür
(133-2)

(O halka halka, büklüm büklüm saçlar, kavuşma hazinesini isteyeni, hazineleri bekleyen ejderhalar gibi öldürür.)

Siyeh zülfeynüni sihr ile çeşmün gösterür su‘bân
Ruhunda hâlün âteşler saçar ol ‘ayn-i câdûdur
(170-3)

(Gözün, iki siyah zülfünü sihir ile ejderha gösterir; yanağında benin ateşler saçar o cadı gözüdür.)

Zülfi sâhir turrası tarrâr şûh-ı şîvekâr
Çeşmi câdû gamzesi mekkâr dirsen işde ben
(380-4)

(Saçı sihirleyici, saçının alnındaki lülesi yan kesici, işveli ve şen, oynak; gözü büyücü, göz ucuyla bakışı hilekâr biri dersen, işte sen.)

Görüp zülfün ‘izârun üzre bildüm
Mukarrer batmaz imiş suya câdû
(398-2)

(Senin saçlarını yanağının üzerinde görüp de; cadıların suya batmadıklarını kesin olarak öğrendim.)

Çeşm ü ebrû hâl-i hindû zülf-i câdû bulsa ger
Öykünürdi âfitâb ol âfet-i devrânuma
(434-3)

(Eğer, göz hindu gibi bir ben bulsa, kaş da cadı saçı bulsa; güneş, o zamanın afetine benzerdi.)

j. Atlas, Hil’at, Rişte, Şâne

Saç, atlas gibi sevgiliyi sarmıştır. Saç, yüzü güzel gösteren ve kaplayan bir elbisedir. Can ipliği, o saça sarılmış ve tarak gibi o saça dokunmak istemektedir.

Siyâh atlas gibi zülfün yaraşdı
‘İzar-ı âl-i müşgîn-hâle düşdi
(527-3)

(Misk kokulu beni, kırmızı yanağın üstüne düşen saçların, siyah atlas gibi yakıştı.)

Ebr-i bahâr-ı ‘işvedür ebrû degüldür ol
Bârân-ı hüsn riştesidür mû degüldür ol
(295-1)

(O, kaş değildir bahar bulutunun cilvesidir; kıl değildir, o güzellik yağmurunun ipliğidir.)

Zülf-i nigâre şâne-veş olursa dest-res
Mikrâz gibi rişte-i peyvend-i ġayrı kes
(290-1)

(Sevgilinin saçını tarak gibi ele geçirirse, makas gibi başkalarıyla ilgili ipliğini kes.)

k. Meh-i bedr, Ebr-i bahâr

Saç, geceyi aydınlatan aya benzetilir. Bazen de güzellikler yağdıran bir bahar bulutuna teşbih edilmektedir.

Görenler ruhlarunda halka halka zülfüni dirler
Meh-i bedr ile son kim cem’ olupdur hâleler yir yir
(190-3)

(Yanaklarında halka halka saçını görenler: dolunay ile ay ağılı sanki yer yer toplamıştır, derler.)

Ebr-i bahâr-ı hüsndür ol zülf-i müşg-bâr
Yaġdı ‘izârı bâġına hat sanma zinhâr
(111-2)

(O misk yağdıran saçın, güzellik baharının bulutudur; asla yanağının bağına ayva tüyleri yağdı sanma.)

Zîr-i zülfünde görenler hattunı ebr-i bahâr
Sâye salmış sandılar sahn-ı gülistân üstine
(438-5)

(Zülfünün altında yanağındaki ayva tüylerini görenler, bahar bulutu gülbahçesinin üstüne gölge salmış sandılar.)

l. Kandîl, Şeb-çerâg, Âyine

Saç parlaklığı nedeniyle kandile teşbih edilmiştir. Aynı zamanda etrafı aydınlatan şeb-çerâğa benzetilmiştir. Sevgilinin yüzünü çevreleyen saç onu korumak ve kollamaktadır.

Kaşun üzre târ-ı mûyunla cebînün gördüler
Nûrdan kandîl asılmış sandılar mihrâbda
(430-3)

(Kaşının üstünde saçının telleri ile alnını gördüler de; mihrapta nurdan bir kandil asılmış sandılar.)

Zülfün hamında haddüni hûrşîde virmezin
Şem'i n'ider şu kimse k'anun şeb-çerâgı var
(53-2)

(Kıvrım kıvrım saçlarınla çevrelenmiş olan yanağını güneşe bile değişmem. Şebçerâğa sahip olan kimse, mumu ne yapsın?)

Ruhsâr-ı sâf u pâki ham-ı zülf-i yârda
Âyinedür ki deste vü pervâzı âbnûs
(212-3)

(Sevgilinin saçının kıvrımı, temiz ve saf yanağında bir aynadır ki demeti ve saçağı ağaçtır.)

B. YÜZ VE YANAK (Rûy, Rû, Likâ, Dîdâr, Çihre, Ruh, Ruhsar, Ârız, Hadd, 'İzâr, Yüz, Yanak, Vech-i hasen, Sûret, Cemâl, Tal'at)

Sevgilinin yüzü ve yanağı, parlaklık, beyazlık itibariyle ele alınır. Yüz, bütün güzelliklerin toplandığı yerdir. 'Âşık'ın kıblesidir.

Dûd-ı âhum ruhun hevâsıyla
Ebr olur yagdurur cihâna gül-âb
(19-2)

(Ahımın dumanı, senin yanağının arzusuyla bulut olup dünyaya gülsuyu yağdırır.)

Ey safâ-yı ‘arızundan çeşme-i hûrşide âb
Şu‘le-i şem‘-i cemâlün nuş-bahş-ı âfitâb
(18-1)

(Ey yanağının mutluluğundan güneşin çeşmesine su veren ve güzelliğinin mumunun ışığından güneşe ışık veren.)

Sanma şeb-nemdür düşen hecr-i ruhunda subh-dem
Kubbe-i gerdûn çıkardı tâb-ı âhumla gül-âb
(18-3)

(Sabah vakti, yanağının ayrılığında düşen şebnemdir, sanma, dönen gökyüzü ahımın harareti ile gül damlaları oluşturdu.)

Nedür bu ârız u hatt u nedür bu çeşm ü ebrûlar
Nedür bu hâl-ı hindûlar nedür bu habbe-i sevdâ
(6-3)

(Bu yanak ve üzerindeki tüyler, bu gözler, bu kaşlar nedir? Bu hindli benler, bu kara tane nedir?)

Sûret-i esnâmdan döndi sana itdi sücûd
Râhib-i deyri cemâlün eyledi Yezdan-perest
(24-3)

(Sanemin sûretinden döndü, sana secde eyledi; senin yüzün kilise rahibini Allah'a tapan eyledi.)

Perde-i nâleleri çıksa Hüseynî'ye nola
Dili zâr itmeğe ol vech-i hasendür bâ'is
(28-4)

(Gönlü inletmeye sebep, o güzel yüzdür; onun iniltilerinin makamı Hüseynî'ye yükselse ne olur?)

Alınmazdı gönül yâr olmayaydı
Ser-i zülfün gibi kec-bâze ger ruh
(33-3)

(Eğer, gönül sevgili olmasaydı saçının ucu gibi oyunda hile yapan yanağına alınmazdı.)

Pehlûya çekse tîğini Bâkî safâ bulur
San sâde-rûy dilber-i uryâna sarmaşur
(47-8)

(Bâkî, senin kılıcını bağrına saplasa sanki genç ve güzel yüzlü bir çıplak sevgiliye sarılmış gibi zevk alır.)

Açıl bâğun gül ü nesrîni ol ruhsârı görsünler
Salın serv ü sanavber şîve-i reftârı görsünler
(55-1)

(Ey sevgili açıl! Bağın gül ve nesrini o yanağı görsünler. Salın! Servi ve çam fıstığı ağacı, o edalı yürüyüş tarzını görsünler.)

Cilve-i hüsn-i ruhun virdi revâc u revnak
Arsa-i 'âleme kim seyr ü temâşâ yiridür
(66-6)

(Yanağının güzelliğindeki cilven dünyaya değer ve parlaklık verdiği için seyir ve temaşa yeridir.)

‘Ârızun hasreti bir ‘ârızadur Bâkiye kim
Teşne-dil haste yatur iki gözi mâ gözedür
(67-7)

(Bâkî’ye yanağın hasreti bir hastalıktır çünki gönülden susuz olan hasta yatar, iki gözü su bekler.)

‘Işkun gamıyla sırrını eşk-i revânumun
Cûyâ-yı yâr u âşık-ı dîdâr olan bilür
(83-2)

(Aşkın gamıyla akıp giden gözyaşımın sırrını, sevgiliyi arayan ve sevgilinin yüzüne ‘âşık olan bilir.)

Tâb-ı ruhunla la‘lün anan ‘aklın aldurur
Şevk ile içse kişi meyi katı mest olur
(97-2)

(Yanağının parlaklığı ile la‘l renkli dudağını anan, aklını kaybeder. İnsan neşeyle içki içerse, daha çok sarhoş olur.)

Ruhlarun medhin ser-âġâz itdi Bâki bâġda
Düşdiler hep yanına bülbüller âheng itdiler
(121-5)

(Bâkî, bahçede yanağının övgüsüne yeniden başladı; bülbüller, hep yanına düştüler ahenk ettiler.)

Ruhlarun medhini eflâke çıkardı Bâkî
Düşdiler hep yanına bülbüller âheng itdiler
(121-5)

(Bâkî, bahçede yanağının övgüsüne yeniden başladı, bülbüller, hep yanına düştüler ahenk ettiler.)

Ruhlarun medhini eflâke çıkardı Bâkî
Şevkden toldı bu gün nûr ile Beytü'l-Ma'mûr
(125-5)

(Bâkî, yüzünün övgüsünü göğe çıkardı; bugün şevkten Beytü'l-Ma'mur nur ile doldu.)

Temâşâ-gâh-ı 'uşşâk ol cemâl-i 'âlem-ârâdur
Ser-i kûyında 'âlem mest ü şeydâ bir temâşâdur
(127-1)

('Âşıkların gezinti yeri, o 'âlemi süsleyen yüzdür; senin mahallenin başında 'âlem, çılgın ve sarhoş seyirdedir.)

Cemâlün şevkıne döymez gönüller
Tecellî tâbına sabr eylemez Tûr
(132-3)

(Gönüller, senin yüzünün güzelliğinin parlaklığına tahammül edemezler. Tûr dağı, tecellinin aydınlığına sabredemez.)

Fitneler kaynadup ey dost n'ider hâl u hatun
Gönül almaġa ruhun eyledügi âl yiter
(151-2)

(Ey dost! Ben ve ayva tüyleri fitneler yapıp neder; gönül almaya yüzünün yaptığı hile yeter.)

Olur mıydum gehi giryân gehi sûzân gehi nâlân
Felek âyinesi göstermeyeydi dürlü sûretler
(166-4)

(Felek aynası, türlü suretler göstermeseydi; bazen ağlayan, bazen ateş, bazen inleyen olur muydum.)

Dil-i divâne senün görmeyeli zülf ü ruhun
Sanma cânâ giceden gündüzi idrâk eyler
(188-4)

(Ey sevgili! Gönül senin saçını ve yanağını görmeyeli; sanma geceden gündüzü algılar.)

Cemâl-i yâre nazar kıl derûnun it rûşen
Ki nûr-bahşdur ol tal'at-i cihân-efrûz
(198-2)

(Sevgilinin yüzüne bak içini parlak et; ki o cihanı aydınlatan yüz, nur saçar.)

Derûna tâb-ı ruhı düşmeyince ey Bâkî
Ne câm-ı sâfda buldum safâ ne sâzda suz
(198-7)

(Ey Bâkî! İçine yanağın parlaklığı düşmeyince; ne saf kadehte mutluluk buldum, ne sazda yakıcılık buldum.)

Bundan ziyâde 'âşık ferhunde-fâl olur mı
Rûz-ı ezelde kur'a nakş-ı nigâre düşmiş
(216-5)

(Ezel gününde kur'a, sevgilinin sureti (yüzü)ne isabet etti. 'Âşık için bundan daha fazla mutluluk olur mu?)

Hûbda çihre ile sîne gerek
Bana mahbûb böylesine gerek
(282-1)

(Güzel olanda güzel yüz ile güzel göğüs olmalı; bana böyle bir sevgili gerekir.)

Maksûdı bu kim lâle-sıfat göstere pervâz
Ruhsârı hevâsında açar bâl karanfül
(284-4)

(Karanfilin istediği, sevgilinin yanağının arzusunda lale gibi, kanat açmaktır.

Rûy u muy-ı yâre benzer nesne dahı görmedüm
Gerçi gördüm bî-vefâ dünyâda nice mâh u sâl
(293-2)

(Bu vefasız dünyada birçok ay ve yıllar gördümse de; sevgilinin saçına ve yüzüne benzeyen birşey göremedim.)

Hat-ı nev-hizüm ile didi ne dirsin ruhuma
Didüm ol rûda güzel hatt-ı semen-bû da güzel
(313-2)

(Taze ayva tüyleri ile dedi ne dersin yüzüme; o yüz de güzel yasemin kokulu ayva tüyleri de güzel dedim.)

Dir görenler dem-i gazabda seni
Bâreka'llâh zehi cemâl u celâl
(314-3)

(Seni gazap anında görenler, yüz güzelliğini ve ululuğunu Allah mübarek etsin der.)

Pâyine yüzler sürer her serv-i dil-cûnun revan
Su gibi bir âşık-ı didâr dirsen işte ben
(380-3)

(Her gönül çekici servinin, ayağına yüzler sürer su gibi bir ‘âşık ararsan, işte ben.)

Bürc-i şerefde ahter-i bahtum tülû‘ ider
Gösterse yâr manzaradan gâh gâh ru
(401-4)

(Sevgili, zaman zaman manzaradan yüz gösterse; şeref burcunda bahtımın yıldızı doğar.)

Yazmada nakş-ı ‘izârun müje-i hûn-âlûd
Katı çok renk virüpdür kalem-i Bih-zâde
(423-2)

(Kana bulanmış kirpik, yanağının nakşını yazmada; Bihzad’ın kalemine çok sert renk vermiştir.)

‘Ârızan turmaz öper zülf-i siyeh-rû göz göre
Hiç yüz virmezsin ammâ ‘âşık-ı miskînüne
(425-3)

(Siyah yüzlü saçın, göz göre göre durmadan yanağını öper; ama zavallı ‘âşığına hiç yüz vermezsin.)

Devlet el virse yüzin gördügüm eyyam olsa
Merhabâ eylesem ol şûh ile bayram olsa
(460-1)

(Devlet el verse, yüzünü gördüğüm gün olsa; merhaba etsem, o şuh ile bayram olsa.)

Bâġda âb-ı revân üzre dökilür berg-i bid
Cûylar didrârunun reşkiyle düşdi hançere
(481-2)

(Bahçede, söğüt yaprağı akan su üzerine dökülür; ırmaklar, yüzünün kıskançlığıyla hançere düştü.)

Rûhına mâ'il iken sevdi 'izârını gönül
Âh kim derdümi günden gûne efzûn itdi
(491-6)

(Yüzüne istekli iken gönül yanağını sevdi; ah ki derdimi günden güne çok etti.)

Pend eylemiş ol sâde-rûha zâhid-i nâdân
Işk ehli hücûm eyledi rîşin yola yazdı
(529-2)

(Anlayışsız sofu, o parlak yüzlüye nasihat etmiş; 'âşıklar üzerine saldırdılar, neredeyse sakalını yolacaklardı.)

2. Yüz ve Yanak İle İlgili Benzetmeler

a. Güneş, Ay, Ayna, Mum, Levha, Mirrih

Sevgilinin yüzü ve yanağı parlaklığı yönüyle benzetilmiştir. Sevgilinin yüzünün aydınlığı ve canlılığı o kadar fazladır ki güneş ve ay ona yetişemez. Bütün güzelliklerin toplandığı yüz ve yanak ay ve güneşi bile kıskandıracak derecede etkileyicidir.

Hûrşîd rûhun kendüyi kim göstere cânâ
Minnet mi kalur mihr-i ziyâ-göstere cânâ
(1-1)

(Ey sevgili! Senin parlak yüzün kendini gösterince ey sevgili! Parlak güneşe ihtiyaç mı kalır?)

Dilde envâr-ı mihr-i ruhsârun
Âbda mâh-tâbdur gûyâ
(14-2)

(Güneşe benzeyen yanağının gönüldeki parlaklıkları, sanki ayın sudaki ışıkları gibidir.)

Bana ‘arz itmesün mihr-i seher rûh
Degül haddün gibi ferhunde ferruh
(33-1)

(Seher vaktinin güneşi, yanağını bana göstermesin; senin yanağın gibi aydınlık değil.)

Mihr-i rûhunla dilde kimün tâze dâğı var
Tab-ı çerâg-ı şems ü kamerden ferâgı var
(53-1)

(Senin yanağının güneşi ile gönülde kimin taze yaraları varsa ay ve güneşin mumunun ışığının sıcaklığından daha çok rahatlığı var.)

‘Ârızun hûrşid-i ‘âlem-tâb mâhiyyetlüdür
Anun içün hüsnünün bâzârı germiyyetlüdür
(60-1)

(Yanağın, ‘âlemi aydınlatan güneşin aslıdır; onun için güzelliğinin pazarı hararetlidir.)

Haddün katında mihr-i felek bir zavalludur
Alnun yanında bedr ise bir sir-i mâhdur
(61-3)

(Yanağının katında felek güneşi bir zavallıdır; alnının yanında dolunay ise bir yeni aydır.)

Yüzün şemş-i duhâ rûz-ı visâlün ‘id-i Edhâdur
Cemâlünden müzeyyen her taraf ‘âlem temâşâdur
(65-1)

(Yüzün, kuşluk vaktinin güneşi, kavuşma günün Kurban bayramıdır; her taraf yüzünden süslenmiş ‘âlem seyreder.)

Pertev-i âfitâbı gör yollaruna düşüp yatur
Ya‘ni ruhun fütâdesi bende-i hâk-sârdur
(88-3)

(Parlak güneşi gör yollarına düşüp yatar; yani yüzünün düşkünü olanın hali perişan köledir.)

Şâm-ı firâkun âhırı subh-ı visâldür
Mihr-i münîri pertev-i nûr-ı cemâldür
(96-1)

(Senin ayrılık gecenin sonu, kavuşma sabahıdır; bu sabahın parlak güneşi de, yüz güzelliğinin parıltılı ışıklarıdır.)

Bâkî ‘izâr-ı yârda hat sanma görinen
Zerrâtdur ki mihr-i münir itdi âşikâr
(111-5)

(Bâkî, sevgilinin yanağında görüneni ayva tüyleri sanma; zerrelerdir ki parlak güneş ortaya çıkardı.)

Cemâlün âfitâbından alup nûr
Meh-i tâbâna döndi câm-ı billur
(132-1)

(Billur kadeh, senin güneşe benzeyen yüzünün güzelliğinden nur olarak parlak aya benzedi.)

Âb-ı rûyundan irer âyine-i hûrşide tâb
Tâb-ı zülfünden düşer levh-i zamir-i kâne nakş
(213-3)

(Güneşin aynasına yüzünün suyundan parlaklık erişir; saçının parlaklıkğından gönüldeki levhaya nakış düşer.)

Tutdı ebrûna yüzin mihr-i ‘izârunla gönül
Kıbleye karşu kılur sanki salât-ı işrâk
(232-3)

(Gönül! Yanağının güneşiyle kaşına yüzün tuttu; sanki kıbleye karşı sabah namazını kılar.)

Bâ‘is cemâlün oldı cihânun zuhûrına
Hûrşiddür bahâne vücûdına gündüzün
(260-3)

(Dünyanın ortaya çıkışına sebep yüzün oldu; gündüzün oluşmasına bahane güneştir.)

Kevn ü mekânı şevk-i ruhun şöyle tutdı kim
Hurşidi kimse zerreye saymaz mehi degül
(288-2)

(Yanağının şevki, kainatı şöyle tuttu ki; ayı değil, güneşi kimse zerreye saymaz.)

Ruhlarun şevkıne matla’ diyelüm kâfiyeler
Mâh-ı tâbân ile hûrşid-i dırahşân olsun
(354-3)

(Yanakların şevkine matla‘ diyelim kafiyeler, parlak güneş ile parlak ay olsun.)

Gün yüzin hem gösterür hem der göze nem gelmesin
Çeşme-i çeşme nice eşk-i demâdem gelmesin
(355-1)

(Hem güneşe benzeyen yüzünü gösterir, hem de göz yaşarmasın der; gözün pınarına çokça durmadan akan yaş gelmesin.)

Cânâ görinse tarf-ı ‘izârun nikâbdan
Halk âfitâb togdı sanurlar sehâbdan
(365-1)

(Ey sevgili! Peçenden yanağının bir kısmı görünse, halk buluttan güneş doğdu sanır.)

Urupdur lâleye mihr-i ruhun dâġ
İdüpdür sünbüli zülfün perişân
(393-2)

(Yanağının güneşi laleye yara vurmuştur; Saçın sünbülü perişan etmiştir.)

Devr-i ruhunda kaldı kamer künc-i hânede
Nâmı egerçi hayli zamândur nişânludur
(102-4)

(Ay, yanağının devrinde evin köşesinde kaldı, gerçi adı çok zamandır nişanlıdır.)

Ser-i zülf-i siyehkârun şeb-i târ
‘İzârun pertevi meh-tâba benzer
(116-4)

(Zalim saçlarının ucu, karanlık gece; yanağın parlaklığı ise mehtaba benzer.)

‘İzâr-ı yâr ‘arak-nâk olınca ey Bâkî
Görenler itdi sanur mâh ile kırân ülker
(150-5)

(Ey Bâkî! Sevgilinin yanağı terleyince görenler, ay ile ülker yakınlık etdi sanır.)

Şeb-i fürkatde ey Bâkî tülû‘-ı mihr-i enverden
Bu gönlüm hânesin rûşen iden ol meh-likâ yigdür
(186-6)

(Ey Bâkî! Ayrılık gecesinde parlak güneşin doğuşundan, bu gönül evini parlak eden o ay yüzlü iyidir.)

Bahs itmesün ‘izârun ile encümende şem‘
Kanda çerâġ-ı mâh-ı şeb-efrûz kanda şem‘
(224-1)

(Meclisde, yanağın ile mum bahsetmesin; nerede geceyi aydınlatan ayın çırası nerede mum.)

Cemâlün pertevinden nûr-bahş ol mâh u hûrşide
Güneş âyine-i hüsnün felek âyine-dâr olsun
(352-2)

(O ay ve güneşe yüzünün parlaklığından nur ver; güneş güzellik aynan, felek ayna tutan olsun.)

Ruhun seyr itdür ey rûy-ı zeminün mâh-ı tâbânı
Biraz baksun felekden seb‘a-i seyyâre eglensün
(353-4)

(Ey yeryüzünün parlak ayı yüzünü seyr ettir biraz baksın, gökyüzünün yedi gezegeni eğlensin.)

Pertev-i mihr-i melâhât saldılar subh-ı ezel
Safha-i âyine-i ruhsâr-ı meh-simâsına
(408-3)

(Ezel sabahı, güzellik güneşi ışığını, ay yüzünün yanağının aynasına saldılar.)

Lâyık budur ki vasf-ı ruhun mihr-i âsmân
Altun kalemle yaza meh-i enver üstine
(428-4)

(Layık budur ki göğün güneşi yüzünün vasfını, parlak ay üstüne altın kalemle yazmalı.)

Haddün ey meh şol hat-ı reyhânda
Sûre-i Ve'ş-Şemsdür Kur'ânda
(476-1)

(Ey ay reyhan çizgilerinle yanağın Kur'ânda Şems sûresidir.)

Mâhdan çihre-i zîbâ-yı nigâr
Çeşm ü ebrûyıla mümtâz oldı
(493-2)

(Sevgilinin güzel yüzü, aydan, göz ve kaşları ile seçkinleşti.)

'Âlemi tâze bahâr itdi ruh-ı zibâsı
Virdi âfâka ziyâ tal'at-i meh-simâsı
(537-1)

(Güzel yüzü 'âlemi taze bahar etti; ay yüzünün güzelliği göklere ışık verdi.)

Sevgilinin yüzü güneşe ve aya benzetildiği gibi parlaklığı nedeniyle aynaya benzetildiği de görülmektedir. ‘Âşık, aynayı şanslı olarak görmektedir çünki sevgiliyi her zaman görme şansına sahiptir, bu yüzden ‘âşık aynayı bazen kıskanır. Ama yine de sevgilinin yüzü aynadır, İskender’in aynası isim olarak anmak gelenektendir. Aynayı ışıldatan sevgilinin parlak yüzüdür. Sevgilinin yüzü ise bazen muma benzetilir; bu etrafı aydınlatıp ışık vermesi sebebiyledir. Yüz her şeyi güzelleştiren, aydınlatan bir mumdur.

‘Ârızun mir‘âtına âb-ı zülâl olmaz şebih
Dostum âyineye bak görmek istersen nazir
(145-4)

(Dostum! Yanağının aynasına tatlı su benzemez, benzerini görmek istersen aynaya bak.)

Câm la‘lündür senün âyîne rûy-ı enverün
Adı var câm-ı Cem ü âyîne-i İskender’ün
(258-1)

(Kadeh, senin dudağındır; ayna da nurlu, güzel yüzündür, Cem’in kadehi ile İskender’in aynasının yalnız adları vardır.)

Mir’ât-ı gülde hüsn-i dil-efrûz-ı yâri gör
Ruhsâre-i hakîkate âyine-dârı gör
(122-1)

(Gül aynasında, sevgilinin gönlü aydınlatan güzelliğini gör; gerçek yüze ayna tutanı gör.)

Her kaçan gönlüme fikr-i ârız-ı dilber düşer
Gûyiyâ mir’âta aks-i pertev-i Hâver düşer
(119-1)

(Ne zaman gönlüme dilberin yanağının düşüncesi düşse; sanki aynaya doğunun parlaklığının aksi düşer.)

Gözüme ‘âlem görinmez görmesem ruhsârunı
‘Ârızun mir’âtıdur Âyine-i ‘âlem-nümâ
(15-4)

(Yüzünü görmesem gözüme ‘âlem görünmez; ‘âlemi gösteren ayna yanağının aynasıdır.)

Âyine-i cemâl-i hakikat-nümâ yüzün
Âb-ı zülâl-i çeşme-i sıdk u safâ sözün
(260-1)

(Senin yüzün, gerçeğin yüzünü gösteren ayna; sözün, mutluluk ve doğruluk çeşmesinin güzel suyudur.)

Sûretâ çin görinür çihre-i gülde ammâ
Bir safâ var ki görenler sanur âyine-i Çin
(392-4)

(Ey güzel, gülün yüzünde kıvrım görünür ama; bir safa var ki görenler Çin aynası sanır.)

Hûn-ı düşmenden mi rengin oldı ol yalın kılıç
‘Aks-i âteş düşdi ya âyine-i ruhsârına
(407-3)

(Kanlı düşmandan mı rengin o yalın kılıç oldu, yoksa yanağının aynasına ateşin aksi mi düştü?)

Göster ruhun ki nûr-ı tecelli zuhûr ide
Hûrşid gibi âyineler feyz-i nûr ide
(420-1)

(Yüzünü göster ki manevi aydınlanma ortaya çıka; güneş gibi aynalar nur feyzede.)

Kanı bir şîrîn-sühan la‘l-i şekerbârun gibi
Kanda gördi tûti bir âyine ruhsârun gibi
(485-1)

(Senin şekerler yağdıran dudağın gibi bir tatlı sözlü nerede?) Papağan, senin yanağın gibi bir aynayı nerede gördü?

Kim ide vasf-ı cemâlün senün âyine-sıfat
Bâkî-i tab‘ gibi olmaya hiç Vasâfı
(541-5)

(Ayna gibi, senin yüzünün vasfını kim ede; Bâkî, tabiatlı gibi vassaf olmasın.)

Ey safâ-yı ‘ârızundan çeşme-i hûrşide âb
Şu‘le-i şem‘-i cemâlün nûr-bahş-ı âfitâb
(18-1)

(Ey yanağının mutluluğundan güneşin pınarına su; yüzünün mum gibi alevi güneş ışıkları verir.)

Şu‘le-i şem‘-i cemâli şevkıne cem‘ oldılar
Bir çerâġ idindiler ol nev-civânı pirler
(104-4)

(Yüzünün mumunun alevinin şevkine toplandılar; o taze pirler bir mum edindiler.)

Yanar od içre girür şem‘- ruhun şevkıyla dil
Yanmadan pervâsı yok her hidmete pervânedür
(136-2)

(Gönül, yanağının mumunun şevkiyle ateş içine girer yanar; yanmadan korkusu yok, her hizmete pervanedir.)

Sinesine yakmada şem‘-i ruhun şevk ile dâġ
Mâh-ı enver mihr-i ‘âlem-tâbdan yakar çerâġ
(227-1)

(Yanağının mumu göğsüne şevk ile yara yakmada; parlak ay ‘âlemi aydınlatan güneşten mum yakar.)

Kimisi bülbül-i nâlân-ı gül-i ârız-ı yâr
Kimi pervâne-i şem-i ruh-i cânân ancak
(238-2)

(Kimisi sevgilinin yanağının gülünün inleyen bülbülü; kimi sevgilinin yanağı mumunun pervanesi.)

Gice şem‘-i ruhun şevkınde bir kaç beyti yandurdum
‘Aceb hûb u dil-efruz eyledüm hoş dil-pesend itdüm
(336-4)

(Gece yanağın mumunun şevkinde birkaç beyti yandırdım; ne hoş gönül yaktım ne hoş güzellikler eyledim ne hoş gönüller aldım.)

Hayâl-i şem-i ruhsârun ko yansun hâne-i dilde
Perin ol şem‘a yakup şevkıle pervâneler dönsün
(391-3)

(Senin yanağının mumunun hayali, bırak gönül evinde yansın; pervaneler kanadını o muma yakıp şevk ile dönsün.)

Şem‘-i ruhsârun komaz raġbet sipihrün zerrece
Mihr-i ‘âlem-tabına mâh-ı cihân-ârâsına
(409-4)

(Yanağının mumu, gökyüzünün ‘âlemi aydınlatan güneşine; dünyayı süsleyen ayına zerrece ihtiyaç göstermez.)

Rûşen itdi gün gibi âsâ-ı hüsn-i tal‘atun
Nûr-bahşiler çerâğın pertev-i envâr ile
(415-4)

(Yüzünün güzelliğinin eserleri güneş gibi aydınlattı; mumun ışığının parlaklığı ile ışık verir.)

Karşu tut şem‘-i ruhun bi’llâhi ben dil-hasteye
Künc-i târîk içre kaldum çeşm-i bîmârun gibi
(485-6)

(Allah için yanağının mumunu ben gönlü hastaya göster! Hasta gözün gibi karanlık bir köşede kaldım.)

Yıllar durur ki şem‘-i ruhun reşkine mehün
Hakkâk-i dehr çarha dutar şeb-çerâğını
(487-6)

(Yıllardır dünya Hakk’ı ayın yüzünün mumunun kıskançlığına ışığını gökyüzüne tutar.)

Gönül şevk-i ruhunla yana geldi
Cemâlün şem‘ine pervâne geldi
(498-1)

(Gönül yüzünün şevkiyle yandı; yüzünün mumuna pervane oldu.)

Bâkıyâ gökde şihâb atılmadı Mirrih-i çarh
Rûy-ı yâre öykünür diyü mehe hançer çeker
(183-7)

(Ey Bâkî! Gökte kıvılcım atılmadı, Gökyüzünün Merih'i sevgilinin yüzüne benzer diye aya hançer çeker.)

b. Gül, Gülsitân, Bahâr, Gül-i ter, Gülşen, Lâle, Semen, Şeftalü, Bâg, Lâlezâr, Jâle, Nahl-i bûstân

Sevgilinin yüzü ve yanağı rengi, parlaklığı sebebiyle güle, yasemine, lâleye, bahara teşbih edilmiştir. Yüz, saflığı ve parlaklığı itibariyle yasemine benzetilir.

Olsa zülfi o gül-'izâra nikâb
Olur âşüfte sünbül-i sîr-âb
(19-1)

(O gül yanaklıya saçları yüz örtüsü olursa; taze sümbülün hali perişan olur.)

Gül yüzün vasfında bülbül kılsa elhânı dürüst
Bâğda bir goncanun kalmaz giribânı dürüst
(22-1)

(Bülbül, senin gül yüzünün vasfına dürüst nağmeler söylese; bağda bir goncanın yakası dürüst kalmaz.)

Katı açılmasun devründe gonca
İnen 'arz itmesün gül-berg-i ter ruh
(33-2)

(Zamanında gonca çok açılmasın, taze gül yaprağı da yanağını çok göstermesin.)

Tarâvet kesb ider olsan 'arak-nâk
Olur berg-i semenden tâze-ter ruh
(33-4)

(Terlemiş olsan tazelik kazanır; yasemin yaprağından, yanağın daha taze olur.)

Dem-i visâlde hoşdur yüzün görüp ölmek
Bahâr günleri olur seherde h^vâbteziz
(45-2)

(Kavuşma anında yüzünü görüp ölmek hoştur; bahar günleri, seherde uyku lezzetli olur.)

Ruhlarundan ne ‘aceb bûse temennâ kılsam
Ey lebi gonca ‘izârun gül-i şeftâlûdur
(46-2)

(Yanaklarından acaba öpücük dilesem; şaşılır mı?Ey dudağı gonca, yanağın şeftali gülüdür.)

Sâkıyâ gül-gûne-veş gel bâde-i gül-gûnı sür
Lâle-reng olsun kızarsun ol iki ruhsâreler
(59-5)

(Ey sâki! Gül renkli gibi gel, gül renkli şarabı sür; o iki yanaklar, kızarsın lale renkli olsun.)

Ruhun bâgın rakîb-i dîv-sîret seyr ider her gün
Yüzünü göremez yıllarca ammâ bunda âdem var
(63-4)

(Senin yanağının bahçesini, her gün dev yaradılışlı rakip seyreder. Ama burada, yüzünü yıllarca göremeyen insan vardır.)

Gam degül Bâkî inen açılmasa ol gül-‘izâr
Ser-girân olurlar ekser gonca-i nev-hizler
(86-5)

(Bâkî! O gül yanaklı açılmasa gam değil; yeni yetişmiş goncalar çoğunlukla çok sarhoş olurlar.)

‘Aks-i ‘izârun didede berg-i gül-i ter kendidür
La‘lün hayâli sinede rûh-ı musavver kendidür
(95-1)

(Yanağının aksi, gözde taze gül yaprağının kendisidir; dudağın hayali göğüste cisimlenmiş ruhun kendisidir.)

Dil merġ-zâr-ı mihr ü vefâ mürġ-i zârıdur
Didâr-ı yar hüsn ü bahâ nev-bahârıdur
(99-1)

(Gönül, sevgi ve vefa çimenliğinin kuş yatağıdır; sevgilinin yüzü güzellik ve kıymet ilkbaharıdır.)

Berg-i gülden ruhı ol lâle-‘izârun terdür
Nükte fehm eyle begüm haylice rengin yirdür
(107-1)

(Beyim! O lale yanaklının yüzü, gül yaprağından tazedir; sözü anla ki epeyce renkli yerdir.)

Mürg-i dil naġmeleri şevkine gül ruhlarınun
Ne safâ-bahş edâlar ne güzel yirlerdür
(107-2)

(Gül yüzlülerinin şevkine, gönül kuşunun nağmeleri; ne mutluluk bahşeden edalar ne güzel yerlerdir.)

Bir hüsn dahı bağladı hatdan ‘izâr-ı yâr
Etrâf-ı bâġ hûb olur olsa benefşe-zâr
(111-1)

(Sevgilinin yanağı, ayva tüylerinden bir güzellik daha bağladı; menekşe tarlası olsa bağın etrafı güzel olur.)

Ruhun berg-i gül-i sîr-âba benzer
Leb-i la‘lün şarâb-ı nâba benzer
(116-1)

(Yanağın, taze gül yaprağına benzer; la‘l gibi olan dudağın da saf şarap gibidir.)

‘Ârızu ruhsârunı vasf itse Bâkî her kaçan
Şi’ri iy gül-çehre anun böyle rengîn-ter düşer
(119-5)

(Ey gül çehreli! Bâkî senin yanağını her ne zaman anlatarak övse, şiiri böyle daha renkli düşer.)

Nakş-ı hadd-i lâle-reng ol ârız-ı pâkîzede
Berg-i güldür gûyiyâ âb-ı zülâl üstindedür
(124-4)

(O temiz ve latif yüzdeki, lale renkli yanağın şekli berrak su, üstündeki gül yaprağı gibidir.)

Ruhun gül-berg-i büstân-ı İremdür
Dehânun gonca-i bâg-ı ‘ademdür
(147-1)

(Yanağın, cennet bahçesinin gül yaprağıdır; ağzın, yokluk bahçesinin goncasıdır.)

Şol gönül kim devr ider pirâmen-i bâġ-ı ruhun
Zülf-i müşginün gibi yıllarca ser-gerdân olur
(159-2)

(Şu gönül ki, yanağının bahçesinin etrafını devreder; misk kokulu saçın gibi yıllarca şaşkın olur.)

Dökme yaşun katresin her-câyi dil-ber yolına
Yüzi açılmış güzel gül gibi ter-dâman olur
(159-4)

(Kararsız dilber, yoluna göz yaşının damlasını dökme; yüzü açılmış güzel, gül gibi bulaşık olur.)

Pâkize dil safâdan ruhsâr-ı yâre düşmüş
Bir katre şeb-nem olmış bir lâlezâre düşmiş
(216-1)

(Temiz gönül, sevgilinin yanağına bütün saflığı ile düşmüş; sanki o, bir çiğ damlası olup da bir lale behçesine düşmüş.)

Çemende gonca-i dil neyle gülsün açılsun
Yanumda sencileyin şûh-ı gül- ‘izârum yok
(245-4)

(Gönül goncası, çimenlikte neyle gülüp açılsın; yanımda senin gibi bir gül yanaklı güzel yoktur.)

Mâ’il olmaz gül ü şimşâd u çemen seyrine dil
Göreli gülşen-i hüsnünde kad u ruhsârun
(276-5)

(Gönül, güzelliğinin gül bahçesinde boyunu ve yüzünü gördükten sonra, bahçedeki gülü, şimşir ağacını ve çimenliği seyretmeye meyletmez.)

Kad serv-i çemen yâre dehen gonca-i gülzâr
Hat müşg-i Huten çihre semen hâl karanfül
(284-3)

(Sevgiliye boy çimenliğin selvisi, ağız da gül bahçesinin goncasıdır; yüzdeki tüyler Huten miski, yüz yasemin, ben de karanfildir.)

Zikr-i hüsn ü vasf-ı ruhsârunla herkes âşinâ
Yâda gelmez ruhlarun devrinde ammâ nâm-ı gül
(286-5)

(Güzelliğinin zikri ve yanağının vasfıyla herkes tanıdık; ama yanakların devrinde gülün adı akla gelmez.)

Ruhlarundur gül-i ter ġonca leb-i mey-gûnun
Sana meyl itdi gönül bana gerekmez gül ü mül
(296-3)

(Yanakların taze güldür, şarap renkli dudağın goncadır. Gönül, sana bağlandı bana gül ve şarap gerekmez.)

Bir dil-sitâne döndü bugün sahn-ı gül-sitân
Kad serv ü çeşm nergis-i şehlâ ʻizâr gül
(305-3)

(Boyu servi ve gözü baygın nergis, yanağı gül; bugün gülbahçesinin ortası gönül alan bir güzele döndü.)

Didâr-ı dost bâġ u gül-istân yiter bana
Zülf-i nigâr sünbül ü ruhsâr-ı yâr gül
(305-4)

(Sevgilinin saçı sümbül ve yanağı gül; dost yüzlü bana bahçe ve gülbahçesi yeter.)

Bâki birinde görmedi haddün letâfetin
Gül-zâr-ı dehre gerçi gelüpdür hezâr gül
(305-7)

(Bâkî! Dünyanın gülbahçesine gerçi binlerce gül gelmiştir; birinde yanağın letafetini görmedi.)

Reşk-i ruhunla olmasa ger dil-figâr gül
Dâġ-ı nihânın itmez idi âşikâr gül
(306-1)

(Eğer gül, kıskanılmış, yanağınla gönlü yaralı olmasa; gül, gizli yaralarını âşikâr etmezdi.)

Öykünürmiş ‘izâr-ı dil-dâra
Göricek Bâkıyâ güli ele al
(314-5)

(Ey Bâki! Gülü görünce ele al; sevgilinin yanağına benzemeye çalışırmış.)

Gül gül olsun ruh-ı semen-rûyân
Subh-dem seyr-i gül-sitân idelüm
(328-8)

(Yasemin yüzlülerin yanağı gül gül olsun; sabah vakti gülbahçesini seyredelim.)

‘Âlemün n’eyleyeyin bâġ u bahârın sensüz
Bana sen ruhları gül-zâr ile hoşdur ‘âlem
(331-2)

(‘Âlemin bahçe ve baharını sensiz neyleyeyim; dünya bana sen yüzleri gülbahçesi ile hoştur.)

Şeb-i zülfün nihân eyle ruhun rûşen nehâr olsun
Gider ebr-i hatun yüzden cemâlün nev-bahar olsun
(352-1)

(Karanlık saçını gizle yüzün aydınlık gündüz olsun; ayva tüylerinin bulutunu yüzünün üstünden gider, yüzün ilkbahar olsun.)

Dâ'im ey Bâki budur şâhun yüzi aġ olduġı
Ak güldür tal'at-ı hûbı cihân gül-zârına
(407-7)

(Ey Bâkî! Sevgilinin daima yüzünün ak olduğu budur; dünya gülbahçesine güzel yüzü ak güldür.)

Ruhunun lâle baş açuk delüsi
Hâli sevdâsı var dimâġında
(424-3)

(Lale yanağının baş açık delisi; aklında boş sevdası var.)

Düşse zülfinden arak ruhsâr-ı cânân üstine
Gûyiyâ şebnem düşer gülberk-i handân üstine
(438-1)

(Sevgilinin yanağına saçından ter düşse, sanki gülen gül yaprağı üstüne çiğ tanesi düşer.)

Disem bir bûse vir cânâ dir ihsân itdi mi Leylâ
Cemâli bâġınun şeftâlûsından Kays-ı nâ-şâde
(449-3)

(Ey sevgili! Gönlü mutsuz Kays'a yüzünün bağının şeftalisinden bir buse ver desem ne olur? Acaba Leyla bunu yaptı mı?)

Nem-i eşkümle gönül dâġı dem-â-dem tâze
Gül-i ruhsârun ile gül-şen-i 'âlem tâze
(454-1)

(Gözyaşımın nemi ile gönül yarası her vakit taze; gül yüzün ile ‘âlemin gülbahçesi taze.)

Zinet-i gülşen-i ikbâle yiter ey Bâkî
Çihre-i baht-ı şehenşâh-ı muzaffer lâle
(466-7)

(Ey Bâkî! İyi talih gülistanını süslemek için, zaferler kazanmış sultanlar sultanının bahtının çehresi olarak bir tek lale yeter.)

Ögmesün ‘âşıklara vâ’iz riyâz-ı cenneti
Bâg-ı hurrem olmaz ehl-i ‘aşka dîdârun gibi
(485-5)

(Vaiz, ‘âşıklara cennet bahçelerini öğüp durmasın. ‘Âşıklara senin yüzün gibi şen ve gönül açıcı bir bahçe bulunmaz.)

Bana ebrû-yı rûy-ı cânâni
Bülbüle gûşe-i gülistânî
(488-1)

(Bana sevgilinin yüzündeki kaşı, bülbüle de gül bahçesinin köşesi olsun.) Sevgilinin yüzü, gülbahçesi kaşı da bu bahçenin bir köşesi olarak düşünülmüştür.)

Bâd gisûların açdukça görinür ruh-ı yâr
Bâġ-ı cennetde açılmış gül-i sir-âb gibi
(507-5)

(Rüzgar saçlarını açtıkça, cennet bahçesinde açılmış taze gül gibi sevgilinin yüzü görünür.)

Hazân benzüm zemistân âh-ı serdüm
Yüzün evvel bahâr olmış koşun yay
(516-3)

(Sonbahar benzim, kış mevsimi sert ahım; yüzün ilk bahar kaşın yay olmuş.)

Ruh-ı rengînün âb-ı ‘ârızunda
Gören dir suya ‘aks-i lâle düşdi
(527-2)

(Yanağının suyunda, hoş yüzlerini gören, lâlenin aksi suya düşmüş, der.)

Câm-ı şarâb-ı nâb gibi dil-rübâ kanı
La‘lîn tutagı dür dişi gülgün yanagı var
(53-5)

(Saf şarabın kadehi gibi gönül alan nerede? Onun la‘l renkli dudağı, inci dişi ve gül renkli yanağı vardır.)

Âl ile ruhlarun alsun dil-i Bâki’yi hemân
Ana ey şûh-ı cihân böyle güzel reng olmaz
(204-5)

(Ey cihan şahı! Bâkî’nin gönlünü hile ile yanakların alsın, ona böyle güzel renk olmaz.)

Kaddün nihâli ruhlarun âli gerek bize
Gül deste deste tâze fidanlar kucak kucak
(242-4)

(Bize boyunun fidanı, yanaklarının da kırmızılığı gerekir; güller demet demet, fidanlar da kucak kucak olmalı.)

Ruhı gül-gûnına ol goncanun dil mürġını virdüm
Yine bir bülbül-i gûyâ gül-i handâne tapşurdum
(341-2)

(O goncanın gül renkli yanağına gönül kuşunu verdim; yine şakıyan bir bülbüle gülen gülü kaptırdım.)

‘Ârız-ı gül-gûnunun dâ’im hat-ı fermânına
Hᵛâhu nâ-hᵛâh eyler ol zülf-i semen-bû ser-fürû
(399-2)

(O yasemin kokulu saç, gül renkli yanağının ferman yazısına daima ister istemez baş eğer.)

Bi-tekellüf yüz sürer her şeb ruh-ı renginüne
Böyle niçün yüz virürsin dostum bâlinüne
(425-1)

(Dostum, her gece renkli yüzüne zahmetsiz yüz sürer; yastığına niçin böyle yüz verirsin?)

Dil-i pâk ol ‘izâr-ı âle düşdi
Gül-i rengîne gûyâ jâle düşdi
(527-1)

(Temiz gönül, o kırmızı yanağa tutuldu; sanki renkli güle çiğ tanesi düştü.)

c. Kıble, Ka’be, Cennet, Nûr, Ziyâ

Sevgilinin yüzü Ka‘be’ye teşbih edilmiştir. ‘Âşık, yüzü kıble edinmiştir. Sevgilinin yüzü ışık gibidir, etrafındakileri kendine çeker. ‘Aşık, sevgilinin yüzünü cennet edinmiştir, her zaman oraya ulaşmak için çaba gösterir.

İşigün Mescid-i Aksâ’ya mânend
Yüzün kıble kaşun mihrâba benzer
(116-3)

(Kapının eşiği, Mescid-i Aksâ giidir; yüzün kıbleye, kaşın da mihraba benzer.)

Ebrû-yı ‘anberin ile mihrâb-ı dindür
Ruhsâr-ı âteşin ile ol kıble-i Mecûs
(212-5)

(Siyah kaşın dinin mihrabıdır. Ateş renkli yanağında Mecusilerin kıblesidir.)

‘Ârızun firdevs-i a‘lâ kâmetün Tûbâ imiş
Bûse-i la‘lün alan hoş mive-i zibâ imiş
(217-1)

(Yanağın firdevs-i a‘lâ, boyun Tûbâ ağacı imiş; dudağını öpen hoş süslü meyve imiş.)

Kıble-i ikbâl-i ‘âlemdür cemâlün Ka‘besi
Tâ irişdi ‘âleme âvâze-i tekbir-i ‘aşk
(235-3)

(Yüzünün Ka‘besi talih aleminin kıblesidir; ‘aşk tekbir sesleri ta ‘âleme erişti.)

Hat u hâl öldürür ‘uşşâkı tâb-ı ‘ârız incitmez
Zevali bilmek istersen zıyâdan bilme zılden bil
(312-3)

(Ayva tüyleri ve beni ‘âşıkları öldürür, parlayan yanağı incitmez; sona ermeyi bilmek istersen, ışıktan bilme gölgeden bil.)

Dâne-i hâline bak cennet-i ruhsârında
Nice sabr eylesün Allâhı seversen âdem
(331-4)

(Allahı seversen insan nasıl sabreylesin; cennet yüzünde benin tanesine bak.)

Yüzün görüp n’ola vaslun temennâ eylese Bâkî
Görinse Ka‘be dirler müstecâb olur du’â kıblem
(333-7)

(Bâkî yüzünü görüp kavuşmayı dilese şaşılmamalı; Kâbe görününce kıbleye karşı yapılan dua kabul olur, derler.)

Bihişt-i câvidânidür cemâlün ol dehen gûyâ
Leb-â-leb âb-ı Kevserle tolu bir la'lden kûze
(417-3)

(Yüzün ebedi cennettir, o ağız sanki ağzına kadar dolu Kevser suyuyla bir yakuttan su testisidir.)

La'l-i lebünle tal'atun ravza-i cennetü'n-na'îm
Kaddüne Cebre'îl-i 'akl sidre-i müntehâ didi
(528-4)

(Senin la'l gibi kırmızı dudağınla yüzün Nâim cennetidir. Akıl Cebrâil'i de boyuna sidre-i Müntehâ dedi.)

Hatundur şâm-ı zulmet gerdenündür şem'-i kâfûri
Fürûzân olmaġa gül-nâr haddünden alur nûrı
(547-1)

(Karanlık akşam ayva tüylerindir, süzülmüş berrak mum gerdanındır; nar çiçeği, aydınlık olacak nuru yüzünden alır.)

ç. Mushaf, Safha

Sevgilinin yüzü içinde birçok güzellikleri barındıran bir kitaba benzetilir. Yüz, tertemiz sayfalardan oluşmuştur. 'Âşık, o sayfalara 'aşkını yazmak için, göstermek için çaba sarfetmektedir.

Beyâz-ı safha-i ruhsârun üzre zülf-i pür-çînün
Misâlin görmemişdür kimse bir tuġrâ-yı ġarradur
(52-3)

(Beyaz yüzünün safhaları üzerinde çok karışmış saçların; kimsenin benzerini görmediği bir parlak tuġradır.)

Hançer-i gamze-i hûn-rîzüne tîğ-i Hayder
Safha-i ‘ârızuna Mushaf-ı ‘Osmân dirler
(144-3)

(Kan dökücü yanbakışının hançerini Hz. Ali’nin kılıcı, yanağının sahifelerine de Hz. Osman’ın Mushafı derler.)

Nev-bahâr açdı cemâlün mushafından bir varak
Ol varakdan başladı gülşende bülbüller sebak
(243-1)

(İlkbahar, yüzünün sayfalarından bir yaprak açtı; bülbüller, gül bahçesinde o yapraktan derse başladı.)

Cemâlün mushafını dil-berâ gördükçe bu Bâkî
Okur Ve’ş-şems yüzüne kaşuna sûre-i Nûnı
(538-5)

(Ey sevgili! Bu Bâkî yüzünün kitabını gördükçe; yüzüne Ve’ş-şems kaşına Nûn suresini okur.)

Beyâz-ı safha-i ruhsâra ol hatt-ı cemâlünle
Muhakkak hatt-ı Nûri mi ki yazmış âyet-i Nûrı
(547-2)

(Yüzünün beyaz safhasına o yüzünün ayva tüyleriyle, gerçekten nur yazısıyla ki Nur âyetini yazmış.)

d. Şarap, Ateş, Nârenc

Sevgilinin yüzü renk, yakıcılık itibariyle şarap ve ateşe teşbih edilmiştir. Ateş, nasıl insanı yakarsa sevgilinin yüzü de ‘âşıkın gönlünü yakar.

Sâki elünde bülbüleyi bülbül eylesen
İçsen şarâbı ruhlarunı gül gül eylesen
(255-1)

(Sâki, elinde kadehi bülbül eylesen; yanakların şarabını içsen gül gül eylesen.)

Hüsn-i ruhunla lûtf-ı lebünden haber virür
Hep âb ü tâb-ı cevher-i câm u safâ-yı mül
(304-4)

(Şarabın saflığı ve kadehin cevherinin parlaklığı; hep yanağının güzelliği ile dudağının letafetinden haber verir.)

Görüp tâb-ı ‘izârun hâtırı nerm oldı Nâhidün
İçüp ‘aşkun şarabın kellesi germ oldı hûrşidün
(251-1)

(Parlak yanağını görüp Nâhidin gönlü yumuşak oldu; ‘aşkın şarabını içip güneşin kellesi sıcak oldu.)

Ruhun âteş hat u hâlün buhûr-ı misk ü ‘anberdür
Ham-ı zülf-i siyâhun halka halka dûd-ı micmerdür
(50-1)

(senin yanağın ateş, yüzündeki tüylerin ve benin de misk ve anber tütsüsüdür; siyah saçlarının kıvrımları buhurdan yükselen halka halka dumanlardır.)

Sîbdür gabgabı ruh nârenc
Leb-i rengîni la‘l-i rummânî
(488-3)

(Çenesinin altı elma, yanağı da turunçtur; güzel dudağı ise, nar çiçeği renginde kırmızı şaraptır.)

e. Su, Deniz, Hazine, Yıldız

Sevgilinin yüzü ve yanağı temizliği, saflığı, parlaklığı nedeniyle su, yıldıza benzetilmiştir. Yüz bir hazinedir, 'âşık ömrü boyunca bu hazineye ulaşmaya çalışır.

Ârızun âb-ı nâbdur gûyâ
Zekanun bir habâbdur gûyâ
(14-1)

(Yanağın sanki berrak su, çenen de bir hava kabarcığıdır.)

Çü zülfi halkalarından görine ruhsârı
Şeb-i siyâhda gûyâ olur 'ayân ülker
(150-3)

(Saçının halkalarından yüzü görüne; sanki siyah gecede ülker ortaya çıkar.)

Bahr-i sim-âb yaşum zevrak-ı la'lin çeşmüm
Gel deniz yüzlerin ol zevrak ile seyr eyle
(433-2)

(Yaşım gümüş su denizi, gözüm kırmızı kayık; gel deniz yüzlerini o kayık ile seyret.)

Güvleyüp düşdi sabâ bâğda âb-ı cûya
Benzemiş 'aks-i ruhun gördi bir içim suya
(479-1)

(Rüzgâr, bahçede senin yüzünün aksini bir içim suya benzemiş gördü, ümitlenerek akan suya düştü.)

Ruh-ı zibâsı bir genc-i güşâde
Kemend-i zülfi mâr-ı ser-şikeste
(473-3)

(Süslü yüzü bir açılmış hazine; saçının kemendi başı kırılmış yılan.)

C. DUDAK (Leb, La‘l)

I. Genel Olarak Dudak

Dudak, rengi ve yakıcılığı, diriltliciliği, ölümsüzlük bağışlayıcılığı nedeniyle ele alınmıştır. ‘Âşık, o dudaktan bir buse almak için ömrünü heba eder. Sevgili, o dudağın tadını bir türlü ‘âşıkına tattırmaz ama yine de ‘âşık o dudağa ulaşmaktan vazgeçmez.

Cân almada nâzüklik ile la‘lüne söz yok
Hâlün dahı bir dâne-durur fitnede ammâ
(5-2)

(İncelikle can almada dudağına diyecek yoktur; ama benin de fitnede benzersizdir.)

Leblerin yâd eylese yârun lisân-ı hâl ile
Nakl ider şirin hikâyet gonca-i rengin-edâ
(8-5)

(Hal dili ile sevgilinin dudaklarını ansa; hoş tavırlı gonca, şirin hikâye nakleder.)

Gül goncasınun olmadı mesmû‘ sözleri
La‘lünle gerçi eyledi mâ-lâ-kelâm bahş
(25-3)

(Gül goncasının sözleri işitilmedi; gerçi dudağınla aynı şekilde bahsetti.)

Gözüm yaşına ol la‘l-i leb-i sir-âb olur bâ‘is
Dem-â-dem kana ey sâki şarâb-ı nâb olur bâ‘is
(29-1)

(Gözümün yaşına o taze kırmızı dudak sebep olur; ey sâki, her vakit saf şarap kana sebep olur.)

Riyâz-ı hüsnde olmış o la‘l-i nâb leziz
Cihân içinde bilürsin olur şarâb leziz
(45-1)

(O saf kırmızı yakut, güzellik bahçende lezzetli olmuş; şarap bilirsin dünya içinde lezzetli olur.)

Yâkût u la‘li bir birine urdı lebleri
İdüp nisâr sözde nice dürr-i şâh-vâr
(48-4)

(Dudakları yakutu ve la‘li birbirine vurdu; nice iri incileri sözde saçtı.)

La‘l-i nigâra cân disem isbâta kâdinin
Erbâb-ı ‘aşk öninde bu gün müdde‘â budur
(57-2)

(Sevgilinin dudağına can desem isbata gücüm yeter; ‘aşk sahiplerinin önünde bugün iddia olunan şey budur.)

Vasf-ı la‘lin okı ey hüsn kitâbın okuyan
Meded Allâhı seversen katı zibâ yiridür
(66-7)

(Ey güzellik kitabını okuyan dudağın niteliklerini oku; Allah’ı seversen yardımcı, çok hoş süs yeridir.)

Can lâ‘lin eyler ârzu yâr içmek ister kanumı
Yâ Rab ne vâdîdür bu kim can teşne cânân teşnedür
(69-2)

(Can onun dudağını arzular, yar ise kanımı içmek ister. Yâ Râb! Bu ne vadidir ki, can susamış, cânân susamıştır.)

Gamzesi zahm urduğınca la‘li dermân itmede
Gerçi kim dil derdin ol âşûb-ı cân bilmezlenür
(73-4)

(Yan bakışı yara açtığında dudağı derman etmede; gerçi ki gönül derdini o can karıştırıcı bilmezden gelir.)

Cam-ı şarâb-ı la‘l lebün mübtelâsıdur
Şol bûseler ki ondan alur kan bahâsıdur
(80-1)

(Kırmızı yakut gibi şarabın kadehi dudağının tutkunudur; o buseler ki, kan değerini ondan alır.)

Sürâhi üştür-i ser-mestdür gerden-firâz olmuş
Lebün şevki ile câm-ı şarâb-ı nâb kanzildür
(89-3)

(Sürahi, boynu yukarı olmuş sarhoş devedir; dudağın şevki ile saf şarap kadehi sarhoştur.)

La‘lün katında kıymet-i gevher şikest olur
Zülfün yanında revnak-ı ‘anber şikest olur
(98-1)

(Dudağının yanında cevherin değeri kaybolur; saçının yanında güzel kokunun tazeliği yok olur.)

Ol lebler ile aş yirer belki kanuma
İmrenmesün dehânı meded iki cânludur
(102-5)

(O dudaklar ile belki kanımı içmeye niyetlenir; ağzı imrenmesin meded iki canlıdır.)

Bâki sözini vasf-ı lebün şehd-i nâb ider
Şirin kelâmı onun içün böyle şânludur
(102-6)

(Bâki, dudağının niteliklerinin sözünü halis bal eder; onun için tatlı sözü böyle şanlıdır.)

Goncaya baksa lebünsüz çeşm-i BAKÎ bir nazar
Gonca berk ü berk hâr ü hâr hançerdâr olur
(114-5)

(Bâkî'nin gözü, dudağın olmaksızın goncaya bir baksa; gonca yaprak, yaprak diken ve diken hançerli olur.)

Medhûş-ı câm-ı la'lün mestânedür sanurlar
Mest-i şarâb-ı 'aşkun divânedür sanurlar
(115-1)

(Kırmızı dudağın kadehini korkmuş sarhoştur sanırlar; 'aşkın şarabının sarhoşunu delidir sanırlar.)

Ney-şeker vasf-ı lebün yazduğum işitdi meger
Ki kemer-beste-i kilk-i şeker-efşânumdur
(118-4)

(Şeker kamışı meğer dudağının vasfını yazdığımı işitti ki şeker saçan kalemin kemeri bağlanmıştır.)

Dil derûn-ı sinede la'lünle kıldı bahs-i 'aşk
Bir biriyle iki bülbül gûyiyâ ceng itdiler
(121-4)

(Gönül göğsün içinde ‘aşk bahsini dudağınla yaptı; sanki iki bülbül birbiriyle savaş ettiler.)

Eşk-i hasret yüzümüz âlider andukça lebin
Mey-i gül-gün içerüz benzümüze kan getürür
(131-4)

(Hasret gözyaşı, senin dudağını andıkça yüzümüzü kırmızı eder; gül renkli şarabı içeriz benzimize kan getirir.)

Hecr-i la‘lünle dem-â-dem göz yaşı mey-gûn olur
Dide dilden dil hadeng-i ġussadan pür-hûn olur
(142-1)

(Dudağının ayrılığıyla her vakit gözyaşı şarap renginde olur; göz gönülden, gönül gam okundan kan içinde olur.)

O la‘l-i nâb içün hûn-âb akıtma
Mey-i gül-gûnı hoş gördüm bu demdür
(147-3)

(O saf dudak için kanlı su akıtma; gül renkli şarabı hoş gördüğüm, bu andır.)

Ne la‘l-i kâna mâ’il ‘aşk eri ne tâlib-i zerdür
Sirişk-i âl ü rûy-ı zerd ana hoş zib ü ziverdür
(149-1)

(Aşk eri ne kanlı dudağına ne de altına isteklidir; kırmızı gözyaşı ve sararmış yüzü ona hoş süstür.)

Hecr-i la‘lünle dem-â-dem dide hûn-efşân olur
Gözlerüm sildükçe destüm pençe-i mercân olur
(159-1)

(Dudağının ayrılığıyla her vakit göz, kan saçıcı olur; elim, gözlerimi sildikçe mercan pençesi olur.)

Açılma câm-ı bâde-i gül-gûna gonca-vâr
Nâzüklik ile la'l-i lebünden haber çeker
(163-4)

(Gül renkli şarap kadehine gonca gibi açılma; naziklik ile kırmızı dudağından haber çeker.)

Ne sâkidür lebün ġam bezmine yaşum şarâb eyler
Ne âteşdür mahabbet odı kim bağrum kebâb eyler
(167-1)

(Dudağın ne sakidir gam meclisine göz yaşımı şarap eder; sevgi ateşi ne ateşdir ki bağrımı kebap eder.)

Degüldür la'l-i nâbunda görinen sim dendânun
Dizilmiş hokka-i yâkût-ı ahmer içre lü'lûdur
(170-2)

(Halis dudağında görünen gümüş dişin değildir; kırmızı yakut hokkası içine dizilmiş incidir.)

Lebünle çeşmüne 'âlem bizi dil-dâdedür dirler
Su sorsak, pür-humâr ancak su içsek bâdedür dirler
(185-1)

(Alem bizi dudağınla gözüne 'âşıktır derler; su sorsak sersemlik dolu ancak su içsek şaraptır derler.)

Sözüm vasf-ı leb-i la'lünle hem rengin ü hem şirin
'Adûlar nükteyi fehm eylemezler sâdedür dirler
(185-3)

(Sözüm, kırmızı dudağının vasfıyla hem renkli ve hem tatlıdır; düşmanlar sözü anlayamazlar tatlıdır derler.)

Dilerlerse dür-i dendân-ı la'l-i dil-beri ey dil
Revâdur âşinâlar bahr-i 'aşka talalar yir yir
(190-2)

(Ey gönül! Tanıdıklar sevgilinin dudağının dişinin incisini dilerlerse yer yer 'aşk denizine dalmaları uygundur.)

Ancak rakib cevri degül infi'âlümüz
Hat geldi la'l-i yâre odur bu melâlümüz
(207-1)

(Gücenmemiz rakip eziyeti değil ancak sevgilinin dudağına ayva tüyleri geldi odur bu ayıplamamız.)

Mey içdügün lebi yadına bildi benzümden
Ne reng virdi bana câm-ı hoş-güvârı görün
(257-3)

(Dudağının anısına şarap içtiğini bezimden bildi; hoş içimli kadeh bana ne renk verdi görün.)

Devr-i la'lünde ümidüm bu ki hakkak-i felek
Gevherün nâmın ide safha-i 'âlemden hak
(274-1)

(Ümidim bu iki feleğin hakkakı dudağının devrinde, dünya sayfasından mücevherlerin adını kazıya.)

Telh-kâm itme beni dostum acı söz ile
Lebün emdürmez isen tatlu dilün bâri gerek
(274-3)

(Dostum beni acı söz ile kederli etme; dudağını emdirmez isen bari tatlı dilin gerek.)

Bâkıyâ söyle lebi yadına rengîn gazeli
Demidür nûş-ı meyün mevsimidür eş‘ârun
(276-7)

(Ey Bâkî! Sevgilinin dudağının hatırına güzel gazeller söyle, şarap içmenin zamanı, şiirler söylemenin tam mevsimidir.)

Hüsn-i ruhunla lutf-ı lebünden haber virür
Hep âb ü tâb-ı cevher-i câm-u safâ-yı mül
(304-4)

(Şarabın saflığı ve kadehin cevherinin parlaklığı, hep yanağının güzelliği ile dudağının letafetinden haber verir.)

La‘lün göricek kana döner gözden akanum
Oynar yüregüm derd ile dinmez hafekânum
(319-1)

(Dudağını görünce gözden akan yaşım kana döner; sıkıntım derd ile dinmez, yüreğim oynar.)

Levh-i hâtırda hatun nakşını yazmak ‘amelüm
Künc-i halvetde senün fikr-i lebündür emelüm
(332-1)

(Gönül levhasında ayva tüylerinin nakşını yazmak isteğim; halvet köşesinde senin dudağının fikridir.)

Öpelden la‘lüni âl ile bâde cam u sâġar hem
Benüm çün dem-be-dem aġlar sürâhi şem‘-i enver hem
(343-1)

(Şarap, dudağını hile ile öptüğünden beri hem kadeh, hem sürahi, hem aydınlık mum benim için her vakit ağlar.)

Ne denlü telh-kâm eylerse nûş it zehr-i eyyâmı
Hayâl-i la'l-i nâbı tek şarâb-ı hoş-güvâr olsun
(352-4)

(Ne kadar kederli eylerse günün zehrini iç; saf dudağın hayali gibi hoş içimli şarap olsun.)

Bâkıyâ söyle biraz lebleri esrârından
Ehl-i dil nazm-ı dil-avizüne hayrân olsun
(354-5)

(Ey Bâkî! Biraz dudakların sırlarından söyle; gönül ehli gönül çeken nazmına hayran olsun.)

Yâd-ı lebünle câm-ı mey-i lâ'l-fâm içün
Kûy-i mugânı geşt iderüm hâne hâne ben
(357-3)

(Senin dudağını anarak, la'l taşı rengindeki şarabın kadehi için; meyhanecilerin pirinin mahallesini ev ev dolaşırım.)

La'l-i leb-i dil-dâra özin nisbet idelden
Âzürde-dilem pençe-i mercânun elinden
(359-4)

(Özünü, sevgilinin dudağına ilgi ettiğinden beri; mercan pençenin elinden mahzunum.)

Bâkîyi söyletmez oldun la'lün alsa ağzına
Döymez ol nâzük lebün benzer ki dendân zahmına
(411-6)

(Bâkî'yi söyletmez oldun, dudağını ağzına alsa; o nazik dudağın ki diş yarasına katlanamaz.)

Bâkî lebinden oldı bize hayf o zâlimün
Ammâ ne çâre n'eyleyelüm kimse sormadı
(521-5)

(Bâkî, bize o zalimin dudağından zulüm oldu; ama ne çare kimse sormadı neyleyelim.)

Hâbda almış idüm bûs-i leb-i cânânı
Can dimâgında dahi şimdi o lezzet bâki
(525-2)

(Uykuda sevgilimin dudağından buse almış idim; can damağında şimdi o lezzet hala bakidir.)

2. Dudak İle İlgili Benzetmeler

a. La'l, Gonca, Kadeh, Şarap, Yâkût

Sevgilinin dudağı rengi, küçüklüğü, kıymet ve kendinden geçirici özellikleriyle yakuta, şaraba, goncaya teşbih edilmiştir.

Bâde nûş itsen kenâr-ı câma gelse leblerün
Duhter-i rez gûşına gûyâ takarlar la'l-i nâb
(18-5)

(Şarap içsen kadehin kenarına dudakların gelse; şarabın kulağına sanki saf la'l taşını takarlar.)

Gubâr-ı hattun olmaz çünki hayran olmaġa bâ'is
Nedür la'l-i lebün çok böyle handân olmaġa bâ'is
(27-1)

(Ayva tüylerinin yazısı hayran olmaya sebep olmaz; çünki la‘l renkli dudağın parçalanmıştır, böyle sevinçli olmaya sebep nedir?)

Eylesün lâ‘lini derman dil-i bîmâre meded
Dostlar işte ben öldüm bana bir çâre meded
(40-1)

(Aman! La‘le benzeyen dudağını hasta gönüle derman eylesin; dostlar, işte ben öldüm aman bana bir çâre!)

Ağzı la‘lin hokka yâkûti müferrih lebleri
Cevherî terkib istersen leb-i dil-ber yiter
(49-2)

(Ağzı kırmızı yakutlu hokka dudakları ferahlatıcı yakut gibi; cevheri birleştirmek istersen sevgilinin dudağı yeter.)

Câm-ı şarâb-ı nâb gibi dil-rübâ kanı
La‘lîn tutagı dür dişi gülgün yanağı var
(53-5)

(Saf şarabın kadehi gibi gönül alan sevgili nerede? Onun la‘l renkli dudağı inci ve gül renkli yanağı vardır.)

Eş‘ârum içre vasf-ı leb-i yâr gûyiyâ
Âb-ı zülâl içinde yatur la‘l-pâredür
(92-4)

(Şiirlerim içinde sevgilinin dudağının vasfı sanki, tatlı su içinde yatan la‘l parçasıdır.)

Evsâf-ı la‘lün ile pür-efsundur sözüm
K’eyler okınsa çihre-i a‘dâyı senderûs
(212-6)

(Sözüm, dudağının vasıfları ile büyüleyicilikle doludur ki düşmanın çehresi okunsa zamk eyler.)

Sîne-i ‘âşıkda sırr-ı la‘l-i cânân gizlemiş
Kân-ı ebdân içre ol kim cevher-i cân gizlemiş
(214-1)

(Bağrında sevgilinin la‘l dudağının sırlarını gizlemiş olan bir ‘âşık ki, beden adı verilen bir maden ocağında can cevherini gizlemiş.)

Umaruz câm-ı la‘lüni emmek
Çok çekilmişdür ol ümide emek
(252-1)

(Dudağının kadehini emmek umarız; o ümide çok emek çekilmiştir.)

Güler bu güfte-i rengini gûşvâr idinüp
Ruhına şevk viren la‘l-i âb-dârı görün
(257-4)

(Bu renkli sözü küpe edinip güler; yanağına şevk veren güzel dudağı görün.)

Firâk-ı câm-ı lâ‘lünle ne çekdi sâgar-ı gamdan
Ne kanlar yutdı görsen gonca-i ra‘nâyı söyletsen
(264-2)

(Seninle la‘le benzeyen dudağının kadehinin ayrılığı ile gam kadehinden ne çekti, ne kanlar yuttu; hoş görünüşlü goncayı bir söyletsen de görsen.)

Leb-i lâ‘lünle mey bahsinde gavga hadden aşmışdur
İşitsen kîlü kali şîşe-i sahbâ-yı söyletsen
(264-3)

(Senin lâ‘l gibi olan dudağınla şarap arasındaki bahiste kavga hadden aşmıştır; şarap şişesini söyletsen de dedikoduyu işitsen.)

Nebât-ı hattı ü kand-i lâ‘l-i nâbun düşmez ağzından
Biraz gûş eylesen tûtî-i şekkerhâyı söyletsen
(264-5)

(Şeker çiğneyen dudu kuşunu söyletsen de biraz dinlesen; senin yanağındaki ayva tüylerinin bitkisi ve saf la‘li andıran dudağının şekeri ağzından düşmez.)

Nükte-i rengin ile elfâzun ey Bâki revân
La‘l-i dil-berdür meger ser-çeşme-i cânun senün
(268-5)

(Ey Bâkî! Renkli sözler ile kelimelerin akmaktadır, meğer senin canının çeşmesinin başı sevgilinin dudağıdır.)

Şirin lebün yanında olur şerm-sâr la‘l
Rengin sözün katında bulur inkisâr la‘l
(311-1)

(Tatlı dudağın yanında yakut utangaç olur; renkli sözün yanında değerli taş kırılır.)

Hâl-i ruhun gedâsı bir âvâre müşg-i Çin
La‘l-i lebün fütâdesi bir hâk-isâr la‘l
(311-2)

(Yanağının beninin dilencisi bir serseri Çin miski; dudağının düşkünü toz toprak içinde kalmış bir değerli taştır.)

Ne meclis içre nûş-ı câm idersem yâd-ı la‘lünle
O bezm ehlinde kalmaz cür‘adan gayrı ayakdaşum
(322-3)

(Dudağının anısıyla meclis içinde ne kadehler içersem; o meclis ehlinde yudumdan başka ayakdaşım kalmaz.)

Düşmese aġzumdan ol şîrin dehânun lebleri
Vasf-ı lâ'lin durmasam zikr eylesem yârânuma
(434-4)

(O tatlı ağızlının dudakları ağzımdan düşmese; la'le benzeyen o dudağın niteliklerini durmasam dostlarıma anlatsam.)

Dil lebün yâkûtına iksir ile vasl olmadı
Nakd-i 'ömrin harc idüp varın çüritdi cevhere
(481-3)

(Gönül, dudağının yakutuna büyü ile kavuşamadı; ömrünün nakdini harç edip cevhere varını çürüttü.)

La'l-i lebünle tal'atun ravza-i cennetü'n-na'îm
Kaddüne Cebre'îl 'akl sidre-i müntehâ didi
(528-4)

(Senin la'l gibi dudağınla yüzün Naîm cennetidir; akıl Cebrâîl'i de boyuna sidre-i Müntehâ dedi.)

Sevgilinin dudağı küçüklüğü sebebiyle goncaya teşbih edilmiştir. Açılmamış bir gonca gibi sevgilinin dudağı büyüleyicidir.

Ruhlarundan ne 'aceb bûse temennâ kılsam
Ey lebi ġonca 'izârun gül-i şeftâlûdur
(46-2)

(Ey dudağı gonca! Yanaklarından öpücük dilesem, yanağı şeftali gülüdür.)

Nergis çemende gonca-i la'lün safâsına

Taht-ı zümürrüd üzre çıkar câm-ı zer çeker
(79-2)

(Çimende nergis, gonca dudağının mutluluğuna, zümrüt tahtın üzerine çıkar, altın kadeh çeker.)

Gonca âsâ kan ile tolmış gönüller açmagı
Lebleründen ögrenür var ise şîrînkârlar
(85-3)

(Gonca gibi kan ile dolmuş gönüller.)

Lebüne dirler ise gonca-i gülden terdür
Sakın incinme beğüm haylice rengin yirdür
(108-1)

(Dudağına, gonca gülden tazedir derlerse; sakın incinme beyim epeyce renkli yerdir.)

Dehân-ı gonca-i hamrâda gûyâ jâleler yir yir
Olupdur la'l-i dil-berde dilâ tebhâleler yir yir
(190-1)

(Ey gönül! Kırmızı goncanın kenarında yer yer bulunan jaleler, sanki sevgilinin dudağında yer yer bulunan uçuklar gibidir.)

Yine ol gonca-leb bülbüllerün kanına girmişdür
Güzellik var bu gün ġayet kızarmış al al olmış
(215-4)

(Yine o gonca dudak, bülbüllerin kanına girmişdir; bugün güzelliği var, gayet kızarmış al al olmuş.)

Ruhlarundur gül-i ter gonca leb-i mey-gûnun
Sana meyl itdi gönül bana gerekmez gül ü mül
(296-3)

(Taze gül yanaklarındır, şarap renkli dudağın gonca, gönül sana meyletti, gül ve şarap bana gerekmez.)

Leb-i cânâne gibi ġonca-i ter
Kopmadı dahi dehr bâğında
(424-2)

(Sevgilinin dudağı gibi taze gonca; dünya bahçesinde dahi kopmadı.)

Nümûne gonca-i gül-şen leb-i rengin-i Şirine
Nişâne lâle-i sahra dil-i hûnin-i Ferhâde
(449-2)

(Gülbahçesinin goncası Şirin'in renkli, hoş dudağına nümune; çöl lalesi Ferhad'ın kanlı gönlüne iz.)

Açılsa ġonca mânend-i leb-i la'l-i nigâr olsa
Saçılsa hurde-i pirûze sahrâ sebze-zâr olsa
(452-1)

(Gonca açılsa sevgilinin kırmızı dudağının benzeri olsa; mavi kırıntı saçılsa çöl çimenlik olsa.)

Sevgilinin dudağı renk itibariyle şarap gibi düşünülmüştür. Şekil itibariyle de kadehe benzetilmiştir.

Meclis-i meyde leb-i yâre tolaşur dirler
Elüme girmeye mi bir dahi câm-ı sahbâ
(9-5)

(Şarap meclisinde sevgilinin dudağına dolaşır derler; şarap kadehi bir daha elime geçmez mi?)

Hasret-i câm-ı lebün şol denlü te'sir itdi kim

Kıpkızıl divâne mey baş açup abdâlun habâb
(18-4)

(Dudağının kadehinin hasreti o kadar tesir etti ki; şarap kıpkızıl bir deli, hava kabarcığı da baş açık abdal oldu.)

Âb-ı hayât-ı lâ‘lüne ser-çeşme-i cân teşnedür
Sun cür’a-i câm-ı lebün kim âb-ı hayvan teşnedür
(69-1)

(Senin la‘le benzeyen dudağının cana can katan suyuna, can pınarı susamıştır; dudağının kadehinin yudumunu sun ki, ona ab-ı hayat susamıştır.)

Tâb-ı ruhunla la‘lün anan ‘aklın aldurur
Şevk ile içse kişi meyi katı mest olur
(97-2)

(Yanağının parlaklığı ile la‘l renkli dudağını anan aklını kaybeder; insan neşeyle içki içerse daha çok sarhoş olur.)

Işk ehline şol câmı sunar sâki-i lâ‘lün
Kim akla cilâ kalbe safâ rûha gıdâdur
(106-4)

(La‘le benzeyen dudağının sâkisi ‘âşıklara şu kadehi sunar; ki akla parlaklık, kalbe şenlik, ruha gıdadır.)

Ruhun berg-i gül-i sîr-âba benzer
Leb-i la‘lün şarâb-ı nâba benzer
(116-1)

(Yanağın, taze gül yaprağına benzer; la‘l gibi olan dudağın da saf şarap gibidir.)

İçilse bâde lebünsüz harâreti yokdur
Şeker yenilse sözünsüz halâveti yokdur
(169-1)

(Senin dudağın olmadan içilse, şarabın harareti yoktur; sözün olmaksızın şeker yenilse, tatlılığı yoktur.)

Gönül câm-ı lebünle sâkıyâ âvâre düşmişdür
Görelden çeşm-i mestün hâne-i hammâre düşmişdür
(173-1)

(Ey sâki! Gönül dudağının kadehiyle serseri düşmüştür; sarhoş gözünü göreliden beri şaraphaneye düşmüştür.)

Meclisde câm-ı la‘l-i lebün vasfın eyledüm
Tahsinler itdi cür‘a bana kıldı hak-bûs
(212-2)

(Meclisde kırmızı dudağının kadehini övdüm; yudum bana güzellikler verdi, toprağı öptü.)

Benem şol la‘l-i mey-gunun ġamından eşki âl olmış
Harâbât ehline gönli şikeste bir sifâl olmış
(215-1)

(Şarap renginde olan dudağının gamından, gözyaşları kırmızı olmuş olan benim; meyhane ehline gönlü kırık bir testi olmuş da yine benim.)

‘Âşık hadis-i câm-ı lebün alsa aġzına
Meclisde çok lakırdamasun sâkıya kabak
(241-5)

(‘Âşık, dudağın kadehinin kutsal sözünü ağzına alsın, ey saki, kabak meclisde çok lakırdamasın.)

Sâġar-ı la‘l-i leb-i cân-bahş-ı dil-ber devridür
Döndi ey câm-ı mey-i gül-reng devrânun senün
(268-4)

(Sevgilinin can bahşeden kırmızı dudağının kadehinin devridir; ey gül renkli şarap kadehi senin devranın döndü.)

Musaffâ la‘li ol şûhun safâda Câm-ı Cemden hoş
Mücellâ sinesi Âyine-i ‘âlem-nümâdan yig
(271-2)

(O şuhun süzülmüş dudağı, mutlulukta Cem’in kadehinden hoş; parlak sinesi ‘âlemi gösteren aynadan iyidir.)

Âbgîne içinde mey gibidür
Leb-i la‘lün hayâli dilde müdam
(329-4)

(Senin la‘l taşına benzeyen dudağının gönülde sürekli olarak bulunan hayali, sanki billur kadeh içindeki şaraptır.)

Vuslatun ‘îdına irersem eger
Bâde-i la‘lün ile savmı sıyam
(329-6)

(Sana kavuşma bayramına erecek olursam; orucu dudağının kırmızı şarabı ile bozarım.)

Hasret-i cam-ı lebi çeşmüm tolu kan eyledi
Yâr bilmez mi tolu üstinde ‘âdet neydügin
(348-4)

(Gözüm, dudağının kadehinin hasretini dolu kan eyledi; sevgili dolu üstüne ‘âdetin ne olduğunu bilmez mi?)

Mey-i nâb ile şarâb olsun iki kâfiyesi
Bir gazel söyleyeyin la‘lüne harf-i bâde
(423-5)

(Dudağına şarap harfinden bir gazel söyleyeyin; iki kâfiyesi halis şarap ile şarap olsun.)

Cem komadı elinden içdi müdâm câmı
Aks-i lebün görelden Câm-ı cihan-nümâda
(478-2)

(Cihanı gösteren kadehte senin dudağının aksini göreliden beri; cem kadehi elinden bırakmadı, devamlı olarak içti.)

Sîbdür gabgabı ruhı nârenc
Leb-i rengîni la‘l-i rummânî
(488-3)

(Çenesinin altı elma, yanağı da turunçtur; güzel dudağı ise, nar çiçeği renginde kırmızı şaraptır.)

Çekdi çevürdi sâki-i meclis piyâleyi
Âl ile öpdi diyü leb-i la‘l-i dil-beri
(504-2)

(Sevgilinin kırmızı dudağını hile ile öptü diye; meclisin sakisi kadehi çekti çevirdi.)

Medh iderdün lebleri devrinde ey pir-i muġân
‘Âkıbet imânuna döndürdiler peymâneyi
(509-3)

(Ey meyhaneci! Dudakları devrinde överdin; nihayet kadehi imanına dördürdüler.)

Ben şarâbun incesin câmun tolusın gözlerin
Fikr-i la'lünle leb-â-leb oldı dil şişesi
(513-2)

(Gönül şişesi, dudağının fikriyle dolu olalı; ben şarabın incesini kadehin dolusunu gözlerim.)

Leb-i la'lini emmek mey gibi kânûn idi ammâ
Anı def΄eylediler şer'ile kânun ise gitdi
(544-2)

(Kırmızı dudağını emmek şarap gibi kanun idi; ama onu şer ile defettiler, kanun ise gitti.)

b. Şeker, Bal, Şeftâlû, Şerbet, Tûti

Sevgilinin dudağı tadından dolayı şeker, bal, şeftali gibi benzetmelerle ifade edilmiştir. Tûtî'ye benzemesi de şeker yiyen ya da şeker gibi konuşan bir papağan gibi teşbih edilmiştir.

Telh-i şarâb-ı gussa-i devrânı def ider
Şîrin lebin dehânuma alsam niteki kand
(34-3)

(Tatlı dudağını şeker gibi ağzıma alsam; zamanın keder veren şarabının acılığını giderir.)

Gazelleründe lebi vasfın eyle ey Bâkî
Şekerle olsa bilürsin olur hoş-âb leziz
(45-5)

(Ey Bâkî! Gazellerinde dudağın vasfını anlat; bilirsin hoşaf şekerle olursa lezzetli olur.)

Fürkatünde tan mı şeftâlû dilerse cân u dil
Mîve-i bî-vakt iderler ârzû bîmârlar
(85-5)

(Can ve gönül, senin ayrılığında şeftali isterlerse ayıp mı? Zira, hastalar vakitsiz meyve arzu ederler.)

Meclisde la'l-i yâre inende ezilmesün
Va'llâhi yoġsa kelle-i şekker şikest olur
(98-2)

(Meclisde, sevgilinin dudağına çok ezilmesin; vallahi yoksa şekerin kafası kırılır.)

Dehen-i goncada ol la'l-i şeker-bâr olmaz
Bülbül-i bâġda bu lezzet-i guftâr olmaz
(194-1)

(Gonca ağızda, o şeker yağdıran dudak olmaz; bağ bülbülünde bu lezzetli söz olmaz.)

Sunma la'l-i şeker-efşânunı bi-zevklere
Eyle şirin dehen-i ehl-i mezâkı berü gel
(292-4)

(Zevksizlere şeker saçan dudağını sunma; zevk alma sahiplerinin ağzını tatlı et, beri gel.)

Dilâ teng olsan ol şirin-dehenden teng-i şekkersin
Ġam-ı la'lin çeküp kanlar yudarsan kân-ı gevhersin
(347-1)

(Ey gönül! O şirin ağızdan küçük olsan küçük şekersin; dudağın derdini çekip, kanlar yutarsın cevher ocağısın.)

Dehânun teng-i sükker iki şekker-pâredür la‘lün
Sun ey cân ‘âşık-ı zâra hele bir pâre eğlensün
(353-3)

(Ağzın küçük şeker, dudağın iki şeker parçasıdır; ey can! İnleyen ‘âşığa sun hele bir parça eğlensin.)

La‘l-i şirinün ümidin kılsa gönlüm ‘âkıbet
Pârelerdüm Kûh-ken gibi nice hârâyı ben
(381-5)

(Gönlüm, şirin la‘linin ümidini yitirse; ben kuhken gibi nice mermeri parçalardım.)

H^{v}ân-ı ihsân-ı firâvân çekdi şirin sözlerün
Ni’metu’llâhilere ol la‘l-i şekker-bâr ile
(415-3)

(O şeker yağdıran dudağın ile iyilik sahiplerine, tatlı sözlerin bol bol ihsan sofrasını açtı.)

La‘lünden alsa lezzeti milh-i ücâc-i bahr
Bahs eyler idi çeşme-i ‘azb-i furât ile
(418-5)

(Deniz, tuzlu suyunun lezzetini dudağından alsa, Fırat’ın tatlı çeşmesi ile yarışırdı.)

Bâkî edâ-yı hûb ile vasf itse leblerün
Kand-i nebât hall ider Âb-ı hayât ile
(418-6)

(Bâkî, güzel eda ile dudaklarını vasfetse; hayat suyu ile şeker bitkisi oluşturur.)

Devr-i la‘lünde ne zevkin buldı bilsem şekkerün
Var ise şirin görinmişdür zübâbun ‘aynına
(472-5)

(Dudağın devrinde şekerin ne zevkini buldu bilsem; sineğin gözüne ne şirin görünmüştür?)

Lebünden lezzet-i şekker şikeste
Sözünden kıymet-i gevher şikeste
(473-1)

(Dudağından şekerin lezzeti daha az; sözünden cevherin kıymeti daha azdır.)

Kanı bir şîrîn-sühan la‘l-i şekerbârun gibi
Kanda gördi tûtî bir âyine ruhsârun gibi
(485-1)

(Senin şekerler yağdıran dudağın gibi bir tatlı sözlü nerede? Papağan, senin yanağın gibi bir aynayı nerede gördü?)

Dil bir içim su istedi çeşme-i la‘l-i yardan
Âb-ı zülâl-i hançerin gösterüp işte mâ didi
(528-3)

(Gönül, sevgilinin dudağının çeşmesinden bir yudum su istedi. O, hançerinin tatlı suyunu gösterip “işte su” dedi.)

Yakdı nâr-ı fürkat-i şehd-i lebün cân riştesin
Akıdursam tân degül şem‘-i şeb-ârâ gibi dem‘
(225-3)

(Bal dudağının ayrılığının ateşi can ipliğini yaktı; geceyi süsleyen mum gibi gözyaşı akıtırsam ayıp değil.)

Bulınmaz cây-ı engüşt ol leb-i şekker-feşân üzre
Mezâk ehli bilürler şehd-i nâbun farkın ol femden
(367-2)

(O şeker saçan dudak üzre parmak yeri bulunmaz; zevk sahipleri saf balın farkını o ağızdan bilirler.)

‘Âşık-ı teşne-ciğer şerbet-i la‘lün bulamaz
Hele ağzı sulanur çâh-ı zenahdânundan
(346-4)

(Ciğeri susuz olan ‘âşık, la‘le benzeyen dudağının şerbetini bulamaz; hele çene çukurundan ağzı sulanmaya başlasa.)

Dehenün tûti-i şekker-şiken olsa ne ‘aceb
Leb-i şirin ü hat-ı sebz ona bâl ü perdür
(108-2)

(Ağzın güzel konuşan papağan olsa, şaşılır mı? Tatlı dudağın ve yeni çıkan ayva tüyleri ona kol ve kanattır.)

Leb-i şirini vasfında ‘aceb rengin ġazel düşdi
Okun bu şi‘ri tuti-i şeker-güftâre eglensün
(353-5)

(Şirin dudağın vasfında renkli gazel ne hoştur; okuyun bu şiiri, sözü şeker gibi tatlı olan tuti eğlensin.)

Leblerün vasfında şekker-riz olup güftâr ider
Bâkî-i şirin-suhan tûti-i gûyâdur yine
(455-6)

(Dudakların vasfında şeker saçıp söz eder; sözü şirin Bâkî konuşan papağandır yine.)

Kafes-i gamda n‘ola kaldum ise tûtî-vâr
Vasf-ı la‘lün hele ağzumda ya şekker yerine
(422-6)

(Papağan gibi gam kafesinde kaldıysam ne çıkar; şeker yerine senin dudağının vasfı ağzımda ya!)

Gönül şâfi cevâb ister lebinden
Dilin çeyner o tûti-i şeker-hây
(516-2)

(Gönül, şifa veren dudağından cevap ister; dilin o şeker yiyen papağanı çiğner.)

c. Mesîhâ, İsâ, Âb-ı Hayvân, Hızır, Kevser

Sevgilinin dudağı, Hz. İsa’nın nefesinin diriltticiliği özelliğine sahiptir. ‘Aşıkları, ölüleri diriltir. Sevgilinin dudağı, ölümsüzlük suyuna benzetilir.

Mürdeye cânlar verür bîmâra sıhhat leblerün
Hikmet-i Lokmân u i’câz-ı Mesîhâ bundadur
(157-3)

(Dudakların ölüye can, hastaya asğlık verir; Lokman’ın hekimliği, Îsâ peygamberin mucizeleri dudaklarındadır.)

Lebler ile nice zibâ dirilür mürdeleri
Gerçi üftâdeleri ġamze-i ġammâzı geçer
(161-3)

(Dudaklar ile nice ölü yakışıklılar dirilir; gerçi sevgilinin iftiracı ġamzesi düşkünleri geçer.)

Teşne-diller vâdi-i hicrânda sensüz yandılar
Hızr-veş ey la'l-i nâbı Âb-ı hayrânum yetiş
(217-3)

(Susamış gönüller ayrılık vadisinde sensiz yandılar; ey kırmızı dudak! Hızır gibi âb-ı hayvanım yetiş.)

Öldürür kattâl-i gamzen dirgürür la'l-i lebün
'Âşıkı bimârı bilmez kimse hikmet neydügin
(348-8)

(Çok katledici yanbakışın öldürür, dudağın da diriltir; hikmet bu ki hasta 'âşıkı kimse bilmez.)

Kanmaz şarâb-ı nâba lebün ârzû iden
Sîr-âb olur mı teşne-i Kevser serâbdan
(365-3)

(Dudağını isteyen saf şaraba kanmaz; Kevser'in susuzluğu serapla geçer mi?)

Leb-i can-bahşı ile mürdeler ihyâ itsün
Nic'olur mu'cize-i Hazret-i 'İsâ göresin
(384-2)

(Can bağışlayan dudağı ile ölüleri ihya etsin; Hz. İsa'nın mucizesi nasıl olur göresin.)

ç. Hokka, Mühür, Muska, Zehir, Esrâr

Sevgilinin dudağı küçüklüğü ve içinde sırlar saklaması sebebiyle hokkaya teşbih edilmiştir. İçinde gizli şeyleri saklaması sebebiyle muskaya da benzetilir. Dudak, mühür gibidir çevresindeki ayva tüyleriyle böyle bir şekle bürünür.

Söylese lafz-ı dürer-bârına söz yok Bâkî
Dürc-i la'lindeki her dâne-i lü'lûda güzel
(313-6)

(Bâkî söylese inci yağdıran laflarına söz yok; la'l renkli hokkadaki her inci tanesi de güzel.)

Letâ'if söyledüm güldi açıldı hokka-i la'li
Yine seyr eylesün yârâne dürc-i dûrr-i nâb açdum
(320-3)

(Lâtifeler söyledim; la'lden yapılmış hokkaya benzeyen ağzı gülerek açıldı. Dostlar seyretsin yine, saf inci kutusunu açtım.)

Gör ey tûti ne şekker-riz olupdur hokka-i la'li
Egerçi dürre-i dürc-i fesâhat nükte-perversin
(347-2)

(Ey tutî! Dudağının kutusu ne şeker saçan olmuştur gör; gerçi açık konuşanlar kutusunun büyük inci tanesi, söz yetiştirensin.)

Dilde mihr-i hâtem-i la'lün nihân itmiş rakîb
Dîv işitdük bir zamân mühr-i Süleymân gizlemiş
(214-3)

(Rakib gönülde senin dudağının mühürlü yüzüğünü saklı tutuyormuş; duyduk ki bir vakitler bir ifrit de Hz. Süleyman'ın mührünü gizlemiş).

Nûşin lebinde hattını kim göres Bâkıyâ
Şirinlik yazıldı sanur şekker üstine
(428-5)

(Ey Bâkî! Tatlı dudağında ayva tüylerini kim görse şeker üstüne şirinlik yazıldı sanır.)

Ruyında lâ‘li üzre hat-ı müşgbâr-ı yar
Şîrînlik yazar şeref-i âfitâbda
(469-4)

(Sevgilinin yüzünde la‘le benzeyen dudağı üzerinde misk saçan ayva tüyleri, güneşin yüceliğinde şirinlik yazar.)

Leblerün mâ’ili kaçmaz hat-ı nev-hâsteden
Gam degül tâlib-i nûş olana niş-i zenbûr
(125-3)

(Yeni hastanın ayva tüylerinden, dudakların isteklisi kaçmaz; zehiri içmeye istekli olana zehir içmek keder değil.)

‘Aynına sanma ġubârı ala erbâb-ı nazar
Bizi hayran iden esrar-ı leb-i dil-berdür
(107-3)

(Nazar sahiplerinin gözüne toz alacağını sanma; bizi hayran eden sevgilinin dudağının sırlarıdır.)

Ç. GÖZ (Çeşm, Dîde, Ayn, Göz, ‘in, Basar)

1. Genel Olarak Göz

Sevgilinin gözü ‘âşıkı yaralayan, durmadan kargaşa çıkarıp fitne yaratan bir güzellik unusuru olarak ele alınır. Sevgili bakışıyla ‘âşıkı kendisine çekip daha sonra

ona türlü eziyetler eder. Sevgilinin o siyah gözleri ‘âşık için büyüleyici bir silahtır, ‘âşık ona hedef olmaya her zaman hazırdır.

Nedür bu ârız u hatt u nedür bu çeşm ü ebrûlar
Nedür bu hâl-ı hindûlar nedür bu habbe-i sevdâ
(6-3)

(Bu yanak ve üzerindeki tüyler, bu gözler, bu kaşlar nedir? Bu hindli benler, bu kara tane nedir?)

Dil beste-i kemend-i ser-i zülf-i yârdur
Cân haste-i girişme-i çeşm-i nigardur
(90-1)

(Gönül, sevgilinin saçının zülfünün ucunun kemendine bağlanmış; can, sevgilinin gözünün cilvesinin hastasıdır.)

Aksa eşküm dîdeden ol gevher-i nâyâb içün
Eşk seyl ü seyl yem yem pür dür-i şehvâr olur
(114-2)

(Gözden yaşım o benzeri bulunmaz inci için aksa; gözyaşı sel sel deniz olur, deniz iri inciyle dolar.)

Çeşmün şu resme ‘âşıkı gamzenle katl eder
Bir nâ-tüvânı tîg ile san Rüstem öldürür
(133-3)

(Rüstem’in güçsüz birini kılıçla öldürdüğü gibi; gözün de ‘âşıkı yanbakışınla öyle öldürür.)

Gâh gâhi gûşe-i çeşmünle kılmazsan nigâh
Bâki-i bi-çârenün ahvâli diger-gûn olur
(142-6)

(Ara sıra gözünün köşesiyle bakmazsan çaresiz Bâkî'nin hali bozuk olur.)

Lebünle çeşmüne 'âlem bizi dil-dâdedür dirler
Su sorsak pür-humâr ancak su içsek bâdedür dirler
(185-1)

('Âlem bizi dudağınla gözüne 'âşıktır derler; su sorsak sersemletici ancak su içsek şaraptır derler.)

Görmedin dide yüzin oldı gönül âşüfte
Gönlüme çeşm-i güher-bâr bu yüzden terdür
(189-3)

(Göz, yüzünü görmediğinden beri gönül âşüfte oldu; gönlüme inci yağdıran göz bu yüzden tazedir.)

Mesken tutalı ol ham-ı ebrûda çeşm-i yâr
Âşûb u fitne gizlenür oldı bucak bucak
(242-5)

(Sevgilinin gözü, kaşının kıvrımında yer tutalıdan beri; kargaşa ve karışıklık, köşe bucak gizlenir oldu.)

Âlet-i hüsni mükemmel kad-i dil-cû da güzel
Ol siyeh gözler ile hak bu ki ebrû da güzel
(313-1)

(Güzellik vasıtası mükemmel, gönül çeken boyu da güzel; doğrusu bu ki o siyah gözler ile kaşı da güzel.)

Mihmân olınca derd ü ġamun dilde mâ-hazar
İki enâr daneledi çeşm-i hûn-feşân
(362-3)

(Gönülde, daha önceden hazır olan dert ve kederin misafir olunca; kan saçan gözün iki nar taneledi.)

Hançer-i elmâs-ı ġamzen var iken hûni gözün
Çekmesün ‘âlemde tiġ-i âheninün minnetin
(383-4)

(Yan bakışının elmas hançeri varken, kanlı gözün; dünyada demir kılıcın sıkıntısını çekmesin.)

Reşk-i firdevs-i berin oldı yine rûy-ı zemin
Âb-ı cû Kevser ana nergis ü gül hûr-ı ‘in
(392-1)

(Zeminin yüzü yine cenneti kıskandıracak kadar pek yüksek oldu; nehrin suyu kevser, ona nergis ve gül iri gözlü güzel oldu.)

Bakmaz ammâ sendedür gül gibi gûşı n‘eylesün
Kühl-i istiġnâ çekilmiş nergis-i ra’nâsına
(408-2)

(Nâz sürmesi çekilmiş güzel nergisine bakmaz, ama gül gibi kulağı sendedir, ne çare?)

Şekl-i dehânun eyledi levh-i kalemde mim
Cânâ ol iki ‘aynı yazan iki yây ile
(465-6)

(Ey sevgili! O iki gözü yazan iki yay ile, ağzının şeklini kalem levhasında mim etti.)

Dil-i Bâkiyi ser-i zülfün elinden cânâ
Çeküben hışm ile çeşm-i siyehün ala gibi
(518-5)

(Ey sevgili! Senin siyah gözün, Bâkî'nin gönlünü saçının ucunun elinden hiddetle çekip, alacak gibi.)

Derd-i çeşmün gördüğümce derd-nâk eyler beni
Gözlerün derdi senün bir gün helâk eyler beni
(539-1)

(Senin gözlerinin derdini çektikçe beni dertli eyler; bu dert bir gün beni helâk eyler.)

Kanlu baglar gibi dilber baglamuş hûnî gözin
Gark-ı hûn âhır o çeşm-i hışm-nâk eyler beni
(539-2)

(Gönlü olan güzel, kanlı gözümü kanlı bağlar gibi bağlamış; sonunda o öfkeli göz beni kana batırır.)

2. Göz İle İlgili Benzetmeler

a. Şâhin, Câdu, Mekkâre, Fettân

Sevgilinin gözü, şahin gibi yırtıcı olması sebebiyle ele alınmıştır. 'Âşıkın gönlünü avlamaktadır. Göz, cadı büyü yapan, oynak ve hileci olması sebebiyle bu sıfatlarla anılmaktadır.

Şâhîn eline düşmişe döndi tezerv-i dil
İndi süzildi üstine iki kara gözün
(260-4)

(Gönül gülünç şahin eline düşmüşe döndü; iki kara gözün üstüne indi süzüldü.)

Mürg-i cânı şöyle benzer itmek isterler şikâr
Ol kara gözler süzildi iki şâhînler gibi
(499-3)

(Sanki, o kara gözler, can kuşunu avlamak için iki şahin gibi süzüldü.)

Siyeh zülfeynüni sihr ile çeşmün gösterür su ‘bân
Ruhunda hâlün âteşler saçar ol ‘ayn-i câdûdur
(170-3)

(Gözün, siyah saçını sihir ile ejderha gösterir; yanağında benin ateşler saçar o cadı gözüdür.)

Zahm-ı sinem ol gözi mekkâre gâyet hoş gelür
Yare açarsam revâdur yâre ġayet hoş gelür
(56-1)

(O hileci göze, göğsümdeki yara gayet hoş gelir; yara açarsam yakışır, sevgiliye gayet hoş gelir.)

Gamzen okın çeşm-i fettânun yine almış ele
Şöyle benzer dostum kâfir müselmân eyledün
(272-3)

(Dostum! Fettan gözün yanbakış okunu yine ele almış; şöyle benzer kâfiri müslüman ettin.)

b. Âhû, Bîmâr, Sarhoş, Nergis, Kâfîr, Şarap

Sevgilinin gözü ceylana teşbih edilmiştir. ‘Aşıkı, ceylana benzeyen gözleriyle kendisine kul edinmiştir. Sevgilinin gözü, hastaya benzetilmiştir. Sevgilinin gözü bazen sarhoşa benzetilerek ne yaptığını bilmeyen sarhoşa teşbih edilir. Şekil itibariyle de kadeh içindeki şarabı andırır. ‘Âşıkı, şarap gibi kendinden geçirip, deli eder.

Bir ġamze ile lahzada bin adam öldürür
Hûni gözün ki âhû-yı merdüm-şikârdur
(90-2)

(Bir yan bakış ile bir anda bin adam öldürür; kanlı gözün ki insanı avlayan ceylandır.)

Görüp çin-i ebrû-yı müşginüni
Siyeh çeşmüni sandum âhû-yı Çin
(368-2)

(Misk kokulu kaşının kıvrımını görüp; siyah gözünü çin ceylanı sandım.)

Âh ider dil bakup ol turra-i müşgin-bûya
Eser itmez n'idelüm âh o gözi âhûya
(479-2)

(Gönül, o güzel kokulu saça bakıp ah eder; o gözü ceylana ah tesir etmez ne yapalım?)

Meddâh olalı çeşm-i gazâlânene Bâkî
Ögrendi gazel tarzını Rûmun şu'arâsı
(508-7)

(Bâkî, senin ahu gözlerinin öğücüsü olduğundan beri; Osmanlı ülkesinin şairleri gazel tarzının ne olduğunu öğrendiler.)

İki hançer takınmış ey Bâkî
Haste çeşmi solında sağında
(424-7)

(Ey Bâkî! Hasta gözü solunda ve sağında iki hançer takınmış.)

Karşu tut şem'-i ruhun bi'llâhi ben dil-hasteye
Künc-i târîk içre kaldum çeşm-i bîmârun gibi
(485-6)

(Allah için yanağının mumunu ben gönlü hastaya göster! Hasta gözün gibi karanlık bir köşede kaldım.)

Haste çeşmi nigâr beste kılup
Göze göstermez oldı âfâkı
(540-4)

(Sevgili, hasta gözü bağlayıp; ufukları göze göstermez oldu.)

Sevgilinin gözü kendinden geçiriciliği nedeniyle sarhoşa ve şaraba teşbih edilmiştir. Nasıl şarabı içince kendimizden geçersek sevgilinin gözüne bakınca da kendimizden geçeriz.

Bezm ü ġamda dü çeşm-i pür-hûnum
İki şîşe şarâbdur gûyâ
(14-4)

(Gam meclisinde kanla dolu iki gözüm, iki şişe şaraba benzer.)

Gönül câm-ı lebünle sâkıyâ âvâre düşmişdür
Görelden çeşm-i mestün hâne-i hammâre düşmişdür
(173-1)

(Ey sakî! Gönül dudağının kadehiyle serseri düşmüştür; sarhoş gözünü göreliden beri şaraphaneye düşmüştür.)

Zinhâr sakın mey yerine kanun içerler
Keyfiyyetün ol gözleri mestâne duyurma
(405-2)

(Durumunu o gözleri sarhoşlara duyurma sakın; yoksa şarap yerine senin kanını içerler.)

Sevgilinin gözü nergise teşbih edilir. Şekil itibariyle göz nergisi andırır.

Gonca lebüne ‘âşık-ı hunin-ciğer geçer
Nergis gözüne bende-i sâhib-nazar geçer
(62-1)

(Gonca dudağına ciğeri kanlı ‘âşık geçer; nergis gözüne tecrübesi kuvvetli olan köle geçer.)

Gamze aslâ gözine kimseyi hiç ildürmez
Yine dil hastesin ol nergis-i şehlâ gözedür
(67-3)

(Süzgün bakış asla kimseyi gözüne yaklaştırmaz; yine gönül hastasını o ela gözlü nergis gözetir.)

Bir dil-sitâne döndi bugün sahn-ı gül-sitân
Kad servü çeşm nergis-i şehlâ ‘izâr gül
(305-3)

(Boyu servi ve gözü baygın nergis, yanağı gül; bugün gülbahçesinin ortası gönül ülkesine döndü.)

Ne belâlar çekile zülf-i perişânundan
Ne fiten kopsa gerek nergis-i fettânundan
(346-1)

(Dağınık saçından çok belalar çekilsin; oynak gözlerinden çok fitneler dağılsa gerek.)

Şöyle ra‘nâlığı var nergis-i şehlânun kim
Çeşmüne nisbet iderlerse ne gayr ola ne ‘ayn
(378-4)

(Baygın nergisin öyle güzelliği var ki, gözümle kıyaslarlar ise var; ilgi ederlerse ne aynıdır ne de farklıdır.)

N'ola nergis gibi benzüm sararsa
Nazar kılmaz bana ol çeşm-i fettân
(393-4)

(Nergis gibi benzim sararsa şaşırmamalı; o cilveli göz bana bakmaz.)

Âşüfte olup ol göze hayrân u zâr idüm
Nergis henüz h^{v}âb-ı 'ademden uyanmadın
(397-2)

(Nergis henüz yokluk uykusundan uyanmadan önce; çılgıncasına sevip o göze hayran ve ağlayan idim.)

Sadakât u zekâtk-ı çeşmündür
Sim ü zer nergisün çerâgında
(424-4)

(Gümüş ve altın nergisin mumunda, gözünün zekatı ve sadakasıdır.)

Ey felek ol gözleri şehlâ ġamından hâk olan
Nergis-i kabrin değişmez hûşe-i Pervinüne
(425-5)

(Ey felek! O gözleri baygının gamından toprak olan; mezarının nergisini başak yıldızına değişmez.)

Nergis-i mest bezm-i gül-şende
Çeşmüne bende-i ser-efgende
(443-1)

(Sarhoş nergis, gülbahçesi meclisinde, gözüne başını eğen köle olmuştur.)

Göz, bazen kâfire teşbih edilmiştir. Sevgilinin gözü kafir gibi acımasızdır.

Yanına alsun diyü kâfir gözün gamzen gibi
Girdiler şimdi çelipa şekline şemşirler
(104-3)

(Kâfir gözün, gamzen gibi yanına alsın diye; kılıçlar şimdi haç şekline girdiler.)

c. Gülsitân, Çeşme, Saka, Bâdâm, Sadef

Sevgilinin gözü bazen güzellikleri yansıtması bakımından bir gülbahçesine bazen çeşmeye teşbih edilmiştir. Bazen ise şekli itibariyle bademe benzetilmiştir. Değeri ve kıymeti açısından inciye benzetilir.

Ruhun ‘aksiyle sahn-ı dide bâġ u gül-sitânumdur
Nihâl-i ser-bülendün hayliden hâtır-nişânumdur
(128-1)

(Yanağının aksiyle gözün ortası bağ ve gül yeridir; başı yüce fidanın çokça gönül eseridir.)

Dil-i pür-hûn elem-i hecrün ile cûş ideli
Çeşme-i çeşmün akan suları dem gibi gelür
(146-4)

(Kan dolu gönül, senin ayrılığının elemi ile coşup taşalıdan beri; göz çeşmesinin akan suları kan gibi gelir.)

Câmi içre göre tâ kimlere hemzânusın
Şekl-i sakkada gezer dîde-i giryân saf saf
(229-5)

(Kadeh içinde, ta kimlerle diz dize olduğunu gördüğünde; ağlayan göz sakka şeklinde saf saf gezer.)

Gün yüzin hem gösterür hem der göze nem gelmesün

Çeşme-i çeşme nice eşk-i demâdem gelmesün
(355-1)

(Hem güneşe benzeyen yüzünü gösterir, hem de göz yaşarmasın der; gözün pınarına çokça durmadan akan yaş gelmesin.)

Olıcak yâr gibi dil-ber-i şirin-harekât
Teni pâlûde-i ter gözleri bâdâm olsa
(460-2)

(Hoş, tatlı tavırlı güzel gibi sevgili olunca; teni taze, gözleri badem olsun.)

Seyl-i eşküm içre çeşm-i dür-feşân
Bâkıyâ gûyâ sadef ‘ummanda
(476-5)

(Ey Bâkî! İnci saçan göz, gözyaşı seli içinde; sanki ummanda büyük incidir.)

Bu göz ü kaş u ġamze vü hâl ü hat ile yâr
Âşub-ı dehr ü fitne-i Devr-i Kamer geçer
(62-4)

(Bu göz ile kaş ve gamze ve ayva tüyleri ve ben ile sevgili; kargaşalı dünya ve ay devri fitnesini geçer.)

Gözlerün sabr u karâr u ‘aklı târâc itdiler
Şol harâmiler gibi kim kâr-bâna girdiler
(182-2)

(Gözlerin, sabır ve karar ve aklı yağmaladılar; şu haramiler gibi ki kervana girdiler.)

Visâlün bezmine tek mahrem eyle cân-ı mahrûmı
İçerlerse harâmî gözlerün kanum helâl olsun
(372-2)

(Sana kavuşma meclisine sadece mahrum canı mahrem eyle; harami gözlerin kanımı içerlerse içsinler, helal olsun.)

D. DEHÂN (Ağız, Fem)

1. Genel Olarak Dehân

Sevgilinin ağzı ve dudağı genellikle bir maddede ele alınmıştır. Fakat biz incelerken ağız ve dudağı ayrı maddeler halinde ele aldık. Sevgilinin ağzı küçüklüğü, ve tatlı olması sebebiyle ele alınmıştır. Ağız küçücüktür. İkrâr yeridir, can yeridir; sevgilinin ağzının sırrını bilmek mümkün değildir.

Sevgili suskundur. Kavuşmak için ümid verecek bir söz onun ağzında yoktur. Sevgilinin ağzı kıymetlidir. Onu anlatmak hoş bir hikayedir. Ağzı bu kadar güzel olunca talibi de çoktur. Rakib de bir uçuk olup sevgilinin ağzına yaklaşmak ister.

Ol sanemden Bâkıyâ bir bûse da‘vâ kıl yüri
Söylemezse öp hemân ağzın sükût ikrârdur
(58-7)

(Ey Bâkî! O sevgiliden bir öpücük alma davasında ol yürü; söylemezse hemen ağzını öp, sessizlik kabul etmedir.)

Hayât bulsa n’ola vasl-ı yâr ile Bâkî
Dehânı cânı leb-i la‘li cânı pâresidür
(94-5)

(Bâkî, sevgilinin kavuşması ile hayat bulsa şaşılmamalı; ağzı canı, kırmzı dudağı canı parçasıdır.)

Dil milketini yakdı hayâl-i dehân-ı yâr
Virdi fenâya gösgötüri şehri bir şirâr
(101-19

(Gönül ülkesini, sevgilinin ağzının hayali yaktı; bir kıvılcım bütün bir şehri yok etti.)

Ol lebler ile aş yirer belki kanuma
İmrenmesün dehânı meded iki cânludur
(102-5)

(O dudaklar ile belki kanıma aş erer; ağzı imrenmesin meded iki canlıdır.)

Bilini dikkat idüp fehm idemez mûy-şikâf
Deheni sırrını her kim ki bilürse insâf
(231-1)

(Kılı kırk yaran beline dikkat edip anlayamaz; ağzının sırrını her kim ki bilirse insaf.)

Çerâġ-ı hüsni ışıkdur o meh-veşün girçek
Dehân-ı teng-i dil-âvizi bir güzel küçek
(265-1)

(O ay gibinin güzelliğinin mumu ışıktır; gönül alan ufak ağzı bir güzel küçek.)

Çıkmaz aġzundan haber sırr-ı nihân-ı vasluna
'Âşıkun râzın derûn-ı cânda pinhân eyledün
(272-4)

(Kavuşmanın gizli sırrına ağzından haber çıkmaz; 'âşıkın sırlarını can içinde gizli ettin.)

Yâd ider lebleri yanında nebâtun adın
Var ise bilmez o şirin-dehen aġzı dadın
(374-1)

(Dudakları yanında bitkilerin adını anar; o tatlı ağız, ağzının tadını var ise bilmez.)

Dostum her seng-dil bilmez dehânun kıymetin
Câna bas o hâtem-i gevher-niginün minnetin
(383-3)

(Her taş yürekli, ağzının kıymetini bilmez; Dostum! O cevher yüzüğün mührünün sıkıntısını cana bas.)

'İzârun yâdı bir rengin latife
Dehânun zikri bir şirin hikâye
(459-3)

(Yanağın hatırası bir renkli söz; ağzın zikri bir tatlı hikâye.)

Seg rakibe nic'olur göstereyin ölmez isem
Dehen-i yâre uyuzlanmağı tebhâle gibi
(518-3)

(Sevgilinin ağzına uçak gibi uyuzlanmayı, köpek rakibe ölmezsem nasıl olur göstereyim.)

2. Ağız İle İlgili Benzetmeler

a. Gonca, Sadef, Kadeh, Testi

Sevgilinin ağzı küçüklüğü, açılmamışlığı, tazeliği sebebiyle goncaya teşbih edilmiştir. Sevgilinin ağzı bazen bulunmaz, eşsiz bir inciye bazen de kendinden geçirici ve şekil itibariyle kadehe ya da yakuttan bir testiye benzetilmiştir.

Ruhun gül-berg-i bûstân-ı İremdür
Dehânun gonca-i bâğ-ı 'ademdür
(147-1)

(Yanağın cennet bahçesinin gül yaprağıdır; ağzının yokluk bahçesinin goncasıdır.)

Çemende goncaya bakup dimiş bir ehl-i nazar
O yârün aġzına nisbet tarâveti yokdur
(169-5)

(Görüş sahibi biri, çimenlikte goncaya bakıp: "O sevgilinin ağzına benzer goncanın tazeliği yoktur" demiş.)

Gül dirin gülmez açılmaz bana ol gonca-dehen
Galibâ hep yüzine gül didügüme terdür
175-2)

(O gonca ağızlı, gül desek de gülmez bana açılmaz; galiba hep yüzüne gül dediğim için alınmıştır.)

Dehenün var ise bir bûse kıl ikrâr didüm
Nâz ile yok didi ol ġonca-i handân gülerek
(274-2)

(Ağzın var ise bir öp söyle dedim; o gülen gonca gülerek naz ile "yok" dedi.)

Dil-dâdelerün hakkına söz geçmedi hergiz
İnsâf ‘aceb teng imiş ey ġonca dehânun
(278-2)

(Ey gonca! ‘Âşıkların hakkına asla söz geçmedi; insâf ağzın ne kadar ufak imiş. Sevgiliye, boy çimenliğin selvisi, ağız da gülbahçesinin goncasıdır; yüzdeki tüyler Huten miski, yüz yasemin, ben de karanfildir.)

Hat-ı la‘lünde bulmaz cây-ı engüşt i‘tirâz ehli
‘Aceb zâhirdür ey gonca dehânun farkı hâtemden
(360-2)

(İtiraz ehli parmak yerini, dudağının ayva tüylerinde bulmaz; şaşılacak şey, ey gonca, ağzının mühürden farkı açıktır.)

Sevgilinin ağzı inciye teşbih edilmiştir. Ağız, inci gibi kıymetlidir. Hatta bazen ondan daha üstün olarak gösterilir. İnci, ağıza benzemeye çalışır.

Ey dürr-i pâk ağzuna nisbet senün sadef
Deryâ sevâhilinde yatur pâre-i hazef
(228-1)

(Ey temiz inci! İstiridye senin ağzına benzer, istiridye parçası deniz kenarında yatar.)

Kıymet gerekse kavlüne dürr-i Necef gibi
Bihûde yire açma dehânun sadef gibi
(522-1)

(Sözüne Necef incisi gibi kıymet gerekse; ağzını inci gibi boş yere açma.)

Sevgilinin ağzı şekil itibariyle kadehe, ya da yakuttan bir testiye benzetilmiştir. Bu benzetmede kıymet de göz önüne alınmıştır. Ağız şerbet dolu bir kadehtir.

Murassa‘ câmdur ağzun leb-â-leb sükkeri şerbet
Mu‘anber şem‘dur kaddün ki ser-tâ-pâ mu‘attarsın
(347-6)

(Senin ağzın, ağzına kadar şerbet dolu sütlü bir kadehtir.)

Bihişt-i câvidânidür cemâlün ol dehen gûyâ
Leb-â-leb âb-ı Kevserle tolu bir la‘lden kûze
(417-3)

(Yüzün ebedi cennettir, o ağız sanki Kevser suyuyla ağzına kadar dolu bir yakuttan su testisidir.)

b. Şeker, Tatlı, Bal, Tûtî

Sevgilinin ağzı tatlılığı itibariyle şekere, bala teşbih edilmiştir. Sevgili ağzı açıp konuşmasıyla, şeker saçan tûtîye benzetilmiştir.

Dilâ teng olsan ol şirin-dehenden teng-i şekkersin
Ġam-ı la'lin çeküp kanlar yudarsan kân-ı gevhersin
(347-1)

(Ey gönül! Küçük olsan o şirin ağızdan küçük şekersin; eğer dudağın derdini çekip kanlar yutarsan cevher ocağısın.)

Dehânun teng-i sükker iki şekker-pâredür la'lün
Sun ey cân 'âşık-ı zâra hele bir pâre eglensün
(353-3)

(Ağzın küçük şeker, dudağın iki şeker parçasıdır; ey can, inleyen 'âşıka sun hele bir parça eğlensin.)

Bulınmaz cây-ı engüşt ol leb-i şekker-feşân üzre
Mezâk ehli bilürler şehd-i nâbun farkın ol femden
(367-2)

(O şeker saçan dudak üstünde parmak yeri bulunmaz; zevk sahipleri o ağızdan, saf balın farkını bilirler.)

Oldı dil bir büt-i şirin-dehenün Ferhâdı
Ana lâlâ geçinür Husrev ü Şirin dadı
(520-1)

(Gönül! Bir tatlı ağızlı güzelin Ferhâdı oldu; ona Hüsrev lala Şirin de dadı olmaya heves eder.)

Sevgilinin ağzı hoş nükteler söylemesi bakımından tûtîye teşbih edilir. Sevgilinin ağzından tatlı sözler dökülerek ‘âşıkını mest eder.

Tûtî gibi hoş nükteler ögretdi dehânun
Bâkî gibi üstâd-ı suhan-pervere cânâ

(Ey sevgili! Senin ağzın Bâkî gibi söz üstadına papağan gibi hoş nükteler öğretti.)

c. Mîm, Kutu, Hokka, Mum

Sevgilinin ağzı küçüklüğü itibariyle mim’e benzetilmiştir. Hokka gibidir sevgilinin ağzı.

Mîmdür gûyâ dehânun safha-i mah üzredür
Sîne benzer şâne-i zülfün ki sâl üstindedür
(124-6)

(Ağzın sanki mâh sahifelerinde “mîm” harfidir; saçının tarağı, sin harfine benzer ki sal üstündedir.)

Kaş râ kad elif dehân ise mîm
Kıldun ey mâh halkı emrüne râm
(329-2)

(Kaş râ, boy elif, ağız ise mîm’dir. Ey ay yüzlü sevgili! Halkı emrine boyun eğdirdin.)

Didüm var mı dehânunla miyânun
Didi kim söyleme ortada var yok
(264-4)

(Dedim; Ağzınla, belin var mı? Dedi ki: ortada var yok söyleme.)

Bir cevâb itdüm temannâ ol dehân-ı tengden
Hâsılı söz geçmedi güftâre imkân olmadı
(490-4)

(O ufak ağızdan bir cevap istedim; hasılı söz geçmedi söze imkân olmadı.)

Dürc-i dehânı var ise billûr hokkadur
Andan görinür iki latîf âb-dâr la'l
(311-3)

(Ağzının kutusu varsa billur hokkadır; ondan iki güzel hoş değerli taş görünür.)

Aġzı la'lin hokka yâkûti müferrih lebleri
Cevheri terkib istersen leb-i dil-ber yiter
(49-2)

(Ağzı kırmızı hokka, ferah dudakları yakut; cevherden bir karışım istersen sevgilinin dudağı yeter.)

Zülfün duhân-meş'ale-i bezm-i hüsndür
Aġzun çerâġ-ı lutf u melâhat şirârıdur
(99-3)

(Saçın güzellik meclisinin meşalesinin dumanıdır; ağzın lütuf ve güzellik mumunun kıvılcımıdır.)

E. KAŞ (EBRÛ)

1. Genel Olarak Kaş

Sevgilide kaş da bir güzellik unsurudur. Sevgilinin kaşı, ‘âşıka eziyetler eder, fakat ‘âşık bir an olsun o kaşa secde etmekten kendini alamaz. Onun verdiği hükme razıdır.

Gösterdi gâh zülfi karasın gehî kaşın
Deryâ-yı hüsn-î dûst ‘ayân itdi cezr ü med
(43-3)

(Sevgili, bazen yanaklarına dökülen saçların siyahlığını bazen de kaşını gösterdi; sevgilinin gözülliğinin denizi, met ve cezir olayını ortaya koydu.)

Ham-ı ebrûna bakar vaslun ümidiyle cihân
Hasret-i ‘id ile mâh-ı nevi dünyâ gözedür
(67-4)

(Dünya kavuşma ümidiyle eğri kaşına bakar; bayram hasreti ile dünya yeni ayı gözetir.)

Kaşun anılsa ġurre-i ġarrâ kulak çeker
Hakka budur ki hüsnüne dünyâ kulak çeker
(153-1)

(Kaşın anılsa parlak ay kulak çeker; doğrusu budur ki güzelliğine dünya kulak çeker.)

Hakkâ bu kim berât-ı hümâyûn-ı hüsnine
Ebrû-yı dil-firibi ne ġarrâ nişân çeker
(154-4)

(Doğrusu bu ki güzelliğinin fermanına; gönül aldatan kaşları ne parlak nişan çeker.)

Hatt-ı la‘liyle kaşı cânânun
Bir rubâ‘îsidür Gülistân'un
(249-1)

(Sevgilinin dudağının üstündeki tüyleriyle kaşları; Gülistan'ın bir rubâ'îsi gibidir.)

Ebr-i bahâr-ı ‘işvedür ebrû degüldür ol
Bârân-ı hüsn riştesidür mû degüldür ol
(295-1)

(O kaş değildir, bahar bulutunun cilvesidir; kıl değildir o güzellik yağmurunun ipliğidir.)

Emrine râm oldılar sultân-ı ‘aşkun kâ'inât
Kaşlarun tevki'u tuġrâ çekdiler ahkâmına
(457-2)

(Kâinat ‘aşkın sultanının emrine boyun eğdiler; kaşların emirlerine nişan ve tuğra çektiler.)

Ebrûlarun ġamıyla kemân oldı kâmeti
Bâki cefâ vü cevrün elinden çekilmedi
(486-5)

(Kaşların derdiyle boyu keman oldu; Bâkî, cefa ve eziyetin elinden çekilmedi.)

Bana ebrû-yı rûy-ı cânânî
Bülbüle güşe-i gülistânî
(488-1)

(Bana sevgilinin yüzündeki kaşı; bülbülede gül bahçesinin köşesi olsun.)

2. Kaş İle İlgili Benzetmeler

a. Hilâl (Mâh-ı nev), Yay (Kemân), Tâk, Mihrâb, Na‘l, Râ

Sevgilinin kaşı, şekil itibariyle bu unsurlara teşbih edilmiştir. Kaş, hilal gibi düzgün bir şekle bürünerek ‘âşıkı kendine secde ettirmiştir. Kaş, mihraba benzetilerek, ‘âşık orayı kendine secde edilecek yer olarak görmektedir.

Gerçi kim ol gamzeler nâzük geçerler nâzda
Likin anlardan hilâl ebrularun dikkatlüdür
(60-6)

(Gerçi ki o yan bakışların nazda nazik geçerler; fakat hilal kaşların onlardan dikkatlidir.)

Yine bir kaşı hilâlün sitemi çarh gibi
Kaddümi kıldı kemer tâkâtümi eyledi tak
(232-2)

(Yine bir hilâl kaşlının zulmü sitem felek gibi boyumu kemer kıldı, sabrımı, gücümü tak eyledi.)

Fitneye âġâz idelden ġamze-i câdûlarun
Geh görinür gâh görinmez hilâl ebrûlarun
(253-1)

(Cadı yanbakışların fitneye başladığından beri; hilâl kaşların bazen görünür bazen görünmez.)

Hûni göz ile ol müje vü ebruvânı gör
Tir ü kemân elinde iki Türkmânı gör
(77-1)

(Kanlı göz ile o kirpik ve kaşları gör; ok ve keman elinde iki Türkmeni gör.)

Ebrûlarun ġamını dil-i nâ-tevân çeker
Şol pehlevâna döndi ki iki kemân çeker
(154-1)

(Kaşların derdini zayıf gönül çeker; şu pehlivana döndü ki iki keman çeker.)

Kaşun kemânı kendüyi hayli geer çeker
Korkum bu sine tir-i müjenden zarar çeker
(163-1)

(Kaşın kemanı kendini epeyce gerip çeker; korkum bu göğüs kirpiğin okundan zarar çeker.)

Kim çeker yasını ey dil o kemân-ebrûnun
Kim görür ya tozını ol hat-ı ‘anber-bûnun
(283-1)

(Ey gönül! O keman kaşlının yasını kim çeker; ya o ‘anber kokulu ayva tüylerinin tozunu kim görür.)

Karşu tutdum sine-i sad-çâki senden cânibe
Gönder ey kaşı kemânum tiri benden cânibe
(440-1)

(Yüz parça göğsü senden tarafa karşı tuttum; ey kaşı kemanım oku benden tarafa gönder.)

Tolaşmakdan degül fâriġ kemend-i kâküli dâ‘im
Ulaşmakdan degül hâli kemân ebrûsı peyveşte
(445-3)

(Daima kâkül kemendi dolaşmaktan vazgeçmiş değil; keman kaşı ulaşmış ulaşmaktan boş değil.)

Asdı hallâc-sıfat ‘aşk u mahabbet yayın
Atılup penbe gibi dil o kemân-ebrûya
(479-4)

(Gönül, o keman kaşlıya pamuk gibi atılıp; hallac gibi ‘aşk ve sevgi yayını asdı.)

Gelüp konmışken ey kaşı kemânum dilde peykânun
Gönülden geçdi âhir cân evin vardı mekân itdi
(543-4)

(Ey kaşı kemanım, gönülde okun gelip konmuşken gönülden geçti; sonunda can evine vardı, mekân etti.)

Kâh-ı hüsn-i yâre bak seyr it ham-ı ebrûsını
Adın anma tâk-ı Kisrâ ile kasr-ı Kayser’ün
(258-2)

(Sevgilinin güzellik köşküne bak! Kaşlarının büklümünü seyret de Kisra’nın tâkı ile Kayser’in sarayının adını bile anma!)

Ebrû-yı ‘anberin ile mihrâb-ı dindür
Ruhsâr-ı âteşin ile ol kıble-i Mecûs
(212-5)

(Misk kokulu kaşın ile dinin mihrabıdır; ateşten yanağın ile o ateşe tapanların kıblesidir.)

Baş egmez oldı gûşe-i mihrâb-ı tâcte
Ebrularına secde kılan dilrûbâlarun
(262-3)

(Gönül alan güzellerin kaşlarına secde kılan; ibâdet mihrabının köşesine baş eğmez oldu.)

Sücûd itdi mihrâb-ı ebrûna mâh
Anı bilmeyenler sanurlar cebin
(368-3)

(Ay, kaşının mihrabına secde etti; onu bilmeyenler korkak sanırlar.)

İtdürür zühhada ol mihrâb-ı ebrû ser-fürû
Kıldurur ‘uşşâka ol hâk-i ser-i kû ser-fürû
(399-1)

(O mihrap kaşı, zahidlere baş eğdirir; o sokak başının toprağı ‘âşıklara baş eğdirir.)

Tâk-ı ebrû-yı nigârı göreli iy Bâkî
Ser-fürû kılmadı ışk ehli dahı mihrâba
(436-5)

(Ey Bâkî! Sevgilinin kaşının kemerini göreliden beri ‘âşıklar artık mihrâba baş eğmediler.)

Kaşun üzre târ-ı mûyunla cebînün gördiler
Nûrdan kandîl asılmış sandılar mihrâbda
(450-3)

(Kaşının üstünde saçının telleri ile alnını gördüler de, mihrapta nurdan bir kandil asılmış sandılar.)

Olduğı’çün na‘l-i esb-i dil-bere kaşum şebih
İtdi anı merdüm-i çeşmüm güher-bâr üstine
(482-4)

(Kaşım, sevgilinin atının nalına benzeyen olduğu için; onu gözbebeğim üstüne cevher yağdıran itdi.)

Yazamaz ebrûlarun râsına benzer bir hilâl
Mâh-ı tâbân bunca yıllardur misâlin karalar
(59-2)

(Ay ışığı bunca yıldır senin benzerini karalar; kaşlarının râsına benzer bir hilâl yazamaz.)

Kaşun ol râdur ki yazmış anı kudret kâtibi
Kıl kalemle safha-i hüsnünde ruhsâr üstine
(482-2)

(Kudret katibi, kaşın o râdır ki onu kıl kalemle güzelliğinin safhasında yüz üstüne yazmış.)

b. Yâ, Nûn

Sevgilinin kaşı, "yâ" harfine şekil itibariyle teşbih edilir. Sevgilinin kaşına nûn suresinin okunmasıyla anlam ve şekil itibariyle ilgi kurulur.

Sakın sakın ki ey kaşı yâ tir-i âhdan
Ger gök demür olursa felekler deler geçer
(62-3)

(Ey kaşı yâ! Ah okundan sakın sakın ki; eğer gök demir olursa felekleri deler geçer.)

Zahm-ı tîr-i müjen ile ger ölem iy kaşıyâ
Üstühânum alalar kavs-ile zihgîr ideler
(177-3)

(Ey kaşı yâ! Kirpiğinin okunun yarası ile ölürsem; kemiğimi alıp yay ve kiriş halkası yapsınlar.)

Zahm-ı hadeng-i yâr sa‘âdet nişânıdur
Sinem ideydi ol kaşı ya kâşki hedef
(228-4)

(Sevgilinin okunun yarası mutluluk nişanıdır; ne olurdu o kaşı ya hedef olarak göğsümü seçseydi.)

Peykân-ı belâ cânuma işler geçer oldı
Ey kaşları ya nâvek-i müjgânun ucından
(356-2)

(Ey kaşları yâ! Oklara benzeyen kirpiklerinin ucundan, belâ temreni canıma işleyip geçti.)

Kişden çok çıkardun ey kaşı ya
Ok gibi bâri atma yâbâne
(471-3)

(Ey kaşı ya! Kişden çok çıkardın bari ok gibi yabana atma.)

Tirünün ey kaşı ya mankıra geçmez sa’yı
Sinemün dâğını ol hançer-i bürrân deldi
(501-4)

(Ey kaşı ya gibi olan okunun gayretleri mangıra geçmez; sinemin yarasını o keskin hançer deldi.)

Cemâlün mushafını dil-berâ gördükçe bu Bâkî
Okur Ve’ş-şems yüzüne kaşuna sûre-i Nûnı
(538-5)

(Ey sevgili! Bu Bâkî yüzünün kitabını gördükçe; yüzüne Ve'ş-şems kaşına Nun sûresini okur.)

F. HATT (Ayva Tüyleri)

1. Genel Olarak Hatt

Sevgilinin yüzündeki tüyler renk itibariyle ele alınır. Sevgilinin güzelliğine bazen halel getirdiği söylenerek, güzelliğini gölgelediği belirtilir. Ama yine de sevgilinin güzelliğinin ayva tüyleriyle bile zedelenmediği tam aksine yüzünün daha da belirginleştiği belirtilmektedir.

Nakş-ı hüsn-i hatunla safha-i dil
Bir musavver kitâbdur gûyâ
(14-3)

(Yüzündeki tüylerinin güzel şekilleri ile dolu olan gönül sayfası, sanki resimli bir kitaptır.)

Hatt-ı siyâh u turra-i ‘anber-feşâna bak
Evvel zuhûr-ı fitne-i Âhir zamânı gör
(77-2)

(Siyah ayva tüyleri ve koku saçan saça bak; önce fitne ortaya çıkaran Ahir zamanı gör.)

Hatt-ı ruhun ki dahı hicâb-ı hafâdadur
‘Aşk ehlinün efendi görinmez belâsıdur
(80-3)

(Yanağıın ayva tüyleri ki dahi utanmada gizlidir; ‘aşk ehlinin efendi görünmez belasıdır.)

Leşger-i fitne sana hayl-i hat u hâl yiter

Tiġ lâzım degül ol ġamze-i kattâl yiter

(151-1)

(Fitne askeri! Sana ayva tüyleri sürüsü ve ben yeter; kılıç lazım değil o öldürücü süzgün bakış yeter.)

Bi-hisâb itdi hatun ‘âşıka cevri ammâ
Kimse da‘vâ idemez rûz-ı şümâr olmayıcak

(233-3)

(Senin ayva tüylerin ‘âşıka eziyeti düşünmeden çok çok etti; ama hesap günü gelene kadar kimse dava edemez.)

Hat-ı nev-hâste kim ‘ârızun üzre görinür
Döndi dendâneleri şekline sin-i semenün

(248-2)

(Yeni hasta olmuş ayva tüylerin ki yanağın üzerinde görünür; çünkü semenin sini dişleri şekline döndü.)

Gam-ı hattıyla yârun niçe bir dil pür-melâl olsun
Sür iy sâkî ayagı mûr-ı gussa pâymâl olsun

(372-1)

(Sevgilinin yanağının tüylerinin gamıyla gönül ne zamana kadar melâl içinde olsun. Ey sâkî! Ayaklı kadehi sür, kaygı karıncası ayak altında çiğnensin.)

Hüsnün kemâle irdügin isbât ider hatun
Âyât-ı beyyinât-ı Kelâm-ı Kadim ile

(403-6)

(Kur’anın şahitlerinin cümleleri ile ayva tüyleri, güzelliğinin olgunlaştığını isbat eder.)

Hayâl-i hâl u hattundan beni hâli olur sanma
Gönülden çıkmaz ol endişeler vahdetde kesretde
(432-4)

(Ben ve ayva tüylerinin hayalinden beni boş olur sanma; o düşünceler bollukta ve yalnızlıkta gönülden çıkmaz.)

Bir kerre bûsen alımaduk hattun irmedin
Âhır müyesser oldı hele bin belâyile
(465-7)

(Ayva tüylerin erişmeden bir kere öpücük alamadık; hele bin bela ile son kolay olmadı.)

Gül ġam-ı hattunla düşmiş hançer-i hâr üstine
Gelmiş efgân eyler anun bülbül-i zâr üstine
(482-1)

(Gül, ayva tüylerinin derdiyle yıkılmış hançerin üstüne düşmüş; inleyen bülbül üstüne gelmiş figan eder.)

Hatt-ı ‘izârı geh görinür gâh olur nihân
Çıkmaz beyâza bahs-i kaza vü kader gibi
(503-3)

(Yanağının ayva tüyleri bazen görünür bazen gizli olur; kaza ve kader bahsi gibi aydınlığa çıkmaz.)

Hattum hisâbın bil didün ġavġalara saldun beni
Zülfüm hayâlin kıl didün sevdâlara saldun beni
(531-1)

(Ayva tüylerimin hesabını bil dedin beni kavgalara saldın; saçımın hayalini kıl dedin beni sevdalara saldın.)

2. Hatt İle İlgili Benzetmeler

a. Gece, Zulmet, Gölge, Karınca

Sevgilinin ayva tüyleri rengi itibariyle bu unsurlara teşbih edilmektedir. Sevgilinin yüzü gündüze ayva tüyleri ise geceye, karanlığa, gölgeye teşbih edilir.

Revnak-ı hüsne halel virmez o hatt-ı müşgîn
Arturur belki şeb-i târ şu'â'ın kamerün
(277-2)

(O misk kokulu (siyah) tüyler, güzelliğin parlaklığını bozmaz; hatta karanlık gece ayın ışıklarını artırır.)

Hatundur şâm-ı zulmet gerdenündür şem'-i kâfûri
Fürûzân olmaġa gül-nâr haddünden alur nûrı
(547-1)

(Karanlık akşam ayva tüylerindir, süzülmüş berrak mum gerdanındır; nar çiçeği aydınlık olmaya nuru yüzünden alır.)

Dilden giderdi hattı ġamın 'aşk-ı hüsn-i yâr
Def' itdi nâr u nur hicâbını zulmetün
(280-5)

(Sevgilinin güzelliğinin 'aşkı, gamın ayva tüylerini gönülden giderdi; karanlığın utancını ateş ve ışık def etti.)

Hat u hâl öldürür 'uşşâkı tâb-ı 'ârız incitmez
Zevâli bilmek istersen zıyâdan bilme zılden bil
(312-3)

(Ayva tüyleri ve beni 'âşıkları öldürür, parlayan yanağı incitmez; sona ermeyi bilmek istersen ışıktan bilme gölgeden bil.)

Zîr-i zülfünde görenler hattunı ebr-i bahâr
Sâye salmış sandılar sahn-ı gülistan üstine
(438-5)

(Zülfünün altında yanağındaki ayva tüylerini görenler; bahar bulutu gül bahçesinin üstüne gölge salmış sandılar.)

‘Anberin hattun anun sâyesidür haddünde
Kim gönül bağlamaz ol turra-i ‘anber-sâye
(467-3)

(Yüzünde ‘anber kokulu ayva tüylerin onun gölgesidir; o ‘anber kokulu saça kim gönül bağlamaz.)

Sevgilinin ayva tüyleri karıncaya teşbih edilmiştir. Hz. Süleyman’ın mülkü nasıl karıncalardan zarar görmez ise sevgilinin ay gibi parlak olan yüzü de ayva tüylerinden zarar görmez.

Hatdan zarar ne hüsnine yârun ki mûrdan
Olmaz nizâm-ı mülk-i Süleymân halel-pezir
(91-4)

(Sevgilinin güzelliğine ayva tüylerinden zarar ne ki; Süleyman’ın mülkünün nizamı karıncalardan (yoksulluktan) bozulmaz.)

b. Misk, Benefşe-zar, Yasemen, Nebât, Nakş

Sevgilinin ayva tüyleri rengi dolayısıyla ve koku yönünden bu unsurlara teşbih edilmiştir. Ayva tüyleri, sevgilinin yüzündeki nakış gibidir onun olgunlaştığını göstermektedir.

Bulmaya ol hadd-i gül-gûn üzre hattun hâletin
Müşg-i terden yazsalar berg-i gül-i handâne nakş
(213-2)

(O gül renkli yanağının üstüne ayva tüylerinin halini bulmaya; gülen gül yaprağının nakşına taze misk yazsalar.)

Kad serv-i çemen yâre dehen gonca-i gülzâr
Hat müşg-i Huten çihre semen hâl karanfül
(284-3)

(Sevgiliye boy çimenliğin selvisi, ağız da gül bahçesinin goncasıdır; yüzdeki tüyler Huten miski, yüz yasemin, ben de karanfildir.)

Bir hüsn dahı bağladı hatdan ‘izâr-ı yâr
Etrâf-ı bâġ hûb olur olsa benefşe-zâr
(111-1)

(Sevgilinin yanağı ayva tüylerinden bir güzellik daha bağladı; menekşe tarlası olsa bağın etrafı güzel olur.)

Hat-ı nev-hizüm ile didi ne dirsin ruhuma
Didüm ol rû da güzel hatt-ı semen-bû da güzel
(313-2)

(Taze ayva tüyleri ile dedi ne dersin yüzüme dedim; o yüzde güzel yasemin kokulu ayva tüyleri de güzel.)

Nebât-ı hattı ü kand-i lâ‘l-i nâbun düşmez ağzından
Biraz gûş eylesen tûtî-i şekkerhâyı söyletsen
(264-5)

(Şeker çiğneyen dudu kuşunun söyletsen de biraz dinlesen; senin yanağındaki ayva tüylerinin bitkisi ve saf la‘li andıran dudağının şekeri ağzından düşmez.)

Levh-i hâtırda hatun nakşını yazmak ‘amelüm
Künc-i halvetde senün fikr-i lebündür emelüm
(332-1)

(İşim, gönül levhasında senin ayva tüylerinin nakşını yazmak; isteğim halvet köşesinde senin dudağını düşünmektir.)

c. Ġubar, Mûr, Zerre, Muska, Kir, Muska

Sevgilinin ayva tüyleri, gubardır, zerredir, munkadır. Benzetilerek ele alınır.

Lebleründe hattun ey şirin-dehen
Mûrlar cüllâba düşmiş gûyiya
(11-2)

(Ey şirin ağız! Senin dudaklarının kenarındaki ayva tüyleri; sanki gül suyuna düşmüş karınca gibidir.)

Gubar-ı hattun olmaz çünki hayrân olmaġa bâ‘is
Nedür la‘l-i lebün çak böyle handân olmaġa bâ‘is
(27-1)

(Hayran olmaya sebep ayva tüylerinin tozu olmaz; kırmızı dudağının böyle gülmesine sebep nedir?)

Kim çeker yasını ey dil o kemân-ebrûnun
Kim görür ya tozını ol hat-ı ‘anber-bûnun
(283-1)

(Ey gönül! O keman kaşlının yasını kim çeker; ya o ‘anber kokulu ayva tüylerinin tozunu kim görür.)

Hat degüldür görinen âb-ı ‘izârında veli
Bi-vefâlık o mehün kir getürüpdür yüzine
(463-2)

(Yüzünün suyunda görünen ayva tüyleri değildir; velakin o ayın yüzüne vefasızlık kir getirmiştir.)

Saba hâk-i rehin bûs itdi muġber oldun ey ‘âşık
Ġubâr-ı hatt-ı müşgini belürsin göresin tozı

(530-7)

(Ey ‘âşık! Rüzgâr yolunun toprağını öptü tozlu oldun; güzel kokulu ayva tüylerinin tozu belirsin, tozu göresin.)

Bâki ‘izâr-ı yârda hat sanma görinen
Zerrâtdur ki mihr-i münir itdi âşikâr

(111-5)

(Bâkî, sevgilinin yanağında görüneni ayva tüyleri sanma, zerrelerdir ki parlak güneş ortaya çıkardı.)

Sevgilinin ayva tüyleri, yüze şirinlik yazması sebebiyle muskaya teşbih edilmiştir. Yüze, ayva tüyleri daha da bir güzellik ve şirinlik getirmiştir.

Nûşin lebinde hattını kim görse Bâkıyâ
Şirinlik yazıldı sanur şekker üstine

(428-5)

(Ey Bâkî! Tatlı dudağında ayva tüylerini kim görse, şeker üstüne şirinlik yazıldı sanır.)

Rûyında la‘li üzre hat-ı müşgbâr-ı yâr
Şîrînlik yazar şeref-i âfitâbda

(469-4)

(Sevgilinin yüzünde la’le benzeyen dudağı üzerinde misk saçan hattı- güneş üstünlüğünde şirinlik yazar.)

G. GAMZE (Müje, Yan Bakış)

1. Genel Olarak Gamze

Gamze, kılıç ve oka teşbih edilerek ‘âşıkı etkilemesi ile ele alınır. Sevgili gamzesi ile ‘âşıkına bakıp onu kendisine esir eder. Bir bakışıyla bin ‘âşıkı öldürür. Gamze, kaş, göz ve kirpik ile birlikte anılır. Yan bakış göz göre göre keskin kılıcını çeker ‘âşıkını vurur. Yan bakış kan dökücüdür, hilekârdır ‘âşıkını fettan yan bakışıyla etkileyip onun kalbini çalan bir hırsızdır.

Dil-i Bâki nice âbâd olur kim
Yıkar ol gamze-i fettan yakar ruh
(33-5)

(Bâkî’nin gönlü nasıl neşeli olur ki, aldatıcı yan bakış yıkar, yanağı da yakar.)

Gamze asla gözine kimseyi hiç ildürmez
Yine dil hastesin ol nergis-i şehlâ gözedür
(67-3)

(Süzgün yan bakış kimseyi gözüne yaklaştırmaz; yine gönül hastasını o süzgün nergisi bekler.)

Çâk çâk itsün beni şemşîr-i gamzen şâne-veş
Zülfüne tek âkıbet olsun müyesser dest-res
(211-2)

(Göz ucuyla bakışın beni tarak gibi dilim dilim etsin; yeter ki sonunda saçına ulaşmak nasib olsun.)

Kimse râh-ı Ka’be-i vaslunda cân kurtarmadı
Zahm-ı ġamzen benzemez Hâr-ı muġaylan zahmına
(411-3)

(Kavuşma Ka'be'sinin yolunda herkes canından vazgeçti; yan bakışının gamzenin yarası deve dikeninin yarasına benzemez.)

Cân ġam-ı ġamzen ile mahbes-i tenden çıkdı
Sanki bir merdüm-i mahbûs idi zindân deldi
(501-3)

(Can, yan bakışının derdi ile ten hapisanesinden çıktı, sanki bir hapsolunmuş insan idi zindan deldi.)

2. Gamze İle İlgili Benzetmeler

a) Kılıç (Tiğ, Hançer, Süngü), Ok (Tîr, Hadeng, Peykân), Katil, Hûn-rîz, Hûn-h^{v}âr

Sevgilinin gamzesi kılıç, hançer, ok, süngüye teşbih edilir. Yan bakış keskinliği, yaralayıcılığı, can alması, kan saçması sebebiyle bu unsurlara teşbih edilmiştir. Yan bakış genellikle kirpikle birlikte ele alınır. Sevgilinin gamzesi 'âşıkın gönlünü yaralayarak, onun kanını dökmüştür.

Turralar egnindeki müşgin girihler seyrin it
Gamzeler takınduġı şemşir-i cevher-dârı gör
(71-2)

(Turraların önündeki güzel kokulu kıvrımları seyret; yan bakışların cevher işlemeli kılıcını gör.)

Çeşmün şu resme 'âşıklı gamzenle katl eder
Bir nâ-tüvânı tîg ile san Rüstem öldürür
(133-3)

(Gözün âşıkı yan bakışında şu şekilde öldürür; san bir güçsüzü Rüstem kılıç ile öldürür.)

Teşne-dildür şu kadar hûn-ı müselmân üzre
Tiġ-i kâfir gibi ol ġamze-i bürrân ditrer
(137-4)

(Müslüman kanı için o kadar susamıştır; o keskin yan bakışın kafir kılıcı gibi titrer.)

Başlar kesilür zülf-i perişânun ucından
Kanlar dökilür gamze-i bürrânun ucından
(356-1)

(Senin perişan saçın yüzünden başlar kesilir. Kılıca benzeyen keskin yan bakışın yüzünden kanlar dökülür.)

Çeker göz göre ġamzen tiġ-i bürran
Diler kim eyleye bir demde bin kan
(393-1)

(Yan bakışın göz göre göre keskin kılıcını çeker; diler ki bir anda bin kan eyleye.)

Hançer-i elmâs-ı ġamzen var iken hûni gözün
Çekmesün ʻâlemde tiġ-i âheninün minnetin
(383-4)

(Yan bakışının elmas hançeri varken, kanlı gözün dünyada demir kılıcın sıkıntısını çekmesin.)

Rûz-ı gamunda gamzene meyl itdügüm bu kim
Kendüm helâke kasd iderin hançer isterin
(386-5)

(Gam gününde senin yan bakışına meyledişim, kendimi öldürmek için hançer istemem sebebiyledir.)

Bezm-i meydür güzelüm kan ola şâyed arada
Çekmesün hançerini gamzelerün mestâne
(437-3)

(Güzelim şarap meclisidir, şayed arada kan ola; yan bakışın sarhoşlara hançerini çekmesin.)

Gül-zâr-ı câna su akıdur sanki Bâkıyâ
Dilden sinân-ı ġamzeleri şöyle ter geçer
(134-7)

(Ey Bâkî! Sanki sevgilinin gülbahçesine su akıtır; gönülden yan bakışının süngüleri şöyle taze geçer.)

Dil-i hûninün o tir-i müje dem-sâzı geçer
Nize-i ġamzesinün ‘âşıkına nâzı geçer
(161-1)

(Kanlı gönlün, o kirpiğin okuna arkadaşlığı geçer; yan bakışının süngüsünün ‘âşıkına nazı geçer.)

Tîg-i hecrünle ber-â-ber kıldı
Nâvek-i gamzelerün zahmı ziyâd
(37-3)

(Yan bakışının okları, ayrılığının kılıcı ile birlikte ‘âşıkın vücudunda çok yaralar açtı.)

Fi’l-cümle öykünürdi senün ġamzen okına
İller kanadı ile uçar olmayaydı tir
(91-3)

(Ok, eller kanadı ile uçar olmayaydı, sonunda senin yanbakış okuna benzemeye çalışırdı.)

Bir ân içinde ġamzen okı nice kan ider
Dil cân evinde saklayup anı nihân ider
(109-1)

(Bir an içinde yanbakışının oku nice kan eder; gönül, can evinde onu saklayıp sır eder.)

Sanma iklim-i tene hâkim olan cânumdur
Sinede tir-i ġam-ı ġamze-i cânânumdur
(118-1)

(Ten memleketine hakim olan canımdır sanma; sevgilinin yan bakışının kederinin göğüstedir.)

Tir-i ġamzen nice ġarra râstlar hayretdeyem
Kana müstaġrık ciger aslâ görinmez başdan
(376-2)

(Yan bakış okun nice alnında beyaz lekesi olana rastlar hayretteyim, kana batmış ciğer asla baştan görünmez.)

Âlûdedür hemişe dem-i zahm-ı sineden
Bilmez miyin o ġamze-i hûni ne kanludur
(102-3)

(Göğsün yarasının kanından her zaman bulaşıktır; o kanlı gamze ne kanlıdır bilmez miyim.)

Hançer-i ġamze-i hûn-rîzüne tîğ-i Hayder
Safha-i ‘ârızuna Mushaf-ı ‘osmân dirler
(144-3)

(Kan dökücü yan bakışının hançerine Hz. Ali'nin kılıcı; yanağının sayfalarına da Hz. Osman'ın mushafı derler.)

Vefâ eyler sanursın Bâkıyâ handân görüp yâri
Ne kasd-ı cân ider ol ġamze-i hûn-h^{v}ârı tuymazsın
(396-5)

(Ey Bâkî! Sevgiliyi gülerken görüp vefa eder sanırsın; o kan dökücü yan bakışı ne cana kasdeder duymazsın.)

b. Gammaz, Âfet, Rehzen, Hırsız, Hilekâr, Câdı, Kâfir, Avcı

Sevgilinin gamzesi göz, kaş ve kirpikle el birliği ederek bu unsurlara teşbih edilir. Yan bakış, hırsız gibi 'âşıkın gönlünü hileyle çalarak onu avlar. Büyüleyici yan bakışıyla onu kendisine tutsak eder. Yan bakış öyle nazik davranarak 'âşıkın yolunu kesip onun canına kasdeder.

Muttasıl ġamzen geçer bir lahza baksan hâlüme
'Âciz olduk dostum ve'l-hâsıl ol ġammâzdan
(364-4)

(Dostum, bir an baksan halime hiç durmadan yan bakışın geçer; ve'l-hâsıl o gammazdan aciz olduk.)

Şimdi bildürdi cihâna ġamzen âfet neydügin
'Âleme gösterdi ol kâmet kıyâmet neydügin
(348-1)

(Yan bakışın, âfetin ne olduğunu dünyaya şimdi bildirdi; o boy kıyametin ne olduğunu dünyaya gösterdi.)

Der-bend-i ġamda benzedi hakkâ o ġamzeler
Reh-zenlere ki elleri tir ü kemânludur
(102-2)

(Doğrusu o yanbakışlar keder geçitinde elleri oklu ve kemanlı olan yol kesenlere benzedi.)

Cân evinden hânümanum aldı düzd-i ġamzeler
Olmadı hiç kimse vâkıf nâzükâne girdiler
(182-3)

(Hırsız yan bakışlar can evinden ocağımı aldı; hiç kimse anlamadı, nazikçe girdiler.)

Geh bi-dil ü bi-hûş ider geh mest ü geh medhûş ider
'Ayyâre-i ġamzen ġamı dârû-yı hüş-ber kendidür
(95-6)

(Bazen gönülsüzlük ve hoşnutsuzluk eder bazen sarhoş bazen şaşırmış görünür; hilekâr yan bakışının kederi, akıl bozan ilacın kendisidir.)

'Aklumı ġamze-i câdûları meftûn itdi
Gönlümi silsile-i mûları mecnûn itdi
(491-1)

('Aklımı cadı yan bakışları tutkun etti; gönlümü saçının zinciri deli etti.)

Bi-günâh öldürmede ġamzen ne kâfir nesnedür
Nice mazlum uġradı ol nâ-müselmân zahmına
(411-2)

(Yan bakışın ne kâfir nesnedir, günahsız öldürmede, o müslüman olmayanın yarasına nice mazlum uğradı.)

Ne mümkin mürġ-i dil vaslun hevâsından güzâr itmek
Tutar sayyâd-ı ġamzen şâh-bâz-ı cân-şikâr elde
(412-3)

(Gönül kuşu, kavuşma hevesinden geçmesi ne mümkün; yan bakış avcısı, can alıcı yiğidi elde tutar.)

c) Rûm Pâdişahı, Tâtâr

Sevgilinin gamzesi şekli itibariyle Tâtara teşbih edilmiştir. Güçlü ve etkileyici olması sebebiyle de padişaha benzetilmiştir.

Aġyâra kıldı hançer ile ġamzesi hücum
Küffâra çekdi tiġını son pâdişâh-ı Rûm
(326-1)

(Yan bakışı rakiplere hançer ile hücum etti; sanki Rum padişahı kâfirlere kılıcını çekti.)

‘Aşkun yolında bulmadı dil emn ü râhatı
Tâtâr gamzen eyledi yağmâ konak konak
(242-2)

(Gönül, senin ‘aşkının yolunda güvenliğe ve rahata eremedi; Tatar yan bakışların orayı yer yer yağmaladı.)

Deşt-i ġamda her yana tenler getürdi seyl-i hun
Turmayup Tâtâr-ı ġamzen tir-bârân itmede
(414-4)

(Keder çölünde, kan seli her yana tenler getirdi; tatar yan bakışın durmayıp yağmur oku yağdırır.)

Hezârân ‘özr-i leng eyler kaçar meydâna gelmezdi
Eger Tâtâr-ı ġamzen da‘vet itse cenge Timûrı
(484-3)

(Eğer Tatar süzgün bakışın Timûr'u savaşa davet etse; binlerce aksak, özür edip meydana gelmez kaçardı.)

H. KİRPİK (Müje, Müjen, Müjgân, Peykân)

1. Genel Olarak Kirpik

Kirpik, öldürücülüğü, kan dökücülüğü ve şekil itibariyle ok ve süngüye teşbih edilmiştir. Göz, kaş ve kirpik el ele vererek 'âşıkların canına kasdedip onları öldürmeye çalışırlar. 'Âşık ise göğsünü bu kirpik oklarına karşı hedef tahtası etmiştir. Yan bakış ve kirpik el birliği ederek 'âşıkın gönlünü yaralayıp, parça parça etmişlerdir.

Ne revâdur ki müjenle kaşun el bir ideler
Beni öldürmek içün re'y ile tedbîr ideler
(177-1)

(Yakışır mı ki, kirpiğinle kaşın el birliği ederler; beni öldürmek için düşünüp tedbir alalar.)

Müje haylin dizer ol gamze-i fettân saf saf
Gûyiyâ cenge girer nîze-güzârân saf saf
(229-1)

(O gönül aldatıcı süzgün bakış, kirpik takımını saf saf dizer; sanki mızrak atanlar saf saf cenge girer.)

Güller bitüre gül-şen ola hâk-i mezârum
Peykânun eger su sepelerse tozum üzre
(462-3)

(Eğer, kirpiğin tozum üstüne su serpelerse mezar toprağım; gül bahçesi ola güller bitire.)

a) Ok (Tîr, Peykân, Süngü, Neşter)

Sevgilinin kirpikleri hem şekil itibariyle hem de öldürücülük sebebiyle oka teşbih edilir. Yan bakış ve kirpik el ele verip ‘âşıkın gönlünü avlayıp, kirpiğin oklarıyla ‘âşıkın göğsünü yaralarlar.

İderken tir-i müjganun gibi hükmin revân hançer
Görüp şemşir-i ġamzen kendüden geçdi hemân hançer
(155-1)

(Kirpiğin oku gibi hükmün, hançer gibi yürürken; süzgün bakışının kılıcını görüp hemen hançer kendinden geçti.)

Dil darbın urur kalbe firakunda dem-â-dem
Kan aglasa zahmum nola peykânun ucından
(356-3)

(Ayrılığında, gönül her zaman çırpınarak yüreğime vurur. Yaralarım, kirpiklerinin attığı oklar yüzünden kan ağlasa şaşılır mı?)

Düşse gönlüm n’ola ol hançer-i hun-efşâne
Müjen oklarınun eylükleri batdı câne
(439-1)

(O kan saçan hançere gönlüm düşse şaşırmamalı; câna, kirpik oklarının iyilikleri battı.)

Nişân itsün dil-i Bâkîyi ġamzen
Önine hep müjen oklarını yay
(516-5)

(Bâkî’nin gönlünü yan bakışın hedef tahtası etsin; önüne hep kirpiğinin oklarını yay.)

Sürdükçe nizelerle yanundan müjen dili
Kullâblarla turra-i ‘anber-feşân çeker
(154-5)

(Kirpiğin, gönlü süngülerle yanından sürdükçe; koku saçan saçını kancalarla çeker.)

Bezm-i hecründe müjen nişteri mızrâbından
Reg-i cân nâle kılur niteki târ-ı tanbûr
(125-2)

(Ayrılığının meclisinde kirpiğinin neşteri mızrabından; nitekim tamburun telleri can damarı inler.)

b. Ter-dest, Etek

Kirpikler, ‘âşıka yol göstericilik ve bilgelik yönünden ustaya benzetilir. Şekil itibariyle eteğe teşbih edilir. Kirpiklerini, etek gibi açarak oradan göz yaşı selini ‘âşıkın gönlüne akıtır.

Müje-i dide-i pür-nem gibi ter-dest olmaz
Yine bir demde nice la‘l-i Bedahşân deldi
(501-2)

(Nem dolu gözünün kirpiği gibi usta olmaz; yine bir anda nice Bedahşan yakutu deldi.)

Bâki gibi nazm eyler iken dür dişi vasfın
Dâmân-ı müjem dökdi cevâhir sözüm üzre
(462-5)

(Bâkî gibi inci dişin vasfını nazm eylerken, cevher sözüm üstüne kirpiğinin eteğini döktü.)

I. BEN (HÂL)

1. Genel Olarak Ben

Yüzde veya vücudun herhangi bir yerinde bulunan ben rengi ve küçüklüğü itibariyle çeşitli benzetmelerle ele alınmıştır. Rengi itibariyle Hindliye Bilal'e, Ka'benin siyah taşına teşbih edilmiştir. Yüzü ortaya çıkaran bir dâne yahut bir yıldız gibi düşünüldüğü de olmuştur. Kokusu sebebiyle ve rengi itibariyle miske benzetildiği de görülür.

Ser-i zülfünle zencirin sürer divânedür sünbül
Gam-ı hâlünle yanup lâleler küh-sâre düşmişdür
(173-4)

(Sümbül delidir, saçının ucuyla zincirini sürer; laleler beninin kederiyle yanıp dağın tepesine düşmüştür.)

Lâle çemende başı açuk kıpkızıl deli
Sevdâ-yı hâl-i yâr ile muhtel dimâgı var
(53-4)

(Lâle, çimenlikte korkusuz bir zırdeli; sevgilinin beninin sevdası ile bozulmuş aklı var.)

Hâl-i yârun müşg bir hûnin kefen maktûlidür
Âl vâlâya sarupdur sanmanuz 'attârlar
(85-6)

(Misk, sevgilinin beninin kanlı kefenli bir maktulüdür; attarların, onu kırmızı renkteki kumaşa sardıklarını sanmayınız.)

Hâlün haberleriyle mu'attar kılur nesim
Deşt-i Hutende nâfe-i miskün dimâğını
(487-5)

(Rüzgar, Huten çölünde güzel kokulu nâfenin aklını benin haberleriyle güzel kokulu kılar.)

2. Ben İle İlgili Benzetmeler

a. Dâne, Gözbebeği, Karabiber, Sinek

Sevgilinin beni şekil ve renk itibariyle dâneye ve gözbebeği gibi unsurlara teşbih edilir. Yüz bir harman yeridir, ben oraya bir dane gibi atılarak yüzü seçkinleştirmektedir. Ben, renk sebebiyle gözbebeğinin siyahına benzetilir. Ben, sevgilinin yüzünde veya kaşının köşesinde, dudağının kenarında yerini alarak bir yıldız gibi parlamaktadır. Orada bulunarak ilaç görevi görüp ‘âşıkın yanık gönlüne su serpmektedir. ‘Âşıkın gönlüne ondan iyi bir ilaç bulunmaz.

Dâne-i hâl-i siyâh ey Bâkî
Hirmen-i ‘ömrümi itdi ber-bâd
(41-5)

(Ey Bâkî! Siyah beninin tanesi ömrümün harmanını berbad etti.)

Dâne-i hâline bak cennet-i ruhsârında
Nice sabr eylesün Allahı seversen âdem
(331-4)

(Cennet yüzünde benin tanesine bak; Allah’ı seversen insan nasıl sabretsin.)

Ârzû-yı dâne-i hâl-i ruhunla ‘âkıbet
Düşdi hayfâ mürg-i dil sayyâd-ı zülfün dâmına
(480-3)

(Yazık ki! Sonunda yüzünün beninin danesinin arzusuyla, gönül kuşu saç avcısının tuzağına düştü.)

Temâşâ kılmaġa gül-zâr-ı hüsn-i yâri bi-minnet

Sevâd-ı dide-i Mecnûn ruh-ı Leylâda hâl olmış
(215-2)

(Sevgilinin güzelliğinin gül bahçesini gücenmeden seyretmeye; Mecnûn'un gözünün siyahlığı Leyla'nın yanağında ben olmuş.)

Âteşin ruhsârı üzre hâli vasfında sözüm
'Âşık-ı bi-dillerün ağzın yakar fülfül gibi
(532-3)

(Sözüm, ateş gibi yakıcı yüzünün üzerindeki benini anlatmak için; gönülsüz 'âşıkların karabiber gibi ağzını yakar.)

Bâzâr-ı dehr içinde gözüme tokınmadı
Hâl-i 'izâr-ı yâr gibi 'anberin meges
(209-4)

(Sevgilinin yanağının beni gibi misk kokulu sinek, dünya pazarı içinde gözüme dokunmadı.)

b. Misk, Çin Müşgi, Tâtar Nâfesi, Karanfil

Sevgilinin beni renk sebebiyle miske, nafeye teşbih edilir. Şekil itibariyle de karanfile benzetilmektedir. Miskin siyah oluşu, Çin'de bulunması ve sevgilinin beninin de siyah olması ile aralarında böyle bir ilgi kurulmuştur.

Var ey Hutende hâli gibi misk olur diyen
Sahrâ-yı Çini geşt ü güzâr it Hatâyı gör
(129-2)

(Ey Huten'de beni gibi misk olur diyen var git; Çin çölünü gez toz Hıtayi gör.)

Şemîm-i nâfe-i hâlinden ey nesîm-i seher
Dimâg-ı 'âlemi pür-bûy-ı müşg-i nâb itdün
(259-4)

(Ey seher yeli! Sevgilinin beninin halis misk kokusundan, dünyanın dimağını saf misk kokusu ile doldurdun.)

Hâl-i ruhun gedâsı bir âvâre müşg-i Çin
La‘l-i lebün fütâdesi bir hâk-isâr la‘l
(311-2)

(Yanağının beninin dilencisi bir serseri Çin miski; dudağının düşkünü bir toz toprak içinde kalmış değerli taş.)

Hayli dimâġ baġladı ‘âlemde Bâkıyâ
Hal-i niġara benzeyeli nâfe-i Tatâr
(48-5)

(Ey Bâkî! Dünyada tatar nafesi sevgilinin benine benzeyeli bir çok dimağ bağladı.)

Nâfeye benzedicek hâlüni erbâb-ı nazar
Nergis-i mestüni yad eyleyüp âhû didiler
(184-3)

(Nazar sahipleri, benini nâfeye benzetince; sarhoş nergisi anıp ceylan dediler.)

Ârzû-yı hâl-i müşginün alurduk nâfeden
Dil götürmez hâsılı âhû-yı Çinün minnetin
(383-5)

(Misk kokulu beninin arzusunu nafeden alırdık; Çin’de ortaya çıkan ceylanın minnetini gönül götürmez.)

Hâli sevdâsiyle âh itdün dilâ
Cân meşâmın ‘anber-âlud eyledün
(263-2)

(Ey gönül! Onun beninin sevdası ile öyle bir ah ettin ki; can burnunu ‘anber kokuları ile doldurdun.)

Kad serv-i çemen yâre dehen gonca-i gülzar
Hat müşg-i Huten çihre semen hâl karanfül
(284-3)

(Sevgiliye boy çimenliğin selvisi, ağız da gülbahçesinin goncasıdır; yüzdeki tüyler Huten miski, yüz yasemin, ben de karanfildir.)

c. Ka’be’nin siyah taşı, Hindû, Fettân, Tütsü, Öd Ağacı

Sevgilinin beni rengi itibariyle Ka‘benin siyah taşına ve Hintli kölelere teşbih edilir. Ben, insanı azdıran kargaşalıklar yaratarak fitne çıkarır. ‘Aşık, yine de o bene Ka‘be gibi tutkundur.

Hayâl-i hâl-i ruhsârun yog anun çünki gönlinde
Ne basdı bağrına seng-i siyâhı Ka‘be yâ kıblem
(333-3)

(Çünkü onun gönlünde yanağın beninin hayali olmadığı için ya kıblem diyerek Ka‘benin siyah taşını bağrına neden bastı.)

Nedür bu ârız u hatt u nedür bu çeşm ü ebrular
Nedür bu hâl-ı hindûlar nedür bu habbe-i sevdâ
(6-3)

(Bu yanak ve üzerindeki tüyler, bu gözler, bu kaşlar nedir? Bu hindli benler, bu kara tane nedir?)

Merdüm-i dide gibi Bâkî kalan noktaları
Ol iki ya kaşun altındaki Hindûna fidâ
(16-5)

(Gözbebeği gibi ebedi kalan noktaları, o iki kaşın altındaki bene feda.)

Ârız-ı gülgûnun üzre hâl-i fettânun senün
Fitneden hâlî değül her lahza âl üstindedür
(124-2)

(Gül renkli yanağının üstündeki insanı azdıran benin, kargaşalıklar koparmaktan bir an geri kalmaz, her an hile ve aldatma ile meşguldür.)

Ruhun ateş hat u hâlün bahûr-ı misk ü ‘anberdür
Ham-ı zülf-i siyâhun halka halka dud-ı micmerdür
(50-1)

(Senin yanağın ateş, yüzündeki tüylerin ve benin de misk ve ‘anber tütsüsüdür; siyah saçlarının kıvrımları buhurdandan yükselen halka halka dumanlardır.)

Görüp bezmünde sûzum hâl-i ruhsârun firâkıyla
Tutışdı odlara yandı benüm‘çün ‘ûd u micmer hem
(343-3)

(Meclisinde, sevgilinin yanağının beninin ayrılığıyla ateşimi görüp; benim için hem öd ağacı ve buhurdan tutuşup ateşlere yandı.)

ç. Bilâl Habeşî, Ejderha

Ben, Bilâl Habeşîye teşbih edilir. Ben aynı zamanda ateşler saçan bir ejderha gibi düşünülmüştür.

O hâl-i siyeh Bilâl ü lebler
Yâkût biri birisi mercân
(375-2)

(O siyah ben Bilâl ve dudaklar biri yakut birisi mercan.)

Siyeh zülfeynüni sihr ile çeşmün gösterür su'bân
Ruhunda hâlün âteşler saçar ol 'ayn-i câdûdır
(170-3)

(Gözün, siyah saçını sihir ile ejderha gösterir; yanağında benin ateşler saçar, o cadı gözüdür.)

İ. BOY (Kod, Kâmet)

1. Genel Olarak Boy

Sevgili ince ve uzun boylu olması sebebiyle çeşitli unsurlara benzetilmiştir. Sevgilinin boyu selvi gibi uzun ve incedir. Selvi her zaman sevgilinin boyuna benzemeye çalışsa da ona ulaşamaz. Boy bazen elif gibi düşünülmüştür. Boy, gül dalı gibi ince ve narindir, bütün 'âşıkları peşinden koşturur.

Nedür bu handeler bu işveler bu naz u istignâ
Nedür bu cilveler bu şîveler bu kâmet-i bâla
(6-1)

(Bu gülüşler, bu işveler, bu naz ve umursamazlık nedir? Bu kırıtmalar, bu edalar, bu uzun boy nedir?)

Görmez misâl-i kâmetüni çeşm-i rast-bin
Ahvel baka meger ki görenler nazir ana
(7-4)

(Herşeyi doğru gören göz onun boyunun benzerini görmez; onun benzerini görenler meğer ki şaşı olsun.)

Bâzârlarda başladı nahli donatmağa
Dil bağlayalı kamet-i zîbâna nahl-bend
(34-2)

(Gelin odasına konan süs ağacını yapan kimse, senin süslü boyuna gönül bağlayalıdan beri çarşılarda ağacı donatmaya başladı.)

Mâh-ı ‘alem ki menzili evc-i hevâdadur
Reftâra gelse ol kad-i bâlâ kulak çeker
(153-2)

(Bayrağın ayı ki evi, havanın üstüdür; o yüce boylu yürüyüşe gelse kulak çeker.)

Na‘im-i vuslat ansam dûzah-ı hecre salar cânum
Bana bi-mûcib ol kaddi kıyâmet çok ‘azâb eyler
(167-3)

(Kavuşmanın cennetini ansam canımı ayrılık cehennemine salar, bana o kıyamet boyu sebepsiz çok azap eder.)

Sevdügüm kadd-i bülendin gösterür
Hub olan elbette kendin gösterür
(174-1)

(Sevdiğim yüce boyunu gösterir; güzel olan elbette kendini gösterir.)

Çeşm-i sitâre gibi biz alçoğa nâzır olmazuz
Himmetümüz bülenddür kaddünedür nezâremüz
(202-2)

(Perdelenecek göz gibi biz alçağa bakmayız; gayretimiz yücedir, seyrimiz boyunadır.)

Bir belâdur salındı ‘uşşâka
Dûstum kâmet-i hırâmânun
(249-4)

(Dostum! Naz ile salınan boyun, ‘âşıklara bir bela gibi gönderildi.)

Fitne-i ‘âlemi ol kâmet-i ra‘nâdan bil
Her belâ kim yitişür ‘âlem-i bâlâdan bil
(299-1)

(‘Alemin fitnesini o uzun boydan bil; her bela ki yetişir yüce ‘alemden bil.)

Gösterür gül-şen içre kâmetüni
Barmaġ ile biri birine nihal
(314-2)

(Gül bahçesi içinde taze fidan, boyunu birilerine parmak ile gösterir.)

Kâmetün yâdına bir âh ideyin kim dûdı
Gül-şen-i ‘aşkuna bir serv-i hırâmân olsun
(354-4)

(Boyunun anısına bir ah edeyim ki, dumanı ‘aşkın gülbahçesine bir salınan selvi olsun.)

Nâle kılsun kâmetün yâdına mürġ-i hoş-nevâ
Rastdan bir naġme-i dil-keş ser-âġâz eylesün
(388-2)

(Hoş sesli kuş, boyunun yadına inlesin; rastdan bir gönül çeken ses başlasın.)

Gör ne hil’atdur nazar kıl sünbül-i ra‘nâsına
‘Âlem-i bâlâdan inmiş kâmet-i zibâsına
(409-1)

(Gör, güzel sümbüle ne elbisedir; yüce ‘âlemden inmiş hoş boyuna bak.)

‘Uşşâk idemez ol kad-i mevzûnı der-âġûş

Açılmayacak hayme gibi nice hazine
(427-2)

(Nasıl hazine çadır gibi açılmazsa, ‘âşıklar o düzgün boyu kucaklayamaz.)

Hemişe kâmet-i bâlânı vasf ider Bâkî
Bülend-mertebe olsa ‘aceb mi eş‘ârı
(497-5)

(Bâkî, daima uzun boyunu anlatır; şiirleri yüce mertebe olsa şaşırmamalı.)

2. Boy İle İlgili Benzetmeler

a. Servi

Sevgilinin boyu ince, uzun olması sebebiyle serviye teşbih edilir. Sevgili her zaman salınarak yürüyüşüyle ‘âşıkın gönlünü kendine tutsak etmiştir. Sevgilinin öyle bahçede salınarak yürüyüşüyle bahçedeki bütün çiçekleri kendine ‘âşık etmiştir. Servi, sevgilinin boyuna benzetilse de onun o yüce boyuna bir türlü erişemez.

Kâmetün kullugına düşmeyicek
Olmadı serv-i hırâmân âzâd
(37-5)

(Salınarak yürüyen selvi, senin güzel boyuna kul olmadıkça kölelikten kurtulamadı.)

Kaddüne kul olmaga gelmiş dizilmiş karşuna
Servler turmış çemen sahnında kâmet gösterür
(51-4)

(Selviler, senin boyuna kul olmak için çimenlik alanına gelerek karşına dizilmişler, boylarını göstermektedirler.)

Karâr itmez gönül mürġi bu bâġun degme şâhında

Nihâl-i kadd-i dil-ber gibi bir serv-i bülend ister
(143-3)

(Gönül kuşu, bu bağın değme dalında karar etmez; sevgilinin düzgün boyu gibi bir yüce servi ister.)

Bâki o boyı serve hevâ-dâr geç ermiş
Allâh nice benzer dil-i nâ-şâde sanavber
(158-5)

(Bâkî, o selvi boyluya arzuluymuş; Aman Allah, o gönlü mutsuza sanavber nasıl benzer?)

Serv ile kâmetüne kimse dimez hem-serdür
Müntehâ kâmetün andan dahı bâlâ-terdür
(175-1)

(Selvi ile boyuna kimse arkadaştır demez; bir nihayet bulmuş boyun ondan dahi daha yüksektir.)

Serv-kâmetler iki yanın alurlar yolun
Râh-ı gül-zâre döner yolları İstanbûlun
(266-1)

(Selvi boylular, yolun ik iyanını alırlar; İstanbul'un yolları gülbahçesi yoluna döner.)

Hasret-i kaddün ile bâġda seyl-i eşküm
Takdı serv-i çemenün pâyine simin halhâl
(294-2)

(Bahçede boyunun hasreti ile gözyaşı selim, yürüyen selvinin ayağına gümüş halhal taktı.)

Firkatünde bağa vardum hasret-i bâlan ile
Kalmadı sabrum görüp servi derâgûş eyledüm
(324-4)

(Senin ayrılığında bahçeye gittim, uzun boyunun hasretiyle sabrım kalmadı, serviyi görüp kucakladım.)

Kâmetün nice kıyâmet koparup etrâfa
Ne haberler salına serv-i hırâmânundan
(346-2)

(Boyun etrafa nice kıyamet koparıp; salınan serviden ne haberler salına.)

Serv-kadsin serve ‘âdet sebz-pûş olmaġ iken
Erġâvâni câmeye girmek neden ey nev-cevân
(390-5)

(Ey genç! Selvi boylusun serve ‘âdet yeşil elbiseli olmak iken; erguvani elbiseye girmek neden?)

Bâġa gel âyine-i âb üzre gâhi cilve kıl
Eylesün ol kâmete her serv-i dil-cû ser-fürû
(399-4)

(Bağa gel, suyun aynası üzerine biraz cilve yap; her gönül çeken selvi o boya baş eğsin.)

Gönül akdı gözüm yaşı gibi ol kadd-i dil-cûya
Niçün meyl itmez ol serv-i hırâmânum akar suya
(458-1)

(Gönül, gözüm yaşı gibi o gönül çeken boya aktı; o salınan selvim akar suya niçin meyletmez.)

Kâmeti vasfını ‘arz eylediler Tûbâya
Ser-fürû eyledi ol serv-i sehi-bâlâya
(467-1)

(Tûbâ ağacına boyunun vasfını gösterdiler; o düzgün yüce selviye boyun eğdi.)

Zibâ yaraşur hil‘at-i nâz o boyı serve
İki kolumı kılsam ana bil tolaması
(508-4)

(O boyu serve benzeyen güzele naz kaftanı ne güzel yaraşır. Ona iki kolumu kemer gibi dolasam.)

Eglendi biraz kaddi hevâsiyle çemende
Dil mürġi konup serv-i hırâmâne salındı
(510-2)

(Boyunun hevesiyle çimende biraz eğlendi; gönül kuşu salınan selviye konup eğlendi.)

Kâmetün ‘aksi düşerse tan mı eşk-i çeşmüme
Bâġda âb-ı revândur serv-i dil-cûnun yiri
(548-2)

(Gözümün yaşına boyunun aksi düşerse ayıp mı? Bahçede gönül arayan sevgilinin yeri akan sudur.)

b. Şimşâd, Tûba, ‘Ar’ar

Sevgilinin boyu uzunluğu açısından şimşad, tûbâya ya da çam fıstığı ağacına teşbih edilir. Sevgilinin boyu bu unsurlara benzetildiği gibi bu unsurlardan daha üstün olduğu belirtilir.

Küh-sârda olsa n‘ola üftâde sanavber

Üftâde geçer sen boyı şimşâde sanavber
(158-1)

(Tutkun çam fıstığı ağacı, dağ tepesinde olsa şaşırmamalı, sen boyu şimşir ağacına çam fıstığı ağacı tutkun geçer.)

Feryâduma ol kâmeti şimşâd yitişmez
Benzer ki onun gûşına feryâd yitişmez
(201-1)

(Boyu şimşire benzeyen sevgili ağlayıp inlememe yetişip gelmiyor; herhalde feryadım onun kulağına kadar erişmiyor olacak.)

Mürg-i dil konmaga bir kâmeti Tûbâ gözedür
Serv ü şimşâdı begenmez katı a'lâ gözedür
(67-1)

(Gönül kuşu konmaya bir Tuba boyluyu gözetir; servi ve şimşir ağacını beğenmez, çok yüce gözetir.)

Mive-i vaslına bir kâmeti Tûbâ güzelün
Zâhida her kim irişdiyse yitişmiş erdür
(107-4)

(Ey zâhid! Tuba ağacı gibi bir güzelin boyunun kavuşma meyvesine her kim ulaştıysa yetişmiş erdir.)

Âsitânun hâkidür firdevs-i a'lâdan ġaraz
Kâmetündür ravza-i cennetde Tûbâdan ġaraz
(221-1)

(Cennetin altıncı katını istememizdeki niyet eşiğinin toprağıdır; cennet bahçesinde Tûbâ ağacını istememizdeki niyet senin boyundur.)

Divâne-sıfat böyle niçün tağlara düşdi
Olmadı ise kaaddüne üftâde sanavber
(158-2)

(Çam fıstığı ağacı sein boyuna tutkun olmadı ise deli gibi inçin böyle dağlara düştü.)

Reftâre gelse kamet-i ‘ar‘ar-hırâm ile
Bâlâ-yı yâra serv-i çemen zîr-dest olur
(97-3)

(Sevgili, dağ selvisi edalı boyu ile yürümeye kalkışırsa; çimenliğin selvisi onun yüceliği karşısında emre itaat eden biri olur.)

c. Fidan (Nihâl, Nahl-i dil-âra, Nahl-i zibâ, Gül Dalı

Sevgilinin boyu fidana, bahçeyi süsleyen ağaca ve taze gül dalına teşbih edilir. Tazeliği ve yeni yetişmişliği ifade etmesiyle fidana benzetilir.

Kadd-i bülend ü kamet-i ar‘ar hırâm-ı yâr
Gülzâr-ı i‘tidâlde bitmiş nihaldür
(100-3)

(Sevgilinin ardıç ağacı gibi salınışlı yüksek boyu; ölçülülük gül bahçesinde bitmiş fidandır.)

Egerçi ar‘ar-ı bâğun bülend kameti var
Nihâl-i kaddüne nisbet letâfeti yokdur
(169-2)

(Her ne kadar bahçedeki ardıç ağacının yüksek boyu varsa da; senin boyunun fidanına nisbet letafeti yoktur.)

Çekilmiş kaddün eflâke dökilmiş sünbülün hâke
Letâfet gül-şeninde bir nihâl-i sâye-güstersin

(347-4)

(Boyun göklere çekilmiş, sümbülün toprağa dökülmüş; naziklik gül bahçesinde bir fidan gölgesi yaysın.)

Kâmet-i nahle göre hâlet-i reftâr olsa
Yine bu şiveyi ol serv-i ser-efrâz eyler

(126-3)

(Bir fidanın boyuna göre, yürüsen yine bu nazı o başını yükselten servi eyler.)

Nahl-i zibâyıla nâzük tenidür meyle sebeb
Ne kad-i serv ne sîmâ-yı semendür bâ'is

(28-2)

(Gönül vermemize sebep, sevgilinin süslü hurma ağacı gibi olan boyu ve nazik bedenidir; yoksa ne selvinin boyu ne de yaseminin yüzü buna sebeptir.)

Nihâl-i cefâ şâhıdur kadd-i yâr
Anun mivesi şive vü nâz olur

(112-4)

(Sevgilinin boyu taze cefa dalıdır; onun meyvesi şive ve naz olur.)

Bülbülün medh idüp ol şâh-ı gül-i ter didügi
Bir 'ömür dörpüsidür kaddüne nisbet güzelüm

(332-3)

(Bülbülün övüp o taze gül dalı dediği bir ömür törpüsüdür, boyuna nisbet güzelim.)

ç. Bayrak

Sevgilinin boyu uzun ve ince oluşu sebebiyle bayrağa teşbih edilir.

Dil kişverini ol yürüyişler harâb ider
Kaddün nihâli râyet-i feth ü zafer çeker
(79-3)

(Gönül memleketini o yürüyüşler harap eder; düzgün boyu fetih bayrağını ve zafer bayrağını çeker.)

Meh-i hüsnün olupdur şöhre-i şehr
Bütün ‘âlemde kaddün hod ‘alemdür
(147-5)

(Bütün şehrin dilinde gezen güzelliğinin ayı; bütün ‘âlemde boyun kendi bayrağındadır.)

Çeksün livâ-yı saltanat-ı hüsni kadd-i yâr
Ol kâmeti ne serv ü sanavber ne bân çeker
(154-2)

(Sevgilinin boyu güzelliğinin saltanatının bayrağını çeksin; o boyu ne selvi ve çam fıstığı ağacı, ne sorgun ağacı çeker.)

Vasf-ı kaddünle hırâm itse alem gibi kalem
Leşker-i satrı çeker defter ü dîvân saf saf
(229-7)

(Kalem senin soyunun vasfıyla bayrak gibi salınsa; defter ve divan satır askerini saf saf çeker.)

Yüri Rûm illerin seyr it hırâmân eyle yanunda
‘Alem gibi sehi-kâmet nigâr-ı pâk-dâmânı
(494-3)

(Bayrak gibi yürü Rum illerini seyret; düzgün boy, namuslu sevgili yanınca salın.)

d. Elif

Sevgilinin boyu şekil yönünden "elif" harfi gibi düşünülmüştür. Sevgilinin boyu elif gibi ince ve zun dal gibidir. 'Âşık ise bu boy karşısında iki büklüm olmuştur.

Elifi serv gibi bâġ-ı mahabbetde bu gün
Kad-i mevzûnun ile ol iki bâzuna fidâ
(16-2)

(Bugün sevgi bahçesinde servi gibi olan boyu; sevgilinin düzgün boyu ile o iki pazuna feda.)

Gül-şen-i bâġ-ı mahabbetde diker tâze nihâl
Her elif kim sineme ol kâmeti 'ar'ar çeker
(183-3)

(Sevgi bağının gülbahçesinde taze fidan diker; her elif ki sineme o dağ servisinin boyunu çeker.)

Hasret-i kaddün ile kanlu elifler çeksem
Sinede her biri bir serv-i gül-endâm olsa
(460-4)

(Boyunun hasreti ile kanlı elifler çeksem; göğüste her biri bir gül boylu selvi olsa.)

e. Minâre, Mum

Sevgili boyunun uzunluğu yönüyle minare ve muma benzetilmiştir. Boyu o kadar uzundur ki minare gibi düşünülmüştür.

Kıyâmı kâmet-i bâlâna eyler
Anun'çün mescide girmez menâre
(468-6)

(Ayakta durmayı uzun boyuna eyler; onun için minare mescide girmez.)

Murassa' câmdur aġzun kleb-â-leb sükkeri şerbet
Mu'anber şem'dur kaddün ki ser-tâ-pâ mu'attarsın
(347-6)

(Senin ağzın, ağzına kadar dolu güzel şerbet kadehidir; boyun da 'anber mumdur çünkü sen baştan ayağa kokulanmışsın.)

j. ÇENE(Zekân, Zenahdân, Gabgab)

1. Çene İle İlgili Benzetmeler

a. Çah-ı Zekân, Zindân

Çene, çukurluğu ve yuvarlaklığı nedeniyle çeşitli hayal unsurlarına ve kuyuya benzetilmiştir. Çene çukuru su üstündeki hava kabarcığına dahi benzetilmiştir. Yanak bir su gibi düşünülmüş çene de onun üzerindeki hava kabarcığına benzetilmiştir. Bazen ise çene çukuru gümüşten bir kadehe teşbih edilmiştir. 'Âşık'ın gönlü sevgilinin çene çukuruna düşmüş orada kalmıştır. Çene çukurunun kuyuya benzetilmesi ile Hz. Yusuf'un kuyuya atılmasına telmih yapılır. Eskiden astronomik gözlemler için kuyular yapılırdı. Hârut adlı meleğin cezalandırılıp kuyuya asılmasına da telmih yapılmaktadır.

Yaşumuz dökmege ol dürr-i 'Adendür bâ'is
Gönlümüz düşmege ol çâh-ı zekândur bâ'is
(26-1)

(Yaşımız dökmeğe sebep olan 'Aden incisidir; gönlümüz düşmeye sebep olan o çene çukurudur.)

Gönül Yûsuf gibi çâh-ı zenahdânunda kalmışdur
Halâs eyle benüm şâhum ki zindânunda kalmışdur
(165-1)

(Yûsuf gibi gönül çene çukurunda kalmıştır; kurtar onu benim şahım ki zindanında kalmıştır.)

Bahr-i aşk içre şinâver geçinenler ne bilür
Düşmese çâh-ı zenâhdânuna gird-âb nedür
(172-4)

(‘Aşk denizi içinde yüzenler çene çukuruna düşmese girdap nedir ne bilir?)

Bâġda dürr-i ‘Aden gib iyine yâsemenün
Cigerün deldi bu gün şive-i çâh-ı zekanun
(248-3)

(Bahçede ‘Aden incisi gibi yine yaseminin bugün çene çukurunun nazı ciğerini deldi.)

Âh kim düşdi nâ-gehân gönlüm
Göricek ol çeh-i zenahdânı
(488-5)

(Eyvâh! Gönlüm, çenenin ortasındaki çukuru görünce birdenbire oraya düştü.)

b. Elma (Sîb-zekân)

Renk ve şekil yönünden çene elmaya teşbih edilmiştir.

İller yiye şeftâlûsını bâg-ı cemâlün
Ey sîb-zekân Bâkî nice bir diye eyvâ
(5-5)

(Güzellik bahçesinin şeftalisini yabancılar yesin. Ey elma çeneli sevgili! Bâkî daha ne kadar eyva desin?)

Sîbdür gabgabı ruhı nârenc
Leb-i rengîni la'l-i rummânî
(488-3)

(Çenesinin altı elma, yanağı da turunçtur; güzel dudağı ise nar çiçeği renginde kırmızı şaraptır.)

K. DİŞ (Dendan)

1. Diş İle İlgili Benzetmeler

a. İnci (Dür, Lü'lû)

Diş renk, şekil ve parlaklık yönüyle inciye teşbih edilir. İnci denizden çıkarıldığı için 'âşıkın gözü ağlamaktan kanlı bir denize dönmüştür, diş de orada kendine yer edinmiştir.

Firâk-ı dürr-i dendânunla câri gözlerüm yaşı
Bu bahr-i bi-kerâna ol dür-i nâ-yâb olur bâ'is
(29-4)

(İnci gibi dişlerinin ayrılığıyla akan gözlerim yaşı; bu sonsuz denize o bulunmaz inci sebep olur.)

Degüldür la'l-i nâbunda görinen sim dendânun
Dizilmiş hokka-i yâkût-ı ahmer içre lü'lûdur
(170-2)

(Halis dudağında görinen gümüş dişin değildir; kırmızı yakut hokka içine dizilmiş incidir.)

Dilerlerse dür-i dendan-ı la‘l-i dil-beri ey dil
Revâdur âşinâlar bahr-i ‘aşka talalar yir yir
(190-2)

(Ey gönül! Tanıdıklar, sevgilinin dudağının dişinin incisini dilerlerse; yer yer ‘aşk denizine dalmaları uygundur.)

Hurdeler geçmiş-durur dendânun evsâfında kim
Hâme-i Bâki delüpdür bağrını lü’lûlarun
(253-5)

(Dişlerinin vasıflarında kırıntılar geçmiştir ki Bâkî’nin kalemi incilerin bağrını delmektedir.)

Dür dişi vasfında ey dil bağla bir ıkd-ı güher
Lü‘lû-yı lâlâyı nazmun rişte-i efkâre çek
(254-4)

(Ey gönül! İnci dişi vasfında bir inci gerdanlık bağla; şirin lalasının incisini fikir ipliğine çek.)

Şol jâle düşen sûsen-i âzâde-veş ey dil
Dür dişlerinün vasfı gerek vird-i zebânun
(278-4)

(Ey gönül! Şu çiğ düşen başıboş susam gibi; inci dişlerinin vasfını diline dolaman gerek.)

Lü’lü dişün gamıyla sirişküm güherlerin
Dizdüm ümîd riştesine dâne dâne ben
(357-2)

(İnci dişinin gamıyla gözyaşı incilerini, ümit ipine tane tane dizdim.)

Dür dişün vasfında şi‘rüm defterin gördi meger

Kim sadef mecmûasını aldı deryâ koynına
(430-4)

(Meğer, inci dişinin ögüsünde şiirimin defterini gördü ki, sadef defterini derya koynuna aldı.)

Bâki gibi nazm eyler iken dür dişi vasfın
Dâman-ı müjem dökdi cevâhir sözüm üzre
(462-5)

(Bâkî gibi inci dişin vasfını nazm eylerken; cevher sözüm üstüne kirpiğinin eteğini döktü.)

b. Jâle, Yıldız

Diş şekil, renk ve parlaklık yönüyle çiğ tanesine ve yıldıza teşbih edilir.

Ağzun içre diş midür ya ġonca içre jâle mi
Kevkeb-i dürri midür ya lü'lû-yı lâlâmıdur
(120-4)

(Ağzının içindeki diş midir ya gonca içnide çiğ tanesi mi? Parlak yıldız mıdır ya parlak inci midir?)

Jâlelerdür lâle-i sîr-âba düşmiş gûyiyâ
Dürr-i dendânun hayâli çeşm-i pür-hûn-âbda
(442-4)

(Senin inciye benzeyen dişlerinin kanlı yaşlarla dolu gözlerdeki hayali; sanki taze laleye düşmüş çiğlerdir.)

Hokka-i la'lünde dendânun senün
Jâle sandum ġonca-i handânda
(476-2)

(Senin dudağının hokkasında dişini, gülen goncada çiğ tanesi sandım.)

L. KULAK (Gûş Benâgûş)

Sevgili, kulağı ve kulağına takılan küpe ile hayal edilir. Kulağının memesi güle, küpesi ise gülün üzerindeki çiğ tanesine teşbih edilir. Bazen dudak, kulağa teşbih edilerek üzerine iki süzülmüş yakut takılmış diyerek küpe anlatılır.

Takdı hilal halkasını gûş-ı hidmete
Oldı sipihr bende-i fermân-pezîr ana
(7-2)

(Hilâl halkasını hizmet kulağına taktı; ona gökyüzü, ferman alan köle oldu.)

La'l-i nâb oldı göz yaşı âhır
Bu haber gûş-ı dil-sitâne deger
(113-5)

(Sonunda gözyaşı kırmızı dudak oldu; bu haber, gönül alan güzelin kulağına değer.)

Jaleler tamlamag ister gül-i terden gûyâ
Görinen dürr-i binâgûşı degüldür yârun
(276-6)

(Görünen, sevgilinin kulak memesindeki inci küpe değildir; sanki, taze gülden damlamak üzere olan çiğ taneleridir.)

Degdi dehânı söyledi bir gün kulağuma
Gûyâ takıldı gûşuma bir gûşvâr la'l
(311-5)

(Bir gün kulağıma ağzı değdi söyledi; sanki kulağıma yakut bir küpe takıldı.)

Nârâ-i mestânemi gûş eyleyüp dilber demiş
Kûyuma bir dahi ol rüsvâ-yı âlem gelmesün
(355-6)

(Benim sarhoşça naramı duyunca o güzel “mahalleme o herkesin kınadığı kepaze bir daha gelmesin” demiş.)

Fenâya virdi bülbül zar ile gül-zârı tuymazsın
İşitmezsin hezârun zârın ey gül zârı tuymazsın
(396-1)

(Ey gül! Bülbül inleyişle gül bahçesini yok etti duymazsın; bülbüllerinin inleyişlerini işitmezsin ey gül, inleyişini duymazsın.)

Bakmaz ammâ sendedür gül gibi gûşı n’eylesün
Kühl-i istiğnâ çekilmiş nergis-i ra‘nâsına
(408-2)

(Bakmaz ama gül gibi kulağı neylesin; güzel gözüne naz sürmesi çekilmiş sendedir.)

Salındı yürek za‘f ile sinemde kaçan kim
Guşındaki ol gevher-i yek-dâne salındı
(510-5)

(Ne zaman ki göğsümde zayıflık ile yürek salındı; kulağındaki o benzeri olmayan cevher salındı.)

Gûş eyle râzı perde-i sâz u terâneden
Her yana tut kulağunı meclisde def gibi
(522-2)

(Mecliste tef gibi kulağını her yana tut; nağmeden ve saz perdesinden sır dinle.)

M. SÎNE (Sîmîn-ber, Koyun) GERDAN (Tavk)

1. Genel Olarak Sîne

Sevgilinin göğüs ve gerdanı parlaklığı, temizliği sebebiyle birçok hayale teşbih edilmiştir. Göğüs, yasemin gibi beyaz olduğu için temizliği ve saflığı ifade eder. Ayna nasıl parlak ve pürüzsüzse göğüste öyle parlak ve pürüzsüzdür. İskender'in aynasından nasıl bütün 'âlem seyredilirse, sevgilinin göğsünden de bütün güzelliği seyredilirdi. Gerdan da parlaklığı ve güzelliği birçok hayalle anılmıştır. Berraklığı, rengi ve süsle anılarak benzetmelere konu olmuştur.

Fetili şu'le virür tâze dâğlar yakdum
Murâdum ol ki ide sinede mekân ülker
(1502-)

(Fitili alev verir, taze yaralar yaktım, isteğim o ki göğsü mekân ede ülker.)

Goncalar içre nihân eyleme gül-berg-i terün
Ya'nî seyr eyleyelüm sîneni çöz düğmelerün
(277-1)

(Taze gül yaprağını goncalar içinde gizleme; sözün kısası, gömleğinin düğmelerini çöz de sineni seyredelim.)

Sinesin çâk eyledi mest-i sabûhiler gibi
Subh-dem mürg-i çemenden gûş idüp âvâze gül
(301-3)

(Gül, sabah vakti bülbülden ses dinleyip sabah vakti içenlerin sarhoşu gibi göğsünü parçaladı.)

2. Sîne İle İlgiliBenzetmeler

a. Ayna, Dolunay, Mum

Göğüs pürüzsüz oluşu temiz ve parlaklığı sebebiyle aynaya teşbih edilir. Şekil itibariyle de dolunaya benzetilmiştir. Yakıcılığı nedeniyle de mum gibi düşünülmüştür. Nasıl ayna pas ve kir tutmazsa göğüste pas ve kirden arınmış tertemizdir.

Gözüme özge ‘âlemler temâşâ itdürür sînen
Nice sine bu hod Âyine-i ‘âlem-nümâ ancak
(234-4)

(Göğsün gözüme başka ‘âlemler seyrettirir; ancak nice sine ‘âlemi gösteren aynanın kendisidir.)

Kanı bir câm-ı musaffâ gibi sâfi-meşreb
Safha-i sinesi mir‘ât-ı mücellâdan yig
(261-2)

(Kanı, bir süzülmüş kadeh gibi hoş içecek; sinesinin safhası parlak aynadan iyidir.)

Bilmezin sine midür simden âyine midür
Yine yüz gösteren ol çâk-i giribânundan
(346-3)

(O yaka yırtmacından yine yüz gösteren göğüs müdür gümüşten ayna mıdır bilmezsin.)

Sîne çok seyr itdük ey dil var ise ol sîm-ber
Sihr ile koynında kurs-ı mâh-ı tâbân gizlemiş
(214-4)

(Ey gönül! Bugüne kadar pek çok sine seyrettik. Ancak bir tanesi var idi ki, âdeta büyü ile koynunda parlak dolunay tepsisini gizlemişti.)

Şem‘-veş cân viricek başun ucından ey dil
Şu‘le-i âhun ola sine-i sûzânundan
(346-6)

(Ey gönül! Başının ucunda mum gibi can verecek yakıcı göğüsten ahının kıvılcımı ola.)

Sevgilinin gerdanı şekil ve temizliği, parlaklığı yönüyle ele alınmış benzetmelere tabi tutulmuştur.

Kandasın biz de gel ey âfet-i devrân görelüm
Nice bir öpe kuça görişe tavk u kemerün
(277-3)

(Ey aşkına tutulmak bir belâ olan güzel, nerdesin? Gel! Gerdanlığının ve kemerinin nasıl öpüp kucaklaştıklarını, karşılıklı söyleştiklerini biz de görelim.)

N. BEL (Miyân)

1. Genel Olarak Bel

Bel inceliği, rengi ve nazikliği yönüyle çeşitli hayallere benzetilmiştir. Bel, o kadar ince ve küçüktür ki ağızla birlikte anılırlar. Bel de ağız gibi var mı yok mu diyerek inceliği ve küçüklüğü dolayısıyla ele alınır. Bel naziktir, ‘âşık ona dokunmaya korkar ve yok olacağını düşünür. Bazen sevgilinin ince belini saran kemeri kıskanır keşke senin belini saran kemer olsaydım der.

Kucmak nasîb olur mı miyânun kemer gibi
Cânâ niteki hançer-i hicrân aradadur
(87-3)

(Ey sevgili! Ayrılık hançeri arada durdukça belini kemer gibi sarmak, kucaklamak acaba kısmet olur mu?)

Cûy-ı hüsn âbı taşup çıkmış o servün biline
Bâkiyâ sanma miyânında turan hançerdür
(107-5)

(Ey Bâkî! O servinin beline güzellik ırmağının suyu taşıp çıkmış belinin ortasında duranı hançer sanma.)

Bilini dikkat idüp fehm idemez mûy-şikâf
Deheni sırrını her kim ki bilürse insâf
(231-1)

(Kılı kırk yaran beline dikkat edip anlayamaz; ağzının sırrını her kim ki bilirse insaf.)

Kemerüm gibi miyânını kenâr ide diyü
Korkaram va’de-i vaslına nigar ide hılâf
(231-3)

(Belini kemerim gibi çevre ide diye, korkarım sevgili kavuşma va’desini hep erteler.)

Kadehden gayrı bir la‘lün öper yok
Kemerden gayrı bilüni kucar yok
(246-1)

(Ey sevgili! Kadehten gayrı dudağını öpen olmadığı gibi, kemerden başka da belini sarmış biri yok.)

Didüm var mı dehânunla miyânun
Didi kim söyleme ortada var yok
(246-4)

(Dedim: Belinle, ağzın varmı? Dediki yok.)

Öpdüm elini kucmağa bilin edep itdüm
Güldi didi bilmez dahı bi-çâre sarılmak
(247-3)

(Elini öptüm belini kucaklamaya edep ittim; çaresiz, daha sarılmak bilmez dedi güldü.)

Hançer-sıfat izhâr-ı safâ eyledi dilden
Nâzüklik ile gönlümüz almaga miyânun
(278-5)

(Belin, naziklik ile gönlümüz almaya; gönülden hançer gibi safa gösterdi.)

Dikkat itdüm şol kadar vasf-ı miyânun kılmaga
Bulmadum ana münâsib hiç bir nâzük hayâl
(293-3)

(Belini tarif etmek için gayet inceden inceye düşündüm; ama, ona uygun hiçbir ince hayal bulamadım.)

Cân nisâr eyledi Bâki bilini kuçmak içün
Der-miyân itdi bu gün varını dervişâne
(439-5)

(Bâkî, belini kucaklamak için can saçtı; dervişçesine bugün varını ortaya koydu.)

Kemer eylerdi kolın ince bilüne Bâki
Girmese hançer-i hûn-rizün eger araya
(467-7)

(Eğer, kan saçan hançer araya girmese; Bâki kolunu ince beline kemer eylerdi.)

2. Bel İle İlgili Benzetmeler

a. Kıl (Mûy)

Sevgilinin beli ince oluşu nedeniyle kıla teşbih edilir. Kıl gibidir hem var hem yok gibidir. ‘Âşık sevgilinin beline dokunmaya korkar onu inciteceğini düşünür. Bel o kadar ince ve küçüktür ki yok gibidir.

Eyledüm dikkat ile mûy miyânına nazar
Cümleten bi-bedel ü sâ‘id ü bâzû da güzel
(313-5)

(Dikkat ile kıl beline baktım, bütün eşsiz kol ve pazu da güzel.)

O. ALIN

Sevgilinin yüzü ak ve alnı açıktır. Temizliği, saflığı, namusluluğu ifade edişiyle birçok hayale konu olmaktadır. Sevgili yasemine benzetilerek onun gibi yüzü ak ve alnı açıktır.

Haddün katında mihr-i felek bir zavalludur
Alnun yanında bedr ise bir sir-i mâhdur
(61-3)

(Yanağının katında felek güneşi bir zavallıdır; alnının yanında dolunay ise bir tok aydır.)

Gül gibi ter-dâmene teşbih iden kimdür seni
Yâsemen gibi cihânda alnun açuk yüzün aġ
(227-3)

(Gül gibi bulaşığa seni benzeten kimdir? Yasemin gibi dünyada alnın açık yüzün ak olsun.)

Ö. EL (Dest), KOL(Sâ‘id, Bâzû), AYAK, DİL (Zebân), ENGÜŞT (Parmak), TER (Arak), BOYUN, KOKU (Bûy)

Sevgilinin eli şekil ve renk itibariyle çeşitli hayallere teşbih edilmiştir. “Eline kına yakmak” denilerek sevgilinin ellerine kına yaktığına telmih yapılır. ‘Âşık’ın tek amacı sevgilinin elini öpmektir. ‘Âşık, sevgilinin elinden zehir içmeye bile razıdır.

Kızarup ruhları gül-gûne-i tâb-ı mülden
Şu‘le-i sâġar-ı mey destine yakmış hınnâ
(9-4)

(Gül renkli parlak şaraptan yanakları kızarıp; şarap kadehinin alevinden eline kına yakmış.)

Âşıka ihsân ise maksûd elinde dostum
Dest-bûsundur muhassal Bâkî’ye ihsan-ı îd
(39-6)

(‘Âşık için istenilen şey ihsan ise, dostum, bu senin elindedir. Bâkî’nin bayram ihsanı olarak elde ettiği, senin elini öpmektir.)

Her kim keşide tutmaya destin o turradan
Zinhâr ġâflet eylemesün çok zarâr çeker
(79-6)

(Her kim dizilmiş o kıvırcık saçın lülesinden, elin tutmaya asla yanılmasın çok zarar çeker.)

Kimi ayağun öpmege sarkar kimi elün
Bâkiye besdür ey gül-i handân güler yüzün
(260-5)

(Kimi ayağını öpmeye sarkar kimi elini; ey gülen gül! Güler yüzün Bâki'ye yetişir.)

Zinhâr uzatma destüni dinâr u dirheme
Sal mihr ü mâh topına çevgân-ı himmetün
(280-3)

(Elini paraya asla uzatma; yardım değneğini güneş ve ay topuna sal.)

Câm-ı zehr-âlûd ise gelsin kef-i dildârdan
Bâkıyâ ağyar elinden sağar-ı Cem gelmesün
(355-7)

(Başkalarının elinden Cem'in kadehi gelmesin de, sevgilinin elinden zehirli kadeh olsa bile gelsin.)

Çâk oldı yakam cevr-i firâvânun elinden
Sad-pâre iken dâmen-i dil anun elinden
(359-1)

(Gönlümün eteği onun elinden yüz parça iken; eziyeti bol olanın elinden yakam parçalandı.)

Demidür bezm-i safâda açıla süfre-i gül
Yiridür nergis alursa ele câm-ı zerrin
(392-2)

(Safa meclisinde gül sofrası açılsa zamanıdır; nergis parlak kadehi ele alırsa yeridir.)

Salındı 'id-gehde serv-kadler mest-i nâz olmış
İderdük biz de ayak seyrin olsa dest-i yâr elde
(412-2)

(Selvi boylular, naz sarhoşu olmuş bayram yerinde salındı; sevgilinin eli elde olsa biz de ayak seyrin ederdik.)

Kanâ‘at kıl gönül pâ-bûs-ı yâre
Elinden bûse alınmaz ne çâre
(468-1)

(Gönül! Sevgilinin ayak öpücülüğüne kanaat et; ne çare elinden öpücük alınmaz.)

Sevgilinin kolu renk şekil itibariyle ele alınır. ‘Âşık, sevgilinin kolunu boynuna almayı amaç edinir ve hep bunun için uğraşır.

Ne devrân muvâfık ne tâli müsâid
Kolın boynuma salmaz ol sîm-sâ’id
(42-1)

(O gümüş dirseklinin kolunu boynuma dolaması için ne talihim müsait; ne de zaman uygun!)

Devr-i ġamzende senün kimseye hançer çekmez
Boynuma alurın ey şûh-ı dil-ârâ kolun
(266-3)

(Senin yan bakışının devrinde kimseye hançer çekmez; ey gönül alan şûhun kolunu boynuma alırım.)

Görüp ol sâ‘id-i simini gümişden bilüni
İştihâ keskin olur hançer-i bürrânundan
(346-5)

(O gümüş kolunu, gümüş belini görüp; isteği keskin hançerden keskin olur.)

Sevgilinin ayağı ‘âşıkın ulaşmak istediği yerdir. ‘Âşık, sevgilinin elini öpemez bari ayağının altını öpmek ister. Hükümdarlar bile oraya ulaşmak isterler.

Bâkıyâ tâc-ı Sikender yaraşur farkında
Ol ki zir-i kademi bûse-i Dârâ yiridür
(66-8)

(Ey Bâkî! Tepesinde İskender'in tacı yaraşır; o ki ayağının altı hükümdarın öptüğü yerdir.)

Ayaġun altına bak eyle nazar ben hâke
Şeh-süvârum yiter itdün beni pâ-mâl yiter
(151-3)

(Ayağının altına bak, ben zavallıya bak; şehsüvarım yeter beni ayaklar altına aldığın yeter.)

Nihâl-i serv-i bâlânun görenler ‘aksini suda
Ayagun öpmege düşmiş sana üftâdedür dirler
(185-2)

(Yüce servi fidanının aksini suda görenler; ayağını öpmeye düşmüş, sana aşıktır derler.)

Görüp aġyârun elinde ayaġın dil-dârun
Bâkî ġamdan çeküben yakasını çâk eyler
(188-5)

(Bâki, sevgilinin ayağını başkalarının elinde görüp; gamdan çekerek yakasını parçalar.)

Pây-bûsın isteyen ol sâki-i gül-çihrenün
Kendüyi nergis gibi mest-i ser-endâz eylesün
(388-4)

(Ayağını öpmek isteyen o gül yüzlü sâki, nergis gibi kendini korkusuz sarhoş eylesin.)

Gül-zâre gel ki pâyüne kasd-ı nisâr içün
Dâmânın itdi pür-güher-i şâh-vâr gül

(306-2)

(Gül bahçesine gel ki ayağına saçmaya niyet için eteğini büyük inci dolu gül etti.)

Sîm-i sirişki harc iderin hâk-i pâyüne
İksîr-i aşk tâlibiyin cevher isterin

(386-4)

(Senin ayağının toprağına gözyaşlarımın gümüşünü saçarım. Ben, ‘aşk iksirinin talibiyim; cevher elde etmek istiyorum.)

Yüz sürmek umar pâyüne üftâdeler ammâ
Nevbet mi deger kimseye dâmânun ucından

(356-4)

(Düşkünler, senin ayağına yüzlerini sürmeyi umarlar; ama, eteğinin yüzünden kimseye sıra mı geliyor?)

Hâk-i kademün kühli gelürse gözüm üzre
Kûyun yolınun hidmeti başum yüzüm üzre

(462-1)

(Sürme gibi siyah olan ayağının toprağı gözüm üstüne gelirse, mahallenin yolunun hizmeti başım yüzüm üstüne.)

Hâk-i râh olduğum görüp ayağın
Yirlere basmaz oldı cânâne

(471-4)

(Sevgili, yolunun toprağı olduğumu görüp ayağını yerlere basmaz oldu.)

Rez duhterinün adı çekilse ‘aceb degül
Hınnâlar oldı illere karşu ayağını

(487-7)

(Üzüm ağacının kızının adı çekilse şaşırmamalı, ellere karşı ayağını kınalar oldu.)

Sevgilinin dili, tatlılığı ve güzel sözleriyle dikkati çeker. Sevgili, hoş sohbetiyle tatlı sözüyle ‘âşıkını etkilemiştir.

Gönül şâfi cevâb ister lebinden
Dilin çeyner o tûti-i şeker-hây

(516-2)

(Gönül şifa veren dudağından cevap ister; dilin o şeker çiğneyen papağanı çiğner.)

Sevgilinin parmağı ‘âşığın öldürülmesini işaret ederse ‘âşık bunu seve seve kabul eder.

Katlüme engüşt-i yâr itsün işâret gam degül
Kangı nâ-dândur o kim hükm-i kalemden incinür

(76-2)

(Sevgilinin parmağı, öldürülmem için işaret ederse, üzülmeye değmez. O hangi cahildir ki, kalemin hükmünden üzüntü duyar?)

Sâki rez duhterinün ol engüşt
Sim halhâlidür ayağında

(424-6)

(Sâki, o parmak asma kızının ayağında gümüş halhalıdır.)

Sevgilinin alnından dökülen ter ‘âşık için gülün üstündeki çiğ tanesi gibidir.

Düşse zülfinden arak ruhsâr-ı cânân üstine
Gûyiyâ şebnem düşer gülberk-i handân üstine
(438-1)

(Sevgilinin yanağına saçından ter düşse, sanki gülen gül yaprağı üstüne çiğ tanesi düşer.)

Dâne dâne ol ‘araklar turra-i pür-tâbda
Katre katre jâlelerdür sünbül-i sîr-âbda
(442-1)

(Parlak, kıvrım kıvrım perçemdeki o tane tane terler, taze sümbülün üstünde damla damla çiğler gibidir.)

Sevgilinin boynu ince ve uzun oluşu sebebiyle ele alınır. Bazen de boyna takılan muska ile birlikte anılır.

Hûrşid esir-i ‘aşkun olupdur eşi ‘adan
Boynında tavk-ı şevk ile zencir-i zer çeker
(163-3)

(Güneş, ışıklardan ‘aşkın esiri olmuştur; boynunda şevk gerdanı ile altın zincir çeker.)

Takınur göz degmesün diyü hamâ’il boynına
Sakınur yavuz nazardan n’eylesün anacuğı
(534-3)

(Boynuna göz değmesin diye muska takınır; anacığı neylesin kötü nazardan sakınır.)

Sevgilinin kokusu misk ve anbere ya da gül suyuna benzetilir hatta ondan daha üstün tutulur. Bûy ile saç, ben, yüz arasında ilgi kurulur. Sabah yeli sevgilinin saçının ve beninin kokusunu dört bir yana ulaştırır. ‘Âşık bu kokunun heveslisidir.

Misk kokulu saç Çin de bile yoktur. Sevgilinin misk kokulu nefesi ‘âşıkları kendinden geçiririr ve ölüleri diriltir. Seher yeli, bütün dünyanın dimağını sevgilinin misk kokusu ile doldurur.

Şu hoş haber ki andan ire bûy-ı vasl-ı yâr
Yigdür dimâġ-ı ‘âşıka bâd-ı bahârdan
(377-4)

(Şu hoş haber ki ondan ulaşa sevgilinin kavuşma kokusu, ‘âşığın aklına bahar yelinden iyidir.)

Dürdi bisât-ı ‘ayşı kodı yâd-i gâr gül
Rengin şarâb-ı nâbda bûyın gül-âbda
(429-2)

(Gül topladı yaşama kilimini yadigar koydu; rengin halis şarapta, kokun gül suyunda.)

IV. SEVGİLİ İLE İLGİLİ DİĞER UNSURLAR

A. BÛSE

Sevgilinin bûsesi ‘âşık için çok önemlidir, hayatını devam ettirmek için onun dudağından olmasa bile ayağından öpücük almak için uğraşır. ‘Âşık bir türlü sevgilinin dudağını öpemez ama onun toprağının tozunu öpmek bile onun için bulunmaz bir lütuftur. Kadeh, sevgilinin dudağını her gün öperken ‘âşık bir türlü bu lütfa erişemez. ‘Âşık, sevgilinin dudağından bir bûse almak için canını bu yola feda etmiştir. ‘Âşık, uykusunda bile sevgiliden bûse almış ve can damağında şimdi o lezzet hâlâ bâkidir.

O sanemden Bâkıyâ bir bûse da’vâ kıl yüri
Söylemezse öp hemân ağzın sükût ikrârdur
(58-7)

(Ey Bâki! O sevgiliden bir buse da‘vâ kıl yürü; söylemezse hemen ağzını öp sessizlik kabul etmedir.)

Hisâb olmaz benüm yolında cânlar virdügüm ammâ
Bana bir bûse virse kendü yüz kerre hisab eyler
(167-4)

(Benim yolunda canlar verdiğim hesap olmaz; ama bana bir bûse verse kendi yüz kere hesap eder.)

Bûs u kenârın özler ‘aşkun gamında diller
Zevrakları bu bahrun hep ol kenâra düşmiş
(216-3)

(Gönüller, senin ‘aşkının gamında öpüp kucaklamayı özlerler; bu denizin kayıkları hep o kenara düşmüş beklemektedir.)

Ey ki deryâ-yı ġam-ı ‘aşkuna yok hiç kenâr
Bûse lutf eyle hele bâri kenâr olmayıcak
(233-2)

(Ey ki ‘aşkının ġamının deryasına hiç köşe yok; bari kenar olmayınca hele öpücük lütfeyle.)

Bûseyi eksük eylemez cânân
Bundan artuk bana dahı ne gerek
(282-3)

(Sevgili, öpücüğünü eksik etmez; bundan başkası da bana gerekmez.)

Bâkiyi kalem eyledi şemşir-i firâkun
Bir kerre nasib olmadı takbil-i enâmil
(298-5)

(Bâki'yi ayrılık kılıcı kalem eyledi; parmak uçlarını öpme bir kere nasib olmadı.)

Biz dahi kailüz insâfa dilâ bûs ü kenâr
Her gün olmazsa hele bâri her ahşam olsa
(435-2)

(Ey gönül! Biz de öpmeye ve kucaklamaya razıyız; her gün olmazsa da bari her akşam olsa.)

Lebüni âl ile öpmiş ola mı peymâne
İçeyin ölmez isem kanını kana kana
(437-1)

(Kadeh dudağını hile ile öpmüş ola mı? Ölmez isem kanını kana kana içeyim.)

B. SÖZ (Güftâr)

Sevgilinin sözü şekere teşbih edilir. Onun sözleri olmadan şeker yenilse tatlılığı yoktur. Sevgilinin sözleri, tatlılığı ile çeşitli hayallere konu olur.

İçilse bâde lebünsüz harâreti yokdur
Şeker yenilse sözünsüz halâveti yokdur
(169-1)

(Senin dudağın olmadan içilse, şarabın harareti yoktur. Sözün olmaksızın şeker yenilse, tatlılığı yoktur.)

Nâz-ıla güftâra gelmezse helâk eyler beni
Ol cefâ vü cevri bî-pâşâna söylen söylesün
(395-2)

(Naz ile söze başlamazsa, beni helâk eyler; o cefa ve zulmü sonsuz olana söyleyin, konuşsun.)

C. KÛY-İ YÂR (Mahalle, Semt, Köy)

1. Genel Olarak Kûy

Sevgilinin kûyu, onun salındığı ve gezdiği, güzelliğini sergilediği yer olarak bir çok hayale konu olmuştur. ‘Âşık, sevgilinin bulunduğu yeri gece gündüz bekleyip orada feryat ve figan etmektedir. Sevgilinin bulunduğu yerde ettiği ahlar gökyüzünü bile aşmaktadır. ‘Âşık, orayı gece gündüz tavaf eder fakat sevgili onun bu halini anlamaz ve ona eziyet etmeyi bırakmaz. Sevgili, rakiplerin orada olmasına birşey demez fakat bu durum ‘âşığını çok çok üzer. Sevgili, ‘âşığa kötü davransa da ‘âşık bir gün olsun bu durumdan şikâyet etmez ve oraya ulaşma isteğini hiçbir zaman yitirmez.

Yiter kirpügüm kûy-ı aşkunda cârûb
Üzilsün kesilsün hemân riş-i zâhid
(42-3)

(Senin ‘aşk mahallene süpürge olmak için kirpiklerim yeter. O halde ham sofunun süpürge ettiği sakalları artık buruşup kesilsin.)

Bir Kul oğlı âfetün kûyında kaldı cân u dil
Kapuya çıkmaz görinmez n’eylesün bi-çâreler
(59-4)

(Bir kul oğlunun can ve gönlü sevgilinin mahallesinde kaldı, sevgili kapıya çıkmaz, görünmez çaresizler ne yapsın?)

Haremden na’re-i Lebbeyke Lebbeyk irdi eflâke
Ser-i kûyunda gûyâ nâle-i ‘uşşâk-ı şeydâdur
(65-2)

(Haremden göklere buyurunuz, emir sizindir efendim sesleri ulaştı; senin bulunduğun yerde sanki çılgın ‘âşıkların iniltileridir.)

Tak-ı cefâda manzara-i çeşm-i dil-rübâ
Kûy-i belâda hâne-i câna havâledür
(84-3)

(Gönül alan sevgilinin cefa kemerindeki gözünün penceresi; bela mahallinde bulunan can evine havaledir.)

Kûyundan itse ‘azm-i sefer cân-ı mübtelâ
Zâd-ı râh ana gussa vü nâle envâledür
(84-5)

(Bu tutkun can, senin bulunduğun yerden ayrılmaya niyet etse, ona keder ve iniltiler yol azığı olur.)

‘Âr itse tan mı içmege bezm-i Cem içre câm
Her kim segân-ı kûyun ile hem-sifâldür
(96-2)

(Senin bulunduğun yerdeki köpeklerle kadeh arkadaşı olan her kimse, Cem’in meclisinde kadeh içmekten utansa, şaşılır mı?)

Anun içün varmazam ben kûyuna giryan olup
Hak-i râhun korkaram cânâ gözümden ter düşer
(119-4)

(Ey sevgili! Senin mahallene ağlayarak onun için gidemem ki, korkarım yolunun toprağı gözümden ıslanır.)

Ser-i kûyunda benüm âh-ı seher-gâhlarum
Ne bilür ‘aşk elemin çekmedi ol dahı uyur
(125-4)

(Benim seher vakti ahlarım senin mahallenin başında; ne bilir ‘aşk derdini çekmedi o dahi uyur.)

Kûyun gedâsı oldı dil-i mübtelâyı gör
Sevdâ-yı mülk ü saltanat eyler gedâyı gör
(129-1)

(Gönül tutkununu gör mahallenin dilencisi oldu; sevdayı mülk ve saltanat eder dilenciyi gör.)

Hâkümi kûy-ı yâre irgürdün
Turma ey bâd-ı subh olup esen es
(210-3)

(Toprağımı sevgilinin bulunduğu yere eriştirdin; durma ey sabah rüzgârı olup daha es.)

Eşküm götürdi gitdi kûyına cism-i zerdüm
Berg-i hazâne benzer bir cûybâra düşmiş
(216-2)

(Gözyaşlarım, sararmış vücudumu bir akarsuya düşmüş hazan yaprağı gibi sevgilinin bulunduğu yere götürüp gitti.)

İy âşıkân-ı gam-zede ayş ü safâyı kon
Kûy-i belâda her birinüz bir mekân tutun
(281-4)

(Ey gama uğramış ‘âşıklar! Eğlence ve safayı, zevki bırakın; belâ mahallesinde herbiriniz bir yer tutun.)

Ehl-i tecrid ki kûyunda yiri hak degül
Pâye-i kadri Mesihâ gibi eflâk degül
(309-1)

(Tecrid ehli ki senin bulunduğun yerde yeri toprak değil; değerinin derecesi Mesih gibi gökler değil.)

Âhum tolanur subha degin gökleri kat kat
Kûyun yörenür döne döne eşk-i revânum
(319-3)

(Ahım sabaha kadar gökleri kat kat dolanır; akan gözyaşım döne döne mahalleni yörenir.)

Bâkıyâ bir mürġdur gûyâ giriftâr-ı kafes
Kûy-ı yâri anıcak uçmak diler cânum benüm
(345-5)

(Ey Bâki! Benim canım sanki kafese esir bir kuştur; sevgilinin bulunduğu yeri anınca uçmak diler.)

Nâra-i mestanemi gûş eyleyüp dilber demiş
Kûyuma bir dahı ol rüsvâ-yı âlem gelmesün
(355-6)

(Benim sarhoşça naramı duyunca o güzel "mahalleme o herkesin kınadığı kepaze bir daha gelmesin" demiş.)

Ser-i kuyunda ger gavga-yı uşşâk olmasun dirsen
Rakîb-i kâfiri öldür ne ceng ü ne cidâl olsun
(372-4)

(Mahallenin başında eğer 'âşıklar kavga etmesin dersen, kâfir rakibi öldür; ne savaş ne kavga olsun.)

Görüp ben zârı dâmen-gir olursın ey seg-i dil-ber
Gelür kûy-ı nigâra her gice aġyârı tuymazsın
(396-2)

(Ey sevgilinin köpeği, görüp ben ağlayanı şikâyetçi olursan; her gece sevgilinin bulunduğu yere başkaları gelir duymazsın.)

Bâkıyâ ehl-i nazar oldur ki kûy-ı yârda
Sûret-i divârdan cism-i nizârum farkide
(461-5)

(Ey Bâki! Nazar sahipleri odur ki, sevgilinin bulunduğu yerde duvar suretinden zayıf cismimi fark ede.)

Hâk-i kademün kühli gelürse gözüm üzre
Kûyun yolınun hidmeti başum yüzüm üzre
(462-1)

(Sürme gibi siyah olan ayağının toprağı gözüm üstüne gelirse, mahallenin yolunun hizmeti başım yüzüm üstüne.)

2. Kûy-i Yâr İle İlgili Benzetmeler

a. Gülşen, Bâğ, Cennet

Sevgilinin semti, gülbahçesine teşbih edilir. ‘Âşık, orada feryat edip ağlayarak orayı gülbahçesine döndürür. Orada kanlı gözyaşlarıyla bekleyip onu görmeyi diler.

Temâşâ-yı gül ü gül-şende ârâm eylemez cânum
Ser-i kûyında cânânun ġaraz ârâm-ı cânumdur
(128-3)

(Canım, gül seyrinde ve gülbahçesinde dinlenmez; sevgilinin mahallesinin başında amaç gönül rahatıdır.)

Eser âhum yili kuyunda cism-i nâ-tüvân ditrer
Çemen sahnında gûyâ bâddan berg-i hazân ditrer
(139-1)

(Çimenlikte, rüzgârdan sonbahar yapraklarının titrediği gibi, senin bulunduğun yerde ahımın yeli esince, bu zayıf vücudum da titremeye başlar.)

Nâleler kıldum ser-i kûyinde yârun Bâkî'yâ
Bülbülân-ı gülsitân-ı dehri hâmûş eyledüm
(324-5)

(Ey Bâkî! Sevgilinin mahallesinin başında feryatlar ettim, dünya gülbahçesinin bülbüllerini susturdum.)

Bâğ-ı behişt-i kûyına yârun irem diyü
Hâk'dan hemîşe uçmaga bâl ü per isterin
(386-2)

(Sevgilinin cennet gibi olan bulunduğu yerinin bahçesine ulaşayım diye, daima Allah'tan uçmak için kanat isterim.)

Gül-şende kuyun işideli serv oturmadı
Zencirlerle bağladılar âb turmadı
(521-1)

(Selvi, gülbahçesinde senin bulunduğun yeri işiteli oturmadı, zincirlerle bağladılar su durmadı.)

Sevgilinin mahallesi cennete teşbih edilir. Gönül kuşu daima o cennette uçmak ister. Bazen sevgilinin mahallesi cennetten daha üstün tutulur. Sevgilinin mahallesi o kadar güzeldir ki 'âşık hep orada olmayı istemektedir.

Cennet-i kuyuna meyl eylese Tûbâ yiridür
Âsitânun dilese gökde Mesihâ yiridür
(66-1)

(Tuba ağacı cennet gibi olan mahallene meyletse yeridir; gökte ki Mesih senin eşiğini dilese yeridir.)

Menzilin bâġ-ı İrem kılsalar itmez ârâm
Ehl-i dil cennet-i kuyun gibi me'vâ gözedür
(67-2)

(Evini, irem bahçesi yapsalar rahat etmez, gönül ehli senin cennet gibi olan mahallen gibi bir sığınılacak yer gözetir.)

Var iken kûyun ki seyr-i bâğ-ı ukbâ bundadur
Cennet evsâfın kılur vâiz temâşâ bundadur
(157-1)

(Senin mahallen varken ki cennet bağını dolaşmak ve görmek orada mümkün olur, vâiz cenneti anlatmaktadır, hayret edilecek şey işte budur.)

Bahâr u bâġ ise maksûd hüsn-i yâri görün
Garaz cinân ise kûy-i nigâra varı görün
(257-1)

(Maksad bahar ve bahçe ise sevgilinin güzelliğini görün; maksad cennet ise sevgilinin mahallesine varı görün.)

Sensüz cinâne kalmadı meylüm cihân degül
Kûyun riyâz-ı huld visâlün yiter na'im
(334-4)

(Sensiz cennetler kalmadı, meylim dünya değil; senin kûyun sonu olmayan bahçe sana kavuşma cenneti yeter.)

Sâkinân-ı harîm-i kuy-ı habîb
Dilemezler niyâz-ı Rıdvân'ı
(488-6)

(Sevgilinin bulunduğu yerin avlusunda oturanlar; Rıdvan'ın bahçelerini istemezler.)

Kûyına varsa ‘aceb mi dil-berün gâhi rakib
Cennet idi bir zamân İblis-i mel‘ûnun yiri
(548-3)

(Bazen rakip sevgilinin mahallesine varsa şaşılmamalı, bir zaman melun İblis’in yeri cennet idi.)

b. Gökyüzü (Asmân)

Sevgilinin semti yüceliği yönünden gökyüzüne teşbih edilir.

Gökde efgan iderek sanma geçer hayl-i küleng
Çekilür kûyune mürgan-ı dil ü can saf saf
(229-4)

(Gökte feryad ederek turna sürüsü geçer sanma; senin mahallene gönül ve can kuşları saf saf çekilir.)

‘Alâ’ikden mücerred ol ser-i kûyında mesken bul
Mehâ-veş mekânı âsmândur ehl-i tecridün
(251-4)

(İlgililerden soyut ol, mahallesinin ucunda mesken bul; Mesih gibi mekânı gökyüzüdür tecrid ehlinin.)

c. Ka‘be, Kıble

Sevgilinin kûyu Ka‘beye teşbih edilir. ‘Âşık için Ka‘be sevgilinin semtidir, gece gündüz orayı tavaf eder. ‘Âşık, sevgiliye olan ‘aşkını orayı mesken tutarak gösterir. Onun, bulunduğu yeri tavaf etmek onun için bin ömre bedeldir. Sevgilinin semti bazen kıble gibi düşünülmüştür. ‘Âşık orada secde eder.

Bir kez tavafın itmegi bin ‘ömre virmezin
Ey hâcı sana Ka‘be bana kûy-i dil-rübâ
(10-3)

(Ey hâcı sen Ka‘beyi bir kez tavaf etmeyi bin ömre vermezsin; bende sevgilinin kapısını tavaf etmeyi bin ömre vermem.)

Kûyun etrâfına uşşâk dizilmiş gûyâ
Harem-i Kâ‘bede her cânibe erkan saf saf
(229-8)

(Mahallenin etrafına ‘âşıklar dizilmiş, sanki Ka‘be hareminde her yöne saf saf durulmuş gibi.)

Bâkıya ister isen kalbe safâ virmek eger
Ka‘be-i kûyına var döne döne eyle tavâf
(231-5)

(Ey Bâkî! Eğer kalbe safa vermek istersen; onun bulunduğu yere var döne döne tavaf et.)

Ey kâş tavf-ı Ka‘be-i Kûy-ı nigâr içün
Hem-râh olaydı hâk-i vücûdum sabâyile
(465-2)

(Ey ne olurdu! Sevgilinin bulunduğu yeri Ka‘beyi tavaf için; vücudumun toprağı, rüzgâr ile yoldaş olaydı.)

Secde-i hâk-i ser-i kuyunla mâh-ı çâr-deh
Çihre-i zerdin ġubâr-âlûde kılmış bir zelil
(285-2)

(Ayın on dördü sevgilinin bulunduğu yerin toprağının secdesiyle solgun yüzünü hor görerek tozlu kılmış.)

Eger kûy-ı habibe secde kılmak câ‘iz olmasa
Cihânda secde-gâh olmazdı kûy-ı Mustafâ kıblem
(333-5)

(Eğer, sevgilinin bulunduğu yeri secde kılmak ca‘iz olmasa dünyada Mustafa’nın (S.A.V.) bulunduğu yer kıblem, secdegâh olmazdı.)

Tururlar kıble-i kûyına karşu
Çemende servler saf saf namâza
(453-3)

(Çimenlikte serviler, onun mahallesinin kıblesine karşı saf saf namaza dururlar.)

Kûyında gönül dâmen-i dil-dâre sarıldı
Hâcı gibi kim Kâ‘bede estâre sarıldı
(535-1)

(Gönül, sevgilinin bulunduğu yerde sevgilinin eteğine sarıldı; Hacı gibi Ka‘bede örtüye sarıldı.)

ç. Dârü’ş-şifa

Sevgilinin semti ‘âşığın derdine çare ve ilaç olduğu için darü’ş-şifaya teşbih edilir. ‘Âşık, ahlarını ve feryatlarını sadece orada biraz rahatlatabilir, dindirebilir. Ancak orada derdine şifa bulur.

Bir ‘aceb dârü’ş-şifâdur kûyı derd ehline kim
Anda hep nâ-hoş varan bi-çâre gâyet hoş gelür
(56-4)

(Acaba derd ehline sevgilinin bulunduğu yer şifa kapısıdır; ona hep beğenilmeyip giden çaresiz son derece hoş gelir.)

Bir ‘aceb dârü’ş-şifâdur kûy-i yâr
Haste varan mübtelâsı hoş gelür
(148-3)

(Sevgilinin bulunduğu yer bir şifa evidir; oraya hasta giden tutkunu hoş gelir.)

Ç. EŞİK, KAPI (Âsitan, Der, Dergâh)

1. Genel Olarak Eşik, Kapı

Sevgilinin eşiği ve kapısı ‘âşıklar için bütün dertlerine deva buldukları yerdir. ‘Âşıklar, gece ve gündüz o eşikten ayrılmak istemezler. Orada padişahlarının huzuruna çıkmayı beklerler. Fakat orada rakipler de vardır ‘âşık bu duruma çok üzülür ama sevgilinin her cefasına boyun eğip razı olur.

Yâr işiginde dinildi ‘âşık-ı şeydâ bana
Hak dimişler tenzilü’l-esmâ’ü min savbi’s-semâ
(3-1)

(Bana yar eşiğinde çılgın ‘âşık denildi. Allah demişler, gökyüzünden isimler indirildi.)

Eşkümün gevherlerin dizdüm işigi taşına
Yâre ‘arz idem diyü silmiş rakib-i bed-likâ
(15-2)

(Gözyaşımın cevherlerini sevgilinin eşiğinin taşına dizdim; kötü yüzlü rakip, yare gösterem diye dizdim fakat silmiş.)

Hûn-ı eşküm bir zamân âlûde kıldı işigin
Bana dil-ber Bâkıyâ dahı o demden incinür
(76-5)

(Gözyaşlarım, bir zamanlar sevgilinin kapısının eşiğini kana bulamıştı. Bâkî! Sevgili, daha çok o kan (zaman) dan bana kırgındır.)

Kapunda hâk-i râh olmak bana va’llâhi rif’atdür
Egerçi kim beni düşkün sanup üftâdedür dirler
(185-4)

(Kapında yolunun toprağı olmak bana vallahi yüceliktir; gerçi ki beni düşkün sanıp ‘âşıktır derler.)

Âhumdan önürdi yitişür kapuna eşküm
Germiyyet ile şöyle gider bâd yitişmez
(201-3)

(Gözyaşım öyle hararetle akıp gider ki arkasından rüzgâr bile yetişemez. Ahımdan önce kapına varır.)

İşigün hûn-âbe-i eşkümle reng-âmiz idi
Yazmadın nakkâş-ı kudret bu bülend eyvâne nakş
(213-4)

(Eşiğin, kanlı gözyaşımla renk renk oldu; kudret nakkaşı, bu yüce yere nakş yazmadın.)

Bâkî işigi hâkine düşmiş niyâz ider
Miskin fütâde ‘âşık-ı bi-dil babak babak
(242-6)

(Gönlünü kaptıran zavallı düşkün bir ‘aşık olan Bâkî, sevgilinin eşiğinin toprağına kapanmış korkak korkak yalvarmaktadır.)

Degenek lâzım oldı agyâra
Olmag ister kapunda derbânun
(249-6)

(Senin kapında kapıcı olmayı istedikleri için rakiplere değnek gerekmektedir.)

Bâkıyâ bana gedâ-yı der-i yâr olmakdur
Mâye-i ‘izz u şeref pâye-i baht u ikbâl
(294-5)

(Ey Bâkî! Bana izzet ve şeref mayası, ikbal ve talip payesi sevgilinin kapısının dilencisi olmaktır.)

Âsitânı hâkini mesken kılan kem-ter gedâ
Gösterür dârâlara dârât u şevket neydügin
(348-1)

(Eşiğinin toprağını mesken kılan itibarsız dilenci, hükümdarlara şan ve şevketin ne olduğunu gösterir.)

Yâr eşiğinde rakîbün yerin umma sofî
Bağlamaz kimse seni ol kapuda har yerine
(422-4)

(Ey sofu! Sevgilinin eşiğinde rakibin yerini alacağını umma; seni kimse o kapıda eşek yerine bağlamaz.)

Der-i dil-dârdan dûram diyâr-ı ġamda mehcûram
Müselmanlar esirgen haste kaldum dâr-ı ġurbetde
(432-3)

(Sevgilinin kapısından uzağım; gam diyarında unutulmuşum; gurbet kapısında hasta kaldım müslümanlar koruyun.)

Makamın âstân-ı yâr idenler
Koyup gitmez Sıfahân ü Hicâz'a
(453-2)

(Makamını sevgilinin eşiği edinenler; Isfahan ve Hicaz'a koyup gitmezler.)

Dil-i mecnûna şimdi yig gelür leyli nehârından
Olaldan âsitân-bûsun şeb-i tarikde rûzi
(530-2)

(Mecnun'un gönlüne, eşiğini öptüğünden beri; gündüzü geceye terkettiğinde şimdi gece gündüzden iyi gelir.)

Varayın kan ağlayayın âsitân-ı yârda
Fürkatinde kana yudı dide-i pür-nem beni
(536-3)

(Sevgilinin eşiğinde varayım kan ağlayayım; ayrılığında nem dolu göz beni kana yıkadı.)

2. Eşik veya Kapı İle İlgili Benzetmeler

a. Dârü'ş-şifâ, Cennet, Kâ'be, Mescid-i Aksâ, Secdegâh

Sevgilinin eşiği ve kapısı nasıl geçmişte delileri bağlayıp dârüşşifâlarda tedavi ederlerse 'âşıkta eşiği bir şifa yurdu gibi görmekte ve derdine çare aramaktadır. Bazen sevgilinin eşiği cennete de teşbih edilir hatta daha da üstün olduğu söylenir.

Dil-i pür-derd-i mecrûhı der-i cânâne tapşurdum
Varup dâru'ş-şifâya yine bir divâne tapşurdum
(341-1)

(Yaralı derd dolu gönlü, sevgilinin kapısına kaptırdım; şifa evine gidip yine bir deli kaptırdım.)

Bâkıyâ gül-şen-i firdevsi bana 'arz itme
Âsitânın ben anun menzil ü me'vâ bilürin
(363-5)

(Ey Bâki! Cennetin gülbahçesini bana gösterme; ben onun eşiğinin konağını ve makamını bilirim.)

Sevgilinin eşiği Ka‘beye teşbih edilir. ‘Âşık, gece ve gündüz orada dolaşır ve orayı tavaf eder. Sevgilinin eşiğine yüz sürmek için hep orayı bekler. Sevgilinin eşiği Mescid-i Aksa gidir, bütün ‘âşıklar yüz sürmek için bekler.

Gice tenhâ işigi hâkine yüzler süreyin
Sakınun kimse haber virmesün agyâre meded
(40-5)

(Gece, eşiğin toprağına yalnızca yüzler süreyim. Aman, sakın kimse başkalarına haber vermesin.)

Harem-i vuslatuna izn-i şerif olmayıcak
İşigün Ka‘besine Bâki-i bi-dil varamaz
(203-5)

(Gönülsüz Bâkî, kavuşma yerine kutsal izin olmayınca eşiğinin Ka‘besine varamaz.)

Bilürsin yüz sürerler âsitân-ı Ka‘beye ben de
İşigüne yüzüm sürsem n‘ola a Ka‘bem a kıblem
(333-6)

(Bilirsin Ka‘benin eşiğine yüz sürerler, ben de a Ka‘bem a kıblem eşiğine yüz sürsem şaşılmamalı.)

Tapundur Ka‘be-i ‘ulyâ-yı eshâb-ı safâ kıblem
Kapundur Mescid-i Aksâ-yı erbab-ı vefâ kıblem
(333-1)

(Kıblem, safa sahiplerinin yüce Ka‘besi tapundur; kıblem vefa sahiplerinin Mescid-i Aksâsı kapındır.)

Sevgilinin eşiği âşığın secdegâhıdır. Eşiğe yüz sürmek için gece gündüz orayı kendisine mesken tutmuştur.

Rakib âzâr ider yar işiginde eylesem secde
Yüzüme yapışur gûyâ gubâr-ı kûy-ı dil-berdür
(149-3)

(Sevgilinin eşiğinde secde etsem rakip zulmeder; sevgilinin mahallesinin tozu sanki yüzüme yapışır.)

Ġayra baş egmesek ‘aceb midür
İşigi secde-gâha mensûbuz
(197-4)

(Başkalarına baş eğmesek şaşılmamalıdır; secde edilen eşiğine mensubuz.)

b. Gökyüzü, Senet, Döşek

Sevgilinin eşiği gökyüzü gibidir. Gökyüzü bile yücelikte ona erişemez.

Rif‘atde âsmâna deger âsitânesi
Kıymetde nakd-i encüm irişmez ana bahâ
(4-5)

(Yücelikte onun eşiği gökyüzüne değer; ona kıymette, yıldız paraları ona erişmez.)

Haremün ravza-i cinâne değer
İşigün tâk-ı âsmâne deger
(113-1)

(Haremin cennet bahçesine değer; eşiğin gökkubbesine değer.)

İşigün hâkine ser-çeşme-i hayvân dirler
Kapuna matla’-ı hûrşîd-i dırahşân dirler
(144-1)

(Senin eşiğinin toprağına ölümsüzlük suyunun pınarı derler. Kapına da parlak güneşin doğduğu yer diyorlar.)

İrdüm figan ü zâr-ıla ol âstâne ben
Çıkdum kemend-i nâle ile âsmâne ben
(357-1)

(Feryad ve figan ile o eşiğe eriştim. İnleyiş kemendi ile göğe çıktım.)

İşigün taşıyla başı hoş gedâ-yı kûyunun
Ser-fürû kılmaz sipihrün günbed-i minâsına
(408-4)

(Senin mahallenin dilencisi eşiğinin taşıyla başı hoş; gökyüzünün daima dönen kubbesine baş eğmez.)

Sevgilinin eşiğinin taşı güvenirlik açısından senede teşbih edilir.

Ey dil gerekse vâsıta-i devlet-i ebed
Olmaz nigarun işigi taşı gibi sened
(43-1)

(Ey gönül! Eğer başı ve sonu olmayan bir mutluluğa kavuşmanın vasıtası gerekiyorsa, sevgilinin kapısının önündeki eşiğinin taşı gibi senet olmaz.)

Sevgilinin eşiğinin taşı döşeğe teşbih edilir. ‘Âşık, eşiğin taşını kendisine döşek yapmıştır. Avlunun toprağını da yastık olarak nitelendirir.

Eşiğün taşı ile hâk-i harîmün besdür
Bâkî-i hasta-dile bâliş ü bister yerine
(422-7)

(Avlunun toprağı ile eşiğinin taşı, hasta gönüllü ‘âşık Bâkî’ye yastık ve döşek olarak yeter.)

D. SEVGİLİNİN AYAĞI TOPRAĞI (Hâk-i pây, Hâk-i râh, Hâk-i der, Hâk-i harim-i âsitân, İzi tozu, Mahrûse-i Mahabbet)

1. Genel Olarak Sevgilinin Ayağının Toprağı

Sevgilinin ayağı toprağı çeşitli hayallere konu olur. ‘Âşık, sevgilinin ayağının toprağını ya da tozunu, gözüne sürme yapmak için hep ona yüz sürer. ‘Âşık, sabah rüzgârına yalvarır, sevgilisinin izinin toprağını kendisine getirmesi için yakarır.

Girye kılsam ne ‘aceb hâk-i rehinden dûram
Hep garîb aglamaga hubbe-i vatandur bâ‘is
(28-3)

(Ağlasam şaşılır mı? Çünkü sevgilinin yolunun toprağından uzaktayım. Bütün kimsesizlerin ağlamasına sebep olan, vatan sevgisidir.)

Hak-i râhın edeyin âhımla
Ruzigâr içre gamınla berbâd
(44-4)

(Bu çağ içinde ben, senin ayrılığının gamıyla ettiğim ahlar yüzünden, yolunun tozunu toprağını savurup duruyorum ya!.)

Gönül hâk-i harim-i âsitânun ârzû eyler
Derûn-ı dilde niyyet âb-ı zemzemden musaffâdur
(65-3)

(Gönül, eşiğinin hareminin toprağını ister; gönlün içindeki niyet zemzem suyundan süzülmüştür.)

Ten hak-i rehde dîde zülâl-i visâlde
Cân âteş-i firâkda hâtır hevâdadur
(87-2)

(Vücut, sevgilinin yolunun toprağına düşmüş, göz ise, sevgiliye kavuşmanın tatlı suyunu beklemektedir. Can ayrılık ateşi ile yanmakta, gönül ise ‘aşk ve heves peşinde koşmaktadır.)

Mâ’mûre-i derûnı harâb etdi gam velî
Mahrûse-i mahabbetün âbâd olup gider
(141-2)

(İçimizin şehrini gam yaktı ama, senin muhabbetinin ülkesi imar edilip durmaktadır.)

Pür oldı didemüz hak-i rehünle
Eser yilden velikin hiç eser yok
(246-2)

(Gözümüz, yolunun toprağıyla doldu velâkin esen yelden hiç eser yok.)

Çeşm-i pür-hûnum yolunda eşk-bâr itsem gerek
Ayagun tozına gevherler nisâr itsem gerek
(273-1)

(Senin yolunda kan dolu gözüm çok ağlasa gerek; ayağının tozuna cevherler saçsam gerek.)

Ârzû eylemezin saltanat-ı dünyâyı
Hidmet-i hâk-i der-i yâr yiter câh u celâl
(294-4)

(Dünyanın saltanatına arzu eylemeyin, en büyük mevki ve rütbe, sevgilinin kapısının toprağının gayreti yeter.)

Pâ-bûsun özler oldı görelden izün tozın
Bâki ‘aceb hayâle döşendi gubâr ile
(416-6)

(Senin izinin tozunu göreliden beri ayağını öpmeyi özler oldu; acaba Bâki toz ile hayale döşendi.)

Hâk-i râh olduğum görüp ayagın
Yirlere basmaz oldı cânâne
(471-4)

(Sevgili, ayağının yolunun toprağı olduğumu görüp yerlere basmaz oldu.)

2. Sevgilinin Ayağının Toprağı İle İlgili Benzetmeler

a. SÜRME (Tûtiyâ)

Sevgilinin ayağının toprağı rengi itibariyle sürmeye benzetilmiştir. ‘Âşık, sevgilinin ayağının toprağını ya da izinin tozunu gözüne sürme yapar.

‘Âşığın gözünün cilasıdır.

Tûtiyânun minnetin kehhâl kahrın çekmeden
Hâk-i pâyün dide-i hun-bâre ġâyet hoş gelür
(56-2)

(Sürme çeken kimse sürmenin minnetini, kahrını çekmeden, sevgilinin ayağının toprağı kan saçan göze son derece hoş gelir.)

Bâd şol dem ki ġubâr-ı reh-i cânân getürür
Nazar-ı ehl-i dile kühl-i sıfâhan getürür
(131-1)

(Yel, şu zaman ki sevgilinin yolunun tozunu getirir; gönül sahiplerinin nazarına Sıfâhan sürmesi getirir.)

Almazın kühl-i cilâ-yı ‘aynuma
Hâk-pâyun tûtiyâsı hoş gelür
(148-2)

(Cila sürmesini gözüme almam; ayağının toprağının sürmesi hoş gelir.)

Ola kim bir pâre yaşın dindürüp kanın kese
Hâk-i pâyun tûtiyâsın dide-i hun-bâre çek
(254-2)

(Ola ki bir parça yaşını dindirip kanın kese; ayağının toprağının sürmesini kan saçan gözlerine çek.)

Kühl-i hâk-ı pây-ı yâri çeşmüne
Sürmeden Bâkî ‘aceb sûd eyledün
(263-5)

(Ey Bâkî! Sevgilinin ayağının toprağının sürmesini gözüne sürmekten dolayı şaşılacak derecede fayda sağladın.)

Güşâyiş gerd-i râhundan yitişdi dide-i câna
Safâ-yi hâk-i der-gâhun cilâ-yı tûtiyâdan yig
(271-5)

(Yolunun tozunun açıklığından can gözüne yetişti; dergahının toprağının berraklığı sürmenin cilasından iyidir.)

‘Âşıka kühl-i cilâ yârun ayagı tozıdur
Hâsılı bendesiyüz ‘ârif-i sâhib-nazarun
(277-4)

(Sevgilinin ayağının tozu, ‘âşığın gözüne parlaklık veren sürmedir; sözün kısası, görüşü kuvvetli olan irfan sahiplerinin kuluyuz.)

Muntazır olsa n’ola nergis ġubar-ı kûyına
Tûtiyâya Bâkiyâ muhtâc olur çeşm-i ‘âlil
(285-5)

(Nergis, sevgilinin bulunduğu yerin tozuna gözleyen olsa şaşılmamalı; ey Bâki! Kör göz sürmeye muhtaç olur.)

Bilürsin nûr-ı didem tûtiyâya katılur cevher
N'ola aglarsa hâk-i pâyüne çeşm-i güher-pâşum
(322-4)

(Bilirsin gözümün nuru sürmeye cevher katılır; ayağının toprağına cevher saçan gözüm ağlarsa şaşılmamalı.)

Korkum oldur göz dege hâk-i der-i cânânuma
Yogsa kühl-âsâ çekerdüm çeşm-i hûn-efşânuma
(434-1)

(Sevgilimin kapısının toprağına göz değer diye korkuyorum. Yoksa, kan saçan gözüme onu sürme gibi çekerdim.)

Katre-i bârân degül dürler dökerdi çekseler
Hâk-i pâyun tûtiyâsından sehâbun 'aynına
(472-4)

(Bulutun gözüne ayağının toprağının sürmesinden çekseler; yağmur damlaları değil inciler dökerdi.)

Göz karardur düşerdi hâk-i rehin
Görse ger sürme-i Sıfâhânî
(488-4)

(Eğer Isfahan sürmesi, onun yolunun toprağını görmüş olsaydı, gözü kararıp düşerdi.)

Almaz oldum Bâkıyâ kühl-i cilâyı 'aynuma
Tûti yâ-yı çeşm idelden hak-pây-ı dil-beri
(515-5)

(Ey Bâki! Sevgilinin ayağının toprağını gözüme sürme ettiğimden beri gözüme cila sürmesini almaz oldum.)

b. Ka‘be, Lâlezâr, Nâfe, Armağan, Maden, Kimyâ

Sevgilinin ayağının toprağı kutsallığı nedeniyle ve daima tavaf edilmesi yönüyle Ka‘beye teşbih edilir.

İzün tozına yüzlerin sürmege
Dökildi saçıldı gül ü yâsemin
(368-4)

(Gül ve yasemin, izinin tozuna yüzlerin sürmeye döküldü saçıldı.) Sevgilinin ayağının toprağı, ‘âşıkların ciğerlerini kanla doldurdurduğu için bu ciğerler parça parça düşerek toprak lale bahçesine benzetilmiştir.

Hâk-i hârim-i kuyun bir lâlezâra dönmiş
Hûn itdügün ciğerler hep pâre pâre düşmiş
(216-4)

(Kanla doldurduğun ciğerler, hep parça parça düştüğü için senin bulunduğun yerin civarındaki toprak sanki bir lâle bahçesine benzemiş.)

Sevgilinin ayağının toprağı güzel kokusu sebebiyle nafeye teşbih edilir. Sabah rüzgarı, sevgilinin izinin tozunun kokusunu ‘âşığa getirip, ona kavuşmasını sağlamıştır. Hatta nafe bile onun kokusuna ulaşamaz.

İnsâf budur kim çıkarup misk-i ġazâli
İzün tozını tolduralar nâfe-i Çine
(427-3)

(İnsaf budur ki ceylan miskini çıkarıp; izinin tozunu Çin nâfesine dolduralar.)

Sevgilinin ayağının toprağı ‘âşığa sabah rüzgarı tarafından bir hediye gibi düşünülür. Ayağının tozu hediyeye teşbih edilir.

Hâk-i rehün sabâ yili ‘âşıka armaġân ider
Hak bu ki ayaġun tozı tuhfe-i rûzġârdur
(88-4)

(Yolunun toprağını saba yeli ‘âşığa armağan eder; doğrusu bu ki ayağının tozu rüzgârın hediyesidir.)

Sevgilinin ayağının toprağı kıymet ve değer taşıması açısından madene teşbih edilir.

La‘lgûn katreler akıtdugı demler çeşmüm
Ayagun toprağına kân-ı Bedahşân dirler
(144-59

(Gözüm, la‘l renkli gözyaşları akıttığı zamanlar, ayağının toprağına Bedahşan’ın la‘l madeni derler.)

Sevgilinin ayağının toprağı, toprağı altın haline getiren bir kimya gibi düşünülmüştür.

Bir secde ile kıldı ruh-i âftâb-ı zer
Hâk-i cenâb-ı dost aceb kîmyâ imiş
(218-2)

(Bir secde ile güneşin yanağını altın haline getirdi, sevgilinin avlusunun toprağı şaşılacak bir kimya imiş.)

İzün tozına urmış rûy-ı zerdin ‘âşık-ı şeydâ
Fenâ ehli katında hâk ü zer ya‘ni ber-â-berdür
(149-4)

(Çılgın ‘âşık sararmış yüzünü izinin tozuna vurmuş; yokluk ehli katında toprak ve altın yani farksızdır.)

E. NÂZ (Nâzenin, Şive-kar, İstiğnâ, Şive, Letâfet, Cilve), GÖNÜL

Sevgilinin nazik, işveli, cilveli oluşu birçok hayallere konu olmuştur. ‘Âşığa yaptığı cefa, naz onu umursamamasıyla ‘âşığın bağrında birçok yaralar açmıştır. ‘Âşık, onun cefasına razıdır, cefasını ondan esirgememesini ister bu ‘âşık için bir lütuftur. Sevgili ‘âşığı birgün tanır bir gün ise tanımazlıktan gelir fakat ‘âşık buna bile razıdır. Sevgilinin her şeyine razıdır ve boyun eğip ondan ne gelirse gelsin güzel olduğunu belirtir.

Nedür bu handeler bu işveler bu nâz u istiğnâ
Nedür bu cilveler bu şîveler bu kâmet-i bâlâ
(6-1)

(Bu gülüşler, bu işveler, bu naz ve umursamazlık nedir? Bu kırıtmalar, bu edalar, bu uzun boy nedir?)

Vefa ummaz cefâdan yüz çevirmez Bâkî ‘âşıkdır
Niyâz etmek ona cânâ yaraşur sana istiğnâ
(6-5)

(Ey sevgili! Bâkî ‘âşıktır; senden vefa ummaz, cefadan da yüz çevirmez. Yalvarıp yakarmak ona, sana da umursamazlık yaraşır.)

Nâz ile aşıka kılmazsın dâd
Hey elâ gözlüm elinden feryâd
(44-1)

(Ey ela gözlü dilber! Naza kaptırmışsın kendini; ‘âşığına acımıyorsun hiç, artık elinden feryat ki feryat!..)

Âşinâlık virmeyüp bigâne resmin kullanur
Nâz ider her gördügince bir zamân bilmezlenür
(73-2)

(Tanıdıklık vermeyip yabancı resmin kullanır; her gördüğünde naz eder, bir zaman da bilmezden gelir.)

Bâki-i dil-hasteye cevr-i firâvân itmeden
Kasdun öldürmek mi yoġsa nâz u istiġna mıdur
(120-5)

(Gönlü hasta Bâkî'ye bol eziyet etmeden kasdın öldürmek mi yoksa naz ve nazlanma mıdır?)

Gönül almaġa gelür şiveye âġâz eyler
Dil-i bi-çâreyi ben ‘arz idicek nâz eyler
(126-1)

(Gönlü almaya gelir şiveye başlar, ben çaresiz gönlü anlatınca naz eyler.)

Göreyin tur seni bir lahza disem yollarda
Bana ol şûh-ı cihân şiveyi turmaz eyler
(126-4)

(Göreyim dur seni bir an desem yollarda; o dünyanın şuhu, durmaz bana naz eder.)

Şöyle nâz uyhusına varmış o yâr ey Bâki
Ki cihan halkı fiġan eylese bi-dâr olmaz
(194-5)

(Ey Bâki! O sevgili şöyle naz uykusuna varmış ki, dünya halkı inlese uyanmaz.)

Dimen Mecnûna gelmiş ‘âkıbet Leylâdan istiġnâ
Belâ-yı ‘aşk o ser-gerdânı cânından usandurmış
(219-3)

(Sonun Leyla'nın nazlanmasından gelmiş olduğunu Mecnun'a söylemeyin, o şaşkını 'aşk belası canından usandırmış.)

Bağrumı hûn eyledün şemşir-i istiğnâ ile
N'eyledün hey âfet-i devrân yine kan eyledün
(272-5)

(Hey devranın afeti! Naz kılıcı ile bağrımı kan eyledin; neyledin yine kan eyledin.)

Geh şive eyle bendene geh nâz u geh 'itâb
İrdi zamânı lutf u kerem kıl 'inâyetün
(280-6)

(Bazen kölene cilve et, bazen naz ve bazen tersle; yardımın zamanı geldi lutf ve iyilik et.)

Esb-i nâz ile beni yâr kılupdur pâ-mâl
Na'ller şekli ana sinede olmışdur dâl
(294-1)

(Sevgili naz atı ile beni çiğnemiştir; sinede ona na'ller şekli işaret olmuştur.)

Döndi bezm-i bâġda bir dil-ber-i tannâze gül
Cilve-i hüsn eyledi girdi libâs-ı nâze gül
(301-1)

(Gül, bağ meclisinde herkesle eğlenen bir sevgiliye döndü; güzellik cilvesi edip naz elbisesine girdi.)

Bir yire cem' eylemiş evrâk-ı nâz u şiveyi
Rişte-i cânından itmiş bülbülün şirâze gül
(302-4)

(Düzenleyen gül, naz ve şive yapraklarını bir yere toplamış; bülbülü can ipliğinden etmiş.)

Nâz uyhusına varmış ‘âlemden olup fâriġ
Âdem mi görür şimdi ol gözleri mestânum
(338-6)

(Naz uykusuna varmış ‘âlemden çekilmiş; şimdi o gözleri sarhoşum insan mı görür?)

Letâfetde tenün bir sükkeri pâlûdedür dirsem
Hemân incinmek istersin inen nâzük inen tersin
(347-5)

(Hoşlukta tenin bir şekerden süzülmüş dersem, hemen incinmek istersin çok nazik çok tazesin.)

Geh cefâ kılsun niyâz ehline geh nâz eylesün
Nâz iderse ‘âşıka ol şûh-ı tannaz eylesün
(388-1)

(Yalvarma yakarma ehline bazen cefa bazen naz etsin; ‘âşığa naz ederse o herkesle eğlenen şuh naz etsin.)

Nâz-ıla güftâra gelmezse helâk eyler beni
Ol cefâ vü cevri bî-pâyâna söylen söylesün
(395-2)

(Naz ile söze başlamazsa, beni helâk eyler; o cefa ve zulmü sonsuz olana söyleyin, konuşsun.)

Hûblar mâ’ildür elbet ‘âşık-ı şeydâsına
Dil-ber-i ‘âli-cenâbun bakma istiġnâsına
(408-1)

(Güzeller, elbet çılgınca seven ‘âşığa isteklidir; cömert sevgilinin nazlanmasına bakma.)

Gerçi ‘âlemden ġanidür hüsn-i bi-hem-tâ ile
Sad hezârân aferin ammâ ki istiġnâsına
(409-3)

(Gerçi benzersiz güzellik ile ‘âlemden zengindir; ama ki nazlanmasına yüzbinlerce aferin.)

Üftâdeler şikeste vü mecrûh ü pâymâl
Hûbân semend-i nâza binüp türktâzda
(446-4)

(Düşkün ‘âşıklar kırık, yaralı ve ayaklar altında çiğnenmiş halde. Güzeller ise naz atına binip, koşup seğirtmede.)

N’olur bi-rahm u sengin-dil cefâ-hû tünd ü ser-keşden
Gönüller inlese şûh olsa dil-ber şive-kar olsa
(452-4)

(Acımasız ve taş kalpli gönül cefa okuyan sert ve dik başlıdan ne olur? Gönüller inlese, neşeli olsa sevgili cilveli olsa.)

Nâzeninâ dahi sen tıfliken Allâh bilür
Seni ezürmege ne cânlar eritdi dâye
(467-4)

(Ey cilveli! Daha sen çocuk iken Allah bilir, dadı seni emzirmeye ne canlar eritti.)

Miyân-ı bahr-i istiġnâdan âhır
Gelürsin rüzgâr ile kenâre
(468-3)

(Nazlanma denizinin ortasından sonunda, rüzgâr ile gelirsin kenara.)

İltifat ile bulur mürdeleri gerçi hayât
'Âşık-ı haste-dili öldürür istiğnâsı
(537-5)

(Gerçi ölüleri iltifat ile hayat bulur; nazlanması gönlü hasta 'âşığı öldürür.)

Sevgili katı gönüllü, zalim ve merhametsizdir. 'Âşığa durmadan eziyet eder ve bir gün olsun ona merhamet etmez. 'Âşık, gece ve gündüz feryat edip onun kalbini yumuşatmaya çalışır, fakat bu ahlar feryatlar sevgiliyi yumuşatmaz.

Dil-i saht-ı nigârı nerm idelüm
Âh-ı âhen-güdâza başlayalum
(340-3)

(Sevgilinin sert gönlünü yumuşak edelim; demiri eriten aha başlayalım.)

Nazarda merhametden yok eser ey şûh-ı sengin-dil
Kıya bakışlarundan anlanur kalbün kaya ancak
(234-3)

(Ey taş gönüllü şuh! Bakışlarında merhametten eser yok; kaya kalbin ancak kıya bakışlarından anlanır.)

III.BÖLÜM

NEDİM'İN HAYATI

a. HAYATI[2]

Nedim'in asıl adı Ahmed'dir. Doğum tarihini tam olarak bilmiyoruz. Ancak, 1681 senesinde doğmuş olduğu tahmin edilmektedir. Anne tarafından Mevlâna soyundandır. Annesi Saliha Hatun, İstanbul'un fethinden itibaren devlet hizmetinde bulunan Karaçelebi-zâdeler ailesindendir. Babası ise kadı Mehmed Efendi'dir. Mehmet Efendi, Sultan İbrahim devri (1640-1648) kazaskerlerinden Merzifonlu Mustafa Muslihüddin Efendi'nin oğludur. Muslihüddin Efendi bazı kötü alışkanlıkları yüzünden ulema ve halk tarafından sevilmeyen ve bu sebeple kendisine çirkin lakaplar takılan bir kazaskerdir. Onun için Mülakkap Mustafa Efendi diye tanınmıştır. Linç edilerek öldürülmüştür.

Ali Cânip Yöntem'in yayınladığı Nedîm'in terekesine ait karara göre İbrahim Çelebi adında bir zâtın kızı Ümmügülsüm Hanım'la evlenmiş ve bu evlilikten Labâbe adında bir kızı olmuştur. Terekesinde Beşiktaş'a yakın Tekerlek Mustafa Çelebi Mahallesi'nde evnin olduğu yazılıdır.

Ahmed Nedîm iyi tahsil görmüş, döneminin klasik ilimlerini, Arapça ve Farsça'yı bu dillerde şiir yazacak kadar öğrenmiştir. Tahsilini tamamladıktan sonra Şeyhülislam Ebezâde Abdullah Efendi'nin mihekk-i tecrübe-i ulemâ olan imtihanlarında başarılı olarak hariç medresesi müderrisliğini elde etmiştir. Söz konusu edilen sınavın tarihini kesin olarak bilmiyoruz. Ali Cânip Yöntem, Nedîm'in başarıyla geçtiği sınavın Ebezâde Abdullah Efendi'nin görevde bulunduğu 1707-1713 tarihleri arasına rastladığını belirtir. Bu tarihler aynı zamanda Sultan III. Ahmed'in saltanatı dönemine (1703-1730) tekabül eder. Bu sırada (1713) Ali Paşa, III. Ahmed'in on birinci sadrazamı olarak göreve getirilmiştir. Nedîm ise,

---

2 Doç.Dr. Macit Muhsin, Nedim Divanı, Ankara, 1997.

Divan'ındaki en eski tarih manzumesi 1702-1703 rakamını taşıyor, artık çıraklık safhasını aşmış bir şairdir.

Ali Paşa'nın Varadin'de şehit düşmesinden sonra yerine Halil Paşa getirilir. Nedîm Halil Paşa'ya herhangi bir kaside sunmaz. Bu sırada İbrahim Paşa'nın yıldızı parlamaktadır. İbrahim Paşa, 1716 yılında mirahurluğa, ardından rikab-ı hümayun kaimmakamlığına atanır. Nedîm, bu ikinci atamayla ilgili olarak bir tarih manzumesi yazar. İbrahim Paşa, Ali Paşa'nın şehadetinden sonra geride kalan nikahlısı Fatma Sultan'la evlenerek padişaha damat olur. 1718 tarihinde de sadrazamlık makamına getirilir. Bu tarih, Lâle Devri'nin başlangıcıdır. Artık, damat İbrahim Paşa'nın hemen her faaliyeti Nedîm'in dikkatini çekmektedir. Şair, kıta ve kasideler sunarak hamisine bağlılığını ifade etmektedir. İbrahim Paşa'yı takdir eden, öven tek şair Nedîm değildir. Ancak o, bu şairlerin başında gelir. Nedîm, Damat İbrahim Paşa'nın teşekkül ettirdiği tercüme heyetlerinde yer alır.

Nedîm'in tahsil hayatının bitiminde hariç medresesi müderrisliğine tayin edildiğini daha önce ifade etmiştik. Daha sonra Mahmud Paşa Mahkemesi naipliğine getirilir. Müderrislik mesleğinde çok çabuk ilerler: 1726'da Molla Kırımî Medresesi'nde, 1728'de Nişancı Paşa-yı Atik Medresesi'nde görev yapan şair, 1729'da Sahn Medreseleri Müderrisliği'ne yükselir. Sekban Ali Paşa Medresesi'nde müderris iken Patrona Halil İsyanı patlak verir. (1730)

İsyan sırasında Nedîm'in akıbetinin ne olduğu hususunda değişik bilgiler vardır. Kaynaklarda şairin, söz konusu isyanı takip eden günlerde illet-i vehimeden veya içkiye düşkünlüğü nedeniyle titreme hastalığından öldüğüne dair bilgiler kayıtlıdır. Güvenilir biyografi müelliflerinden Süleyman Sâdeddin, Nedîm'in ihtilal esnasında korkudan evinin damından düşerek öldüğünü söylemektedir. Bu acı akıbet, şairin belki de son bir kurtuluş ümidiyle evinin damına çıktığını veya dedesinin yaşadığı tecrübenin tekrar edilmemesine imkân vermemek için ölümü tercih ettiğini akla getirmektedir. Ancak kesin olan bir şey vardır; o da şairin ihtilal sırasında öldüğü gerçeğidir.

Şairin kabri Üsküdar Selimiye'deki Miskinler Mezarlığı'ndadır. Mezar kitabesinde şu ölüm tarihi yazılıdır:

Revâ ola düşerse fevtine işbu du'â târih
Nedîm ola Nedîm'i şâh-ı ceyş-i enbiyâ yâ Rab

b. SANATI

Nedîm, gazelde hikemî tarzın büyük temsilcisi Nâbî'nin kasidede Nef'î'nin etkisinin revaçta olduğu bir dönemde şiir dünyasına gözlerini açtı. 17. yüzyılda divan edebiyatı yeni bir tarzın takipçkilerini ve temsilcilerini yetiştirir. Bu Sebk-i Hindî yahut sebk-i Isfahanî denilen yeni bir tecrübedir.

Sebk-i Hindî hayal inceliğini, az sözle çok şey anlatabilmeyi, mitolojiye yapılan göndermeleri kelime seviyesine indirmeyi esas alır.

18. yüzyılın başında taşralı bu iki şairin; Nâbî ve Nef'î'nin gölgesinde edebiyat dünyasına adım atan Nedîm, sebk-i hindî tecrübesinden de yararlanarak çok geçmeden kendine has üslûbunu kurar ve Nedîmâne yeni bir tarz geliştirir. Bu tarzın belirleyici özelliği, söyleyiş mükemmelliğine verilen önemdir. Söyleyiş ve edâ, Nedîm'in üslûbunun özüdür. Kendisi üslûp sahibi olduğunun bilincindedir. Onun,

Ma'lûmdur benim sühanım mahlas istemez
Farkeyler anı şehrimizin nükte-danları

Nedîm'in, şiirlerinde ahengi sağlamak için bilerek ve isteyerek bazı tasarruflarda bulunduğu görülür. İkilemeler, ses tekrarları, kafiye ve bir ölçüde vezin, redif yapısal birlikler olmalarına rağmen biçimle muhtevanın örtüştüğü unsurlardır. Nedîm'in üslûbunu belirleyen özelliklerden biri de günlük dilden gelen kalıplaşmış yapıları, değişik lafzî iktibasları başarıyla kullanmasıdır.

Nedîm'in asıl kudreti dili kullanmadaki ustalığında saklıdır. Konuşma dilinden gelen söyleyişleri kullanmadaki dehâsı ve âhengi sağlamadaki titiz işçiliği şiirinin kalıcı olmasını sağlamıştır.

Nedîm, dilin musikisini yakalayan şairlerdendir. Ahmet Hamdi Tanpınar, Nef'î ve Nedîm için, ikisi de baştan başa ses ve edadır, diyor.

Nedîm'in şiirlerinde âhengi sağlayan unsurlara, en azından musikiye ilk olarak dikkatini çeken Yahya Kemâl'dir.

Kafiye kullanımında Nedîm, geleneğe bağlıdır. Türkçe kelime ve eklerle, ara sıra yaptığı kafiyelerde oldukça başarılıdır. Nedîm Divanı'nda görülen kafiye kullanımındaki tabiîlik, daha önceki şairlerde az rastlanan bir özelliktir.

Nedîm arûzun musikisini yakalayan ve şiirinde âdeta bir âhenk unsuru olarak kullanan divan şairlearinden biridir. Nedîm Divanı'nda arûzun 7 bahrinin 14 kalıbı kullanılmıştır. 18. yüzyılda divan şairlerinin arûzu kusursuz olarak kullandıkları görülmektedir. Nedîm'in klasik ilimlere âşinâ ve hatta ilmiye sınıfından olduğu dikkate alınırsa arûzu kullanmadaki temâyülü geleneğe uygunur.

Nedîmâne denilen tarzın önemli özelliklerinden diğeri yerlilik merakıdır. Bâkî, mahallîleşme çabalarının 16. asırdaki en büyük temsilcisidir. Mahallî çizgiler ve renkler taşıyan günlük hayat sahnelerini şiirlerinde çok başarılı bir biçimde anlatır ve devriyle tam manasıyla özdeşleşir.

Nedîm, Necâti'yle belirginleşen, Bâkî ve Şeyhülislam Yahyâ gibi şairlerin elinde mükemmelleşen mahallîleşme deneyiminin, 18. yüzyıldaki en büyük temsilcisidir. O şiirlerinde İstanbul halkının konuşma kalıplarından, günlük dildeki kullanımlardan yararlanarak yaptığı tasvirlerle yeni bir atmosfer oluşturur. Kendi ifadesiyle Bâkî'nin şiiri ona miras kalmıştır. İstanbullu bu iki şairin zevkleri kendiliğinden onları birbirlerine yaklaştırır. Bu itibarla şahsiyetleri birbirine çok yakın olan Bâkî ile Nedîm arasındaki fark, iki şairin yaşadıkları devirden ibârettir denilebilir.

Nedîm'in divanına baktığımızda onun yerlilik arzusunu gösteren faaliyetleri arasında; halk edebiyatına yakınlaşması, İstanbul hayatından sahneler sunması, gerçek hayattan alınan unsurları kullanması, günlük dilden gelen konuşma

kalıplarına ve deyimlere yer vermesi üzerinde durulması gereken hususlar olarak görülmektedir. 18. yüzyılda halk ve divân edebiyatları arasında nisbî bir yakınlık söz konusudur. Divânlarda heceyle yazılmış şiirlerle karşılaştığımız gibi halk şairlerinin de divân şiirinin estetik ve hayal dünyasına yakın şiirlerini görüyoruz.

Nedîm'in yerlilik merakının en dikkate değer tarafı şiirlerinde İstanbul hayatından sahneler sunmuş olmasıdır. Nedîm'in haricî âlemde gözlemlediği unsurları, kimi zaman nesnel görünümleriyle kimi de simgesel çağrışımlarıyla şiirlerinde kullandığı görülür.

Nedîm Divanı'nda İstanbul hayatından çeşitli sahnelerin tasvir edildiğini, günlük hayattan alınmış çizgilerin şiire nasıl yansıtıldığını konuyla ilgili çalışmalarda görülmektedir. Kâğıthâne'de yapılan çeşitli köşkler ve yalılar, eğlence hayatının bütün teferruatı, özellikle Üsküdar civarında inşa edilen çeşmeler Nedîm'in dikkatini çekmiş; bazılarına tarih düşürmüş, bazılarını da şarkılarında ve kıtalarında övmüştür. Nedîm'in şiirlerinde döneminde yetiştirilen lâle çeşitlerinin adlarını bile buluruz. Lâle adlarının çeşitli edebî sanatlara imkân verebilecek nitelikte ele alındıklarını görüyoruz. Nedîm Divanı'nın sonundaki matla'larda geçen 'nize-i rümmânî', 'gül-ruhsâr' ve 'ferah-engiz' terkiplerinin birer lâle adı olduğu bilinmektedir.

Nedîm mekan tasvirlerinde, çizdiği tablolarda ve İstanbul hayatından sunduğu kesitlerde daha çok günlük konuşma dilinde yerleşmiş anlatım biçimlerinden, kalıplaşmış unsurlardan yararlanır. O, konuşulan dilden yararlanırken argonun tuzağına düşmez. Halk arasında, özellikle dedikodu aktarmalarında kullanılan "demişsin" ifadesinin değişik kullanımları, Nedîm'in üslûbunun bir özelliği olarak dikkati çeker. Onun şu beyti hem üslûbunun bir yönünü hem de günlük dilden gelen ifadelerle ulaştığı söyleyiş mükemmelliğini gösteren bir örnektir.

Bize geldikte inkar eyleme ikrârını zâlim
Demişşin yok demezdim bâde-i şîrin-güvâr olsa

Beyitte geçen ‘inkâr ve ‘ikrâr’ kelimelerindeki ses benzerliği ile Nedîm’in şiirinde örneklerine çok sık rastladığımız zâlim, kâfir, cânım gibi ifadeler, diğer sözcüklerle birlikte mükemmel bir yapı oluşturmaktadır.

Nedîm’in şiirlerinde atasözü ve deyimleri bu kadar doğal bir biçimde kullanması, yaşadığı dönemde halk ve divan edebiyatı mahsulleri arasında görülen nisbî yakınlaşmanın bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Nedîm, Türk şairlerinden kasidede Nef’î’yi gazelde Bâkî ve Yahyâ’yı, mesnevi tarzında Ata-yî’yi ve rüba-ide Hâletî’yi beğenir.

Nedîm, sanatına günlük hayatı, kendi yaşayışını ve çevresini koyabilmiş bir şairdir. Elbette bunu, divan şiirinin elverdiği ölçüde ve o şiirin gelenek ve sınırlarını biraz zorlamak şartıyla yapmıştır. Usul olarak divan şiirinin güzelleri, sadece göz, çehre, boy, saç gibi unsurları ile alınır ve sadece mazmunlar arasında gösterilirken, Nedîm’in şiirinde boyu, çehresi, kıyafeti, hatta hareketleri ile kanlı canlı güzeller bulunmaktadır. Şair, giyimi ve kuşamı, çehre güzelliği ile gerçek bir dilberi anlatır.

Ayağın sakınarak basma aman sultânım
Dökülen mey, kırılan şîşe-i rindan olsun

Nedîm, hareket halinde, biraz sarhoş, belki raks etmekte olan bir güzele hitap eder.

Divan edebiyatının klişe haline gelmiş olan güzel tipinden de ayrılır. O güzelin kuralca siyah saçlı olması gerekirken Nedîm:

O sırma saçlara birden sarıldı sevdalar
veya
Sırma kâkül, sîm gerdan, zülf tel tel, ince bel

gibi mısralarında “sarı, sırma saçlı” güzellerden söz eder.

Yine, sözünü ettiğimiz halk tarzı “türkü” sünün:

“Kebüd çeşm-i bîrahm ettiği nigâhın” mısrasında mavi gözlerin merhametsiz bakışını anlatır.

Eyvah o üç-çifte kayık aldı kararım
Şarkı okuyup geçti bir âfet var içinde

Nedîm, beyitlerinde yaşadığı eğlence dolu gezintilerin, safaların izleri vardır.

Nedîm, divan şiiri içinde, bilhassa 18. yüzyılda gelişen yerlileşme akımının en büyük temsilcisidir. Yaşadığı ve sevdiği şehir İstanbul, onun şiirinde baştan başa bir resim dekoru gibidir. Bazen realist sayılabilecek tablolar çizmiştir.

Oysa divan şiirinde mekân (çevre) kaygısı ve tasviri yok, üstelik fazla önemsenen bir unsur da değildir. Bunun sebebi, şiirin güzellerin, tasvirlerin ve kıyafetin, özenle soyutlaştırılmış olmasıdır. Yani divan şiirlerinin çoğu bilinen çevresinden koparılarak çoğu herhangi bir dünya köşesine konulabilirken Nedîm’in birçok şiirleri, İstanbul dekorundan başka bir yere yakıştırılamaz. Bu özellikleri ile Nedîm resim anlayışında, minyatürden tabiata geçmiş gibidir. İstanbul’un Beşiktaş, Hisar, Göksu, Çubuklu, Kâğıthane semtleri onun şiirinde yer bulduğu gibi kıyafetler, modalar, eğlence tarzları, Tecellî dağı gibi camiler, maarif kumaşı satılan sokaklar hep anılmıştır.

Nedîm, yaşadığı hayatı aksettiren samimi bir şairdir. Arzu ve heveslerini, içinden geçenleri hiç sakınmadan, serbestçe ifade eder. Eğlence tutkunluğu gibi ten arzularını, erotik ve sanstif duygularını da çekinmeden ama hiçbir zaman da bayağıya düşmeden söyler. Nedîm’in açık saçık duygu sahneleri, hiç müstehcen olmaksızın gayet zarif ve edepli şekilde ifade etmesi, ondaki büyük sanatçılığın belgesidir.

Nedîm’in tam bir İstanbul şairi oluşu, ele aldığı çevrelerle beraber dil ve üslûbunda da görülmektedir. Nedîm’deki bu zarif şive, ilkin Bâkî’de başlayıp Yahyâ’dan geçerek şairimizde son kıvamını bulmuştur. İstanbul ağzını ve deyimleri ve hatta konuşma şivesi ile en güzel kullanan Nedîm’dir.

Nedîm, Türk edebiyatında ince buluşların, zarif hayallerin, ahenkli söyleyişin şairidir. Soyut düşünceleri, aşağıdaki gibi somut (müşahhas) bir hâle getirmekte ayrı bir kudret göstermektedir.

Bûydan hoş, renkden pâkizedir nâzik tenin
Beslemiş koynunda gûya kim gül-i rânâ seni

c. ESERLERİ

Nedîm, Ahmed Aşıkî'nin Câmiü'd-düvel adlı Arapça eserini Türkçeye çevirerek Sahâifü'l-ahbâr adını verir. On yılda tamamladığı bu eseri İbrahim Paşa'ya sunar. Aynî Tarihi için teşekkül ettirilen tercüme heyetinde de Nedîm'in adına rastlıyoruz. Şairin Aynî Tarihi'nden tercüme ettiği kısmın nerede olduğu henüz bilinmemektedir. Bunlardan başka, 18. yüzyıl tezkirelerinden Safâyî tezkiresi'ne Takrîz'i, Şehid Ali Paşa'ya mülemma tarzında bir dilekçesi, İzzet Paşa'nın şaka yollu mektubuna Nedîm'in mensûr cevabı ve Münşeat-i Aziziye'de yer alan ve kime yazıldığı belli olmayan bir mektubu vardır. Fakat ona asıl şöhretini kazandıran divânıdır.

Nedîm Divânı kullanılan nazım şekilleri bakımından klasik divân tertibine uymaktadır. Kasideler, kıtalar, nazmlar, musammatlar, mesneviler, gazeller, rübailer vs. Nedîm Divânı'nda 44 kaside vardır.

Nedîm'in kasidelerinin konuları bakımından dağılımı şöyledir: 1 Na't, 3 Sadrazam Ali Paşa7ya medhiye, 12 Sultan Ahmed'e medhiye, 2 Sultan Ahmed ve Damad İbrahim Paşa'ya birlikte sunulan medhiye, 1. Sultan Ahmed'in şehzadelerine kaside, 19 Damad İbrahim Paşa'ya değişik vesilelerle medhiye, 1 Revan'ın fethi münasebetiyle düzenlenen helva sohbetine bir kaside, 1 Kapdan Mustafa Paşa'ya medhiye, 1 Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin kasrına medhiye, 1 İzzet Ali Paşa'nın defterdâr oluşuna kaside nazım şekliyle tarih, Gülşenî Tekkesi'nin onarımı ve Tersanedeki Divânhâne'nin inşâsına yazılmış birer tarih manzumesi...

Nedîm Divânı’nda 88 kıta mevcuttur, 3 mesnevi, 1 terkib-i bend, 1 Terc-i bend, 2 mütekerrir müseddes, 1 tardiyye, 5 tahmis, 1 muhammes, 33 şarkı veya murabba, 2 koşma olmak üzere toplam 46 musammat mevcuttur.

Nedîm Divânı’nda 166 gazel mevcuttur. Bu gazellerin beyit sayıları 3-23 arasında değişmektedir. Genel olarak 5-7 beyit arasında değişen gazeller vardır. Gazelin 5 beyitten az yazılması alışılmış değildir. Bu bakımdan G.32, 50,72,88,93,97 ve 118. şiirler nâ-tamam gazel olabilir. Bunların dışında G.55 ve 128. gazeller de müzeyyeldir. Ayrıca divânda 2 müstezâd, 11 rübai ve 23 müfred ve matla‘ vardır.

Nedîm Divânı, üç kez eski harflerle olmak üzere beş kez yayınlanmıştır:

1. Divân-ı Nedîm, Bulak Matbaası, (tarihsiz), 107-59 s.

2. Divân-ı Nedîm, İstanbul 1291, 140 s.

3. Nedîm Divânı, (Haz. Halîl Nihad), İstanbul 1338-1340, 374 s.

4. Nedîm Divânı, (Haz. Abdülbaki Gölpınarlı), İstanbul 1951, XL+470 s.

5. Nedîm Divânı, (Haz. Abdülbaki Gölpınarlı), İstanbul 1972, XXXIX+432 s.

IV.BÖLÜM

NEDİM'İN GAZELLERİNDEKİ SEVGİLİDE GÜZELLİK UNSURLARI

I. GÜZELLİK (Hüsn, Mehâhat, Cemâl)

1. Genel Olarak Güzellik

Seavgilinin güzelliği yüz güzelliği olarak ele alınmakta ve çeşitli hayallere konu olmaktadır. Güzelliği ile sevgili eşsizdir, bütün 'âlem güzelliği ondan almaktadır.

Güm etse şevket-i hüsnü şükûh-ı nev-hatlar
Siyeh haberde belî iştihâr olur peydâ
(4-4)

(Yeni çizgilerinin siyahlıkları güzelliğinin büyüklüğünü kaybetse; doğrudur, siyah haber hemen yayılır.)

Yârin ey âşüfte-dil hüsnün nihan tutmaz velî
Var ise billâh tekâsül çeşm-i irfânındadır
(20-3)

(Ey aşüfte gönül! Sevgilin güzelliğini gizli tutmaz; velakin billah ilgisizlik varsa bilen anlayış gözündedir.)

Tamâm hüsnüne söz yok o âfetin ammâ
Aceb serîre-şinâs-i lisân-i hâl midir
(34-5)

(Tamam güzelliğine söz yok o afetin; ama acaba hal diliyle sır bilen midir?)

Kemâl-i hüsnünü derk eyledikte dil-dârın
Önünde mahv-i vücûd etmemek kemâl midir

(34-8)

(Sevgilinin güzelliğinin olgunluğunu anladıkta; önünde vücudu mahvetmemek olgunluk mudur?)

Çıkmış henûz hâne-i âyîneden o mâh
Esrâr-ı hüsn ü ânına hayrân olup gelir
(37-8)

(O ay, ayna evinden henüz çıkmış; güzellik sırlarına hayran olup gelir.)

Ne ma'nî göterir dûşundaki ol âteşin atlas
Ki ya'nî şu'le-i cân-sûz-ı hüsnü an mısın kâfir
(41-3)

(Omuzundaki o ateşten atlas ne mânâ gösterir yani ki kâfir, güzellik ve cazibenin can yakıcı kıvılcımı mısın kafir.)

Niçin sık sık bakarsın böyle mir'at-ı mücellâya
Meğer sen dahı kendi hüsnüne hayran mısın kâfir
(41-7)

(Niçin sık sık bakarsın böyle parlak aynaya; meğer sen dahi kendi güzelliğine hayran mısın kâfir.)

Bugün gördüm Nedîmâ geçti bin nahvetle dil-dârın
Kirişme dâmenin destin hinâ-yi hüsn-ü an tutmuş
(53-8)

(Ey Nedim!Sevgilini bu gün gördüm bin gururla geçti. Naz eteğinin elini güzellik ve cazibe kınası tutmuş.)

İstemez mi kendi hüsnün görmegi söylen o şûh
Sîne-i sâfım gibi mir'âtı tekdîr etmesin

(112-4)

(O sevgili, kendi güzelliğini görmeyi istemez mi? Söyleyin saf göğsüm gibi aynayı bulandırmasın.)

Benim cünûnuma bilmem ne bahâne bulur
Bakan perîveşimin hüsn-i bî-bahânesine

(123-4)

(Peri gibi bahanesiz güzelliğine bakan, benim deliliğime bilmem ne bahane bulur.)

Mest olmadıkça çeşmi bulunmaz nizâm-ı hüsn
Bezmin gider tarâveti bir tevbekâr ile

(138-5)

(Sarhoş olmadıkça güzelliğin düzeninin gözü bulunmaz. Bir tövbekâr ile meclisin tazeliği gider.)

Safvet-i tab'ımız artırdı gurûr-ı hüsnün
Mest-i nâzım bakup âyîneye hod-bin oldı

(152-4)

(Güzelliğinin gururu tabiatımızın saflığını arttırdı; naz sarhoşum aynaya bakıp bencil oldu.)

Cilve-i hüsnünle her mûyum perî-hîz olmada
Aşk ile ser-tâ-kadem âyine-fâm etdin beni

(161-4)

(Güzelliğinin cilvesiyle her kılım sıçrayan peri olmada; 'aşk ile baştan ayağa ayna gibi yaptın beni.)

2. Güzellik İle İlgili Benzetmeler

a. Bağ, Gülsitân, Gülşen, Bahâr, renk

Sevgilinin güzelliği bir bahçeye teşbih edilmiştir. Bütün güzelliğini toplayıp sevgili o bahçede salınır ve ‘âşığa güzelliğini gösterir. Sevgili, güzelliğiyle gül bahçesini andırır. Güzelliği bazen canlılığı itibariyle bahara teşbih edilir. Bahar nasıl canlılığı ve güzelliğiyle insanların hayatına renk getirirse sevgilinin güzelliği de ‘âşığı hayata bağlayıp onu coşturur. Sevgilinin güzelliği geçiciliği nedeniyle çabuk solup giden bir renge teşbih edildiği de görülür.

Versin dehân-u rûy-ü lebin bâğ-ı hüsne zîb
Gül faslı lâle mevsimi gülnâr vaktidir
(39-4)

(Ağzın, yüzün, dudağın güzellik bahçesine süs versin; gül mevsimi, lale mevsimi, nar çiçeği vaktidir.)

Hüsnünü seyreyleyim de gördüğüm yer ol gülü
Gülsitân olmazsa hammâm olsa da mâni’ değil
(76-3)

(Güzelliğini seyreyleyim de o gülü gördüğüm yer; gülbahçesi olmazsa hamam olsa da engel değil.)

Har isem de gülşen-i hüsnünde hârım ben hele
Hâk isem de bâri hâk-i râh-ı müşk-efşânınam
(90-3)

(Diken isem de güzelliğinin gül bahçesinde dikenim ben hele; toprak isem de bari misk saçan yolunun toprağıyım.)

Eylerem bülbül gibi şâm u seher feryâdu zâr

Gülşen-i hüsnüne bülbüller gibi nâlânınam
(91-2)

(Bülbül gibi gece ve gündüz feryad ve figan ederim. Güzellik bahçene bülbüller gibi ağlayanınım.)

Temâşâ eyleyelden gülşen-i hüsn-i dil-ârâsın
Nedîmâ çeşm-i ter hayretle döndü cuy-ı tasvîre
(137-6)

(Ey Nedîm! Gönlü süsleyen güzelliğinin gül bahçesini gezdiğinden beri, ıslak göz hayretle ırmağın tasvirine döndü.)

Doğdu hurşîdi yine subh-ı bahâr-ı hüsnün
Tugme-i zer değil ol gerden-i kâfûr üzre
(116-3)

(O berrak gerdan üzerine altın düğme değil; yine güzellik baharının sabahının güneşi doğdu.)

Nice teşbîh olunsun erguvâna rûy-ı gül-gûnun
Anun hüsnü sebük-rev rengi ammâ dâ'imâ bûnun
(64-1)

(Onun güzelliği çabuk giden renk ama kokun sürekli. Gül renkli yüzün nasıl erguvana benzesin.)

b. Kamer, Şu'le

Sevgilinin güzelliği renk, ışık ve parlaklık yönünden aya ve şuleye teşbih edilir. Sevgilinin güzelliği o kadar ışık saçar ki 'âşık o ışıkta yanmak için koşup kendini yakar.

Cilvegerdir ol kamer-hüsnün hayâli sînede
Gösterir kendin perî-ruhsârlar âyînede
(140-1)

(O ay gibi güzelliğin hayali gönülde görünür. Peri yüzlüler aynada kendini gösterir.)

Şu'le-i hüsnüne gözler kamaşır bakdıkca
Gâh u bî-gâh gelüp şöyle dura nûr gibi
(150-2)

(Güzelliğinin şulesine baktıkça gözler kamaşır; vakitli vakitsiz gelip şöyle nur gibi dura.)

c. İklim, Nüsha, Şehir, Mülk, Bezm, Devlet

Sevgilinin güzelliği renkliliği itibariyle ülkeye teşbih edilir. Sevgili acımasızdır. Acımasız sevgili kâfirdir.

(Saç, göz, ben hep kafirdir. Kâfir, gerçeği örtendir. Göz, saç, ben siyahtır. Siyah olan kâfirdir.) (Bak. Kâfir makalesine Prof.Dr. S. Beyzadeoğlu)

Hâl kâfir zülf kâfir çeşm kâfir el-aman
Ser-be-ser iklîm-i hüsnün kâfiristân oldu hep
(9-3)

(Ben kâfir, saç kâfir, göz kâfir imdat. Güzellik iklimi baştan başa hep kafiristan oldu.)

Güzellik, bir nüshaya teşbih edilmiştir. Sevgilinin güzelliği, bütün güzelliklerinin toplandığı bir divan gibidir.

Dehen mi nüsha-i hüsnündeki meâl midir
Miyân mı mısra'-ı kaddindeki hayâl midir
(34-3)

(Güzelliğinin sayfasındaki (defterindeki) ağız mı mana mıdır? Boyunun mısrasındaki bel mi hayal midir?)

Hatt-ı leb dîvân-ı hüsne mısra‘-ı ber-cestedir
Anda gûyâ kim dehânın ma‘ni-i ser-bestedir
(40-1)

(Dudağının ayva tüyleri, güzellik divanına en güzel mısradır. Onda sanki ağzın gizli manadır.)

Sevgilinin güzelliği bir mülke teşbih edilmiştir. Sevgili bütün güzelliklerin toplandığı ülke gibi düşünülmüştür.

Dûşîne mülk-i hüsne giden kârbân-ı hûş
Gördüm seher ceres gibi nâlân olup gelir
(37-4)

(Gece, güzellik ülkesine giden akıl kervanı; seher, çan gibi ağlayıp gelir gördüm.)

Tutsun cihânı haşmeti tâ hüsn ile tuta
Mülk-i Hıtâyı kişver-i Kıpçakı zülf ü hat
(55-21)

(Saç ve ayva tüyleri Kıpçak memleketi ve Hıta ülkesidir, güzelliği ile tutuncaya kadar, büyüklüğü dünyayı tutsun.)

Geldi mülk-i hüsnüne hatt-ı siyeh mushaf-be-dest
Sen dahı ey kâfir-i nahvet müselmân olmadın
(68-3)

(Kitap, ele kadar siyah yazıyla güzellik mülküne geldi. Ey kibirli kâfir, sen daha müslüman olmadın.)

Türk-tâz-ı çeşm-i pür-kârın mıdır zâlim senin
Böyle mülk-i hüsnü yek-ser kâfiristân eyleyen
(105-3)

(Zalim! Böyle güzellik mülkünü yalnız başına kafiristan eyleyen; senin iş dolu gözün yağmacı mıdır?)

Dirîğ etme gedâyân-ı derinden nakd-i ihsânın
Zamân-ı devlet-i hüsnünde âlem kâm-yâb olsun
(113-3)

(Cömertliğini kapındaki kullardan esirgeme; dilencilerden esirgeme; güzelliğinin devleti zamanında ‘âlem mutlu olsun.)

II. SEVGİLİ

1. Genel Olarak Sevgili

Nedim Divanı’nda sevgiliye isim ve sıfat olarak şu kelimeler kullanılır: Yâr, cân, cânân, şâh, şuh, büt, nigâr, nâzenin, güzel, efendim, âfet, kâfir, zâlim, dilber, dildâr, tâvûs, hurşîd, keklik, meh, selvi, nihâl, sevdiğim, nâz hastası, sen, o, yavru, tıfl, hükümdar, mest-i nâz, peri, gül, süvâr, mum, bî-vefâ, çerkes-zâde, gonca, şehbâz, çengî güzel, rûh-ı revan, kâfir kızı, dil-rübâ. Bu kelimeler bazen sevgilinin ismi olmakta bazen ismi yerine kullanılarak ona hitap edilmektedir.

Sevgili her zaman acımasız, merhametsiz oluşuyla ve ‘âşığına zulmetmesiyle dikkat çeker. Sevgili zalimdir. ‘Aşığına eziyet etmekten hoşlanır.

Kocup her şeb miyânın cânına can katmada âğyâr
Behey zâlim sen insâf et bizim de cânımız vardır
(26-6)

(Her gece başkaları belini kucaklayıp canına can katmakta. Behey zalim! Sen acı, bizim de canımız vardır.)

Aceb kim nermdir sînen a zâlim neyleyim amma
İçinde senge benzer bir dil-i nâ-mihriban vardır
(42-7)

(A zalim! Göğsün şaşılacak kadar yumuşacaktır, ama ne yapayım içinde taşa benzer bir merhametsiz gönül vardır.)

Sevgili bakışıyla, yürüyüşüyle, güzel yüzüyle öyle bir şuhtur ki ‘âşığın gönlünü almış, kendine esir etmiştir. Sevgili vefasızdır, cefası çoktur. Bir an olsun eziyet etmekten kendini alı koymaz. Sevgili naz etmekten hoşlanır. Sevgili bir naz hastası ve naz sarhoşudur. ‘Aşığına naz etmekten zevk alır. Sevgili naz ettiği gibi aynı zamanda dünyanın afetidir.

Yok bu şehr içre senin vasfettiğin dil-ber Nedim
Bir peri-sûret görünmüş bir hayâl olmuş sana
(2-8)

(Nedim! Senin anlattığın güzel bu şehirde yok. Sen bir hayal görmüşsün, sana peri yüzlü bir güzel görünmüş.)

Gör kadd-i yâri serv-i çeman söylerim sana
Bak ol dehâna râz-ı nihân söylerim sana
(3-1)

(Çimen selvisi, sevgilinin boyunu gör söylerim sana; o ağıza bak gizli sırlar söylerim sana.)

Hattın nazar-ı ‘âşıka elbette girandır
Kıldan ağır ey şûh terâzû-yı mahabbet
(11-2)

(Ayva tüylerin ‘âşığın bakışına elbette ağırdır. Ey sevgili! Sevgi terazisi kıldan ağırdır.)

Yâ bir nigâha dahı tâb yok mu çeşminde
O nâz hastesi tâ böyle bî-mecâlmidir
(34-6)

(Gözünde bir bakışa bile güç yok mu? O naz hastası böylece mecalsiz midir?)

Gelir ol şûh-ı nazende iki desti yine kande
Bir elde sâgar-u bir elde câm-ı ergavan tutmuş
(53-7)

(O nazlı şuh, iki eli kanda yine gelir; bir elde kadeh ve bir elde kızıl kadeh tutmuş.)

Dil-rübânın hûnu germ olsun heman etvârı nerm
Mübtelâ-yı câm-ı gül-fâm olsa da mâni‘ değil
(76-6)

(Gönül alan sevgilinin kanı sıcak olsun hem tavırları yumuşak.Gül renkli kadehin mübtelası olsa da engel değil.)

Nedîmânın sözü ancak budur ey âfet-i devrân
Gözün gibi beni bîmar kıldın sen de bîmâr ol
(79-7)

(Ey devranın afeti! Nedim'in sözü ancak budur; gözün gibi beni hasta ettin sen de hasta ol.)

Çekesin sîneye ol şûhu keş-â-keşler ile
Alasın bûsesin ammâ ki ‘itâb-âlûde
(120-3)

(O sevgiliyi çekişme ile göğüse çekesin. Ama ki azarlamalarına rağmen öpücüğünü alasın.)

Düşme cânâ dillere sırr-ı dehânın faş edüp
Gonce-i la‘lin açılmasın gül-handeye
(125-2)

(Ey sevgili! Ağzının sırrını açıklayıp, dillere düşme; gülüşlere gonca dudağın açılmasın.)

Meh-i nev resmidir destârın ey şûh-ı siyeh-çerde
N'ola keşmîr-i ruhsârında meh-tâb olsa tâbende
(134-4)

(Ey esmer sevgili! Tülbentin yeni ay resmidir; yüzünün kumaşında ay, parlasa şaşırmamalı.)

Nigehin böyle neden hastadır ey şûh senin
Gözlerin bezm-i ezelden beri mahmûr gibi
(150-4)

(Ey şûh! Senin bakışın neden böyle hastadır; gözlerin ezel meclisinden beri baygın gibi.)

Safvet-i tab'ımız artırdı gurûr-ı hüsnün
Mest-i nâzım bakup âyîneye hod-bin oldı
(152-4)

(Güzelliğinin gururu tabiatımızın saflığını arttırdı; naz sarhoşum, aynaya bakıp bencil oldu.)

Mest-i nâzım kim büyüttü böyle bî-pervâ seni
Kim yetiştirdi bu gûne servden bâlâ seni
(154-1)

(Naz sarhoşu sevgilim! Seni böyle pervasız kim büyüttü? Seni kim bu şekilde selviden daha uzun yetiştirdi?)

Güllü dîbâ giydin ammâ korkarım âzâr eder
Nâzenînim sâye-i hâr-ı gül-i dîbâ seni
(154-3)

(Narin sevgilim! Gül desenli ipek kumaştan elbise giydin ama, korkarım ipekli kumaşın gülündeki dikenin gölgesi seni incitir.)

Görmeden mecnûnların sahrâdaki cem'iyyetin
Sevdiğim meşk-i nigâh eylerdin âhûlarla sen
(103-5)

(Sevdiğim, Mecnunların çöldeki topluluğunu görmeden; sen ceylanlarla bakışmayı öğrendin.)

Dün çemende sevdiğim mestâne geçdin bakmadın
Serv reftârın görüp başın salardı dûrdan
(107-4)

(Sevdiğim, dün çimende sarhoşça geçtin bakmadın; selvi yürüyüşünü görüp uzaktan başını sallardı.)

Sînede bir lahza ârâm eyle gel cânım gibi
Geçme ey rûh-ı revan 'ömr-i şitâbanım gibi
(159-1)

(Ey sevgili! Sinede, canım gibi bir an rahat et; çabuk olan ömrüm gibi geçme.)

Dili raks-âver eder sabredemem mâ-hasâli
Yüregim oynadı gördükde o çengî güzeli
(162-1)

(O çengi güzeli gördükçe yüreğim oynadı; netice gönlü oynatıcı eder sabredemem.)

2. Sevgili İle İlgili Benzetmeler

a. Gül

Sevgili güle teşbih edilirken, ‘âşıkta bülbüle teşbih edilir.

Geçmem o gülden gül-âb almazdan evvel mûyunun
Her biri inbîk-i zehr-âb olsa müjgânım gibi
(159-4)

(Kılının her biri kirpiğim gibi acı su imbiği olsa; o gülden gül suyu almazdan önce geçmem.)

Cûy gösterdi yine âyîne-veş rûy-ı güli
Pençe-i mihr açdı hem-çün şâne zülf-i sünbüli
(165-1)

(Gülün yüzü, yine ayna gibi nehir gösterdi; onun gibi tarak, sümbül saçı güneş pençesini açtı.)

b. Fidan (Nihâl-i çemen, Nihâl-i nâz, Nihâl-i nûr)

Sevgili uzun boyu nedeniyle fidana teşbih edilir. Sevgili, nazlı bir fidan gibi salınışı yönüyle çeşitli hayallere konu edilir.

Geçmez yolundan öpmeyicek nakş-i pâyini
Üftâden ey nihâl-i çemen yollu izlidir
(14-5)

(Ayağının nakşını öpmeyince yolundan geçmez. Ey çimen fidanı, ‘âşığının yolu da izi de bellidir.)

Bâd-ı semûm-ı âhıma doymaz mı el-hazer
Sen ey nihâl-i nâz dahı nev-resîdesin
(101-4)

(Ahımın sıcak rüzgârına doymaz mı? Sakınınız ey naz fidanı, sen daha yeni yetişmişsin.)

Şûhdur tâ şöyle reftârın ki farketmez bakan
Şöyle gitsin serv-i âzâdım akar sularla sen
(103-8)

(Sen dikbaşlı selvim, akarsularla şöyle gitsen; ta şöyle şendir yürüyüşün ki bakan farketmez.)

ç. Ay (Meh, Mâh-ı ‘âlem-ârâ, Meh-pâre)

Sevgili, güzelliği itibariyle geceyi aydınlatan aya teşbih edilir. Ay, geceyi süsleyip aydınlatır; sevgili ise ‘âlemi süsleyen güzelliği ile ay gibi ‘âşığın gönlünü aydınlatır.

Yolunda pâsbân idim o mâh-ı ‘âlem-ârânın
Gözüm hâb aldı duymadım aman ol bî-aman geçmiş
(54-4)

(O ‘âlemi süsleyen ayın yolunda gece bekçisi idim; aman o merhametsiz geçmiş, gözümü uyku aldı duymadım.)

Mâhsın mehden güzelsin belki ammâ neyleyim
Ah bir şeb burc-ı âgûşumda tâbân olmadın
(68-2)

(Aysın, aydan güzelsin belki ama neyleyim; ah bir gece kucak burcumda parlak olmadın.)

Soydum o mehin câmesin bûsesin aldım
Vakt oldu müsâ’id günümü yaza düşürdüm
(86-3)

(O ayın elbisesini soydum, öpücüğünü aldım; vakit oldu uğurlu günümü yaza çevirdim.)

Hırâm-ı nâz ile hoş hoş gelüp o meh-pâre
Telâfi-i elem-i intizârım oldu bu gün
(98-3)

(O ay parçası, naz yürüyüşü ile hoş hoş gelip; bugün bekleme eleminin telafisi oldu.)

d. Güneş (Âftâb-ı nâz, Âftâb-ı burc-ı İstiğnâ, Hurşîd)

Sevgili renk, parlaklık, yakıcılık yönüyle güneşe teşbih edilir. Güneş, nasıl ‘âlemi aydınlatıp ısıtırsa; sevgilide ‘âşığın gönlünü öyle aydınlatıp ısıtmaktadır. ‘Âşık, o güneşten o kadar etkilenir ki onun uğruna gönlünü yakmayı bile kabul etmiştir.

Germ et fürûg-u tâbını ey âftâb-ı nâz
Çeşm-i niyâza bahşiş-i envar vaktidir
(39-3)

(Ey naz güneşi! Parlaklığını ve ışığını sıcak et; yalvaran göze aydınlıklar bahşişinin vaktidir.)

Şeb-i meh-tâbda ey âftâb-ı burc-ı istiğnâ
Çıkup tahte’s-semâda kadrini pest eyle mâhın gel
(77-5)

(Ey naz burcunun güneşi! Mehtaplı gecede gel ayın, göğün altında çıkıp, kıymetini alçak sesle söyle.)

Dil zerre-sıfat şevk ile girse n’ola raksa
Olduk yine bir pençe-i hurşîde rübûde
(124-2)

(Gönül, zerre gibi şevk ile dönse şaşırmamalı; yine bir güneşin pençesine kapılmış olduk.)

Yine bir pençe-i hurşîde esîr oldum kim
Eğilüp ona bakar gurre felek bâmında
(128-3)

(Yine bir güneşin pençesine esir oldum ki; pırıl pırıl gökyüzü, parlak felek, damında eğilip ona bakar.)

e. Mum (Şeb-çerâğ-ı nâz)

Sevgili ışık ve parlaklık yönüyle muma teşbih edilir. Mum, geceyi aydınlatırken sevgilide ‘âşığın gönlünü aydınlatır.

Sen kim gözümde nûrsun ey şeb-çerâğ-ı nâz
Meh gayri gamla âyine-i germ olur bu şeb
(7-2)

(Ey gece parlayan naz mumu! Sen ki gözümde nursun; ay, bu gece başka dertle sıcak ayna olur.)

f. Put (Büt-i bîgâne-âşinâ, Büt-i tannâz, Büt-i nâzende, Büt-i tersa)

Sevgili, put kadar güzel ve acımasız olduğu için bu şekilde hitap edilir. Sevgili de put gibi merhametsiz ve acımasıdır. ‘Âşığın ağlamalarına, inlemelerine aldırmayıp, eziyetine devam eder.

Olur elbette meftûn-ı çelîpâ ol büt-i tersâ
Kenâr etmek dilersen dâ’ima be-güşâde-âgûş ol
(80-4)

(O Hıristiyan putu, elbette haça tutkun olur; dilersen kenarda tut onu dilersen sürekli kucakla.)

f. Perî

Sevgili güzelliği sebebiyle periye teşbih edilir.

Temâşâ eyleyip âyîne içe aks-i ruhsârın
Kıyâs ettim perîdir sihr ile mînâya girmiştir
(30-4)

(Yüzünün aksini, ayna içinde seyr ettim, anladım ki, peridir sihir ile şarap şişesine girmiştir.)

Yürekler mi doyar hiç ey perî ol tâb-ı ruhsâre
Seni kimler görür âyîne-i pûlâddan gayri
(157-4)

(Ey peri! O yüzün parlaklığına yürekler mi doyar; seni çelik aynadan kimler görür?)

g. Padişâh (Şâh, Efendim)

Sevgili, hüküm verme yetkisine sahip olması bakımından padişaha benzetilir. ‘Âşık, sevgiliyi efendisi ve sahibi olarak görür ve onun kendisi için aldığı her türlü karara boyun eğer.

Bâde-i sâkî mi hayret verdi çeşm-i mestine
Söyle ey şâh-ı cihânım ben senin yârânınam
(91-4)

(Ey dünya şahım! Söyle ben senin dostunum; sarhoş gözüne sakînin şarabı mı hayret verdi.)

Hırâm-ı nâzına çün sâye âlem çünki efkende
Kul oldum bil efendim kâmet-i âzâdına ben de
(134-2)

(Alem! Yürüyüşünün nazına gölge gibi yıkılmış; bil efendim, ben de hür boyuna kul oldum.)

Gamze-i cellâdın etdi âşıkın kârın tamâm
Ey şeh-i bîdâd hattın dahı fermân almada
(136-3)

(Ey zalim şâh! Ayva tüylerin dahi ferman almada; cellad yan bakışın ‘âşığın işini tamam etti.)

h. Tâvûs

Sevgili güzellik, renk bakımından tavus, doğan ve kekliğe teşbih edilmiştir.

Tâvûslar gibi çemenistâna çık yürü
Ey men fedâ-yı hâlet-i cevlânın olduğum
(81-2)

(Ey, gezme keyfiyetine feda olduğum; tavuslar gibi çimen bahçesine çık yürü.)

Âzâde iken zülf-i girîh-gîr-i bütandan
Murg-ı dili ol pençe-i şeh-bâza düşürdüm
(86-4)

(Dolaşık saçı, putlardan hür iken gönül kuşunu; o beyaz doğanın pençesine düşürdüm.)

l. Kâfir

Sevgili acımasız ve merhametsiz olması sebebiyle kâfire teşbih edilir. ‘Âşık, sevgilinin bu zalim haline o kadar alışmıştır ki ondan başka birşey beklemez.

Kız oğlan nâzı nâzın şeh-levend âvâzı avazın
Belasın ben de bilmem kızmısın oğlanmısın kâfir
(41-2)

(Kız oğlan nazı nazın, güzel genç sesi sesin; belâsın, ben de bilmem kız mısın oğlan mısın kâfir.)

Şerâb-ı âteşînin keyfi rûyun şu’lelendirmiş
Bu hâletle çerâğ-ı meclis-i mestanmısın kâfir
(41-6)

(Ateşli şarabın keyfi, yüzünü şulelendirmiş; bu şekilde sarhoşlar meclisinin mumu musun kâfir?)

Çeşm ü ebrûya kafâdârsın ey zülf-i siyâh
Sen de kâfirsin o kâfirlere imdâdın içün
(92-3)

(Ey siyah zülf! Göz ve kaşla iyi anlayışorsun; o kâfirlere yardım ettiğin için sen de kâfirsin.)

Kâfir kızı tükenmedi mi mâtem-i peder
Sâgar çeküp kızılca sürünmez misin dahi
(156-4)

(Kâfir kızı! Babanın yası tükenmedi mi? Daha kadeh çekip, kızılca sürünmez misin?

Eyledi bir iki peymâneyle ser-gerdan bizi
Âh o sahbâ satıcı ‘akl alıcı kâfir kızı
(158-1)

(Ah o kadeh satıcı, akıl alıcı safir kızı; bizi bir iki kadehle sersem etti.)

i. Süvar

Sevgili, hızlı olması bakımından süvariye teşbih edilir.

Ey süvâr-ı esb-i nâzım senden olmaz can dirîğ
Kande kaldı rahş-ı râhat-bahş ile râhat bısât
(56-3)

(Ey naz atının binicisi! Can senden vazgeçmez; rahat at ile rahat yer nerede kaldı.)

j. Tıfl, Yavru

Sevgili genç, taze, yeni yetişen genç gibi düşünüldüğü için çocuğa teşbih edilir.

Gâfil-i feyz-i hayât-i ülfet-i uşşâkdır
Dahı ol nev-reste tıfl-ı nâzenînim tâzedir
(15-4)

(‘Âşıkların yakınlığın canlılığından habersizdir, çokça daha o yeni yetişen cilveli çocuk tazedir.)

Münâsibdir sana ey tıfl-ı nazım hüccetin al gel
Beşiktaşa yakın bir hâne-i virânımız vardır
(26-3)

(Ey nazlı yavrum! Beşiktaş’a yakın eski bir evimiz var. Sana uygundur, izin al da gel.)

Ey tıfl-ı naz bir gece mihmânım ol benim
Gir câme-hâb-ı sîneme gel cânım ol benim
(88-1)

(Ey naz çocuğu! Bir gece benim misafirim ol; göğsümün yatak odasına gir, gel benim canım ol.)

Fezâ-yı sînede bir yavru besledim ahır
Konuşdu iller ile gelmez âşiyânesine
(123-5)

(Sonunda göğüs boşluğunda bir yavru besledim; eller ile konuştu yuvasına gelmez.)

Öyle bir dürr-i yetîm-i nâzı eyler perveriş
N'ola ol tıflın sadef-kârî ise gehvâresi
(163-2)

(Öyle bir nazın en büyük incisini besler; o çocuğun sadefi ise beşiği olsa şaşılmamalı.)

Gerdiş-i sâgar kadar hâlet verirdi âşıka
Tıfl iken ol mest-i nâzın nergis-i bîmâresi
(163-3)

(Çocuk iken, o naz sarhoşunun hasta gözü; 'âşığa dönen kadeh kadar keyfiyet verirdi.)

Biricik söyle aman nâz ile öldürme beni
Ben senin şîve-i güftârına kurbân olayım
(82-2)

(Biricik söyle, aman beni naz ile öldürme; ben, senin sözünün nazına kurban olayım.)

O sîm-endâmı aldık halka-i âgûşa bir kerre
O elmâsın hele zîb-i nigîn-dân olduğun gördük
(58-2)

(O gümüş bedeni, bir kere kucak halkasına aldık; o elmasın, hele yüzüğün süsü olduğunu gördük.)

Cism-i pâkin dediler hem ter imiş hem berrak
Tepeden tırnağa dek gül gibi billûr gibi
(150-3)

(Temiz cismin, hem taze hem berrak imiş dediler; tepeden tırnağa kadar gül gibi billur gibi.)

Buydan hoş rengden pâkîzedir nâzük tenin
Beslemiş koynunda gûyâ kim gül-i ra‘nâ seni
(154-2)

(Nazik tenin güzel kokudan daha hoş, renkten daha temizdir; sanki güzel gül seni koynunda beslemiş.)

Eylemiş gûyâ ki Hak îcâd cism-i nâzükün
Eyleyüp âmîhte bûy-ı güle reng-i müli
(165-3)

(Hak, sanki nazik cismini icad eylemiş; gülün kokusuna, şarabın rengi karışmış.)

III. SEVGİLİDE GÜZELLİK UNSURLARI

A. SAÇ (Zülf, Gîsû, Turra, Kâkül, Perçem, Târ, Mûy)

1. Genel Olarak Saç

Saç renk, koku ve şekil bakımından ele alınır. Sevgilinin saçı dağınıktır ve ‘âşığın gönlü o dağınık saçın ucunda asılıdır. ‘Âşık, sevgilinin saçının esiridir. Sevgilinin saçı kıvırcıktır ve yeni bir hayal olarak sevgilinin saçı sarıdır. ‘Âşık, o sarı saça gönlünü kaptırmıştır. Sevgilinin saçı serin köşesinden çıkar.

Zülfün hayâli cây edeli çeşmim olmadı
Gisû-yı hâb şâne-i müjgâne âşinâ
(1-2)

(Saçın hayali, gözümü yer edeli uyku saçı; kirpiğinin tarağına aşina olmadı.)

Hamdır dü zülfü zülfeveş anınla bil heman

Ey bâd-ı subh işte nişan söylerim sana

(3-6)

(Ey sabah rüzgârı! İşte sana nişan söylerim; iki saçı eğridir. Püskül gibi onunla bil hemen.)

Dile mahabbet-i gisû-yı yâr olur peydâ
Garîbe hâhiş-i dar ü diyâr olur peydâ

(4-1)

(Gönüle, sevgilinin saçının sevgisi, ortaya çıkar; garibe, memleket ve yurt isteği gerçekleşir.)

Yelerek çın (çün) seherden geliyor bâd-ı nesim
Gâlibâ zülfü elinden edecektir şekvâ

(5-2)

(Sabah rüzgârı, tan yeri vaktinden hızla eserek geliyor; galiba sevgilinin saçlarından şikâyet edecek.)

Bir nezâketle açıp fes gûşesinden' perçemin
Şöyle göstermiş ki kim gördüyse hayrân oldu hep

(9-6)

(Fesin köşesinden bir naziklikle kâkülünü açıp; şöyle göstermiş ki kim gördüyse hep hayran oldu.)

Hâkister olsa ten yine esrâr-ı kâkülün
Mânend-i cevher âyine-i dilde gizlidir

(14-6)

(Ten, ateş külü olsa yine kâkülün sırları; cehver gibi gönül aynasında gizlidir.)

Hâlet-i şevk-ı hayâl-i zülf ile yine Nedîm
Fikr-i pîçâ-pîç-i tab'-ı hurde-bînim âzedir
(15-5)

(Nedim, yine saçının hayalinin şevkinin keyfiyeti ile; ufak şeyleri gören tabiatım pek karışık, fikirlerim tazedir.)

Sabâ ki dest ura ol zülfe müşk-i nâb kokar
Açarsa ukde-i pîrahenin gül-âb kokar
(16-1)

(Rüzgâr ki, el vura o saça saf misk kokar; gömleğinin düğümünü açarsa, gül suyu kokar.)

Her turrasında bin şiken-i dil-rübâsı var
Her bir şikenci-i turrada bin mübtelâsı var
(25-1)

(Her omuza dökülen saçında, gönül alan bin kıvrımı var; her bir saçının kıvrımında bin tutkunu var.)

Serâpâ şöyle pürdür nâz-ü imâ vü işâretten
Sanırsın her ser-i mûyunda çeşm-ü ebruvan vardır
(42-2)

(Baştan ayağa kadar şöyle işaret ve ima ve nazdan doludur. Sanırsın her kılının ucunda kaşlar ve gözler vardır.)

Cedvel-keşîde kıt'a-i yâkuta döndürür
Aks eyledikçe câmda ey sâki zülf ü hat
(55-5)

(Ey sâki! Saç ve ayva tüyleri kadehte aksettikçe; çizilmiş cedveli, yakut parçasına döndürür.)

Çokdan giderdi Çîne yahud Zengibâra dek
Zabt etmeseydi hâtır-ı müştâkı zülf ü hat
(55-8)

(Saç ve ayva tüyleri, can atan gönlü zaptetmeseydi; çoktan Çin'e yahud Zengibar (Hindistan) a kadar giderdi.)

Bir nısf dâriyele iki hatt ile tamâm
Gösterdi kâr-ı cümle-i evfâkı zülf ü hat
(55-11)

(Bir yarım daireyle iki çizgi ile tamam; saç ve ayva tüyleri, uygun olan bütün işi gösterdi.)

Eyyâm-ı satvetinde gönül çalmasın deyü
Güm kıldı ben dedikleri allakı zülf ü hat
(55-18)

(Zorluk günlerinde, gönül çalmasın diye; saç ve ayva tüyleri, ben dedikleri döneği yitik kıldı.)

Der-kemindir sipeh-i hat sakın ey zülf-i dırâz
Reh-zeni hâr olanın dâmeni ber-çîde gerek
(57-5)

(Ey uzun saç! Sınır askeri pusudadır sakın; yol keseni diken olanın eteği toplu gerek.)

Zülf-i pür-çîninle hem-dûş oldu cânâ kad çeküp
Sünbül-i hâb-ı tegâfül câme-hâbından senin
(67-5)

(Ey sevgili! Kıvrım dolu saçlarınla ayağa kalkıp, ilgisizlik uykusunun sümbül yatağından, senin dostun oldu.)

Esdikçe bâd-ı subh perîşansın ey gönül
Benzer esîr-i turra-i cânansın ey gönül
(78-1)

(Ey gönül! Sabah rüzgârı estikçe perişan oluyorsun; sevgilinin kâkülüne tutsak olmuşa benziyorsun.)

Gel ey esîr-i zülf-i perîşânın olduğum
Bilmez misin rübûde-i çevganın olduğum
(81-1)

(Ey dağınık saçının esiri olduğum gel; kapılmış değneğin olduğumu bilmez misin?)

Takrîr edemem zülf-i perişânını yârin
Dil murgını ol serv-i ser-efrâza düşürdüm
(86-2)

(Sevgilinin dağınık saçını anlatamam; gönül kuşunu, o başını yukarı kaldıran selviye düşürdüm.)

Sabâdan evvel açup göğsün ohşadım zülfün
Benim de bir anacak rüzgârım oldu bu gün
(98-4)

(Sabah rüzgârından evvel göğsünü açıp saçını okşadım; benim de bir anacak rüzgârım oldu bu gün.)

Nigehin vakt ola zülf ü hat arasında Nedim
Bürünüp şâl-ı siyâha yata semmûr üzre
(116-6)

(Nedim, bakışın vakti ola saç ve ayva tüyleri arasında; siyah şala bürünüp samur üzerine yata.)

Seherden eyledi yağmâ şemîm-i gîsûsun
Nesîm bir dahı uğrar mı bu diyâre göre
(121-3)

(Güzel kokan saçını, seher vaktinden başlayarak yağma ettiğine göre bu diyara rüzgâr bir daha uğrar mı?)

Cebr ile hâtır-ı maksûrum olur peyveste
Şiken-i tarf-ı külâhın şiken-i gîsûya
(143-4)

(Külahın kenarının kıvrımı, kıvırcık saça; alıkonulmuş gönlüm, zorlama ile ulaşmış olur.)

Ser-i zülfünde figan eylemek âyin oldı
Nâle-i dil ceres-i kâfile-i Çin oldı
(152-1)

(Saçının ucunda figan etmek ayin oldu; gönül iniltileri Çin kâfilesinin çanı oldu.)

Reşk-i Çin olmakda fikrim gelmedi ta'bîre lîk
Vasfı ol gîsûların hâb-ı perîşânım gibi
(159-3)

(O saçların vasfı, perişan uykum gibi; Düşüncem Çin'i kıskanmakta söylenecek bir şey kalmadı, ancak, o saçlarının nitelikleri dağınık uykum gibi.)

2. Saç İle İlgili Benzetmeler

a. Çenber, Halka, Zencir

Sevgilinin saçı şekil yönünden çembere ve halkaya teşbih edilir.

Olup hem-vâre fikr-i kâkülünle çille ber-gerden
Geçer şeyh-i kelâşet-pîşe ‘ayyârâne çenberden
(95-2)

(Her vakit kakül fikrinle ezberlenmiş çile olup; şeyh, hilekâr çemberden geçer.)

Gerden-i ‘âşıka tavk-efken olur dest-i kazâ
Halka-sâzî-i ser-i turra-i pür-çîninden
(102-3)

(Kaza eli, kıvrım dolu saçının ucunun halkasından ‘âşığın boynuna kolye yapar.)

Saç, şekil ve uzun olması sebebiyle zincire benzetilir. Saç, bir zincir şeklinde olup ‘âşığın gönlünü bağlamış ve kendine esir etmiştir.

Bi hamdillah ki sıtl-i dîl-keşinden nem kalır hâlî
O zülfün bend-i zencirindeyim çeşmimde yâşım var
(23-2)

(Şükürler olsun ki gönül çeken kadehten sadece bir nem kalır; o saçın zincirinin bağındayım, gözümde yaşım var.)

Varmaz dil ehli zâbite kâziye anların
Zencîr-i habsi hüccet-i itlâkı zülf ü hat
(55-10)

(Gönül ehli, zabite de kadıya da gitmez; onların hapis zinciri, özgürlük belgeleri, ayva tüyleri ve saçtır.)

Perîşân oldu gitdi nağmeler gördükçe gîsûsun
Meger mutrıb da ol zencîre der-çenber midir bilmem
(87-2)

(Omuza dökülen saçını gördükçe nağmeler, perişan oldu gitti; meğer çalgıcı da o zincire, çember midir bilmem.)

Ey zülf-i ham-be-ham dökülüp sînem üstüne
Zencîr-i pây-i ‘ömr-i şitâbânım ol benim
(88-2)

(Ey kıvrım kıvrım saç! Göğsüm üstüne dökülüp; benim çabuk giden ömrümün ayağının zinciri ol.)

b. Kemend, Bend

Sevgilinin saçı, uzunluğu sebebiyle kemende teşbih edilir. ‘Âşık, o saçın kemendine bağlanıp kalmıştır.

Âhuvân-ı ma‘ni-i nev saydına hep cümleden
Şimdi bir gisû-kemend ebrû-kemân lâzım sana
(6-6)

(Cümleden, yeni mana ceylanlarını avlamaya hep; şimdi bir saç kemendi, bir keman kaş lazım sana.)

Takup kemend boynuna döndürdü Ka’beden
Çekdi çevirdi zâhid-i zerrâkı zülf ü hat
(55-7)

(Boynuna kement takıp, ka‘beden döndürdü; saç ve ayva tüyleri, ikiyüzlü zahidi çekdi çevirdi.)

Sevgilinin saçı, şekil itibariyle bende teşbih edilir.

Müstezâd-ı işve ol hatt-ı nevin îcâdıdır
Zülfünün terkîb-i bend-i fitne hâtır-zâdıdır
(22-1)

(İşvenin çoğalması o yeni ayva tüylerinin icadıdır; saçının fitne bağının birleşmesi düşüncedendir.)

c. Âyet, Fermân, Tûğ

Sevgilinin saçı, âyete teşbih edilir. Kuran-ı Kerim’in altın suyuna batırılarak yazılması ile saçın rengi ile altın arasında ilgi kurulur.

Gören ebrûlar üzre pîçişin ol kâkül-i zerdin
Sanır zer-hall ile âyet yazılmış rûy-ı şemşîre
(137-3)

(O sarı kâkülün kıvrımını, kaşlar üzerinde gören; kılıcın yüzüne altın sirke ile ayet yazılmış sanır.)

Sevgilinin saçı, fermana teşbih edilir.

Âgûş-ı pençede hat-ı fermânın andırup
Leb-rîz-i hayret eyledi ahdâkı zülf ü hat
(55-16)

(Pençe kucağında, ferman yazısını andırıp; saç ve ayva tüyleri, göz bebeklerini hayret dolu etti.)

Sevgilinin saçı tuğa teşbih edilir.

Dün tûğı perçemin ‘âlemi mushafın görüp
Berketdi can-feşânlığa mîsâkı zülf ü hat
(55-19)

(Gece perçeminin tuğu, kitap ‘âlemini görüp; saç ve ayva tüyleri, andlaşmayı can verene şimşek etti (sağlamlaştırdı).

Ç. Siyah, Gece

Sevgilinin saçı, rengi itibariyle siyaha, geceye teşbih edilir.

Bir cebînin bir dahı zülf-i siyeh-fâmın bilir
Dil ne subhun farkeder billâh ne akşâmın bilir
(36-1)

(Bir alnını bir dahi siyah renkli saçını bilir. Gönül ne sabahını farkeder billah ne akşamını bilir.)

Sanır idim ki anberi attârlar satar
Cânım şemîm-i zülf-i siyeh-fâmın almadan
(104-3)

(Canım, siyah renkli saçının kokusunu almadan; sanırdım ki kokuyu attarlar satar.)

Seher-i ıyd celi maşrık-ı ruhsârında
Leyle-i kadr hafî zülf-i siyeh-fâmında
(128-4)

(Bayram vakti, yüzünün doğusunda belli; kadir gecesi, siyah renkli saçında gizli.)

d. Leylâ, Zırh

Sevgilinin saçının Leylâ'ya benzetilmesi, gece ve karanlık anlamıyla siyahlık ifade etmesine dayanır.

Saçı leylâ ezelden beri şekker-hiz idi sordum
Dedi ol va'd ne gündür aradan çok zaman geçmiş
(54-3)

(Saçı Leyla gibi olan sevgili, ezelden beri şeker atılan idi sordum, dedi: O va'd ne gündür, aradan çok zaman geçmiş.)

Sevgilinin saçı, zırha teşbih edilmiştir. Zırh koruyuculuk görevini üstlenişi yönüyle saç da sevgiliyi sararak onu koruma görevini üstlenmiştir.

Alup tîgıngı elke saçı zırhın salmış arhaya
Mining kasdımga kilmiş üç toluk câm-ı safâ tartıp
(10-2)

(Kılıcını ele alıp, saçı zırhını arkaya salmış; üç dolu safa kadehi tartıp, beni öldürmeye niyetlenmiş.)

e. Hümâ

Sevgilinin saçı, güzelliği itibariyle hümâya teşbih edilir.

Tezerv-i hoş-hırâmım sînem olsun cilvegâhın gel
Hümâveş sâye salsın başıma zülf-i siyâhın gel
(77-1)

(Güzel yürüyüşlü sülün, gel cilve yerin göğsüm olsun; gel hüma gibi siyah saçın başıma gölge salsın.)

f. Sünbül, Reyhân, Şeb-bûy, Yasemin

Sevgilinin saçı, şekil yönünden ve renk, koku itibariyle sümbüle teşbih edilir.

Bir bâğdır cemâli ki gül-berk-i ruy-ı âl
Şeb-bûyu hâl sünbül ü leylâkı zülf ü hat
(55-2)

(Yüzü ki kırmızı yüzünün gül yaprağı bir bahçedir; şebboyu ben, sümbül ve leylakı saç ve ayva tüyleridir.)

Ey turra bâğ-ı hüsnde sünbül müsün nesin
Ey hâl-ı fitne yohsa karanfül müsün nesin
(74-1)

(Ey omuza dökülen saç, güzellik bahçesinde sümbül müsün nesin; ey fitnenin beni, yoksa karanfil misin nesin?)

Şâm-ı gamda hasret-i zülfün değil mi ‘âşıkın
Hâbını çün turra-i sünbül perîşân eyleyen
(105-4)

(Gam gecesinde, ‘âşığın uykusunu sümbül saçın gibi; perişan eden saçının hasreti değil mi?)

Değildir hâl ü hat şeb-bûy bitmiş sihr ile gûyâ
Düşüp bir iki tohm-ı tâze sünbülzâr-ı gîsûdan
(109-2)

(Saçlarının sümbül bahçesinden biri iki taze tohum düşüp; sanki sihir ile şebboy bitmiş; ben ve ayva tüyleri değildir.)

Nükhet-i zülfünle geldikce nesîm-i nev-bahâr

Turra-i sünbül-sıfat âşüfte-hâl eyler beni

(147-5)

(İlkbahar rüzgârı, zülfünün kokusuyla geldikçe; sümbül gibi turra, beni hali perişan eyler.)

Ben bu gün bir nev-bahâr-ı hüsn ü ân seyreyledim
Tarf-ı destârında sünbül gibi mûlar var idi

(149-3)

(Ben bu gün bir güzellik ilkbaharı seyreyledim; sarığın kenarında sümbül gibi saçlar var idi.)

Ol perçemin nazirini hâtırda mı gönül
Görmüş idin geçen sene sünbül zamanları

(155-3)

(Geçen sene sümbül zamanlarını görmüş idin; zihinde mi gönül?)

Nükhet-i gîsû ile geldin bize âh ey sâkî
Turra-i sünbül-sıfat âşüfte-kâm etdin beni

(161-3)

(Ah ey sâkî! Saçının kokusu ile bize geldin, sümbül gibi turraya düşkün ettin beni.)

Sevgilinin saçı, şekil ve uzunluğu, rengi yönüyle reyhana teşbih edilir.

Hayâl etdikçe rûyun tâ seher ol dâmen-i zülfe
Sarıldı rîşe-i reyhan gibi hâb-ı perîşânım

(85-3)

(Yüzünü hayal ettikçe, sabaha kadar dağınık uykum; reyhan püskülü gibi o saçının eteğine sarıldı.)

Sevgilinin saçı, güzelliği ve koku itibariyle şebboya teşbih edilir.

Eylemiş pîçîde târ-ı kâkülün gîsûlara
Bir sepet gül sanki berhem-bestedir şeb-bûlara
(130-1)

(Perçeminin teli, omuza dökülen saçlara karışmış; şebboylara bir sepet gül sanki karışık bestedir.)

Seyret beyâz feste o zülf-i muanberi
Şeb-bûyu gör ki berk-i semenden kabâsı var
(25-3)

(O güzel kokulu saçı, beyaz feste seyret, şebboyu gör ki; yasemin yaprağından cübbesi vardır.)

Sevgilinin saçı, temizliği ve rengi, parlaklığı itibariyle yasemine teşbih edilir.

Bul Nedîmâyı ararsan o kemân ebrûnun
Ebrüvânında yahud zülf-i semen-sâyında
(133-5)

(Nedim'i ararsan, o keman kaşın kaşlarında; yahud yaseminimsi saçlarında bul.)

g. Kâfir

Sevgilinin saçı, hilekâr oluşu ve zalim, ilgisiz olmasından dolayı kafire teşbih edilir.

Hâl kâfir zülf kâfir çeşm kâfir el-aman
Ser-be-ser iklîm-i hüsnün kâfiristân oldu hep
(9-3)

(Ben kâfir, saç kâfir, göz kâfir imdat! Güzellik iklimi baştan başa hep kâfiristan oldu.)

h. Güneş, Bulut

Sevgilinin saçı, rengi ve şekil itibariyle güneşe teşbih edilir.

Hurşîd pençesin mi takınmış cebînine
Ol zülf-i zerdden dökülen târler midir
(35-3)

(Alnına, güneş pençesini mi takınmış; o sarı saçtan, dökülen teller midir?)

Sevgilinin saçı, şekil yönünden buluta teşbih edilir.

Gülşen-i hüsnün görün sünbül-hevâ-yı gülşenin
Ebr-i müşkînveş dağıtdıkca nesîm ol kâküli
(165-4)

(Rüzgâr, o kakülü misk kokulu bulut gibi dağıttıkça; gül bahçesinin hevasının sümbülünün güzelliğinin gülbahçesini görün.)

ı. Örtü, Perde

Sevgilinin saçı, şekil ve renk yönünden örtüye ve perdeye teşbih edilir. Saç, bir örtü gibi sevgiliyi sarıp onu koruyup, saklar. Sevgilinin güzelliğini göstermemek için perde görevini üstlenerek, sevgilinin güzelliğinin hazinesini gizleyip, korur.

Gûş eyledikçe nâmının İbrahim olduğun
Pûşîde kıldı ka‘be-i ‘uşşâkı zülf ü hat
(55-15)

(Adının ibrahim olduğunu işittikçe; saç ve ayvka tüyleri, ‘âşıkların ka‘besini örttü.)

Baksak ki şem‘-i bezmine benzer mi rûy-ı yar
Etse güşâde perde-i ığlâkı zülf ü hat
(55-20)

(Saç ve ayva tüyleri kapalı perdeyi açsa, meclisin mumuna baksak ki, sevgilinin yüzüne benzer mi?)

Mu‘tekif perde-i zülfünde gönül hâli gibi
Rû-be-mihrab dü ebrû seher ü şâmında
(128-5)

(İki kaş, gündüz ve gecesinde mihrabın yüzüne; saçının perdesinde gönül hali gibi ibadet içindedir.)

i. Panzehir, Nümûne

Sevgilinin saçı, etkisi ve gücü itibariyle panzehire benzetilir. Sevgilinin saçı bazen ‘âşık için numûne görevini üstlenir.

Hayretde koydu hâtır-ı uşşâkı zülf ü hat
Gösterdi kâr-ı ef‘i-i tiryâkı zülf ü hat
(55-1)

(Ayva tüyleri ve saç ‘âşıkların aklını hayrette koydu; ayva tüyleri ve saç yılanın panzehirinin gücünü gösterdi.)

Esbindeki kutâs ile kalkan gubârının
Ancak olur nümûne vü mısdâkı zülf ü hat
(55-17)

(Saç ve ayva tüyleri, atındaki kutas ile kalkan tozunun ancak bir nümûnesi ve ölçüsüdür.)

B. YÜZ VE YANAK (Rûy, Rû, Ruh, Ârız, Ruhsâr, Hadd, Cemâl, Çihre, 'İzar, Vech)

1. Genel Olarak Yüz ve Yanak

Gazellerde, yüz ve yanak genellikle birlikte ele alındığı için bizde burada birlikte ele aldık.

Sevgilinin yüzü rengi ve parlaklığı nedeniyle ele alınır. Sevgilinin yüzü ve yanağı, 'âşığın kendini feda ettiği yerdir. Sevgilinin yüzünü bir an olsun görebilmek için bütün ömrünü vermeye hazır olan 'âşık, gece ve gündüz onun yolunu gözler.

Görmez hayâl-i hâbda da rûy-ı matlabım
Tâ rûz-ı haşr merdüm-i çeşmim gunûdedir
(29-2)

(İstek yüzüm hayal uykusunda da görmez; mahşer gününe kadar, gözbebeğim uykudadır.)

Mu'ciz ki mihr hem şeb-i yeldâ vü hem bahâr
Cem' oldu tutup ol ruh-ı berrâkı zülf ü hat
(55-3)

(Mucize ki güneş, hem yılın en uzun gecesi ve hem bahar; saç ve ayva tüyleri, o nurlu yüzü tutup topladı.)

Şöyle düşmüş tâb-ı rûyun bülbül-i dîvâneye
Şu'le-i âvâzı berk-i hıramen olmuş lâneye
(126-1)

(Yüzünün ışığı, deli bülbüle şöyle düşmüş; sesinin alevi, yuvaya ümitsizlik şimşeği olmuş.)

Güldürür yâ ağladır yâ lûtf eder yâhud itâb

Hâsılı neylerse ol ruhsâr-ı âl eyler beni
(147-11)

(Güldürür, ya ağlatır ya lütfeder yahud azarlar; hasılı neylerse beni o kırmızı yanak eyler.)

Yâridir ol kadd ü haddin kim Nedîmâ bâğda
Vâlih-i gül-gonce hayran-ı nihâle eyler beni
(147-12)

(Ey Nedîm! Bahçede o boy ve yanağın ki dostudur; beni, şaşırmış gonca gül nihal hayranı eyler.)

Siyâh kaşları mı yohsa Kahraman-ı cemâl
İki kılıç kuşanup adın ebrûvan mı kodı
(148-4)

(Kahraman yüz yoksa siyah kaşları mı? İki kılıç kuşanıp, adını kaşlar mı koydu.)

Rûy-ı tâbânın seher hâb içre bir kez seyreden
Pençe-i hurşîdden girâ bulur müjgânını
(160-7)

(Parlak yüzünü, seher uykusu içinde bir kez seyreden; kirpiğini, parlak güneşin pençesinden tutucu bulur.)

Aybdır kiri kalır destinde yüzde karesi
Derhem ü dinâr ile aldanma cânım pâresi
(163-1)

(Canım parçası, dirhem ve dinar ile aldanma; ayıptır, elinde kiri kalır yüzde karası.)

2. Yüz ve Yanak İle İlgili Benzetmeler

a. Güneş, Ay, Mum

Sevgilinin yüzü ve yanağı rengi, parlaklığı, yakıcılığı sebebiyle güneşe teşbih edilir. Yüz, güneş kadar aydınlık ve yakıcıdır hatta ondan daha yakıcı ve aydınlıktır.

Rûyun bezmde perde-keş-i haclet olmasın
Lûtf eyle mihre zerre kadar minnet olmasın
(100-1)

(Yüzün, meclisde utanmaya engel olmasın; lütfet, güneşe zerre kadar sıkıntı olmasın.)

Mey midir ruhsârını mihr-i dırahşân eyleyen
La'lini sâgar mıdır kân-ı Bedahşân eyleyen
(105-1)

(Yüzünü, parlak güneş eyleyen şarap mıdır? Dudağını, Bedahşan ocağı eyleyen kadeh midir?)

Cihâna pertev-i mihr-i cemâlin lem'a-tâb olsun
Sipihre hüsn-i nûr-ı vech-i pâkin âfitâb olsun
(113-1)

(Yüzünün güneşinin ışığı, dünyaya parıltı olsun; gökyüzüne, temiz yüzünün ışığının güzelliği güneş olsun.)

Sevgilinin yüzü ve yanağı, yuvarlaklığı ve parlaklığı nedeniyle aya teşbih edilir. Ay nasıl geceyi aydınlatırsa, sevgilinin yüzü de 'âşığın gönlünü öyle aydınlatır.

Bakmaz fürûğ-ı mihr-i cihan-tâba zerrece
Şâm-i gam içre kaldı dil o mâh-rûdedir
(29-3)

(Cihanı aydınlatan güneşin ışığına zerrece bakmaz; gönül, gam gecesi içinde kaldı o ay yüzlüdedir.)

Rûy-ı meh-tâbın ne dem görsem gelir kalbe neşât
Tâ ezelden etmiş ey meh-rû seninle irtibât
(56-1)

(Ey ay yüzlü! Ta ezelden seninle irtibat etmiş; ay ışığı yüzünü, ne zaman görsem kalbe neşeler gelir.)

Perde-puş oldukça hat ruhsârına fikret hele
Ettiğin işlerden ey meh-rû hicâb etmez misin
(73-3)

(Ey ay yüzlü! Ayva tüyleri, yüzüne örtücü oldukça düşün hele; ettiğin işlerden utanmaz mısın?)

Aks-i fürûğu dehre yine lem'a-tâbdır
Mâh-ı ruhun hatınla siyeh-hâle olsa da
(144-3)

(Yanağının ayı, ayva tüylerinle siyah kıvılcım olsa da; ışığının aksi dünyaya yine ışıktır.)

Sevgilinin yüzü ve yanağı renk, parlaklık ve yakıcılık sebebiyle muma teşbih edilir. Pervane, mumun etrafında dolanıp kendini yakarsa; 'âşıkta sevgilinin o aydınlık yüzü için kendini yakmaktan çekinmez.

Baksak ki şem'-i bezmine benzer mi rûy-ı yâr
Etse güşâde perde-i ığlâkı zülf ü hat
(55-20)

(Saç ve ayva tüyleri kapalı perdeyi açsa; meclisin mumuna baksak ki, sevgilinin yüzüne benzer mi?)

b. Cennet, Gülşen, Lâle, Gül, Gül Yaprağı

Sevgilinin yüzü ve yanağı, güzelliği dolayısıyla cennete teşbih edilir.

Kaşların bâlâda seyret ruhların gör zîrde
Kıl temâşâ huldı zîr-i sâye-i şemşîrde
(139-1)

(Kaşların yüksekte, yanaklarını aşağıda seyret gör; cenneti, kılıcın gölgesinin altında seyret.)

Sevgilinin yüzü ve yanağı, güzellikleri bünyesinde toplaması bakımından gül bahçesine benzetilir.

Dil-i pür nâle-i âşıkda hayâl-i rûyun
Nakş-ı gülşen gibidir kâse-i fağfûr üzre
(116-5)

(Yüzünün hayali, ‘âşığın iniltisiyle dolu gönülde; Çin kâsesi üzerinde gülbahçesi resmi gibidir.)

Sevgilinin yüzü, renk yönünden lâleye teşbih edilir.

Nedîm reng-i behâran o lâle-ruhsârın
Zamân-ı şermde bir katre-i çekîdesidir
(27-6)

(Nedîm, baharın renkleri o lâle yüzlünün, utanma zamanı bir damlamış damlasıdır.)

Versin dehân-u rûy-ü lebin bâğ-ı hüsne zîb
Gül faslı lâle mevsimi gülnâr vaktidir
(39-4)

(Ağzın, yüzün, dudağın güzellik bahçesine süs versin; gül mevsimi, lâle mevsimi, nar çiçeği vaktidir.)

Sevgilinin yüzü ve yanağı rengi yönüyle güle teşbih edilir.

Perde-i şermi giderdin ruh-ı pür-tâbından
Kasd o gül-çihreye ey duht-i ineb rengmidir
(28-4)

(Parlaklık dolu yüzünden, utanma perdesini giderdin; amaç o gül yüze hey şarap renk midir?)

Gülistan görmedik gül kokmadık ammâ ruhun meyden
Gül-ender-gül gülistân-der-gülistan olduğun gördük
(58-6)

(Gül bahçesi görmedik, gül kokmadık ama yanağın şaraptan; gül içinde gül, gülbahçesi içinde gülbahçesi olduğunu gördük.)

Nice teşbîh olunsun erguvâna rûy-ı gül-gûnun
Anun hüsnü sebük-rev rengi ammâ dâ'imâ bûnun
(64-1)

(Onun güzelliği, çabuk giden renk ama devamlı bunun; gül renkli yüzü nasıl erguvana benzesin.)

Ey reng-i çehre ben hele farkında âcizim
Gül-penbe yâ ki sürh ya gül gül müsün nesin
(74-7)

(Ey yüzün rengi! Ben hele üstünde acizim; gül pembe, ya ki kırmızı ya gül gül müsün nesin?)

Bana pistanlar turunc olsun hemân-dem neyleyim
Ruhları gül çeşmi bâdâm olsa da mâni' değil
(76-4)

(Bana memeler, turunç olsun hemen neyleyim; yanakları gül, gözü badem olsa da engel değil.)

Turfa sihr etmiş zemîn-i ‘ârız-ı gül-fâmına
Bir çemenzâr eylemiş peydâ renk-i fîrûzeden
(110-2)

(Gül renkli yanağının zeminine yeni sihir etmiş; mavi damardan bir çimen bahçesi ortaya çıkmış.)

Bulamam bâğ-ı bahârın gül ü bâdâmında
Bulduğum feyzi ruh u çeşm-i siyeh-fâmında
(128-)

(Yüzünde ve siyah renkli gözünde bulduğum bolluğu; baharın bahçesinin gül ve bademinde bulamam.)

Sevgilinin yüzü ve yanağının gül yaprağına tazeliği, canlılığı itibariyledir.

Gören ‘izârını hatt-ı siyâh-tâb içre
Nühüfte berk-i gül-i ter sanır kitâb içre
(135-1)

(Siyah, parlak ayva tüyleri içinde yanağını gören; kitap içinde gizli taze gül yaprağı sanır.)

c. Perî

Sevgilinin yüzü ve yanağının güzelliği ancak perilere teşbih edilebilir, diye düşünülür.

Ol perî-rû ‘aşıka râm olsa da mâni‘ değil
Gündüzün olmazsa akşam olsa da mâni‘ değil
(76-1)

(O peri yüzlü, ‘âşığa itaat eden olsa da engel değil; gündüzün olmazsa akşam olsa da engel değil.)

Cilvegerdir ol kamer-hüsnün hayâl-i sînede
Gösterir kendin perî-ruhsârlar âyînede
(140-1)

(Göğsünün içindeki hayalde o güzellik ayın cilvelidir; peri yüzlüler, aynada kendini gösterir.)

ç. Şarap, Kadeh

Sevgilinin yüzü ve yanağı renk, şekil yönünden şarap ve kadehe teşbih edilir.

Haddeden geçmiş nezâket yâl ü bâl olmuş sana
Mey süzülmüş şişeden ruhsâr-ı âl olmuş sana
(2-1)

(Nezâket, haddeden geçmiş sana boy bos olmuş; şarap, şişeden süzülmüş sana kırmızı yanak olmuş.)

Mey nümâyiş-zede feyz-i leb-i şîrîninden
Câm tâbişkede ‘aks-i ruh-ı rengîninden
(102-2)

(Şarap, tatlı dudağının feyzinden gösterişe uğramış; kadeh, renkli yanağının aksinden parlayış yeri.)

İzâr-ı yârı komuş yine rengden renge
Görür müsün hele sahbâ-yı hâlet-efzâyi
(166-2)

(Sevgilinin yanağını yine renkten renge koymuş; hele keyfiyeti çoğaltan kadehi görür müsün?)

d. Allık (Gaze)

Sevgilinin yüzü ve yanağı rengi yönüyle allığa teşbih edildiği gibi yüzün kırmızı renginin allıktan kaynaklandığı belirtilir.

İzâr ü çeşmine sorsan henûz bilmezler
Ki reng-i vesme siyeh-rûy gaze âlmidir
(34-4)

(Yanak ve gözüne sorsan henüz bilmezler, ki rastık rengine, siyah yüz kırmızı allık mıdır?)

Fürûg-ı gaze mi billâh söyle rûyunda
Bu reng ü tâb Hudâ verdiği cemâlmidir
(34-9)

(Billah, söyle yüzünde allığın parlaklığı mı? Bu renk ve parlaklık Allah'ın verdiği yüz müdür?)

e. Şeftâli

Sevgilinin yüzü ve yanağı renk ve şekil itibariyle şeftaliye teşbih edilir. Yanak, tadı itibariyle de şeftaliye benzetilir.

Eğdim hele bin nâz ile ol nahl-ı cefâyı
Aldım ruhı şeftâlisini tâze düşürdüm
(86-5)

(O cefa ağacını hele bin naz ile eğdim; yanağının şeftalisini, taze düşürdüm aldım.)

C. DUDAK (Leb, La'l)

1. Genel Olarak Dudak

Sevgilinin dudağı renk ve şekil, tadı itibariyle çeşitli hayal unsurlarına konu olur. 'Âşık, sevgilini dudağını öpmek için bin ömür vermeye razıdır. Sevgilinin dudağı ölümsüzlük suyudur. 'Âşık, o ölümsüzlük suyuna ulaşmak için bin ömür vermeye hazırdır.

Leblerin mecrûh olur dendân-ı sin-i bûseden
La'lin öpdürmek bu hâletle mûhal olmuş sana
(2-7)

(Bûse, kelimesindeki sin harfinin dişlerinden dudakların yaralanır; bu suretle dudağını öptürmek senin için imkânsız olmuştur.)

Vasf-ı la'l-i dilber ise kasdın ey kilk-i beyan
Tercemân olmaklığa şirin-zeban lâzım sana
(6-8)

(Ey beyan kalemi! Amacın sevgilinin dudağının vasfı ise; tercüman olmaya sana tatlı dil lazım.)

Bir câm bir de la'l-i lebin sundu muğ-beçe
Pîr-i mugan olası aceb meşrebimcedir
(13-2)

(Muğbeçe, bir kadeh bir de kırmızı dudak sundu; pir-i mugan olası tabiatımcadır.)

Lebin vasfında bir mazmun demiştim reng-ü bû sanma
Anı ceybinde güller bülbülün ikrâm için saklar
(19-8)

(Dudağın vasfında, bir söz demiştim renk ve koku sanma; onu güller, bülbülün cebinde ikram için saklar.)

La‘l-i handan mı yahud kûçe-i verd-i terde
Dest-i târâc-ı sabâdan çözülen dengmidir
(28-3)

(Taze gülün sokağında gülen dudak mı? Yahud sabah rüzgârının yağmacı elinden çözülen denkler midir?)

Bûsesinden gayrı bir lezzet var öpmekte lebin
‘Âşıka sorsan sebeb ol zevka düşnâmın bilir
(36-5)

(Öpmesinden başka bir lezzet var dudağını öpmekte; ‘âşığa sebep sorsan o zevke sövüp saymayı bilir.)

Ma‘nî-i tâze kûçe-i dilden zebânıma
Yâd-ı lebinle mest-i hırâmân olup gelir
(37-5)

(Taze mânâ, gönül sokağından dilime, dudağını anmayla salınarak yürüyen sarhoş olup gelir.)

Gah engüşt-i muhannâsın gehî la‘lin emüp
Dâne-i ‘unâb ile nûş-ı şarâb etmez misin
(73-4)

(Bazen eğri parmağını bazen dudağını emip; unnab tanesi ile şarap içmez misin?)

Nedîm el-hak şîrîn edâsın vasf-ı la‘linde
Elinde hâme-i ma‘ni mi ney-sükker midir bilmem
(87-7)

(Nedîm, doğrusu dudağının şirin edasının vasfında; elinde mânâ kalemi mi şeker kamışı mıdır bilmem.)

Zâhid görünce tarz-ı şeker-hand-i la'lini
İkrâr-ı cevher eyledi bozdu 'akîdesini
(101-3)

(Zahid, dudağının tatlı tatlı gülüşünün tarzını görünce; imanını bozdu cevher söyledi.)

Bûs-ı lebin olmazsa çeker kâse-i hûn-âb
Bakmaz gamın âşûfteleri bûd u nebûde
(124-6)

(Dudağını öpmek olmazsa, kanlı su kâsesini çeker; derdin aşüfteleri vara ve yoğa bakmaz.)

Sevdiğim câm-ı meye hâcet nedir la'l-i lebin
Bir şeker-handeyle mest-i bî-mecâl eyler beni
(147-3)

(Sevdiğim, şarap kadehine hacet nedir? Dudağın, bir tatlı gülüşle, beni mecalsiz sarhoş eyler.)

2. Dudak İle İlgili Benzetmeler

a. Pınar, Unnâb, Âb-ı hayât, Merhem

Sevgilinin dudağı, saf ve temizliği, hayatın kaynağı olan suya teşbih edilir.

Kad-i bülend mi ömr-i hezâr-sâlmidir
O la'l-i nâb mı ser-çeşme-i zülâlmidir
(34-1)

(Uzun boy mu bin yıl ömür müdür? O saf dudak mı saf pınar mıdır?)

Sevgilinin dudağı renk itibariyle kanlı suya benzetilir.

Bezm-i meyde nukle el sunmaz heman ancak Nedîm
Dilberin unnâb-ı la‘l ü çeşm-i bâdâmın bilir
(36-7)

(Nedim, meze şarap meclisinde hemen el sunmaz; ancak sevgilinin dudağının ve badem gözü bilir.)

Sevgilinin dudağı, hayat bağışlayıcı olduğu için ölümsüzlük suyuna teşbih edilir. ‘Âşık, sevgilinin dudağını öpmek, o ölümsüzlük suyundan bir damla olsun alabilmek için canını vermeye razıdır.

Bûs-ı la‘lin şöyle sîr-âb-ı zülâl eyler beni
Kim gören âb-ı hayât içmiş hayâl eyler beni
(147-1)

(Beni, dudağını öpmek, şöyle tatlı suya kanmış eyler; ki beni gören ölümsüzlük suyu içmiş hayal eyler.)

Sevgilinin dudağı, şifa vericilik yönüyle merheme teşbih edilir.

Etmesin bî-hûde diller merhem-i la‘lin heves
Hançer-i müşkîn-ı ebrûnun onulmaz yâresi
(163-4)

(Gönüller, boşuna dudağının merhemini heves etmesin; misk kokulu kaşının hançerinin yarası onulmaz.)

b. Çâşnî, Kirâz, Bal, Gül-şekker, Şerbet

Sevgilinin dudağı, tadı ile meyvelere teşbih edilir.

Sevgilinin dudağı, tadından dolayı kiraza, bala, gül tatlısına, şerbete teşbih edilir. ‘Âşık, o kiraz tanesinin tadını hiç bir zaman unutmaz hep ona ulaşmaya çalışır.

Âşık ki nakşeder dil-i pür cûşa la‘lini
Gûyâ kirâs tânesidir kim şerâbe kor
(32-2)

(‘Âşık ki dudağını coşku dolu gönle nakşeder; sanki kiraz tanesidir ki şaraba koyar.)

Tâ ki çerb-i leb-i şîrînin ile medhûşum
Sâkiyâ câm-ı mey-i telhe değişmem nûşum
(84-1)

(Ta ki tatlı, semiz dudağın ile şaşkınım; ey saki, balımı acı şarap kadehine değişmem.)

Ol benefşi hat gelir evvelde la‘l-i dil-bere
Kahve der-peydir bezmde âdeta gül-şekkere
(132-1)

(Evvelde, sevgilinin dudağına o menekşe ayva tüyleri gelir; meclisde adeta kahve gül tatlısının ardı sıradır.)

c. Mühür, Fıstık (Piste)

Sevgilinin dudağı şekil itibariyle mühüre teşbih edilir.

Hem-âguşî-i fincân-ı araktan kaçmaz ammâ kim
Nigîn-i la‘lin o bâziçeyi akşâm için saklar
(19-5)

(Rakının fincanıyla, kucak kucağa olmaktan kaçmaz; ama ki dudağın mührünü, o eğlenceyi akşam için saklar.)

Sevgilinin dudağı, şekil ve tad yönünden fıstığa teşbih edilir.

Nâz ile piste-i nemekin sundu lebleri
Câmı çeküp elindeki bâdâmın almadan
(104-2)

(Kadehi çekip, elindeki bademini almadan; dudakları naz ile tuzlu fıstık sundu.)

ç. Gonca, Gül Yaprağı, Kadeh, Şarap, Kân-ı Bedahşân

Sevgilinin dudağı renk ve şekil itibariyle goncaya teşbih edilir. Dudak, taze ve canlılığı, açılmamış olması dolayısıyla goncaya benzetilir.

Seni meğer ki gül-efsûn-ı nâz terletmiş
Ki sîb-i gabgabın ey gonce-leb gül-âb kokar
(16-6)

(Meğer ki seni, nazın efsunlu şarabı terletmiş ki; ey gonca dudaklı, elmaya benzeyen çene altın gül suyu kokar.)

Böyle zûr-ı bûseden kimler kebûd etmiş aceb
Kim leb-i gül-fâmı dönmüş gonce-i nîlûfere
(132-4)

(Böyle yalancı öpücükten acaba kimler gök rengi etmiş ki; gül renkli dudağı nilüfer goncasına dönmüş.)

Ayşa mağrûr olma kim bir iki günde goncenin
Sîne-i sad-çâk eder gerdûn leb-i handânını
(160-3)

(Yiyip içmeye gururlanma ki bir iki günde goncanın, felek gülen dudağını, yüz parça sine eder.)

Ne berk-i güldür o leb çiğnesem şeker sanırım
Ne goncedir o dehen koklasam şerâb kokar
(16-2)

(Ne gül yaprağıdır o dudak çiğnesem şeker sanırım; ne goncadır o ağız koklasam şarap kokar.)

Sevgilinin dudağı şekil ve renk itibariyle kadehe ve şaraba teşbih edilir. Dudakta, şarapta kırmızıdır.

Sorma peyâm-ı la‘lini peymâne duymasın
Ey dil tehâlük etme aman söylerim sana
(3-2)

(Ey gönül! Sevgilinin dudağının haberini sorma, kadeh duymasın; aman can atma söylerim sana.)

Câm-ı lebiyle mest edüp evvel edâların
Mestâne sonra gönderir âğûş-ı câna dek
(59-5)

(Edaların önce dudak kadehiyle sarhoş edip; sonra sarhoşça can kucağına kadar gönderir.)

Çekildim yâ kaşından câm-ı la‘l-i yârdan geçdim
Beni ta‘n-ı ‘adû billah bîzâr etdi cânımdan
(108-6)

(Hey kaşından çekildim, sevgilinin dudağının kadehinden geçtim; billâh, düşmanın ayıplaması beni canımdan usandırdı.)

Tarab ne gûne olur tâli‘ u sitâre göre
Sunarsa câm-ı lebin çekdiğim humâre göre
(121-1)

(Çektiğim sersemliğe göre, dudağının kadehini sunarsa; talih ve yıldıza göre şenlik ne türlü olur.)

Lebin bûsun zamân-ı hatt-ı anber-fâm için saklar
Aceb nâzüklük eyler bâdesin akşâm için saklar
(19-1)

(Dudağını öpmeyi, amber renkli ayva tüylerinin zamanı için saklar; acaba naziklik eder, şarabını akşam için saklar.)

Sevgilinin dudağı, kıymet ve değer itibariyle Bedahşan ocağına teşbih edilir. Dudak, değerli bir maden ocağı gibi hayal edilir.

Mey midir ruhsârını mihr-i dırahşân eyleyen
La'lini sâgar mıdır kân-ı Bedahşân eyleyen
(105-1)

(Yüzünü parlak güneş eyleyen şarap mıdır? Dudağını Bedahşan ocağı eyleyen kadeh midir?)

Ç. ÂĞIZ (Dehân, dehen)

1. Genel Olarak Ağız

Sevgilinin ağzı, yok denecek kadar küçüktür. Ağız, şekil ve küçüklüğü itibariyle çeşitli hayallere konu olur.

Gör kadd-i yâri serv-i çeman söylerim sana
Bak ol dehâne râz-ı nihân söylerim sana
(3-1)

(Salına salına yürüyen selvi, sevgilinin boyunu söylerim sana; o ağıza bak, gizli sırlar söylerim sana.)

Hiç bir nişâne yok o miyân-ü dehândan
Âgâh olursam ey dil-ü can söylerim sana
(3-13)

(Ey gönül ve can! Uyanık olursam söylerim sana; o ağzın ortasından hiçbir eser yok.)

Dehen mi nüsha-i hüsnündeki meâlmidir
Miyân mı mısra‘-ı kaddindeki hayâlmidir
(34-3)

(Güzelliğinin nüshasındaki ağız mı mânâ mıdır? Boyunun mısrasındaki bel mi hayal midir?)

Hatt-ı leb dîvân-ı hüsne mısra‘-ı ber-cestedir
Anda gûyâ kim dehânın ma‘ni-i ser-bestedir
(40-1)

(Dudağının ayva tüyleri, güzellik divanına en güzel mısradır. Ondaki sanki ağzın, gizli mânâdır.)

Deheninden ki gönül eyledi bir bûse ricâ
Sana lâyık mı ki yok deyü cevâb eyleyesin
(99-4)

(Gönül ki ağzından bir öpücük rica etti; sana layık mı ki, yok diye cevap etsin.)

2. Ağız İle İlgili Benzetmeler

a. Gonca, Gül Mevsimi

Ağız şekil itibariyle goncaya teşbih edilir. Ağız, gonca gibi açılmamış, taze ve küçüktür.

Ne berk-i güldür o leb çiğnesem şeker sanırım
Ne goncedir o dehen koklasam şerâb kokar
(16-2)

(Ne gül yaprağıdır o dudak çiğnesem şeker sanırım; ne goncadır o ağız koklasam şarap kokar.)

Versin dehân-u rûy-ü lebin bâğ-ı hüsne zîb
Gül faslı lâle mevsimi gülnâr vaktidir
(39-4)

(Ağzın, yüzün, dudağın güzellik bahçesine süs versin; gül mevsimi, lale mevsimi, nar çiçeği vaktidir.)

b. Makas

Ağız şekil itibariyle makasa benzetilir.

Hem-çün makas dehânını hamyâzegâh edip
Çâk etdi şâneveş dil-i hallâkı zülf ü hat
(55-12)

(Böylece makas, ağzını esneme yeri edip; saç ve ayna tüyleri var eden gönlü tarak gibi parçaladı.)

D. GÖZ (Çeşm, Dîde, Nergis)

1. Genel Olarak Göz

Sevgilinin gözü renk, şekil, etkileyicilik bakımından ele alınmıştır. Göz, diğer güzellik unsurlarıyla ele alınarak çeşitli hayallere konu olur. Nedîm, gözün rengini siyah olarak düşündüğü gibi gözelin gözünün renginin mavi olduğunu da söyleyerek, önemli bir yenilik getirmiştir.

Kırdı geçirdi tîg-ı nigâhiyle âlemi
Çeşmi ne yâd baktı Nedîmâ ne âşinâ
(1-5)

(Ey Nedîm! Bakışının kılıcıyla dünyayı kırdı geçirdi; gözü, ne tanıyarak ne hatırlamayla baktı.)

Be dest-i gamze nüvâiş- gehidir ol çeşmin
Kenâr-ı rü-yı fezâ tarf-ı gabgab-ı âşüb
(8-2)

(Yan bakışın eli, boşluğun yüzünün kenarı; karıştıran gerdanın göz ucu, o gözün gönül alma yeridir.)

Bir çeşmi var ki bir nice yüz bin lisan bilir
Bin hem –zebâni hem demi bin âşinâsı var
(25-5)

(Bir gözü var ki, bir nice yüz bin lisan bilir; bin aynı dili konuşan dostu, bin tanıdığı var.)

O fitne kim anı Hârüt uyardı Bâbül'de
Siyâh gözlerinin hâb-ı aremîdesidir
(27-3

(O fitne ki , onu Harut Babil'de uyardı; siyah gözlerinin dinlenen uykusudur.)

Ser- pençe-i gamında helak olsa çâre yok
Şeh- bâz-ı çeşm-i yâra Nedîmâ rübûdedir
(29-5)

(Nedim,derdin kuvvetinde helâk olsa çare yok;sevgilinin gösterişli gözüne kapılmıştır.)

Uyküya vardı gözleri dahı o gamzeler
Gayret- ger-i metâ'-ı dil ü cân olup gelir
(37-9)

(Gözleri dahi o süzgün bakışlar uykuya vardı; yağmacı can ve gönül malı olup gelir.)

Hastelliklerden aman görmeye çesm-i siyehin
Mümiyâ bulmaya âlemde şikest-i külehin
(66-1)

(Siyah gözün,hastalıklardan bağışlama görmeye; kırık külahım, dünyada ilaç bulmaya,)

Heman bezm-i cihanda râzdâ-ı dîde vü gûş ol
Misâl-i şu ‘le ser-tâ-pâ zebân olsan da hâmüş ol
(80-1)

(Hemen cihan meclisinde, kulak ve gözün sır tutanı ol; deve eş, baştan ayağa dil olsanda sessiz ol.)

O düzd-i gamze tutdu işte sad çâk etdi dâmânım
Amân ey çeşm-î gîra bâri sen koyver girîbânım
(85-1)

(O hırsız yan bakış tuttu işte, eteğimi yüz parça etti; man ey tutucu göz, bari sen yakamı bırak.)

Piyale çekmeden evvel o çeşm-i mahmürun
Nigâh-ı mesti ‘ilâc-ı humârım oldu bugün
(98-2)

(Kadeh çekmeden önce o baygın gözün sarhoş bakışı, bugün sersemliğin ilacı oldu.)

Fitne dil-gîr şüde gamze-i pür-kîninden
Şür haşyet –zede çeşm-i sitem-âyîninden
(102-1)

(Fitne, kin dolu yan bakışından kırgın gitmiş. Gürültü, gözün sitem ayininden korkmuş.)

Aceb mi kebk-i şâhin- dîde veş dil pîç ü tab olsa
Süzüp ol nergisi pürkâr bir kez geçdi yanımdan
(108-13)

(Gönül! Kekliğin şahin gözü gibi kederli olsa şaşırmamalı; o iş dolu gözü, süzüp bir kez yanımdan geçti.)

Zülf-i dil-berde sabâ yokla Nedîm –i zârı
Görünür m aceb ol nergis-i fethâne göre
(122-5)

(Rüzgâr ağlayan Nedim'i sevgilinin saçında yokla; o fettan göze göre acaba görünür mü?)

Zülf ü külâhı verdi halel mağrib ü fes' e?
Çeşm-i kebüdu saldı akın mülk-i çerkese
(131-1)

(Batı ya ve fese saç ve külahı bozukluk verdi; Çerkez mülküne mavi gözü akın aldı.)

Bin zebân söylersin ol çeşm-i sühan –perdâz ile
Dâstanlar şerh edersin bir nigâh-ı nâz ile
(141-1)

(O güzel söz söyleyen göz ile bin dil söylersin; birnaz bakışı ile destanlar açıklarsın.)

Sen "itâb-ı nâz ksd etsen dahi ol çeşm-i şüh
Aşıkın memnun eder bir şîve-i mümtâz ile
(141-4)

(Sen naz azarlamasını kasdetsen dahi , o şuh göz, bir seçkin naz ile ‘aşağını memnun eder.)

Nâ-tüvânım şöyle çişmin hasretinden kim gehî
Aşıkın memnun eder bir şîve-i mümtâz ile
(141-6)

(Zayafım şöyle gözün hasretinden ki bazen; ceylan kirpiğinin gölgesi beni çignenmiş işler.)

Didemin gördükde-ı çüşiş-i tuyguyânını
Tutdu kühun cüylar feryâd edüp dâmânını
(160-62)

(Gözünün taşan çoşan gücünü gördükçe; dağın ırmakları, feryat edip eteğini tuttu.)

2. Göz ile ilgili benzetmeler

a. Şahbâz, Büyücü

Sevgilinin gözü, şekil itibariyle ve yırtıcılık yönüyle şahbaza teşbih edilir. Şahbâz olan göz, ‘aşığın gönül kuşunu aular.

Aceb mi dil o siyeh çeşm-i şuha olsa esîr
Kebik rübûdegi-i şah –bâza çespandır
(18-4)

(Gönül sevgilinin siyah gözüne esir olsa şaşırmamalı; keklik, doğana kapılmış yakışır.)

Sevgilinin gözü rengi ve çekiciliği nedeniyle ceylana teşbih edilir.

Çeşmin gibi bir sâhir-i pür ganc bulunmaz
Hattın gibi bir nüsha-i nîyrec bulunmaz
(46-1)

(Gözün gibi bir naz dolu büyücü bulunmaz; ayva tüylerin gibi büyülü nüsha bulunmaz.)

b. Ceylân (serhoş, kâfir)

Sevgilinin gözü rengi ve çekiciliği nedeniyle ceylana teşbih edilir.

Dağda sayd-ı gazâl etmeğe hasret mi çeker
Hânede gözlerin âhusun eden âmâde
(129-2)

(Evde, gözlerin ceylanı hazır eden; dağda, ceylan avlamaya hasret mi çeker?)

Hasret-i çeşminle ben hâk-i siyâh olsam dahı
Baht ahir sürme-i çeşm-i gazâl eyler beni
(147-8)

(Ben, gözünün hasretiyle siyah toprak olsam dahi; talih sonunda beni ceylan gözünün sürmesi eyler.)

Sevgilinin gözü, baygın ve ne yaptığını bilmezliği sebebiyle sarhoşa teşbih edilir.

Olunca dîde-i mestin leb-â-leb-â leb-i âşub
Düşer vücud-ı dile lerze-i teb-i âşub
(8-1)

(Sarhoş gözün, ağzına kadar dolu kargaşalığı olunca; gönül vücuduna kargaşalığın hararetinin titreyişi düşer.)

Aceb ne bezmde şeb-zinde-dar-i sohbet idin
Henüz nerkis-i mestinde buy-ı hâb kokar
(16-3)

(Acaba ne meclisde sohbetle sabahlayan idin;henüz sarhoş gözünde uyku kokusu kokar.)

Sevgilinin gözü, kan dökücülüğü itibariyle kâfire teşbih edilir.

Hâl kafir zülf kâfir çeşm kâfir el -aman
Ser-be-ser iklîm-i hüsnün kâfiristân oldu hep
(9-3)

(Ben kafir, saç kafir, göz kafir imdat; güzellik iklimi, baştanbaşa hep kafiristan oldu.)

Çeşmânının öğren sen o kâfirce nigâhın
Bir lahza Nedim-i sühan-ı pür fenin olsam
(83-6)

(Gözlerinin kafirce bakışının öğrensem de bir an, o hünerli sözünün , sohbet arkadaşı (Nedîm) olsam.)

c. Badem, Şarap

Sevgilinin gözü, şekil itibariyle kademe teşbih edilir

Dil-i bimârıma hiç hisse subh güyâ kim
Şeker- hâbın hemen ol gözleri bâdâm için saklar
(19-3)

(Sabah rüzgârı hasta gönlüme hiç pay vermez; sanki şeker uykusunu hemen o gözleri badem için saklar.)

Bulamam bâğ-ı bahârın gül ü bâdâmında
Bulduğum feyzi ruh u çeşm-i siyah- fâmında
(128-9)

(Yüzünde ve siyah renkli gözünde bulduğum bolluğu; baharın bahçesinin gül, ve bademinde bulamam.)

Çeşm-i gül- günun senin mümkin midir nergis görüp
Hun-ı dilden çün gül-i bâdâm rengîn olmaya
(142-2)

(Nergis, senin gül renkli gözün görüp kederden; badem gülü gibi renkli olmaya, bu mümkün müdür?)

Sevgilinin gözü, renk itibariyle şaraba benzetilir.

Tâ kemer gâhına dek gamzesi hâb-âlude
Tâ girî banına dek çeşmi şarâb-âlude
(120-1)

(Ta kemer yerine kadar yan bakışını uyku basmış ; ta yakasına kadar gözünü şarap basmış.)

Ç. Kumru, samur

Sevgilin gözü, kumruya teşbih edilir.

Değil çeşm-i kebüd ol ebruvânım zîr-i tâkında
İki âvâre kumrîdir ki gelmiş âşiyan tutmuş
(53-2)

(O kaşlarının kemerinin altında mavi göz değil, iki başıboş kumrudur. Ki gelmiş yuva tutmuş.)

Sevgilinin gözü rengi nedeniyle samura benzetilir.

Gerden-i sâfı beyâz öyle ki kâfur gibi
Çeşm ü ebrusu siyah öyle ki semmur gibi
(150-1)

(Saf gerdanı beyaz öyle ki kâfur gibi; göz ve baş siyah öyle ki samur gibi.)

E. KAŞ (Ebrü)

1. Genel Olarak kaş

Sevgilinin kaşı, genellikle şekil ve renk itibariyle ele alınır. Kaş, göz ve yüz ile birlikte çeşitli hayallere konu olur.

Resm-i ebrusun görüp Mânî olan reşk eylese
Bu Nedîmâ nakş-ı nevk-i hame-i Bihzadıdır
(22-5)

(Mânî, kaşının resmini görüp kıskansa şaşırmamalı; ey Nedim/ Bu Bihzad'ın kaleminin sivri ucunun nakşıdır.)

Serâpâ şöyle pürdür nâz-ü îmâ vü işâretten
Sanırsın her ser-i muyunda çeşm-ü ebruvan vardır
(42-2)

(Baştan ayağa kadar şöyle işaret, ima ve nazdan doludur; sanırsın her kılının başında kaşlar ve göz vardır.)

Ebru-yı yarı şimdilik onun rikâbına
Teşbîh kıl da sonra yine bâki zülf ü hat
(55-14)

(Sevgilinin kaşını şimdilik onun ense köküne benzet de, sonra yine saç ve ayva tüyleri kalıcıdır.)

Guşe-i ebru-yı dilberden yamân oldu Nedîm
Şive-i dil-duz-ı nevk-i kilk-i tannâzın senin
(71-16)

(Nedim! senin herkesle eğlenen kaleminin sivri ucu; gönül delen şive, sevgilinin kaşının köşesinden yaman oldu.)

Mu-be-mu dikkatler etdim kıl kadar fark etmedim
Kaşların bi'llah beğim duşundaki semmurdan
(107-5)

(Billah beyim, inceden inceye dikkatler ettim; omuzundaki samurdan kaşlarını kıl kadar fark etmedim.)

Görün bu derdi ki tıryak-ı erba' ayla tabîb
Diler ki zahm-ı çıhâr ebruvâna çâre göre
(121-6)

(Görün bu derdi ki doktor dört panzehirle; diler ki dört kaşlıların yarasına çere göre)

Mutekif perde-i zülfünde gönül hâli gibi
Ru-be-mihrâb dü ebru seher ü şâmında
(128-5)

(İki kaş, gündüz ve gecesinde saçının perdesinde gönül hali gibi mihrabın yüzüne ibadet içindedir.)

Seyr edin ârâyiş-i müjgan-ı pür gerdîdesin
Her birin bahş eylese ebru olur bir dil-bere
(132-3)

(Çok değişmiş kirpiğinin süsünü seyredin; bir sevgiliye her birini bağışlasa kaş olur.)

Neyleyim ben ol niyâz-ı vaslı kim ebruların
Her ser-i muyunda tarh –endâz-ı sad-çin olmaya
(14-3)

(Ben, kaşların o kavuşma niyazını neyleyim ki; her kılın ucunda düzenleyen yüz kıvrım olmaya.)

Ukde-i hâtırı biz halle şitâb etdikce
O büt-i ser- keşin ebruları pür-çin oldı
(152-3)

(Gönül düğümünü biz çözmeye acele ettikçe; o dikbaşlı putun kaşları karışık oldu).

2. Kaş ile ilgili Benzetmeler

a. Hilâl, kemân, kılıç (Tiğ), Tâk, Nün yâ

Sevgilinin kaşı, şekil itibariyle hilâle teşbih edilir.

Meh ü mihrin senin olsun felek biz ıydgehlerde
Hilâl ebruların hurşîd-i tâbân olduğun gördük
(58-3)

(Felek, ay ve güneşin senin olsun biz bayram yerlerinde ; hilâl kaşların parlak güneş olduğunu gördük.)

Sevgilinin kaşı, şekil itibariyle kemâna teşbih edilir

Ahuvân-ı ma'ni ve saydına hep cümleden
Şimdi bir gisü- kemend ebru- kemân lâzım sana
(6-6)

(Hep bütün anlam ceylanlarına ve avına, şimdi sana bir kement saç, keman kaş lazım.)

Çünki tîr-i hecr ile oldun zahm-nâk ey gönül
Çek çevir kendin ki bir kaşı keman lâzım sana
(6-7)

(Ey gönül! Ayrılık oku ile yaralı oldun, kendini çek çevir ki sana bir kaşı keman lazım.)

Nağmene tîr-i nigeh pîş –rev olmakta meğer
Mutrıb ebruda kemânında hem -âhengmidir
(28-2)

(Meğer nağmene bakış oku peşrev olmakta; çalgıcı, kaş da kemanında denk midir?)

Nigâhın ebruvânın görmeden evvel inanmazdım
Ki derler nâzdan hançer tegafülden keman vardır.
(42-5)

(Kaşlarının bakışını görmeden önce inanmazdım; ki söylerler, nazdan hançer, anlamamazlıktan keman vardır.)

Düşdü müjen hadisi zebân –ı sinâna dek
Gitdi kaşın havâdisi guş-ı kemâna dek
(59-1)

(Kirpiğin sözü , mızrağın diline kadar düştü; kaşın haberi, kemanın kulağına kadar gitti.)

Bul Nedîmâyı arasan o kemân ebrunun
Ebruvânında yahud zülf-i semen sâyında
(133-5)

(Nedîmi ararsan o keman kaşın kaşlarında; yahud yaseminimsi saçlarında bul.)

Dil-keş eyler çeşm-i guyâsın kemân-ı ebruvan
Şuh-terdir nağme-i mutrıb muvâfık saz ile
(141-5)

(Kaşların kemanı, söyleyen gözünü gönül çekici eder; çalgıcının nağmesi, uygun saz ile taze şuhtur.)

Aldın hadeng-i cevrini sînemde koymadın
Ey kaşları keman katı cevr eyledin katı
(153-2)

(Ey kaşları keman! Eziyet okunu aldın sinemde koymadın; sert eziyet ettin sert.)

Dil yine ser-keştedir tîr-i hevâyîveş Nedîm
Bir kemân –ebrunun olmuşdur meger âvâresi
(163-7)

(Nedîm! Gönül yine hevayi oku gibi dikbaşlıdır; meğer bir keman kaşlının avaresi olmuştur.) Sevgilinin kaşı, şekil itibariyle kılıca teşbih edilir.

Tiğ-ebru-yı siyehkârına kurbân olayım
Hançer-i gamze-i ayyârına kurbân olayım
(82-1)

(Ey Nedim! Kanlı şiirini kaşın kılıcının anısı sanma; dilimin bakışından bir ciğer parçasını düşürdü.)

Aceb hun-rîz Hindu-beççedir hâl-i siyehkârın
Ki gitmez desti dâ'im kabza-yı şemşîr-i ebrudan
(109-3)

(Şaşılacak şey, kötü işler yapan benin kan dökücü Hintli yavrudur; ki daima kaşının kılıcının kabzasından eli gitmez.)

Gören ebrular üzre pîçişin ol kâkül-i zerdin
Sanır zer-hall ile âyet yazılmış ruy-ı şemşîre
(137-3)

(O sarı külün kıvrımını kaşlar üzerinde gören, kılıcın yüzüne altın sirke ile ayet yazılmış sanır.)

Guşe-i ebrudan ayrılmaz dil-i hun keştemiz
Lekke-i hundur ki kalmış damen-i şemşirde
(139-4)

(Kan olmuş gönül, kaşın köşesinden ayrılmaz; kan lekesidir ki kılıcın eteğinde kalmış.)

Ham olur püşt-i keman gayret ile şâ'irler
Cevher-i tîğ dedikçe girîh-i ebruya
(143-6)

(Şairler, kaşın bağına kılıç cevheri dedikçe; çalışma ile keman sırtı eğri olur.)

Sevgilinin kaşı, şekil itibariyle kemere teşbih edilir.

Değil çeşm-i kebud ol ebruvânım zîr-i tâkında
İki âvâre kumrîdir ki gelmiş âşiyan tutmuş
(53-2)

(O kaşlarının kemerinin altında mavi göz değil; iki başıboş kumrudur ki gelmiş yuva tutmuş.)

Nedîmâ dahı cünbiş gelmedi o tâk-ı ebruya
Nigun –sâr oldu bin kuh-ı tahammül irti' âşımdan
(106-5)

(Ey Nedim! Titrememden bin tahammül dağı baş aşağı oldu; daha o kaşın kemerine hareket gelmedi.)

Sevgilinin kaşı şekil itibariyle nun ve yâ harfine benzetilir.

Pîş-i ebrusunda guya kim o guya çeşm-i şuh[3]
Bir Hicâzi tıfl ki [4] dil-keş- edâdır nun okur
(31-3)

(Kaşının önünde sanki o söyleyene sevgilinin gözü, bir hicazlı çocuk ki gönül çekici edadır nun okur.)

Ey kaşı yâ yüzün beri dönmez misin dahı
Ey gurre-i ümîd görünmez misin dahı
(156-1)

(Ey kaşı yâ! Yüzünü beri dönmez misin daha; ey ümit parlaklığı, görünmez misin daha?)

b. Hançer, samur.

Sevgilinin kaşı, şekil itibariyle hançere teşbih edilir.

Cebhesin tâb-ı şarâb-ı nâz pür-çîn eylemiş
Gelmiş ebrûlar yine mestâne hançer hançere
(132-2)

(Naz şarabının parlaklığı, yüzünü çok buruşuk etmiş; kaşlar yine sarhoşça hançer hançere gelmiş.)

Etmesin bî-hude diller merhem-i la'lin heves
Hançer-i müşkîn-ı ebrûnun onulmaz yâresi
(163-4)

(Gönüller, boşuna dudağının merhemini heves etmesin; misk kokulu kaşının hançerinin yarası onulmaz.)

Sevgilinin kaşı, renk itibariyle samura teşbih edilir.

---

[3] güş
[4] Tflek-i , güdek-i

Gerden-i sâfı beyâz öyle ki kâfur gibi
Çeşm ü ebrusu siyâh öyle ki semmur gibi
(150-1)

(Saf gerdanı beyaz öyle ki kâfur gibi; göz ve kaşı siyah, öyle ki samur gibi.)

F. HATTI (Ayva Tüyleri)

1. Genel Olarak Hatt

Sevgilinin ayva tüyleri genellikle siyah rengi nedeniyle hayallere konu olur. Ayva tüyleri, genellikle aydınlık yüze düşen gölge gibidir. Sevgilinin güzelliğine halel getirmeye çalışsada bunu başaramaz.

Lebin busun zamân-ı hatt-ı anber- fâm için saklar
Aceb nâzüklük eyler bâdesin akşâm için saklar
(19-1)

(Dudağını öpmeyi, amber renkli ayva tüylerin zamanı için saklar, acaba naziklik eder, şarabını akşam için saklar.)

Müstezâd-ı işve ol hatt-ı nevin îcâdıdır
Zülfünün terkîb-i bend-i fitne hâtır –zâdıdır.
(22-1)

(Çoğalmış işve, o yepyeni ayva tüylerinin icadıdır; saçının fitne bağını birleştirmesi akla gelendir.)

Gamzeler ıkbâl-i şevka günde bin efsun okur
Nekbet-i enduha hattın Tebbet-i vârun okur.
(37-1)

(Süzgün bakışlar, şevkin talihine günde bin sihir okur; ayva tüylerin, bahtsızlığın derdine Tebbet-i vârûn okur.)

Yâd-ı hatınla neş'e-i hayret derunuma
Çün seyl-i nev-bahâr huruşan olup gelir
(37-2)

(Ayva tüylerini hatırlamayla, içime hayret neşesi; ilkbahar seli gibi coşup gelir.)

Murâdı fitnenin ancak bir intisâbındır
Ya kâkülünde şiken yâ hatında tâb olmuş
(51-2)

(Fitnenin arzusu ancak bir yere bağlanmadır; ya perçeminde kıvrım ya ayva tüylerinde aydınlık olmuş.)

Âşık ki gördü hatt-ı ruh-ı nev- demîdesin
Sâyîde etdi sürme-i hayretle dîdesin
(101-1)

(Aşık ki, yüzünde yeni yetişmiş ayva tüylerini gördü; hayret sürmesiyle gözünü eskimiş etti.)

2. Hatt ile İlgili Benzetmeler

a. Leylâk, Nilüfer, Şebboy, Menekşe

Sevgilinin ayva tüyleri rengi, çokluğu, kokusu yönüyle bu unsurlara teşbih edilir.

Bir bâğdır cemâli ki gül-berk-i ruy-ı âl
Şeb-bûyu hal sünbül ü leylâkı zülf ü hat
(55-12)

(Yüzü ki, kırmızı yüzünün gül yaprağı bir bahçedir, şebboyu ben, sümbül ve leylakı saç ve ayva tüyleridir.)

Müdâvâ –yı dil-i mecruha bür'ü s-sâ ' adır el-hak
Zülâl-i la'l-i hatt- âverdi nîlüfer midir bilmem
(87-13)

(Doğrusu yaralı gönle deva arama, hastanın iyiliğe yüz tutmasıdır; dudağın tadı, ayva tüylerinin savaşı nilüfer midir bilmem.)

Değildir hâl ü hat şeb-buy bitmiş sihr ile gûyâ
Düşüp bir iki tohrm-ı tâze sünbülzâr-ı gîsûdan
(109-2)

(Saçlarının sümbül bahçesinden, bir iki taze tohum düşüp; sanki sihir ile şebboy bitmiş, ben ve ayva tüyleri değildir.)

Ol benefşî hat gelir evvelde la'l-i dil -bere
Kahve der- peydir bezmde âdeta gül-şekkere
(132-1)

(Evvelde sevgilinin dudağına o menekşe ayva tüyleri gelir; meclisinde adeta gül tatlısının ardı sıradır.

b. Gece, Hâle, Karanlık

Ayva tüyler rengi itibariyle geceye, siyaha, hâleye teşbih edilir.

Şafak mı şebde ya hatında ruy-ı âlmidir
Subuh sitâresi mi gerdeninde hâlmidir
(34-2)

(Gecede şafak mı ya hattında kırmızı yüz müdür? Sabah yıldızı mı gerdanında ben midir?)

Can riştesi biri birisi mâh hâlesi
Tutdu netîce enfüs ü âfâkı zülf ü hat
(55-4)

(Can ipliği biri, birisi ay ağılı; sonunda saç ve ayva tüyleri göğü ve yeri tuttu.)

Böyle çâpük geldin ey hatt-ı siyeh ruhsârına
Var ise pervâza meşkettin piristûlarla sen
(103-3)

(Ey siyah ayva tüyleri, yüzüne böyle çabuk geldin; uçuş varsa sen kırlangıçlarla çalıştın.)

C. Âyet, Kâtip, Kitap, Mısra'

Sevgilinin ayva tüyleri, o aydınlık yüze yazılan âyete teşbih edilir.

Ayva tüyleri renk ve şekil itibariyle yazıya benzetilir. Ayva tüyleri, kişileştirilerek katibe teşbih olunduğu da görülür. Ayva tüyleri, yazı şeklinde düşünülüp bir kitap gibi de ele alınır.

Göstermez oldu la'lini ol hatt-ı nev sakın
Tahrîm-i hamre nâzil olan âyet olmasın
(100-3)

(O yeni yetişmiş ayva tüyleri,dudağını göstermez oldu; sakın haram kılınan şarap yukardan inen ayet olmasın.)

Birisi şerh yazdı biri etdi tahşiye
Alıp miyâna hikmetü'l- işrâkı zülf ü hat
(55-9)

(Saç ve ayva tüyleri Allah' a ortak koşmanın sebebini, beline alıp; birisi açıkladı biri kenarına yazı yazdı.)

Ey hat seninle hüsn-i ruh-ı leb güşâdedir
Sen şârih-i kitâb-ı Gül ü Mül müsün nesin
(74–5)

(Ey ayva tüyleri, seninle dudağın hissinin güzelliği açıktır; sen Gül ve Şarap kitabına açıklama yazan mısın nesin?)

Çeşmin gibi bir sâhir-i pür genc bulunmaz
Hattın gibi bir nüsha-i nirenc bulunmaz
(46–11)

(Gözün gibi hazine dolu bir büyücü bulunmaz; ayva tüylerin gibi bir büyü sayfası bulunmaz.)

Gören ‘izârını hatt-ı siyâh- tâb içre
Nühüfte berk-i gül-i ter sanır kitâb içre
(135-1)

(Siyah parlak ayva tüyleri içinde yanağını gören, kitap içinde gizli taze gül yaprağı sanır.)

Hatt-ı leb dîvân-ı hüsne mısra-ı ber-cestedir
Anda gûyâ kim dehânını ma’ni-i ser-bestedir
(40-1)

(Dudağının ayva tüyleri, güzellik divanına en güzel mısradır; onda sanki ağzın gizli mânâdır.)

Ç. Örtü, Samur

Sevgilinin ayva tüyleri renk ve şekil itibariyle örtüye ve samura teşbih edilir. Saç ve ayva tüyleri birlikte düşünülüp ele alınır. Sevgilinin aydınlık yüzünü, saç ve ayva tüyleri örtü gibi örtmüştür. Yüz ka’bedir, saç ve ayva tüyleri ise onun siyah örtüsüdür.

Gûş eyledikçe nâmının İbrahim olduğun
Pûşîde kıldı Ka’be-i uşşâkı zülf ü hat
(55-15)

(Saç ve ayva tüyleri, adının İbrahim olduğunu işittikçe; ‘ âşıkların ka’besini örttü .)

Perde-puş oldukça hat ruhsârına fikret hele
Ettiğin işlerden ey meh-ru hicâb etmez misin
(73-3)

(Ey ay yüzlü! Düşün hele , ayva tüyleri yüzüne örtücü oldukça, ettiğin işlerden utanmaz mısın?)

Gelmiş hat-ı siyah ruhuna âh ey gönül
Semmur hoş yakışmış o gül-penbe atlase
(131-2)

(Ey gönül, ah yüzüne siyah ayva tüyleri gelmiş; o gül pembe atlasa samur hoş yakışmış.)

d. Zümrüt, Hased günü

Sevgilinin ayva tüyleri, renk ve kıymet nedeniyle zümrüte teşbih edilir.

Hatt-ı sebz olmuş bedid ol gerden-i kâfurdan
Ey aceb çıkmış zümürrüd ma’den-i billurdan
(107-1)

(Yeşil ayva tüyleri, o berrak gerdandan meşhur olmuş; ey acaba zümrüt billur madenden çıkmış.)

Sevgilinin ayva tüyleri, rengi ve karışıklık çıkartmasıyla hased gününe teşbih edilir.

Hattın ki reşk –i fasl-ı behârân olup gelir
Sermâye- bahş-ı sümbül-i reyhân olup gelir
(37-1)

(Ayva tüylerin ki, bahar mevsimi hased günü olup gelir; sermaye ihsanı, reyhan sümbülü olup gelir.)

G. GAMZE

1.Genel Olarak Gamze

Sevgilinin gamzesi şekil itibariyle kılıç, ok, hançere teşbih edilir. Yan bakış ‘aşağının gönlüne ok gibi saplanıp bir daha aradan çıkmaz. Gamze, cellad ve fettandır. Âşığını türlü oyunlarla kendine esir eder. Gamze, ‘âşığın gönlünü çaldığı için hırsız gibi düşünülür.

Füsun heman nigeh-i işve-bâza çespandır
Kirişme gamze-i ‘âşık-nüvâza çespandır
(18-1)

(Sihir, hemen naz edici bakışa yakışır; naz, ‘âşığı okşayan yan bakışa yakışır.)

Murâdın anlarız ol gamzenin iz’ânımız vardır
Beli söz bilmezüz ammâ biraz irfânımız vardır
(26-1)

(O süzgün bakışın maksadını anlarız anlayışımız vardır; evet, söz söylemeyi bilmeyiz ama biraz irfanımız vardır.)

Biri biriyle müjgân safları gavgaya girmiştir
Nigâh –ı gamze guyâ sulh için araya girmiştir
(30-1)

(Kirpik safları birbiriyle kavgaya girmiştir; sanki yan bakış, barış için araya girmiştir.)

Neş’e-i hun- ciger gözde gözüm sâgarda
Gamze reşk etdi görüp cilve-i nuş-â nuşum
(84-15)

(Gözde ciğer kanın neşesi, gözüm kadehte; cilvemin güzelliğini görüp gamze kıskandı.)

Fitne dil-gîr şüde gamze-i pür-kîninden
Şur haşyet-zede çeşm-i sitem-âyîninden
(102-1)

2.Gamze ile ilgili benzetmeler

a. Kılıç (Tîğ, Hançer), ok (Tir), şimşek, Neşter; cellâd

Sevgilinin yanbakışının kılıca, oka, şimşek ve neştere teşbihi keskinliği etkileyiciliği sebebiyledir. Sevgi gamzesiyle ‘âşığın gönlünü kılıç gibi yaralayıp, kendine tutsak eder. Kanlı gönül bir daha bu gamzenin etkisinden kendini kurtaramaz.

Barıp kuyınga yığlamak tiledim bir sadâ tartıp
Yügürdi min sarı ol gamze tiğ-ı sürme -sa tartıp
(10-1)

(Mahallene gidip, bir ses çıkarıp ağlamak diledim; o gamze sürme gibi kılıcını çıkarttığında binlerce hastalık koşuştu.)

Tiğ-i ebru-yı siyahkârına kurbân olayım
Hançer-i gamze-i ‘ yârına kurbân olayım
(82-1)

(Suçlu kaşlarının kılıcına kurban olayım; hilekâr yan bakışının hançerine kurban olayım.)

Her bün-i muyumda bin zahm-ı nihan derc eylemiş
Tiğ-ı gamzen beyzâ-yı çeşm içre pinhân eyleyen
(105-2)

(Yan bakış kılıcını gözünün beyazı içine gizleyen; her kıl kökünde bin gizli yara toplamış.)

Hayf kim taksîm-i derd ettikde kassâm-ı kazâ
Tîr-i gamzen düşdü sehm-i âşık-ı efkendeye
(125-3)

(Yazık ki kaza vârisleri, derdi parçalara ayırdı; düşkün âşığın payına yanbakışın oku düştü.)

Nigeh-i gamze değil berk-ı cihân ancak bu
Afet-i hırmen-i sâmân-ı cihân ancak bu
(115-1)

(Yan bakış değil, cihanın şimşeği anca bu; cihanın servetinin ümitsizliğinin afeti ancak bu.)

Şerbet-i la ‘lindeki hâsiyyeti bilmem ve lîk
Nişter gamzen aceb üstâd imiş kan almada
(136-5)

(Dudağının şerbetindeki gücü bilmem velâkin; neşter yanbakışın kan almada çok üstadmış.)

Sevgilinin gamzesi kan dökücü olması sebebiyle cellada benzetilir.

Dil mi koydu âh kim hun-keşte-i cevr etmedik
Gamze-i dil-duzun el-hak kârının cellâdıdır
(22-3)

(Ah ki eziyet etmedik gönül mü koydu; doğrusu gönül delen yanbakışın işinin cellâdıdır.)

Metâ-ı vaslına canlar verirdim ammâ kim

Amân o gamze-i hun-hâr bende can mı kodı

(148-2)

(Kavuşma varlığına canlar verirdim ama ki; aman o kan dökücü gamze bende can mı koydu?)

Getirmiş havza-i teshîre tiğ-istân-ı müjganı

Gönül mü kurtulur ol gamze-i cellâddan gayri

(157-23)

(Kirpiğinin kılıcını, büyleme havzasına getirmiş;o cellad gamzeden başka gönül mü kurtulur?)

b.Fettan,Büyücü, Sarhoş,Hırsız

Sevgilinin gamzesi âşığın gönlünü cilveler yapıp almasıyla fettan olarak ele alınır.

Gamze-i fettânın ile eyleme hergîz nigâh

Gâh geh'uşşâk ile eyle mizâc-ı inbisât

(157-23)

(Oynak yan bakış ile asla bakış etme; 'âşıklar ile arasıra huy açılması et.)

Gamze-i fettanını koydun ki yıkdı 'âlemi

Bahse dalmışken çeh-i Bâbülde câdularla sen

(103-2)

(Bâbil kuyusunda sen cadılarla bahse dalmışken; ayartan süzgün bakışını koydun ki âlemi yıktı.)

Sevgilinin gamzesi sihir yapması sebebiyle büyücüye benzetilir.

Gamzen füsûn ile sühan eyler nezâketi

Çeşmin nigah şekline kor nâz u nahveti

(153-1)

(Yan bakışın sihir ile nezâketi söz eder; gözün , naz ve gururu bakış şekline koyar.)

Sevgilinin gamzesi, sarhoş olarak ele alınır.

Değme bir yanmağla meyletmez dile o gamzeler
Mesttir ammâ kebâbın puhtesin hâmın bilir
(36-3)

(O süzgün bakışlar, değme bir yanmakla gönüle meyletmez; sarhoştur ama kebabın pişmişini çiğini bilir.)

Hun-ı cigerle besliyeyim tek o gamzeler
Tâ böyle ser- girân –ı mey-i nahvet olmasın
(100-4)

(Ciğer kanıyla besleyeyim tek o yanbakışlar; ta böyle gurur şarabının çok sarhoşu olmasın.)

Sevgilinin gamzesi ‘âşığının gönlünü çalması sebebiyle hırsıza benzetilir.

O düzd-i gamze tutdu işte sad çâk tdi dâmânım
Amân ey çeşm-i gîrâ bâri sen koyver girîbânım
(85-1)

(O hırsız yan bakış,eteğimi tuttu işte yüz parça etti; aman ey tutu göz bari sen yakamı bırak.)

c. Sırdaş (Râz-dâş)

Sevgilinin gamzesi, güvenilir olması nedeniyle sırdaş olarak ele alınır, ‘âşığın gönül sırların saklayıp kimseye söylemez.

Ne havf eylersin ey dil sırrı- ı ışkın inkişâfından
Benim ol gamze gibi mu’ temed bir râz-dâşım var
(23-3)

(Ey gönül! ‘ Aşkın sırrının açılmasından ne korkarsın? Benim o yan bakış gibi güvenilen bir sırdaşım var.)

H. KİRPİK (müje, müjgân)

1. Genel olarak kirpik

Sevgilinin kirpiği, yaralıyıcılık ve öldürücülük sebebiyle çeşitli unsurlara benzetilir. Kirpik, şekil itibariyle oka, kılıca ve neştere teşbih edilir.

Değil saf-ı müje garet-geri-i câna gelir
Güruh-ı pâ-be rikâbân-ı eşheb-i âşûb
(8-4)

(Atımın rikabındaki ayağın karışık kalabalık topluluğu, canı yağmalamaya gelen kirpiklerinin safı değildir.)

Düşdü müjen hadîsi zebân-ı sinâna dek
Gitti kaşın havâdisi gûş-ı kemâna dek
(59-1)

(Kirpiğin sözü mızrağın diline kadar düştü ; kaşın haberi, kemanın kulağına kadar gitti.)

Nedîmâ lûtfu u Bârî musavverle olur bir gün
Büt-i âmâle bir ber-geşte müjgan baht-ı vârûnun
(64-8)

(Ey Nedîm! Görüntülerin Bârisi olan Tanrı’nın lutfuyla bir gün amellerin putuna ters dönmüş talihin kıvrılmış kirpik gibi olur.)

Uyutdu nâz ile müjgânın eyleyüp derhem
Nigâh-ı mestini semmûr-ı câme-hâb içre
(135-2)

(Sarhoş bakışını, samur gecelik içinde karmakarışık edip, kirpiğini naz ile uyuttu.)

Rûy-ı tâbânın seher hâb içre bir kez seyreden
Pençe-i hurşîdden girâ bulur müjgânını
(160-7)

(Parlak yüzünü seher uykusu içinde bir kez seyreden; kirpiğini, güneşin pençesinden tutucu bulur.)

2. Kirpik İle İlgili Benzetmeler

a. Kılıç (Tiğ, hançer) ok (Tir), Neşter

Sevgilinin kirpiği, şekli ve yaralayıcı, öldürücü özelliğiyle kılıca, oka, neştere teşbih edilir. Sevgilinin kirpiği, keskin ve öldürücü olmasıyla ‘ âşığın gönlünü yaralamış ve onu esir etmiştir.

Getirmiş havza-i teshire tiğ- istân-ı müjgânı
Gönül mü kurtulur ol gamze-i cellâddan gayri
(157-3)

(Kirpiğinin kılıcını, büyüleme havzasına getirmiş; o cellad gamzeden başka gönül mü kurtulur?)

Hançeristân-ı müjenden güzer eyler bî-bâk
Bül’l –aceb düzd-i ciger dârdr el-hak nigehin
(66-3)

(Doğrusu çok acayib bakışın yürekli hırsızdır; korkusuzca kirpiğinin hançer şehrinden geçer.)

Keser dâmânımı her bir bakışta tîr-i müjgânı
Aceb kim dürre-i gamla helâk oldum telâşım var

(23-4)

(Kirpiğinin oku her bir bakışta eteğimi keser; şaşılır ki dert inci tanesiyle helâk oldum telaşım var.)

Dahı gelmez kelâl ol neşter-i ser-tîz-i müjgâne
Felekler şîşe-i haccâma döndü kanlı yaşımdan
(106-4)

(Felekler, kanlı yaşımdan hacamatçı şişeye döndü; o kirpiğin, keskin neşterine daha yorgunluk gelmez.)

b. Tarak, Pençe, Ceylân

Sevgilinin kirpiği, şekil itibariyle tarağa ve pençeye benzetilir.

Zülfün hayâli cây edeli çeşmim olmadı
Gisû-yı hâb şâne-i müjgâna âşinâ
(1-2)

(Saçının hayali yer edeli, gözüm uyku saçına, kirpiğinin tarağına aşina olmadı

Gîrâ eden o pençe-i müjgânı hep yine
Dilden rübûde eylediği tâkat olmasın
(100-7)

(O kirpiğin pençesini hep yine tutucu eden; gönülden bağlandığı güç olmasın.)

Sevgilinin kirpiği ceylana teşbih edilir.

Nâ- tüvânım şöyle çeşmin hasretinden kim gehî
Sâye-i müjgân-ı âhû pây-mâl eyler beni
(147-6)

(Zayıfım söyle gözün hasretinden ki, bazen ceylan kirpiğinin gölgesi beni çiğnenmiş eyler.)

1. BEN (HAL)

1.Genel olarak Ben

Sevgilinin beni, renk ve şekil itibariyle çeşitli unsurlara benzetilir. Sevgilinin yüzünde, kaşının köşesinde ya da çene çukurunda olan ben ona ayrı bir güzellik katar.

Eyyâm-ı satvetinde gönül çalmasın deyü
Güm kıldı ben dedikleri allâkı zülf ü hat
(55-18)

(Zorluluk günlerinde gönül çalmasın diye saç ve ayva tüyleri ,ben dedikleri döneği kaybetti.)

Siyeh- mağz-ı cünûnum hülyâ-yı hâl-i dil-berden
N' ola zencirim olsa halka- i mıkrâz-ı berberden
(95-1)

(Sevgilinin beninin hülyasından delilik siyahım ; berberin makasının halasından zincirim olsa şaşırmamalı.)

2. Ben ile ilgili benzetmeler

a. Habbe, Dâne

Sevgilinin beni, küçük şekli sebebiyle habbe ve daneye teşbih edlilir.

Meftun-ı habb-ı hâli vü ma'cûn-ı la'liyiz
Düşdük belâ-yı keyfe gıdâmız budur bizim
(89-3)

(Habbesinin tutkunu ve dudağın macunuyuz; keyif belasına düştük, bizim gıdamız budur.)

Sevgilinin beni, yuvarlak ve küçük olması sebebiyle dâneye benzetilir.

Hemîşe ayrılamaz zülfü gird-i hâlinden
Meger şikâr imiş ol dâm dahı dânesine
(123-6)

(Saçı yuvarlak beninden hiç ayrılamaz, meğer o tuzak dahi dönesine avmış.)

b. Misk, Karanfil, Şebboy, Yıldız

Sevgilinin beni, rengi ve kokusu, şekli nedeniyle bu unsurlara benzetilir.

Ey büt-i attâr bana hâl-i müşkînin gibi
Anber olsun da biraz hâm olsa da mâni ‘ değil
(76-5)

(Ey ’attar güzeli ! Bana güzel kokulu benin gibi, anber olsun da biraz ham olsa da engel değil.)

Ey tura bâğ-ı hüsnde sümbül müsün nesin
Ey hâl-ı fitne yohsa karanfül müsün nesin
(76-5)

(Ey omuza dökülen saç, güzellik bahçesinde sümbül müsün nesin? Ey fitne ben yoksa karanfil misin nesin ?)

Değildir hâl ü hat şeb-buy bitmiş sihr ile gûyâ
Düşüp bir iki tohm-ı tâze sünbülzâr-ı gîsûdan
(109-2)

(Saçlarının sümbül bahçesinden bir iki taze tohum düşüp; sanki sihir ile şebboy bitmiş , ben ve ayva tüyleri değildir.) Sevgilinin beni, şekli itibariyle yıldıza benzetilir.

Şafak mı şebde ya hattında rûy-ı âlmidir
Subuh sitâresi mi gerdeninde hâlmidir
(34-2)

(Gecede şafak mı ya hattında kırmızı yüz müdür? Sabah yıldızı mı gerdanından ben midir?)

c. Bekçi, Karabiber, Hindû

Sevgilinin beni, onun güzellik gerdanını bekleyen bir bekçi gibi hayal edilir. Ben, şekil ve rengi itibariyle karanfile de benzetilir.

Ey hâl pâsbânı mısın sen o gerdenin
Kâfûr içinde habbe-i fülfül müsün nesin
(72–2)

(Ey ben! Sen o gerdanın gece bekçisi misin? Kâfur içinde karanfil tanesi misin nesin?)

Sevgilinin beni, rengi dolayısıyla Hintli bir yavruya teşbih edilir.

Aceb hun-rîz Hindû beççedir hâl-i siyehkârın
Ki gitmez desti dâ ‘im kabza-yı şemşîr-i ebrûdan
(109–3)

(Acaba kötü işler yapan benin, kan dökücü Hintli yavrudur ki, daima kaşının kılıcının kabzasından eli gitmez.)

Ç. Firengistân, kâfir

Sevgilinin beni, bütün güzelliklerin toplandığı yer olarak düşünülüp Firengistana teşbih edilmiştir.

Şöyle gerd olmuş Firengistân birikmiş bir yere

Sonra gelmiş gûşe-i ebrûda hâl olmuş sana
(2–4)

(Firengistan söyle toplanmış, bir yere birikmiş; sonra gelmiş kaşının köşesinde sana ben olmuş.)

Sevgilinin beni, zalim ve merhametsiz olmasıyla kâfire benzetilir.

Hâl kâfir zülf kâfir çeşm kâfir el-aman
Ser-be-ser iklîm-i hüsnün kâfiristân oldu hep
(9–3)

(Ben kâfir, saç kâfir , göz kâfir imdat; güzellik iklimi, baştanbaşa hep kâfiristan oldu.)

İ.BOY(Kad, kâmet)

1. Genel Olarak Boy

Sevgilinin boyu, uzunluğu ve inceliği yüzünden çeşitli benzetmelere konu olur. Sevgilinin boyu, ince ve uzun dal gibidir. O, bahçenin yeni yetişen uzun boylu selvisidir.

Haddeden geçmiş nezâket yâl ü bâl olmuş sana
Mey süzülmüş şişeden ruhsâr-ı âl olmuş sana
(2–1)

(Nezaket, haddeden geçmiş sana boy bas olmuş; şarap, şişeden süzülmüş sana kırmızı yanak olmuş.)

Ben şâirim o kamet-i mevzûnu doğrusu
Sevmem desem de belki yalan söylerim sana
(3–3)

(Doğrusu ben şairim o düzgün boyunu; sana sevmem desem de belki yalan söylerim.)

Behâr kim güle bir câm-ı lâle – gun sundu
Nihâl-i kaddin anın neş'e-i resîdesidir
(27–2)

(Bahar ki güle bir lale renkli kadeh sundu; düzgün boyun, onun erişmiş neşesidir.)

Kametin kûteh sanırlar ayb-ı bînân –ı heves
Nâ-sühan ver- mısra'-ı mevzûnu nâ- mevzûn okur
(31–2)

(İstek aybının körleri heves boyunu kısa sanırlar; düzgün konuşmayan vezinli mısrayı, vezinsiz okur.)

Lütfet yetişsin o kad-i bâlâya destimiz
Gel gel yetiş aman ki tegâfül müsün nesin
(74–6)

(Lütfet, o uzun boya elimiz yetişsin; gel gel yetiş aman ki tegafül müsün nesin?)

Ne var sâyende feyz-i alem-i bâlâyı seyr etsin
Nedîme ol ser-âmed kadd ile bir kerre hem- duş ol
(80–6)

(Yüce ' âlemin bolluğun ne var sayende seyretsin; Nedim, o ileri gelen boy ile bir kere denk ol.)

Şöyle bî –tâb olmuş ol meh- pâre tâb-ı ruzeden
Fark olunmaz kâmet-i ham gurre-i yek- ruzeden
(110–1)

(Oy ay parçası , orucun hareretinden şöyle bitkin olmuş; eğri boy, geçici parlaklıktan farkolunmaz.)

2.Boy İle ilgili Benzetmeler

a. Servi (Serv- kâmet, sevr-i çemân)

Sevgilinin boyu, uzunluğu sebebiyle selviye teşbih edilir.

Gördüm o serv- kametin ardınca ruz-ı vasl
Ömr-i fürû güzeşte şitâbân olup gelir
(37–3)

(Kavuşma günü, şaşkınlık içinde geçmiş ömrü; o selvi boylunun ardınca gördüm geçer gelir .)

Hayâl-i serv-i kadinle kalır giderse bu eşk
Fezâ-yi sinede bir cuybâr olur giderek
(61-4)

(Bu gözyaşı giderse, selvi boylu hayalinle kalır; göğüs boşluğunda giderek bir ırmak olur.)

Mısra'-ı mevzûndur ammâ nâ-resâdır serv-i bâğ
Eyleye tazmîn meger kadd- ser-efrâzın senin
(71–2)

(Düzgün mısradır, ama bahçenin selvisi yetişmemiştir; meğer senin başını yukarı kaldıran boyunu tazmin ede.)

Der görüp cünbüşünü ol kaddin ehâlî-i çemen
Bâğda gördüğümüz serv-i çemân ancak bu
(115–2)

(Çimen ahalisi, o boyun hareketini görüp söyler; bahçede gördüğümüz çimen selvisi ancak bu.)

Serv- kadlerle tekellümde leb-â-leb yâran
Biz bakıp eğlenelim serve leb-i deryâda
(129–4)

(Dostlar, selvi boylularla dopdolu konuşmada; biz deniz kenarında selviye bakıp eğlenelim.)

Bir dem mi var ki âh ederek anmaya gönül
Ey serv- kad seninle geçen rüzgârını
(149–5)

(Ey selvi boylu güzel! Gönlümün seninle geçen zamanını ah ederek anmadığı bir an mı var?)

b. Fidan (Nahl –ı gül), Gülbün.

Sevgilinin boyu, tazeliği ve uzunluğu dolayısıyla fidana teşbih edilir.

Afet-i can dediler gamze-i cellâdın içün
Nahl-ı gül söylediler kâmet-i şimşâdın içün
(92–1)

(Merhametsiz bakışına canın afeti dediler; şimşir ağacına benzeyen boyun için gül fidanı dediler.)

Sevgilinin boyu, ince ve uzun oluşundan dolayı gül köküne benzetilir.

Zinhâr bülbülün dahı tağlit-i hüsn ile
Gülbün tahayyül etdiği ol kâmet olmasın
(100-6)

(Sakın! Bülbülün dahi güzelliği yanıltması ile; gül kökünün hayal ettiği o boy olmasın.)

d. Mısra' (mısra'-ı resâ, Ber-ceste mısra ')

Sevgilinin boyu, düzgünlüğü ve güzel oluşu sebebiyle düzgün ve en güzel mısraya teşbih edilir.

Seyret Nedîm o kameti kim eylemiş murâd
Bir mısra'-ı resâda mezâmîn-i nâzı hep
(7–5)

(Nedim, o boyu seyret çünkü, bir yetişen mısrada; hep naz mânâlarını arzu etmiş?)

Dehen mi nüsha-i hüsnündeki meâlmidir
Miyân mı mısra'-ı kaddindeki hayâlmidir.
(34–3)

(Güzelliğinin nüshasındaki ağız mı mana mıdır? Boyunun mısrasındaki bel mi hayal midir?)

Kâmetin seyreyle insâf et o bâlâ mısra'ı
Zâhidâ sen şâ'ir olsan intihâb etmez misin
(73–2)

(Ey zahid! Boyunu seyret insaf et; o yüce mısrayı, sen şair olsan seçmez misin?)

Hayâl ettim ki dîvân içre bir ber- ceste mısra'dır
Gezerken ol kad-i bâlâya bakdım nârvenlikde
(127–2)

(Karaağaçlıkta gezerken o uzun boya baktım; hayal ettim ki divan içinde bir sağlam ve latif mısradır.)

ç. Su, Fıskiye

Sevgilinin boyu, berrak ve saydam olup güzelliği itibariyle su gibi düşünülür. Sevgilinin boyu, ölümsüzlük suyunun fıskiyesi gibi de ele alınmıştır.

Nâzı âb etmiş de bir fevvâre resm etmiş hayâl
İşte ol sudur atılmış kâmetin olmuş senin
(72–2)

(Hayâlde nazı su düşünüp , bir fıskiye çizmiş, bir fıskiye, nazı su etmiş de hayal resmetmiş; işte o sudur , senin uzun boyun olmuş.)

Sandım olmuş ceste bir fevvâre-i âb-ı hayât
Böyle gösterdi bana ol kaddi müstesnâ seni
(154–5)

(Bir âb-ı hayat fıskiyesi sıçramış sandım; o müstesna boyun, seni bana böyle gösterdi.)

e. Güneş

Sevgilinin boyu, mahşer güneşi gibi düşünülüp ele alınmıştır.

Vasf-ı kaddinle kıyâmetler kopardım şöyle kim
Mihr-i mahşer şemse-i dîvânıdır eş' ârımın
(69–3)

(Boyunun vasfıyla kıyametler kopardım şöyle ki; mahşer güneşi, şiirlerimin divanını resmidir.)

f. Ömür (ömr-i hezâr-sâl)

Sevgilinin boyu, uzun bir ömre teşbih edilir.

Kad-i bülend mi ömr-i hezâr- sâlmidir
Ola' l-i nâb mı ser- çeşme-i zülâlmidir
(34–1)

(Uzun boy mu bin yıl ömür müdür? O saf dudak mı saf pınar mıdır?)

j. ÇENE (Gabgab, Zenahdan)

a. Elma 'sİb-i zenahdan)

Sevgilinin çenesi, renk ve şekil itibariyle elmaya teşbih edilir.

Seni meğer ki gül –efsun-ı nâz terletmiş
Ki sîb-i gabgabın ey gonce-leb gül âb kokar
(16–6)

(Ey gonca dudaklı ! Meğerki seni nazın efsunlu şarabı terletmiş; elmaya benzeyen çene altın gül suyu kokar.)

Çeh değil sîb-i zenahdânında yer kalmış Nedîm
Zahm-i engüşt-i nigâh-ı intihâbından senin
(67–6)

(Nedim, senin talanlayan bakışının parmağının yarasından; kuyu da değil elma çenende yer kalmış.)

Bûseden gül gül olup ârız-ı âli dönmüş
Gögerüp sîb-i zenahdan gül-i şeftâlüye
(143–2)

(Sevgilinin elmayı andıran çenesi göğerip şeftali gülüne; buseden gül gül olup kırmızı yanağa dönmüş.)

b. Turunç

Sevgilinin çenesi ya da çene altı renk ve şekil itibariyle turunca teşbih edilmiştir.

Mey terahhuş eyler emdikçe turunc-ı gabgabın
Şöyle sir ol mest-i nâzım neş'e –i pür- zûrdan
(107–2)

(Turunca benzeyen çene altın öptükçe şarap akıtır, o naz sarhoşum, sürekli neşeden öyle doludur.)

K.SİNE

1.Genel Olarak sine

Sevgilinin sinesi rengi, saflığı, şekli itibariyle çeşitli hayallere konu olur. Sine, saflığı ve paklığı, berraklığı sebebiyle ele alınır.

Açmış oldum sînesin bir kere ârâm- ü sükûn
Sîneden bilmem ne hâlettir girizân oldu hep
(9–2)

(Bir kere dinginliğin rahatının sinesini açmış oldum; bilmem ne haldir, sineden hep kaçtı.)

Elin koy sine-i billûra rahm et âşıka zirâ
Beyaz üzre bizim de pençe bir fermânımız vardır.
(26–4)

(Elini, billur gibi parlak göğsüne koy, ' âşığa merhamet et, zira bizim de beyaz üstünde el gibi bir fermanımız vardır.)

Ben kimseye açılmaz idim dâmenin olsam
Kim görür idi sîneni pîrâhenin olsam
(83–1)

(Senin eteğin olsaydım, kimseye açılmazdım; gömleğin olsaydım göğsünü kim görebilirdi?)

Hayfâ güdâz sîne-i hasret- keşîdeden
Ab oldu akdı dildeki peykânı dîdeden
(96–1)

(Yazık ki yakan hasret çekilmiş göğüsten; gönüldeki oku, gözden su oldu aktı.)

Sabâdan evvel acup göğsün ohşadım zülfün
Benim de bir anacak rüzgârım oldu bu gün
(98–4)

(Sabah rüzgârından önce göğsünü açıp saçını okşadım; beni de bir anacak rüzgârım oldu bugün.)

Sinede evvel ne muhrık arzular var idi
Lebde ser-keş ahlar ateşli hular var idi
(149-1)

(Göğüste önce ne yakıcı arzular var idi; dudakta inatçı ahlar,ateşli hular var idi.)

2.Sine İle İlgili Benzetmeler

a.Gül (Gül-zemin-i sine)

Sevgilinin sinesi,güzelliği ve rengi dolayısıyla güle teşbih edilir.

Fasl-ı güldür gül açıl layık mıdır dest- nigah
Gül-zemin-i sinen üzre yasemen-çin olmaya
(142-6)

(Gül açıl,gül zamanıdır,bakışın eli layık mıdır?Güllerle dolu göğsünden yasemen toplamaya.)

b.Güneş

Sevgilinin göğsü, parlaklığı ve berraklığı sebebiyle güneşe benzetilir,
hatta ondan daha üstün tutulur.

Revâc-ı mihri şikest etdi sîne-i sâfın
Amûd –ı subha halel verdi sâk-ı şeffâfın
(65–1)

(Saf göğsün, güneşin değerini kırdı; şeffaf baldırın, sabahın sütununa noksanlık verdi.)

c. Kadeh

Sevgilinin sînesi, berrak ve saf olmasından dolayı kadehe teşbih edilir.

Sînesi destindeki peymâneden berrak u sâf
Ruhları destîdeki sahbâ-yı terden kırmızı
(158–1)

(Sinesi, testindeki kadehten berrak ve saf; yanakları, testideki taze kadehten kırmızı.)

Ç. Ayna (âyîne)

Sevgilinin sinesi, safliği ve berraklığı nedeniyle oynaya teşbih edilir

Sîm çep- râstlar ol sîne-i pür nür üzre
Bir lûgaz bağlamış âyîne-i billûr üzre
(116–1)

(O nur dolu göğüs üzerine sağ sol gümüş bağlamış; billur ayna üzerine bilmece bağlamış.)

N' ola hem- vâre tab' –ı sîne – sâfân olsa nâlende
Tanîn – endâz olur zenbûr gird-i câm-ı revzende

(134–1)

(İniltinde, temiz göğsün tabiatı her zaman inlesen şaşırmamalı; arı, penceresin camının yuvarlağında çınlayan olur.)

L. GERDAN (Gerden)

1. Genel Olarak Gerdan

Sevgilinin gerdanı, renk ve saflığı sebebiyle ele alınır.

Gerdeninden sînesinden bûseler etmişti va'd
Cümlesinden neyleyim kâfir peşîmân oldu hep
(9–5)

(Gerdanından, göğsünden öpücükler vaat etmişti; cümlesinden neyleyim kâfir hep pişman oldu.)

Beyaz-ı gerden-i minâ vü gerden-i sâki
Safâsın etdi dü- bâlâ bu gece mehtâbın
(9–5)

(Beyaz billur gerdanı ve sâki'nin gerdanı; bu gece mehtabın iki kat safasını etti.)

2.Gerdan İle İlgili benzetmeler

a. Kâfûr

Sevgilinin gerdanı, beyaz ve saydam olması sebebiyle kâfura benzetilir.
Ey hâl pâsbânı mısın sen o gerdenin
Kâfûr içinde habbe-i fülfül müsün nesin
(74–2)

(Ey ben! Sen o gerdanın gece bekçisi misin ? Kâfur içinde karanfil tanesi misin nesin?)

Doğdu Hurşîdi yine subh-ı bahâr-ı hüsnün
Tügme-i zer değil ol gerden-i kâfur üzre
(116–3)

(Güzellik baharının sabahının güneşi yine doğdu; o kâfûr gerdan üzerine altın düğme değil.)

Gerden-i sâfı beyâz öyle ki kâfûr gibi
Çeşm ü ebrûsu siyâh öyle ki semmûr gibi
(150–1)

(Saf gerdanı beyaz öyle ki kâfûr gibi; göz ve kaşı siyah öyle ki samur gibi.)

b. Gümüş (Gerden-i simîn)

Sevilinin gerdanı rengi itibariyle gümüşe benzetilir.

Bir der-âgûş ile yek bûseye dil- beste Nedîm
Mu miyânınla heman gerden-i simîninden
(102–5)

(Nedim, kıl belinle hemen gümüş gerdanından, bir kucaklama ile tek öpücüğe gönül bağlamış.)

C. Av yeri (Gerden-i nahcîr)

Sevgilinin gerdanı, av yerine teşbih edilir.

Neyl-i matlab hâtır-ı âzâdeyi- der – kayd eder
Bestedir kârı kemendin gerden-i nahcîrde
(139–9)

(İsteğine ulaşma, hür gönlü bağlar;av yeri gerdanında, kemendin işi bestedir.)

M. BEL (Miyân)

1.Genel Olarak Bel

Sevgilinin beli, inceliği ve küçüklüğü sebebiyle çeşitli hayallere konu olur. Âşık, sevgilinin belini sarmak için çok çaba gösterir fakat bir türlü isteğine kavuşamaz. Kemer bile sevgilin belini sararken o bunu yapamaz. Âşık, ömrünü buna ulaşmak için harcar.

Lâlenin reşk ile hun olduğu ser-tâ – be kadem
O miyâne sarılan kırmızı şâlindendir
(21–2)

(Lalenin kıskanma ile baştan ayağa kadar kan olduğu; o beline sarılan kırmızı şalındandır.)

Kocup her şeb miyânın cânına can katmada âğyâr
Behey zâlim sen insâf et bizim de cânımız vardır
(26–6)

(Behey zâlim! Her gece başkaları, belini kucaklayıp canına can katmakta; sen insaf et, bizim de canımız vardır.)

Dehen mi nüsha-i hüsnündeki mealmidir
Miyân mı mısra’ ı kaddindeki hayâlmidir.
(34–3)

(Güzelliğinin nüshasındaki ağız mı mana mıdır? Boyunun mısrasındaki bel mi hayal midir?)

Leb ü miyandan idi bahsiniz Nedim ile hep
Dahı miyânede ey dil o kıyl ü kalmidir

(34–10)

(Nedim ile hep bahsiniz dudak ve beldendi; ey gönül, o dedikodu mudur, hala arada söylenen.)

Miyan hayâl gibi ince kâmeti mevzûn
Aceb nişanlayacak beyt-i intihâb olmuş
(51–3)

(Bel hayal gibi ince, boyu düzgün; şaşılacak şey, nişanlayacak en güzel beyit olmuş.)

Cüvânım bir lûgat gördüm lisân – ul ışk nâmında
Belin adın murâd âguşum adın ârzû yazmış
(52–3)

(Civanım ‘aşk lisanı adında bir sözlük gördüm; belin adını istek, kucağımın adını arzu yazmış.)

Hayli demdir kim belin kocmağa kasd etdikçe ben
Nâz ile benden yine bana girizân olmadın
(68–4)

(Ben hayli, zamandır ki belini kucaklamaya kasdettikçe, naz ile benden yine bana kaçmadın.)

Dehânı hasreti huşk etmedik dehan mı kodı
Miyânı mihneti ham kılmadık miyan mı kodı
(148–1)

(Ağzının hasreti kurutmadık ağız mı koydu? Belinin mihneti eğri kılmadık bel mi koydu?)

Aldım kocup miyânını bir tatlı bûsesin

Amma ki yakdı ağzımı sandım harâreti
(153–6)

(Belini kucaklayıp, bir tatlı öpücüğünü aldım; amma ki sıcaklığı ağzımı yaktı sandım.)

3. Bel ile İlgili Benzetmeler

a. Kıl (mû)

Sevgilinin beli, inceliği sebebiyle kıla teşbih edilir. Sevgilinin beli, taze hayal gibidir.

Çünki şârisin hayâl-i tâzedir senden murâd
Pes yeni bir dil – rübâ- yi mû-miyan lâzım sana
(6–3)

(Çünkü şairisin taze hayaldir. Senden istenen sonunda sana yeni bir beli kıl gibi ince olan güzel lazım.)

Bir mısra'-ı resâ deyicek mû miyânına
Mânend-i turre kaddi ham- ender ham eyleriz
(49–6)

(Kıl beline bir mısra'-ı resâ deyince; saçına benzer boyu kıvrımı kıvrım ediriz.)

Bir der-agûş ile yek bûseye dil-beste Nedîm
Mû miyânınla heman gerden-i sîmîninden
(102–5)

(Nedîm! Kıl belinle hemen gümüş gerdanından; bir kucaklama ile tek öpücüğe gönül bağlamış.)

N. ALIN (cebîn , cebhe)

Sevgilinin alnı, temizliği, saflığı sebebiyle ele alınır. Sevgilinin alnı tertemiz ve apaçıktır.

Tâ cebhen üzre nakşederim vasfın âkıbet
Ey âftâb işte iyân söylerim sana
(3–10)

(Ey güneş! İşte açık söylerim sana; sonuçta alnını üzerine nitelikleri nakşederim.)

Hurşîd pençesin mi takınmış cebînine
Ol zülf-i zerden dökülen târler midir
(35–3)

(Alnına güneş pençesini mi takınmış; o sarı saçtan dökülen teller midir?

Bir cebînin bir dahı zülf-i siyeh fâmın bilir
Dil ne subhun farkeder billâh ne akşâmın bilir
(36–1)

(Bir alnın bir dahi siyah renkli saçın bilir; gönül ne sabahını farkeder billâh ne akşamını bilir.)

O. Omuz (Dûş) , GÖĞÜS (pistân), EL (Dest), SA'İD (Kol, Bözû, Bâl), GÖBEK (sürin , Nâfe), BALDIR ('Sâk) AYAK (pây, pâ), TOPUK, DİL (zebân), PARMAK' Engüşt), TER (Hay), UÇUK (Tebhâle), BOYUN (Rikâb), KOKU (Müşk, 'Anber)

Sevgilinin omzu, şekil itibariyle ele alınıp, çeşitli hayallere konu olurlar.

Ne ma'nî gösterir dûşundaki ol âteşin atlas
Ki ya ni şu'le-i can-suz-ı hüsn-ü an mısın kâfir
(41–3)

(Omzundaki o ateşten atlas ne mânâ gösterir ki yani, güzelliğin can yakan şulesi misin kâfir ?)

Dimâğım tuttu bûy-ı sünbül âğûşumda döndükçe
Meğer kim dûşunun üstünde bir sünbül- sitân vardır
(42–3)

(Sümbül kokusu avucumda döndükçe aklımı tuttu, meğer ki omzunun üstünde bir sümbül bahçesi vardır.)

Mû – be mû dikkatler etdim kıl kadar fark etmedim
Kaşlarn bi'llah begim dûşundaki semmurdan
(107–5)

(Beyim billâh inceden inceye dikkatler ettim; omzundaki samurdan kaşlarını kıl kadar fark etmedim.)

Sevgilinin göğsü, renk ve şekil açısından ele alınmıştır.

Bana pistanlar turunc olsun hemân- dem neyleyim
Ruhları gül çeşmi bâdâm olsa da mâni değil

(76–4)

(Bana memeler, turunç olsun hemen neyleyim, yanakları gül, gözü bade olsa da engel değil.)

Aceb pistânına benzer mi dikkat üzre bir baksam
Sen açsan sîneni bâğ içre birkaç da enâr olsa

(117–5)

(Sen bahçe içinde göğsünü açsan, birkaç da nar olsa; üstüne dikkatle bir baksam acaba memene benzer mi?)

Görüp pistanların bildim kemâlin gül- bedenlikde
Turunç ammâ ki bilmem nice bitmiş yâsemenlikde

(127–1)

(Memelerini görüp olgunluğun, bedeni gül gibi naziklikte olduğunu bildim. Turunç ama ki bilmem nasıl yaseminlikte bitmiş.)

Sevgilinin eli, renk ve şekil itibariyle teşbih edilmiştir.

Alup tîgıngı elke saçı zırhın salmış arhaya
Mining kasdımga kilmiş üç toluk câm-ı safâ tartıp

(10–2)

(Kılıcını ele alıp, saçın zırhını arkaya salmış; üç dolu safa kadehi tartıp benim kasdıma yapmış.)

Elin koy sine-i billûra rahm et ‘ âşıka zirâ
Beyaz üzre bizim de pençe bir fermânımız vardır

(26–4)

(Elini billur gibi parlak göğsüne koy, âşığa merhamet et; zira bizim de beyaz üstünde pençeli bir fermânımız vardır.)

Aybdır kiri kalır destinde yüzde karesi
Derhem ü dinâr ile aldanma cânım pâresi

(163–1)

(Canım parçası, dirhem ve dinar ile aldanma, ayıptır, elindeki kiri yüzde karası kalır.)

Sevgilinin kolu ve pazusu , renk ve şekil, saflık, berraklık açısından ele alınıp, çeşitli hayallere konu olur.

Çeksem kinâra yârı bakanlar gümân eder
Bâzu- yı zer midir görünen zer kemer midir

(35–2)

(Sevgiliyi kenara çeksem, bakanlar şüphe eder; görünen altın pazu mudur altın kemer midir?)

Ben mi sâki olayım bezme dururken sevdiğim
Böyle sîmin saklar billur bâzûlarla sen

(103–42)

(Sevdiğim dururken meclise ben mi sâki olayım; sen böyle billur pazularla gümüş saklarsın.)

Sâ'idin bûs eyledim gel gel amân ey dil sana
Tâze şeftâlü kopardım ol nihâl-i nûrdan

(107–6)

(Kolunu öptüm, gel gel aman ey gönül; sana o nur fidandan, taze şeftali kopardım.)

Hasretinle gül-i ter şerha çeker pehlûya
Şâh-ı gül dâğ yakar şevkın ile bâzûya

(143–1)

(Taze gül, hasretinle pehluya yaralar çeker; gül dalı, şevkin ile pazuya yara yakar.)

Suz-ı aşk olmadı derdime devâ hayf Nedim
Baht-ı hâbîdeye dâğım gül-i bâlin oldı

(152–5)

(Yazık ki Nedîm ! Aşk ateşi derdime deva olmadı; uyumuş bahta, yaram gül yastığı oldu.)

Sevgilinin göbeği,renk ve şekil nedeniyle ele alınır.

Sâk u sürin ü gabgab ü leb meşrebimcedir
Ser tâ be-pay hâsılı hep meşrebimcedir.

(13–1)

(Baldır ve göbek ve gerdan ve dudak tabiatımcadır; baştan ayağa kadar olan hep tabiatımcadır.)

Tutar göbek borusu gonceyi açıldıkça
Şikâf-ı pîreheninden o gül gibi nâfın

(65–2)

(O gül gibi göbeğin, gömleğinin yırtığından; göbek borusu, goncayı açıldıkça tutar.)

Çözülmüş tügmeler çâk-i girîban nâfe dek inmiş
Buna sabr olunur mu zahidâ sen âşık-ı zâr ol

(79–3)

(Ey zahid! Düğmeler çözülmüş yaka yırtmacı göbeğe kadar inmiş; sen ağlayan ‘ âşık ol, buna sabr olunur mu?)

Sevgilinin baldırı renk ve şekil itibariyle teşbih edilir.

Revâc-ı mihri şikest etdi sîne-i sâfın
Amûd-ı subha halel verdi sâk-ı şeffâfın

(65–1)

(Saf göğsün, güneşin değerini kırdı ; şeffaf baldırın sabahın sütununa noksanlık verdi.)

Sevgilinin ayağı, renk ve şekil nedeniyle çeşitli hayallere konu olur.

Pâ- bûsuna takaddüm için yine bâd-ı subh
Berk-i gül ile dest ü girîbân olup gelir

(37–10)

(Sabah rüzgârı yine ileri geçip ayağını öpmek için, gül yaprağı ile çekişerek gelir.)

Tezerv-i şuhsun bin nâz ile reftâra âğâz et
Gül olsun nakş-ı pâyin gülşen olsun şâh- râhın gel

(77–4)

(Güzel sülünsün bin naz ile yürüyüşe başla; gel ayağının resmi gül olsun, yolun gül bahçesi olusun.)

Hayalin gelmez oldu dîde-i fersûde- müjgâne
Meğer kim pây-i nâzı yârelenmiş ol dikenlikde

(127–3)

(Kirpiği yıpranmış göze hayalin gelmez oldu; meğer ki o dikenlikte nazlı ayağı yaralanmış.)

Geçüp gitmekte ömrün derd ü mihnet gibi şeylerle
Müşerref olmadı kasr-ı emel ferhunde- peylerle

(146–1)

(Emel köşkü ayağı uğurlu olanlar tarafından teşrif edilmedi. Ömrüm dert ve sıkıntı gibi şeylerle geçip gitmektedir.)

Sevgilinin topuğu, renk ve şetkil itibariyle ele alınır.

Biz topuk çalmada siz zevk u safâda her şeb
Kaldırup ka‘b-ı muhannâ gibi câm-ı bâde
(129-5)

(Eğri topuk gibi şarap kadehini kaldırıp; biz topuk çalmada siz her gece zevk ve mutluluktasınız.)

Topukların göricek mest olup safâsından
Pabuç gibi açılup kaldı ağzı haffâfın
(65-3)

(Senin ayakkabının topuklarını görünce, mutluluktan sarhoş olup, ağzı pabuç gibi açılıp kaldı.)

Sevgilinin dili, güzel sözler sarfetmesi bakımından çeşitli hayallere konu olur.

Hemân murâdı tegafüldür ol bütün yoksa
Zebânı beste-i nâz ise çeşmi lâlmidir
(34-7)

(O putun hemen isteği anlamamazlıktan gelmedir; yoksa dili naz bestesi ise gözü yakuttur.)

Nâzdan hâmûşsun yohsa zebânın duymadan
İstesen bin dâstan söylersin ebrûlarla sen
(103-7)

(Nazdan susmuşsun yoksa dilin duymadan; istesen sen kaşlarla bin destan söylersin.)

Sevgilinin parmağı renk ve şekil sebebiyle ele alınır.

Gâh engüşt-i muhannâsın gehî la‘lin emüp
Dâne-i ‘unnâb ile nûş-ı şarâb etmez misin

(73-4)

(Bazen eğri parmağını bazen dudağını emip; ‘unnab tanesi ile şarap içmez misin?)

Sevgilinin teri, kokusu nedeniyle ele alınır.

Bûy-ı gül taktir olunmuş nâzın işlenmiş ucu
Biri olmuş hoy birisi dest-mâl olmuş sana
(2-2)

(Gülün kokusu damıtılmış, nazın ucu işlenmiş; biri sana ter birisi de mendil olmuş.)

Sevgilinin kokusu saçına, tenine, benine, yoluna sinmiştir. Bu koku çeşitli hayallere konu olur.

Sabâ ki dest ura ol zülfe müşk-i nâb kokar
Açarsa ukde-i pîrâhenin gül-âb kokar
(16-1)

(O saça rüzgâr ki el vura saf misk kokar; gömleğinin düğümünü açarsa gül suyu kokar.)

Ey büt-i ‘attar bana hâl-i müşkinin gibi
Anber olsun da biraz hâm olsa da mâni‘ değil
(76-5)

(Ey ‘attar güzel! Bana güzel kokulu benin gibi anber olsun da, biraz ham olsa da engel değil.)

Hâr isem de gülşen-i hüsnünde hârım ben hele
Hâk isem de bâri hâk-i râh-ı müşk-efşânınam
(90-3)

(Diken isem de güzelliğinin gül bahçesinde dikenim ben hele; toprak isem de bari misk saçan yolunun toprağıyım.)

Sanır idim ki ‘anberi attarlar satar
Cânım şemîm-i zülf-i siyeh-fâmın almadan
(104-3)

(Canım, siyah renkli saçının kokusunu almadan; sanırdım ki kokuyu ‘attarlar satar.)

IV. SEVGİLİ İLE İLGİLİ DİĞER UNSURLAR

A. BUSE

Sevgilinin bûsesini almak, ‘âşığın hayatının en önemli amacıdır. ‘Âşık, o tatlı bûseyi ‘âb-ı hayat gibi düşünür. O buseye ulaşmak için ömrünü feda eder.

Leblerin mecrûh olur dendân-ı sin-i bûseden
La‘lin öpdürmek bu hâletle muhâl olmuş sana
(2-7)

(Bûse (öpüş) kelimesindeki sin harfinin dişlerinden dudakların yaralanır; bu suretle dudağını öptürmek senin için imkansız olmuştur.)

Gerdeninden sînesinden bûseler etmişti va‘d
Cümlesinden neyleyim kâfir peşîmân oldu hep
(9-5)

(Gerdanından, göğsünden öpücükler söz vermişti; cümlesinden neyleyim kâfir hep pişman oldu.)

Niyâz u nâz u nûş u bahş u ibrâm-ı kenâr u bûs
Bu gün meclisde zevkın böyle tûfan olduğun gördük
(58-5)

(Yalvarma, yakarma ve naz, içki, ihsan ve kenar ısrarı ve öpme; bugün meclisde zevkin böyle tufan olduğunu gördük.)

Deheninden ki gönül eyledi bir bûse ricâ
Sana lâyık mı ki yok deyü cevâb eyleyesin
(99-4)

(Gönül, ağzından ki bir öpücük rica etti; sana layık mı ki yok diye cevap etsin.)

Bir der-âgûş ile yek bûseye dil-beste Nedîm
Mû miyânınla heman gerden-i sîmîninden
(102-5)

(Nedim, kıl belinle hemen gümüş gerdanından, bir kucaklama ile tek öpücüğe gönül bağlamış.)

Aldım kocup miyânını bir tatlı bûsesin
Ammâ ki yakdı ağzımı sandım harâreti
(153-6)

(Belini kucaklayıp bir tatlı öpücüğünü aldım; amma ki sıcaklığı ağzımı yaktı sandım.)

B. SÖZ (Güftâr), Nutk, Tekellüm (Konuşma), Ses (âvâz)

Sevgilinin sözü, şeker gibi tatlı olup ‘âşık bu sözlerden nasibini almak ister. Sevgilinin hoş, lâtif, hünerli sözleri vardır. Sevgilinin konuşması bu özellikleriyle çeşitli hayallere konu olur.

Bir pür nemek kirişmesi bir tatlu handesi
Bir şekkerin tekellümü bir hoş edâsı var
(25-2)

(Bir tuz dolu nazı, bir tatlı gülüşü; bir şekerli konuşması, bir hoş edası var.)

Amân sabr u karârım eyledi yağmâ o kâfirde
Kırık bir ter-zeban ber-ceste nutk-ı bî-amân vardır
(42-4)

(O kâfir de sabır ve kararımı aman yağma etti; kırık bir kalem, sağlam ve lâtif, acımasız sözü vardır.)

Biricik söyle aman nâz ile öldürme beni
Ben senin şive-i güftârına kurban olayım
(82-2)

(Biricik söyle aman beni naz ile öldürme; ben, senin sözünün nazına kurban olayım.)

Çeşmânının öğrensem o kâfirce nigâhın
Bir lâhza Nedim-i sühan-ı pür fenin olsam
(83-6)

(Gözlerinin kâfirce bakışını öğrensem de bir an; o hünerli sözünün sohbet arkadaşı olsam.)

Serv-kadlerle tekellümde leb-â-leb yâran
Biz bakıp eğlenelim serve leb-i deryâda
(129-4)

(Dostlar, selvi boylularla dudak dudağa konuşmada; biz selviye deniz kenarında bakıp eğlenelim.)

C. KÛY-İ YÂR (Mahalle, Semt, Köy)

Sevgilinin mahallesi ‘âşığın gece gündüz demeden beklediği yerdir. Bir an olsun sevgilisini görebilmek için oradan ayrılmaz. Sevgilisinin bulunduğu yer, onun

için kutsal bir yerdir. ‘Âşık, onun yüzünü bir an görmek için ölmeyi bile göze alır. O kutsal mekânda olup, sevgiliye yakın olmak için herşeye razıdır.

Barıp kûyınga yığlamak tiledim bir sadâ tartıp
Yöğürdi min sarı ol gamze tiğ-ı sürme-sâ tartıp
(10-1)

(Mahallene gidip bir ses çıkarıp ağlamak diledim; o yan bakış sürme gibi kılıcı tartıp yürüdü.)

Varmağa çok niyâz gerek kûy-ı dil-bere
Ey dil vusûl-ı bâğ-ı behiştin hisâbı var
(24-7)

(Ey gönül! Sevgilinin mahallesine varmaya çok ağlama, inleme gerek; cennet bahçesine ulaşmanın hesabı var.)

Sen yine bir nev-niyâz ‘âşık mı peydâ eyledin
Kûyuna yer yer dökülmüş âb-ı rûlar var idi
(149-4)

(Kûyuna yer yer dökülmüş yüz suları varken; sen yine bir yeni yetişen ‘âşık mı ortaya çıkardın?)

Ç. DERGÂH, RÂH, ETRÂF, HÂK-I RÂH, BÜNYÂD, REVZENÇE

Sevgilinin dergahı, kapısı ‘âşık için çok kutsal bir yerdir. Onun bulunduğu yerde olmak, ayağının izinin tozu olmak, onun etrafında dolanmak onun için erişilmez bir şereftir. ‘Aşık, onun yolunun toprağının tozu olmak için bile hiç düşünmeden ömrünü feda eder.

Şem‘ olmaz isem bezmine bu sûz ile bâri
Dergâhına bir meş‘ale-i rûşenin olsam
(83-5)

(Bu yanışla meclisine mum olmazsam bari; kapının önünü aydınlatan bir meşale olsam.)

Tezerv-i şûhsun bin nâz ile reftâra âgâz et
Gül olsun nakş-ı pâyin gülşen olsun şâh-râhın gel
(77-4)

(Güzel sülünsün bin naz ile yürüyüşe başla; Gel, ayağının resmi gül olsun, yolun gül bahçesi olsun.

Meger lebin sühan-ı tâze meşk eder ki yine
Şeker-tırâşelerinden pür olmuş etrâfın
(65-4)

(Meğer dudağın taze söz öğrenir ki yine; etrafın şeker yongalarından dolmuş.)

Hâr isem de gülşen-i hüsnünde hârım ben hele
Hâk isem de bâri hâk-i râh-ı müşk-efşânınam
(90-3)

(Diken isem de güzelliğinin gül bahçesinde dikenim ben hele; toprak isem de bari misk saçan yolunun toprağıyım.)

Kasdım etmektir harâb âh ile bünyâdın benim
Her sitem gördükçe zîrâ çerhe kinim tazedir
(15-3)

(Benim amacım ah ile binanı harap etmektir; her sitem gördükçe zira feleğe kinim tazedir.)

Açup revzençesin gâhî ki cânan gösterir kendin
Ümîd-i vasl ile çâk-ı girîban gösterir kendin
(97-1)

(Sevgili, bazen ki penceresini açıp kendini gösterir; kavuşma ümidi ile kendinin yaka yırtmacını gösterir.)

D. NÂZ (Nezâket, Kirişme, İşve-bâz, İstiğa, Nâzenîn, Niyâz, Edâ, Şîve, Şîvekâr)

Sevgili, ‘âşığına durmadan naz eder. ‘Âşık ise bunu bir lütuf gibi kabul edip, bunun eksilmesini hiç istemez. Sevgili nazlı, hoş sözlü, güzel yürüyüşlü edasıyla ‘âşığını esir etmiştir. Nezâket, sevgiliye o kadar yakışır ki sanki onun boyu bosu olmuştur. Sevgilinin eziyetini bile bir ihsan olarak görür.

Haddeden geçmiş nezâket yâl ü bâl olmuş sana
Mey süzülmüş şişeden ruhsar-ı âl olmuş sana
(2-1)

(Nezâket, haddeden geçmiş sana boy bos olmuş; şarap, şişeden süzülmüş sana kırmızı yanak olmuş.)

Bûy-ı gül taktir olunmuş nâzın işlenmiş ucu
Biri olmuş hoy birisi dest-mâl olmuş sana
(2-2)

(Gülün kokusu damıtılmış, nazın ucu işlenmiş; biri sana ter birisi de mendil olmuş.)

Füsun heman nigeh-i işve-bâza çespandır
Kirişme gamze-i ‘âşık-nüvâza çespandır
(18-1)

(Sihir hemen naz edici bakışa yakışır; naz ‘âşık okşayan yan bakışa yakışır.)

O nâzenîn vücud ü o kamet-i bâlâ
Nesic-i işve vü eksûn-ı nâza çespandır
(18-2)

(O narin vücud ve o uzun boy; dokunmuş naz naza yakışır.)

Ne gam Nedîm o bütün nâz-ı dil-firîbinden
Zebân-i tab'çü harf-i niyâza çespandır
(18-5)

(Nedim, o sevgilinin gönül aldatan nazından ne gam; çünkü yaratılışının dili yalvaran harfe yakışır.)

Ol hoş-hıram-ı işve aceb kangı sûdedir
Seyl-i sirişk-i dîdem anı cüst ü cûdedir
(29-1)

(O hoş yürüyüşlü naz acaba hangi taraftadır, gözümün yaşının seli onu araştırmadadır.)

Dediler şehr-i nâz-âbâd içinde işve sûkunda
O tâcir-beçe bir dükkân-ı istiğnâya girmiştir
(30-3)

(Nazla dolu şehir içinde cilve sessizlikte dediler; o tüccar yavrusu bir naz dükkânına girmiştir.)

Edip hû hû deyü feryâdına telmîh uşşâkın
Celî hatla cüvan-ı nâzeninim çifte hû yazmış
(52-4)

('Âşıkların feryadına hu hu diye telmih edip; celihatla nazlı yetişmiş gencim, çifte hu yazmış.)

Niyâz u nâz u nûş u bahş u ibrâm-ı kenâr u bûs
Bu gün meclisde zevkın böyle tûfan olduğun gördük
(58-5)

(Yalvarma ve naz ve içki, ihsan ve yaklaşma ve öpme, bugün meclisde zevkin böyle tufan olduğunu gördük.)

Tîgı mirrîhin n'ola ser-tîz olursa bunca yıl
Hidmet etmiş sana nâz u nahvetin olmuş senin
(72-3)

(Merihin kılıcı, keskin olursa şaşırmamalı bunca yıl; sana hizmet etmiş, senin naz ve kibrin olmuş.)

Yine bâlîn-i hâb-ı 'işve zîr-i ser midir bilmem
Henüz ol tıfl-ı nâzım nakş-i gül-bister midir bilmem
(87-1)

(Yine naz uykusunun yastığı, başın altı mıdır bilmem; henüz o naz çocuğu, gül yatağı resmi midir bilmem.)

Nazmım görüp der imiş o müşkil-pesend-i nâz
Tarz-ı Nedîm-i tâze-edâmız budur bizim
(89-5)

(O zor beğenen naz, şiirimi görüp der imiş: Nedim gibi taze edamız bizim budur.)

N'ola çâlâk olursa merdüm-efkenlikde câdûdan
O mest-i işvenin çıkmaz hayâli çeşm-i âhûdan
(109-1)

(İnsan yıkıcılıkta cadıdan çevik olursa şaşırmamalı; o naz sarhoşunun hayali ceylan gözden çıkmaz.)

Ben olsam bir de mutrıb bir de tarf-ı cûybâr olsa
Hoş imdi bir de farzâ bir cüvan-ı şîvekâr olsa
(117-1)

(Ben olsam bir de çalgıcı, bir de ırmağın bakışı olsa; hoş şimdi bir de farzedelim ki bir nazlı genç olsa.)

Eyle bezmi tahta-i meşk-ı siyeh-mestî-i naz
Gâh ta‘lîk et hat-ı la‘lin hat-ı peymâneye
(126-2)

(Meclisi nazın siyah sarhoşluğunun meşk tahtası yap, bazen la‘l çizgilerini kadehteki çizgiye yaz.)

Hırâm-ı nâzına çün sâye ‘âlem çünki efkende
Kul oldum bil efendim kâmet-i âzâdına ben de
(134-2)

(Bütün dünya senin nazındaki salınışa gölge gibi bağlanmış; çünkü nazın incecik bükülmüş efendim, ben de o hür boyuna kul oldum bil.)

Gerdiş-i sâgar kadar hâlet verirdi ‘âşıka
Tıfl iken ol mest-i nâzın nergis-i bîmâresi
(163-3)

(Çocuk iken o naz sarhoşunun hasta gözü; ‘âşığa dönen kadeh kadar keyfiyet verirdi.)

E. BAKIŞ (Nigâh, Nigeh)

Sevgilinin bakışı, bazen kılıç bazen ok olup ‘âşığın gönlüne saplanır. O bakış için ‘âşık, her eziyete, acıya katlanmaya razıdır. Fakat sevgili bir türlü ‘âşığına bakıp da onu mutlu etmez. Sevgilinin bakışı bütün dünyayı kendine esir etmiştir. ‘Âşık, o bakışını kendisine yönlendirmesi için elinden geleni yapar, bir değil bin ömrü vermeyi razıdır.

Kırdı geçirdi tîg-ı nigâhiyle ‘âlemi
Çeşmi ne yâd baktı Nedîmâ ne âşinâ

(1-5)

(Ey Nedîm! Bakışının kılıcıyla dünyayı kırdı geçirdi; gözü ne hatırlamayla baktı ne tanıyarak baktı.)

Nigeh ki sâki-i ter-dest bezm-dîdesidir
Füsûn ü fitne iki câm-ı der-keşîdesidir

(27-1)

(Usta sâki, bakış ki meclisin gözüdür; fitne ve sihir iki dizilmiş kadehidir.)

Nağmene tîr-i nigeh pîş-rev olmakta meğer
Mutrıb ebrûda kemanınla hem-âhengmidir

(28-2)

(Nağmene bakış oku peşrev olmakta; meğer çalgıcı kaşda kemanınla denk midir?)

Yine bu gün acabâ kaç cihân harâb olmuş
Ki gûşe-i nigehin mahşer-i itâb olmuş

(51-1)

(Yine bugün acaba kaç cihan harap olmuş? Ki bakışının köşesi azarlama mahşeri olmuş.)

Gönül gül yüzlerin şevkın görüp candan heman geçmiş
Meger bir nîm nigâh ile başa haylî duman geçmiş

(54-1)

(Gönül, gül yüzlerin şevkini görüp candan heman geçmiş, meğer bir yarı bakış ile başa epeyce duman geçmiş.)

Deler her bakışın ‘âşıkların bağrın geçer taşa
Hele gayre kıyas etme Nedîme pek yaman geçmiş

(54-5)

(Her bakışın ‘âşıkların bağrını deler taşa geçer; hele başkalarıyla karşılaştırma Nedim’e pek kötü gelir.)

Sen ki âgâz edesin gerdişe çün nûr-ı nigâh
Perde-i çeşm-i perî-zâde döner cilvegehin
(66-2)

(Sen ki bakışının nuru gibi dolaşmaya başlayasın; cilve yerin peri çocuğunun gözünün perdesine döner.)

‘Âşıka kasdın nümâyan olmamak mümkin midir
Ol nigâh-ı sad-zebandır çünki gammazın senin
(71-3)

(‘Âşığa kasdın meydanda olmamak mümkün müdür? Çünkü senin gammazın o yüz dilli bakıştır.)

Bir nigâh-ı âşinâ besdir bize muğ-beççeden
Ba’d-ezin ey duhter-i rez çekmeziz nâzın senin
(71-4)

(Ey şarap! Bize mecûsi çocuğunun bir tanıdık bakışı yeter; bundan sonra senin nazını çekmeyiz.)

Feryâd ey kirişme amân ey nigâh amân
Zehr-i hıred belâ-yı tahammül müsün nesin
(74-4)

(Feryad! Ey naz aman ey bakış aman; akıl zehri, tahammül belası mısın nesin?)

Çeşmânının öğrensem o kâfirce nigâhın

Bir lâhza Nedim-i sühan-ı pür fenin olsam
(83-6)

(O kâfirce bakışlarının hangi gözden çıktığını öğrensem; o hünerli sözünün sohbet arkadaşı olsam.)

Tîğ-i nigehi ma'reke-i fitnede besdir
Çeksin elini hançeri bir yana çekilsin
(93-2)

(Bakışın kılıcı fitne savaş meydanında yetişir; elini çeksin, hançeri bir yana çekilsin.)

Şîve-i fitne-perestîde nigâhın ber-pâ
Şekve ey nergis-i hûnî-reviş-i dîninden
(102-4)

(Sevilen fitne naz bakışın ayakta; ey amacı kan dökmek olan nergisinden şikayet.)

O gûne zâlime 'arz-ı merâma kim kâdir
Nigâh-ı hışm ile lâl etmedik zeban mı kodı
(148-5)

(O şekilde zalime, niyet göstermeye kim kadir olabilir? Öfke bakışı ile dilsiz etmedik dil mi koydu?)

F. GÜLÜŞ (Hande, Kahkaha)

Sevgilinin gülüşü, tebessümü, kahkahası çeşitli şekillerde ele alınır. Gülüşüyle, bütün dünya aydınlanır; kahkahasıyla bütün dünyanın kulağının pası silinir. O dünyayı coşturan gülüşüyle 'âşığın gönlünü alıp, kendine tutkun eder.

Eder îcâd-ı harf ü savt mevc-i hande-i gülden
Anı zîr-i lebinde 'âşıka düşnâm için saklar

(19-7)

(Gülün gülüşünün dalgasından ses ve söz icad eder; onu dudağının altında ‘âşığa sövmek için saklar.)

Bir pür nemek kirişmesi bir tatlu handesi
Bir şekkerin tekellümü bir hoş edâsı var

(25-2)

(Bir tuz dolu nazı, bir tatlı gülüşü; bir şekerli konuşması, bir hoş edası var.)

Gördükçe bendeni bu şeker-handeler nedir
Bildin mi tûti-i şekeristânın olduğum

(81-3)

(Köleni gördükçe bu tatlı gülüşler nedir? Şeker tarlasının papağanı olduğumu bildin mi?)

Zâhid görünce tarz-ı şeker-hand-i la‘lini
İkrâr-ı cevher eyledi bozdu ‘akîdesini

(101-3)

(Zâhid, dudağının tatlı tatlı gülüşünün tarzını görünce; yeminini bozdu, cevher söyledi.)

Bir şeker handeyle bezm-i şevka câm etdin beni
Nîm sun peymâneyi sâkî tamâm etdin beni

(161-1)

(Bir tatlı gülüşle, şevk meclisine kadeh ettin beni; sâki, yarım sun kadehi tamam ettin beni.)

Şöyle gülşen pür-tarab kim gûşlar fark eylemez
Kahkahâ-yı hande-i gülden nevâ-yı bülbüli

(165-2)

(Şöyle gülbahçesi neşe dolu ki; gülün gülüşünün kahkahasından bülbülün sesini kulaklar farketmez.)

G. REFTÂR (Hırâm)

Sevgilinin yürüyüşü, gidişi çeşitli benzetmelere ve hayallere konu olur. Sevgilinin salınarak, nazlı nazlı yürümesi ‘âşığı kendine hayran bırakır. O cilveli, işveli, edalı yürüyüşüyle ‘âşığı kendine esir eder.

O tıflı gör ne kıyâmet nigâr olur giderek
Hırâmı düşmen-i sabr u karâr olur giderek
(61-1)

(O çocuğu gör, giderek ne kıyamet sevgili olur; nazlı gidişi, giderek karar ve sabır düşmanı olur.)

Tezerv-i hoş-hırâmım sînem olsun cilvegâhın gel
Hümâveş sâye salsın başıma zülf-i siyâhın gel
(77-1)

(Güzel yürüyüşlü sülün, gel cilve yerin göğsüm olsun; hüma gibi başıma siyah saçın gel gölge olsun.)

Dün çemende sevdiğim mestâne geçdin bakmadın
Serv reftârın görüp başın salardı dûrdan
(107-4)

(Dün çimende sevdiğim sarhoşça geçtin bakmadın; selvi, yürüyüşünü görüp uzaktan başını salardı.)

H. ÂGUŞ (Derâguş, Halka-i âgûş, Kocmağ)

Sevgiliyi kucaklamak ‘âşığın en büyük isteğidir. O gümüş bedeni kucaklamak için herşeyi göze alır. Sevgili naz ile ondan kaçmaya çalışsa da ‘âşık bu amacından

vazgeçmez. ‘Âşık, sevgiliyi saran kemeri kıskanır, çünkü kendisi bunu bir türlü yapamaz; ama yine de bu isteğinden vazgeçmez.

Edemez kesb-i safâ âyine-i endâm veş
Ol ki bir kez yâri ser-tâ-pâ der âgûş eylemez
(48-3)

(O ki sevgiliyi bir kez baştan ayağa kadar kucaklayamaz; boy aynası gibi safa kazanamaz.)

O sîm-endamı aldık halka-i âgûşa bir kerre
O elmâsın hele zîb-i nigin-dân olduğun gördük
(58-2)

(O gümüş bedeni bir kere kucak halkasına aldık; o elmasın hele yüzük kutusu süsü olduğunu gördük.)

Hayli demdir kim belin kocmağa kasd etdikçe ben
Nâz ile benden yine bana girizân olmadın
(68-4)

(Ben hayli zamandır ki belini kucaklamaya kasdettikçe; naz ile benden yine bana kaçmadın.)

Bir der-âgûş ile yek bûseye dil-beste Nedîm
Mû miyânınla heman gerden-i sîmîninden
(102-5)

(Nedîm, kıl belinle hemen gümüş gerdanından bir kucaklama ile, tek buseye gönül bağlamış.)

Âyîne gibi seyr olamam hân-ı vuslata
Âgûşa yârimin bütün endâmın almadan
(104-4)

(Sevgilimin bütün bedenini kucağıma almadan; kavuşma sofrasına ayna gibi seyirci olamam.)

1. ‘İTÂB (Azarlama, Darılma)

Sevgilinin azarlaması, darılması ‘âşık için bir lütuftur. Sevgilinin bu darılmalarının hiç bitmemesini ister. Bu azarlamalar biterse, sevgilinin ilgisinin kesildiğini düşünür ve üzülür.

Bir hıtâb-ı lûtf ile hâtır-nüvâz olsan desek
Söz geçer mi bilmem ol la‘l-i ‘itâb-âyîne de
(140-2)

(Bir lütuf hitap ile gönül okşayan olsan desek; o azarlama ayna dudağına da söz geçer mi bilmem.)

Güldürür yâ ağladır yâ lûtf eder yâhud ‘itâb
Hâsılı neylerse ol ruhsâr-ı âl eyler beni
(147-11)

(Güldürür ya ağlatır ya lütfeder yahud azarlar; hasılı neylerse beni o kırmızı yanak eyler.)

V.BÖLÜM

BAKİ VE NEDİM'İN GAZELLERİNDEKİ SEVGİLİDE GÜZELLİK UNSULARININ KARŞILAŞTIRILMASI

Bâkî rind bir şairdir. Zevke, eğlenceye düşkün yaradılışı ve rindçe yaşama isteği şiirlerine de yansımıştır[5]. Bâkî dünyayı kısa, geçici bir hayâl âlemi olarak görür. İnsanın ömrü kısadır. Bunu elden geldiği kadar rahat, zevk, eğlence içinde geçirilmelidir. Bâkî'nin şiiri bu düşünceyi anlatan beyitlerle doludur:

Gâfil geçürme ömri bu dem günc-i gamda kim
Menzil kenâr-ı bâğ u leb-i cuybârdur
(152-3)
Zâyi' geçürme fursatı kim bâğ-ı âlemün
Gül devri gibi devleti nâ-pâydârdur
(152-4)
Müheyyâ oldı meclis sâkiyâ peymâneler dönsün
Bu bezm-i rûh-bahşun şevkine mestâneler dönsün
(391-1)

Bâkî, bu beyitlerde dünyanın kısa ve geçici olduğunu, bu yüzden bu dünyadan kam alıp tadını çıkarmamız gerektiğini belirtir.

Nedim yarıdılışı itibariyle rind, neşeli, coşkun söyleyişleri olan bir şairdir. Bu dünyanın, kainatın sırlarının anlaşılmayacağını düşünüp gününü gün etmeyi amaçlamıştır. Neşeli yaradılışı ve yaşama sevinciyle dünyadan kam almaya çalışmıştır. Nedime göre hayatın anlamı sevmek, eğlenmek ve gününü gün etmektir. Bunu ise şu beyitlerinde açıkça dile getirir:

Eyyâm-ı haremde tutalım genç bulunmuş
Âdem o zaman neyleyim genç bulunmaz
(46-5)

---

5 Prof.Dr. Halûk İPEKTEN,Bâki Hayatı Sanatı Eserleri, s.43.

Bir nîm neş' e say bu cihânın bahârını
Bir sagâr-ı keşîdeye tut lâlezânını
(164-1)

Baki'nin gazellerine baktığımızda tasavvuuf' konularının görülmediği dikkatimizi çeker.[6] Divanında Tasavvufi şiirlere yer vermemiştir. Bâkî yaşadığı dünyanın gerçeklerini ve devrinin ihtişamlı hayatını şiirinde yansıtmıştır.

Nedim sanatkâr mizacı sayesinde şiirlerinde ne tasavvufa ne de öğüt verici konulara yer vermeyerek eski şiirimizi tekrarlamaktan kurtulmuştur. Nedim bu âlemin yaradılışında, kâinatın nizamına hayran olmakla beraber, onun esasının anlaşılamayacağını ondaki sırrın bilinemeyeceğini söyler. Nedim'e göre insanın kendini bilmesi bile yeterlidir. Nedim yaradılışı itibariyle yaşamayı seven ve bunu gazellerinde ifade eden bir şairdir.[7]

Çünkü bülbülsün gönül bir gülsitân lâzım sana
Çünkü dil koymuşlar adın dil-sitân lâzım sana
(6-1)
Çünkü şâirsin hayâl-i tazedir senden murâd
Pes yeni bir dil- rübâ-yı mu-miyan lâzım sana
(6-3)

Bâkî'nin şiirlerinde tasavvuf olmadığı için derinliği yoktur. [8]Bir gazeli incelediğimizde onun ikinci bir anlamını düşünmemize gerek yoktur. Bâkî neyi anlatmak istiyorsa beyitinde onu dile getirmiştir. Bâkî'nin şiirlerinde uzun tamlamalar, iç içe geçmiş mazmunlar yoktur. Şiirlerine derinlik katmak için güzel hayaller ve üslubundaki akıcılık onun şiirine gereken güzelliği katmaktadır. Bâkî'nin şiirindeki şekildeki kusursuzluk ve nazım tekniğindeki ustalığı onun farkını ortaya koymaktadır.

Meylüm cihânda bâde-i gülgûnadur benüm
Ma'cun olursa bârî leb-i dil-ber isterin
(386-6)

---

[6] Aynı Eser , s. 45
[7] Doç. Dr. Muhsin Macit, NEDİM Hayatı Eserleri ve Sanatı Ank. 2000
[8] Aynı eser, s. 46

O çeşm-i nâ- tevân u zülf elinden
Gönüller haste hâtırlar şikeste
(473-2)

Nedîm ise, sebk-i hindî tecrübesinden de yararlanarak çok geçmeden kendine has üslûbunu kurar ve Nedîmâne yeni bir tarz geliştirir. Bu tarzın belirleyici özelliği, söyleyiş mükemmelliğine verilen önemdir. Söyleyiş ve edâ, Nedîm'in üslûbunun özüdür. Şiirlerinde kendine özgü bir tarz yakalamıştır.

Ma'lümdur benim sühanım mahlas istemez
Farkeyler anı şehrimizin nükte-danları
(155-5)

Nedim, bulduğu bir yeniliği veya hoşuna giden bir kelime ve benzetme unsurunu tekrar tekrar kullanılır. Nedîm'in, şiirlerinde ahengi sağlamak için bilerek ve isteyerek bazı tasarruflarda bulunduğu görülür. İkilemeler, ses tekrarları, kafiye ve bir ölçüde vezin, redif yapısal birlikler olmalarına rağmen biçimle muhtavanın örtüştüğü unsurlardır. Konuşma dilinden gelen söyleyişleri kullanmadaki dehâsı ve ahengi sağlamadaki titiz işçiliği şiirinin kalıcı olmasını sağlamıştır[9]

Bir söz dedi cânan ki kerâmet var içinde
Dün giceye dâir bir işâret var içinde
(145-1)
Eyvâh o üç çifte kayık aldı karârım
Şarkı okuyup geçti bir âfet var içinde
(145-3)
Estikçe bâd-i subh perîşansın ey gönül
Benzer esîr-i turra-i cânansın ey gönül
(78-1)

Bâki'nin şiirlerinde tabiat, güzelliğiyle önemli bir yer işgal eder.[10] Bâki şiirlerinde İstanbul'da yaşadığı ve bütün güzelliğiyle gördüğü tabiatı bütün ihtişamıyla gözler önüne serer. Soyut ya da gerçek olsun, Bâkî'de tabiat tablolar çizilerek anlatılmıştır.

---

[9] Aynı Eser, s. 21
[10] Aynı Eser, s. 46

Serv- kâmetler iki yanın alurlar yolun
Râh-ı gülzâra döner yolları İstanbul'un
(266-1)

Nedim mizacının samimiliği, duygularını olduğu gibi serbestçe ifade etmek istemesi yüzünden çevresini, devrinin yaşayışını eserlerinde geniş ölçüde aksettirmiştir. O, çevresini, gördüğü ve beğendiği şeyleri, sevgililerini eski edebiyatımızın tekniğinin yeteneği nisbetinde göstermeye çalışmıştır. O, şiirlerinde İstanbul'un semtlerini çok gerçekçi bir dille ifade etmiştir. İstanbul'un emsalsiz tabiî güzelliklerini, suyunu ve havasını derin bir sevgi ile tasvir eder.

Al eteklik olalı cuy-i murâd üzre habâb
Ber- hevâ etti dili nağme-i der ten yeleli
(162-2)

Bâkî şiirlerinde Kanunî devrini, bu devrin hayatını, zenginliğini gözler önüne serer.[11] Kanunî'nin koruması altına girip rahat bir yaşam sürmüştür. Ayrıca Bâki'nin bu devre ait savaş tasvirleri, sefer hazırlıklarını gazellerinde resim gibi tablolaştırdığı görülmektedir.

Gülşene altun varaklar zeyn edüp bâd-ı hazân
Gûyiyâ zerkûblar dükkânı aldı gülsitân

Nedim, yaşadığı çevreyi ve devrinin yaşayışını eserlerinde geniş ölçüde aksettirmiştir. Nedim'in yaşadığı devir zevk ve eğlence devridir. Nedim yaşadığı devri bize o kadar güzel anlatmıştır ki o devri bütün ihtişamıyla gözler önüne sermiştir. Divan şairlerinin keman kaşlı, ok kirpikli, nokta ağızlı, yılan gibi uzun ve dağınık saçlı, kıl denecek kadar ince belli tek ve hayali sevgilisine karşılık Nedim

[11] Aynı Eser, s. 47

yeryüzünde yaşayan güzelleri sevmiş şiirlerinde onları kendi özellikleriyle dile getirmiştir.[12]

Aman sabr u karârım eylecli yağmâ o kâfirde
Kırık bir ter- zeban ber-ceste nutk-i bî- aman vardır
(42-4)

Deryâ-yı aşka dün beni baştar da eyledi
Bir tâne al fesli Cezâyirli âfeti
(153-4)

Eyledi bir iki peymâneyle ser-gerdân bizi
Ah o sahba satıcı akl alıcı kâfir kızı
(158-1)

Nedim, beyitlerinde devrini anlatmamış bizlere o devri bütün çarpıcılığıyla yaşatmıştır. Sevdiği güzelleri bütün özellikleriyle, giyinişiyle, peltek konuşmasıyla, nereli olduğu gibi yönüyle gözler önüne sermiştir. Divan şiirinin o soyut sevgilisi burada ete kemiğe bürünüp karşımıza çıkarılmıştır.

Bâkî'nin şiirleri şekil ve nazım tekniği yönünde son derece etkileyicidir.[13] Hayallerin ve mazmunların özenle kullanıldığı görülmektedir. Edebi sanatlara fazla yer verilmiş hüsn-i ta'lil, tenasüp, tevriye, istifham gibi söz sanatlarına çokça yer verilmiştir. Dili çok temiz ve sade kullanmaya özen göstermiştir.

Kapunda hâsıl etdi bu devâsız derdi hep gönlüm
Ne derde mübtelâ aldı dil-i bîmârı görsünler
(55-2)
Açıldı dağlar sinemde çâk etdüm girîbânum
Muhabbet gülşeninde açılan gülnârı görsünler
(55-3)

---

[12] Prof. Dr. Hasibe Mazroğlu Nedim'in Divan şiirine Getirdiği Yenil Ank. 1992
[13] Aynı Eser s. 48

Nedim'in şiirlerinde Türkçe en doğal ifadesini bulmuştur. O Türkçeyi aruz vezinin kalıplarına öyle ustalıkla yerleştirmiştir ki konuşuyor gibi yazmıştır. Şiirlerindeki canlı ve kıvrak konuşma dili onun üslubûnun güzelliğini ifade eder.[14]

Sana kimisi cânım kimi cânânım deyü söyler
Nesin sen doğru söyle can mısın cânan mısın kâfir.
(41-5)

Bâkî'nin şiirindeki önemli özelliklerden biri de şiirlerinde İstanbul Türkçesini kullanmasıdır. İstanbul Türkçesini kullanarak şiirlerine başka bir boyut kazandırmıştır. Medrese öğrenimini gördüğü ve Arapça ve Farsçayı bildiği halde şiirlerini genellikle sadece bir dille söylemiştir. Birçok şiirinde halk diline yaklaşan, sade beyitler söylemiş, İstanbul halkının dilini şiirlerine yerleştirmeye çalışmıştır. [15]

Söylemez küşmüş bana cânâna söylen söylesün
Neyledüm ol yâr-ı âli şâne söylen söylesün
(395-1)

Medrese kültürü ile yetişen Nedim aruz vezninin pek tabii olarak kullanmasına rağmen hece ölçüsü ile de bir şarkı yazmış olması onun halk diline ve halk zevkine yaklaşma istediği içerisinde olduğunun en büyük göstergesidir. Nedim'in kafiyede genellikle geleneğe bağlıdır. Şiirlerinde İstanbul halkının konuştuğu Türkçe kelime ve tabirlere sık sık rastlanır.[16]

Kocup her şeb meyânın cânına can katmada ağyâr
Behey zâlim sen insâf et bizim de cânımız vardır
(26-6)

[14] Aynı Eser, S. 22
[15] Aynı Eser, S. 49
[16] Aynı Eser, S, 13

İran zemîne tuhfemiz olsun bu nev gazel
İrgürsün Isfahâna Sitanbul diyârını
(164-7)

Bâkî gazellerinde duygularını en güzel şekilde ifade etmiş dönemin sultanüş-şuarası olmuştur. Güzellere karşı duyduğu aşk anlayışını gazellerinde dile getirmiştir. Gam ve kederi bir yana bırakıp zevk ve eğlence hayatın kısa olduğunu ve bunu iyi değerlendirmek gerektiğini ifade eder. Aşk ve tabiata olan sevgisini en güzel şekilde bizlere aksettirir.

Bâkî'nin gazellerindeki güzel daha soyuttur ve ulaşılamayan, kavuşulamayan, ete ve kemiğe bürünmemiş imgesel bir güzeldir. Aşık o güzeli her halukarda sever ve bir karşılık beklemez.Bâkî bu güzeli bize anlatır, resim gibi bize onu çizer fakat ona bir türlü kavuşamaz.

Miyânun rişte-i cân mı gümüş âyine mi sînen
Benâgûşunla mengûşun gül ile jâledür gûyâ
(6-4)
Yollarda kalur râh-rev-i Kâ'be-i vaslun
Ömr âhır olur mevt erişür zâd yetişmez
(201-4)

Nedim, duygularını samimi bir şekilde ifade eder. Güzellere karşı duyduğu aşk hislerini büyük bir neşe içerisinde dile getirir. Nedim duygularını şuh bir şekilde anlatırken hiçbir zaman kabalığa düşmez her zaman zarif ve incedir. Şiirlerinde dile getirdiği güzel, divan şiirindeki güzeller gibi soyut değildir. Onun güzelleri hayatta karşımıza çıkabilecek olan, gerçek ve ete kemiğe bürünen, somut güzeli bizlere anlatır. Gazellerinde güzel konuşmasıyla, kılık ve kıyafetiyle, dans etmesiyle karşımıza çıkmaktadır. Bâkî'ye göre Nedim daha somut bir güzeli bizlere anlatır.

Gerdeninden sînesinden bûseler etmişti va’d
Cümlesinden neyleyim kâfir peşîmân oldu hep
(9-5)
Bir câm bir de lâ’l –i lebin sundu muğ-beçe
Pîr-i mugan olası acep meşrebimcedir.
(13-2)
Sabâ ki dest ura ol zülfe müşk-i nâb kokar
Açarsa ukde-i pîrâhenin gül-ab kokar
(16-1)
Şîve-i güftârı hemşîren mi öğretti sana
Her sözün şirin-zebanım cânıma cân oldu hep
(9-7)
Güllü dîbâ giydin ammâ korkarım âzâr eder
Nâzenînim sâye-i hâr-ı gül-i dîbâ seni
(154-3)

Bâki yaradılışının verdiği kabiliyetle aşk ve tabiat gibi konuları işlerken hayal anlayışını ve hislerini kullanarak bize bir ressam gibi ince ve hassas duygularını bir resim haline getirip bizlere sunar. İnce hayal ve zevk anlayışını kendi dünyasından bizim dünyamıza derin bir hassasiyetle yansıtır.

Nâzük nihâli ol leb ü ruhsâr-ı âl ile
Bir şâhdur ki almış sana berg ü bâr la’l
(311-4)
Siyâh atlas gibi zülfün yaraşdı
İzâr-ı âl-i müşgîn-hâle düşdi
(527-3)
Nûşin lebinde hattı kim görse Bâkıyâ
Şirinlik yazıldı sanur şekker üstine
(428-5)

Nedim de yaradılışı itibariyle şen ve şuh bir kişiliğe sahiptir. Bunu ise gazellerinde ince ve renkli hayaller şeklinde bizlere yansıtır. Gazellerinde yeni ve

farklı hayaller kullanarak döneminde yeni bir çığır açmıştır. O güne kadar hiç kullanılmamış farklı hayaller ve benzetmeler yaparak farklılığını ortaya koymuştur.[17]

Haddeden geçmiş nezaket yâl ü bâl olmuş sana
Mey süzülmüş şîşeden ruhsâr-ı âl olmuş sana
(2-1)
Bûy-i gül taktir olunmuş nâzın işlenmiş ucu
Biri olmuş hoy birisi dest-mâl olmuş sana
(2-2)
Seyret Nedîm o kâmeti kim eylemiş murâd
Bir mısra-ı resada mezâmîn-i nâzı hep
(7-5)

Bâkî'nin ele aldığı güzel soyut olduğu için şiirlerinde belli bir mekan bulunmaz. Divan şiirinde mekan ve çevre tasviri pek yoktur. Soyut bir güzel anlatıldığı için çevrede soyutlaştırılmıştır. Bâkî anlattığı güzeli biraz daha belirginleştirmek için bize çevreyi tasvir etmeye başlar. Nedim ise anlattığı güzeli daha da somutlaştırdığı için mekânı da somutlaştırır. Nedîm, yaşadığı ve sevdiği şehir İstanbul'u ve semtlerini gazellerin de mekân olarak seçer ve kullanır.

Müje haylin dizer ol gamze-i fettân saf saf
Gûyiyâ cenge turur nîze – güzaran saf saf
(229-1)
Seni seyretmek için rehgüzer-i gülsende
İki cânibde durur servi hırâmân saf saf
(229-2)

Baki güzellik unsurlarını ele alırken Divan şiiri geleneğinden ayrılmamıştır. Sevgilinin kaşı, gözü, saçı siyah renkli ve gece gibi ifade edilmiştir. Saç simsiyah olup, sevgilinin ay gibi olan parlak yüzünün daha da ortaya çıkmasını sağlamıştır.

[17] Prof. Dr. Hasibe MAZIOĞLU, Nedimin Divan Şiirine Getirdiği Yenilikler Ank. 1992

Saç renk itibariyle siyah olup dağınık ve uzun olarak hayal edilmiştir. Âşık o dağınık ve siyah renkli saça 'âşık olmuş ve gönlünü büklüm büklüm olan saçlara bağlamıştır. Bâki sevgilinin saçını siyah gece gibi hayal etmiştir, bu düşüncesini de beyitlerinde dile getirmiştir.

Bâkî sevgilinin saçını gece, gölge, karanlık olarak düşünüp hayal etmiştir. Saçı simsiyah düşünüp ele almıştır.

Bana devlet yüzin göstermeyen baht-ı siyahumdur
Kara zülfün ki çekmiş perde ol ruhsar-ı nikûya
(458-2)

Nedim'in gazellerine baktığımızda ise sevgilinin saçını fitne yaratan dağınık ve siyah renkli olarak ele almıştır fakat devrine bir yenilik getirerek bazı gazellerinde sevgilinin saçını sarı renkte düşünerek yeni bir hayal oluşturmuştur. Divan şiiri geleneğine bir yenilik daha getirmiştir.

Hurşîd pençesin mi takınmış cebînine
Ol zülf-i zerden dökülen târler midir
(35-3)
Gören ebrûlar üzre pîçişin ol kâkül-i zerdin
Sanır zer-hall ile âyet yazılmış rûy-ı şemşîre
(137-3)

Bâkî, sevgilinin gözünü siyah ya da ela olarak ele alıp gazellerinde böyle dile getirmiştir. Sevgili bir göz süzmesiyle bir yan bakışıyla âşığın gönlünü çalıp kendisine esir eder.

Mürg-i cânı şöyle benzer itmek isterler şikâr
Ol kara gözler süzildi iki şahinler gibi
(499-3)

Nedim, sevgilinin gözünü divan şiiri kalplarının da dışına çıkarak mavi olarak düşünmüş ve divan şiirine bir yenilik getirmiştir. Sevgilinin gözünü gökyüzüne benzetmiş ve çeşm-i kebûd diyerek yeni bir hayal unsuru meydana getirmiştir. Gazellerinde mavi gözlü bir sevgiliyi anlatır olmuştur. Artık kara kaşlı, kara gözlü, kara saçlı sevgili mavi gözlü, sarı saçlı bir dilbere dönüşmüştür.

Değil çeşm-i kebûd ol ebrüvânım zîr-i tâkında
İki âvâre kumrîdir ki gelmiş âşiyan tutmuş
(53-2)

Bâkî sevgilinin yanağını rengi, şekli, güzelliği, tazeliği, canlılığı, parlaklığı yönüyle yıldıza, suya, güneşe, aya, hazineye, şaraba, ateşe, kitaba, sayfaya, cennete, ka'beye, güle, yaprağa, yasemine, bahçeye, muma, aynaya, teşbih etmiştir. Ay nasıl geceyi aydınlatırsa sevgilinin yüzü de aşığın karanlık gönlünü aydınlatır. Yıldız ise parlaklığı ve erişilmez oluşuyla sevgilinin elde edilemeyişini, değerinin fazlalığını simgeler. Sevgilinin yüzü rengi itibariyle şaraba ve can yakıcılığı nedeniyle ateşe benzetilir. Sevgilinin yüzü ' âşığın ka'besidir. ' Aşığın cenneti olan yüz kutsal bir hazinedir. Eskiden hazineler hep kuytu köşelerde saklanır ve başlarında yılanlar beklermiş, 'âşık ise yılan zülüflerin arasından o kutsal hazineye ulaşmak ister.

Ruh-ı zîbâsı bir genc-i güşâde
Kemend-i zülfi mar-ı ser-şikeste
(473-3)
Ârızun firdevs-i a'lâ kâmetün Tûbâ imiş
Bûse-i la'lün olan hoş mive-i zibâ imiş
(217-1)
Ruhun seyr itdür ey ruy-ı zeminün mah-ı tabanı
Biraz baksun felekden seb'a-i seyyâre eglensün
(353-4)
Mihr-i ruhunla dilde kimün taze dâgı var
Tab-ı çerag-ı şems ü kamerden ferâgı var
(53-1)

Nedim, sevgilinin yüzünü ve yanağını rengi, şekli, parlaklığı yönüyle güneşe, aya, güle, muma, cennete, gülşene, periye, şaraba, kadehe, şeftali ve allığa teşbih edilir. Bâki'de soyut olan sevgiliye dair benzetmeler Nedim'de biraz daha güncelleşir ve hayaller daha da incelir. Sevgilinin yüzünün canlılığı, parlaklığı, rengi dolayısıyla ele alınması divan şiiri kalıplarıyla uyuşurken sevgilinin yüzünün kırmızı renginin allığa benzetilmesiyle şiire bir yenilik getirip sevgiliyi somutlayıp, günlük hayatta yaşayan bir insana büründürür.

İzâr ü çeşmine sorsan henüz bilmezler
Ki reng-i vesme siyeh-ruy gaze âlmidir.
(34-4)
Perde-i şermi giderdin ruh-ı pür- tabından
Kasd o gül çihreye ey duht –i ineb rengmidir
(28-4)
Kaşların bâlâda seyret ruhların gör zîrde
Kıl temâsâ huldı zîr-i saye-i şemşîrde
(139-1)

Bâkî, ağız ve dudağı çeşitli hayal unsurları ile ele almıştır. Ağız, küçük oluşu ve şekli itibariyle mim harfine, kutuya, hokkaya, şekere, tatlıya, goncaya, tutiye, inciye teşbih edilir. Dudak ise hokkaya, macuna, muskaya, sayfaya, kevsere, şekere, bala, tutiye, kadehe, şaraba, goncaya, yakuta teşbih edilmiştir. Sevgilinin ağzı ve dudağı bazen gizli sırlar saklayan bir kutu bazen hayat bağışlayıcılığı ile ab-ı hayat, bazen tatlı tatlı konuşan bir tuti bazen insanı kendinden geçiren bir şarap olup herkesi kendine esir etmiştir.

Mimdür gûyâ dehanun safha-i mah üzredür
Sîne benzer şâne-i zülfün ki sâl üstindedür
(124-6)
Söylese lafz-ı dürer- bârına söz yok Bâki
Dürc-i la'lindeki her dâne-i lü'lû da güzel
(313-6)

Sunma la’l-i şeker-efşanunı bi- zevklere
Eyle şirin dehen-i ehl-i mezâkı berü gel
(292-4)
Âb-ı hayat-ı lâ’lüne ser-çeşme-i cân teşnedür
Sun cür’ a-i câm-ı lebün kim âb-ı hayvan teşnedür
(69-1)

Nedim ise sevgilinin dudağını ve ağzını şekli, rengi, hayat vericiliği, küçüklüğü, tadı itibariyle makasa, goncaya, kadehe, şaraba, tatlıya, mühüre, bala, pınara, ab-ı hayata benzetmiştir. Sevgilinin dudağı ölümsüzlük suyudur, bu suya ulaşmak için kaç kişi canını vermiştir. Dudak, şarap gibi insanı sarhoş edip kendinden geçirir. Nedim, divan şiiri kalıplarının dışına çıkarak makas ile dudak arasında bir şekil benzerliği kurmuştur. Nedim günlük hayatta karşımıza çıkan bir nesneyi sevgilinin dudağıyla eşleştirip farklı bir benzetme yolu seçmiştir.

Hem-çün makas dehânını hamyâzegah edip
Çâk etdi şâneveş dil-i hallâkı zülf ü hat
(55-12)
Ne berk-i güldür o leb çiğnesem şeker sanırım
Ne goncedir o dehen koklasam şerab kokar
(16-2)
Tâ ki çerb-i leb-i şîrînin ile medhûşum
Sâkîyâ câm-ı mey-i telhe değişmem nûşum
(84-1)

Bâkî, sevgilinin kaşını şekli itibariyle yaya, hilâle, mihraba, kemana, na’la râ ve yâ harflerine, inceliği sebebiyle kıla teşbih eder.

Zahm-ı tîr-i müjen ile ger ölem iy kaşı yâ
Üstühânum alalar kavs- ile zihgîr ideler
(177-3)

Nâzenin ebrûlarun hakkâ ki kılmış kıl kalem
Hüsnüni şol dem ki tasvir itmiş üstad-ı ezel
(310-3)

Kaş râ kad elif dehân ise mîm
Kıldun ey mâh halkı emrüne râm
(329-2)
Ol iki zülf-i müşg-i gâliyefâm
Olmış ebrûlarun hilâline lâm
(329-1)

Nedim ise sevgilinin kaşını hançere, tâka, kılıca, kemana, hilâle, samura, yâ harfine şekli, inceliği, keskinliği yönüyle teşbih etmiştir. Bâkî ile Nedim aralarındaki zaman farkına rağmen bu benzetmelerdeki benzerliklerle dikkati çekmektedirler. Her ikisinde de aynı hayal unsurları göze çarpmaktadır.

Gerden-i sâfı beyâz öyle ki kâfur gibi
Çeşm ü ebrûsu siyâh öyle ki semmûr gibi
(150-1)
Ey kaşı yâ yüzün beri dönmez misin dahı
Ey gurre-i ümîd görünmez misin dahı
(156-1)
Aldın hadeng-i cevrini sînemde koymadın
Ey kaşları keman katı cevr eyledin katı
(153-2)
Gören ebrûlar üzre pîçişin ol kâkül-i zerdin
Sanır zer-hall ile âyet yazılmış ruy-ı şemşîre
(137-3)
Cebhesin tâb-ı şarâb-ı nâz pür-çin eylemiş
Gelmiş ebrûlar yine mestane hançer hançere
(132-2)

Bâkî, sevgilinin kirpiği kesiciliği, sivri oluşu, keskinliği, şekli yönüyle oka, süngüye, neştere, eteğe teşbih etmiştir.Divan şiirinde de sevgilinin kirpiği oka, hançere, kılıca benzetilir bu yönüyle uyuşurken, kirpiğin şekil itibariyle eteğe benzetilmesi farklılık yaratmaktadır. Bâkî, sevgili ile günlük hayat arasında böylece somut bir bâğ kurmuştur

Bâki gibi nazm eyler iken dür dişi vasfın
Dâmân-ı müjem dökdi cevahir sözüm üzre
(462-5)
Bezm-i hecründe müjen nişteri mızrâbından
Reg-i cân nâle kılur niteki târ-ı tanbûr
(125-2)
İtdi şîkâr gönlümi bir şuh şehlevend
Müjgânı tir ü kaşı keman turrası kemend
(34-1)

Nedim ise sevgilinin kirpiğini keskinliği, kesiciliği şekli itibariyle kılıca, oka, hançere, neştere, tarağa, pençeye teşbih eder. Sevgilinin kirpiğini rengi itibariyle ceylana da teşbih etmiştir. Nedim ile Bâki bu benzetme yönüyle birbiriyle uyuşmaktadırlar.

Nâ tüvanım şöyle çeşmin hasretinden kim gehi
Sâye-i müjgân-ı âhu pây-mâl eyler beni
(147-6)
Zülfün hayâli cây edeli çeşmim olmadı
Gisû-yı hpâb şâne-i müjgâne âşinâ
(1-2)
Hançeristan-ı müjenden güzer eyler bî-bâk
Bü'l-aceb düzd-i ciger- dârdır el- hak nigehin
(66-3)

Getirmiş havza-i teshîre tiğ- istân-ı müjgânı
Gönül mü kurtulur ol gamze-i celâddan gayri
(157-3)

Bâkî, sevgilinin benini rengi, şekli, kokusu yönüyle karabibere, daneye, Hintliye, ejderhaya, tütsüye, miske, Ka'benin siyah taşına, Bilâl'e, ' ud'a, karanfile, gözbebeğine, nafeye, sineğe, yıldıza teşbih eder. Sevgilinin yüzünde, kaşının kenarında olan ben sevgilinin güzelliğine güzellik katmaktadır. Yuvarlaklığı ve rengi dolayısıyla karabibere, daneye, gözbebeğine benzetilen ben bazen esmer bir köle bazen hacerü'l esved bazen misk olup sevgilinin yüzünde parlayan bir yıldız olur. Sevgilinin benini günlük hayatta karşımıza çıkan kavramlarla eşleştirir.

Hayâl-i hâl-i ruhsârun yog onun çünki gönlinde
Ne basdı bagrına seng-i siyâhı Ka'be yâ kıblem
(333-3)
Nedür bu ârız u hatt u nedür bu çeşm ü ebrûlar
Nedür bu hâl-ı hindûlar nedür bu habbe-i sevdâ
(6-3)
Var ey Hutende hâli gibi misk olur diyen
Sahrâ-yı çini geşt ü güzâr it Hatâyı gör
(129-2)
Dâne-i hâl-i siyâh ey Bâki
Hirmen-i ömrümi itdi ber-bâd
(41-5)
Âteşin ruhsârı üzre hâli vasfında sözüm
Âşık-ı bi- dillerün agzın yakar fülfül gibi
(532-3)

Nedim ise sevgilinin benini rengi, şekli, kokusu, acımasızlığı sebebiyle karabibere, hindûya, karanfile, yıldıza, şebboya, miske, dâneye, habbeye, kafire, firengistana teşbih eder. Bâki ile Nedim benzetme yönü ve benzeyen arasında kurdukları bağ bakımından uyuşurlar.

Hâl kâfir zülf kâfir çeşm kâfir el-aman
Ser-ber-ser iklîm-i hüsnün kâfiristân oldu hep
(9-3)

Aceb hun-rîz Hindû- beççedir hal-i siyehkarın
Ki gitmez desti dâ'im kabza-yı şemşîr-i ebrûdan
(109-3)

Ey hâl pâsbânı mısın sen o gerdenin
Kâfûr içinde habbe-i fülfül müsün nesin
(74-2)

Hemîşe ayrılamaz zülfü gird-i hâlinden
Meger şikâr imiş ol dâm dahı dânesine
(123-6)

Bâkî, sevgilinin ayva tüylerini rengi, kokusu, şekli itibariyle geceye, karanlığa, gölgeye, karıncaya, miske, menekşe tarlasına, nakışa, kire, toza, pasa, muskaya teşbih eder. Sevgilinin yüzünün aydınlığının biraz daha ortaya çıkmasını sağlayan ayva tüyleri gece gibi düşünülür. Bâkî, ayva tüylerini yüzün güzelliğini kapatması açısından kire ve pasa benzetir. Yüzdeki ayva tüyleri bazen sevgilinin aydınlık görünümünü saklayan muskaya teşbih edilir.

Kad serv-i çemen yâre dehen gonca-i gülzâr
Hat müşg-i huten çihre semen hal karanfül
(284-3)

Kim çeker yasını ey dil o kemân- ebrûnun
Kim görür ya tozını ol hat-ı anber- bûnun
(283-1)

Nûşin lebinde hattını kim görse Bâkıyâ

Şirinlik yazıldı sanur şeker üstine

(428-5)

Nedim, sevgilinin ayva tüylerini rengi, şekli, kokusu, dağınıklığı, karışıklık yaratması, etkileyiciliği sebebiyle geceye, kahveye, menekşeye, nilüfere, hased gününe, panzehire, örtüye, samura, kitaba, mısraya, katibe, zümrüte teşbih eder. Ayva tüyleri rengi dolayısıyla geceye, kahveye, çokluğu ve dağınıklığı sebebiyle menekşeye, leylaka; karışıklık yaratmasıyla hased gününe; etkileyici gücüyle ve o güzel yüzü sarmasıyla örtüye benzetilir. Nedim yeşil ayva tüyleri diyerek Bâkî'den farklı bir benzerlik oluşturmuştur.

Şafak mı şebde ya hattında rûy-ı âlmidir.
Subuh sitâresi ki gedeninde hâlmidir
(34-2)
Hatt-ı sebz olmuş bedîd ol gerden-i kâfurdan
Ey aceb çıkmış zümürrüd ma'den-i billurdan
(107-1)
Guş eyledikçe nâmının İbrahim olduğun
Pûşîde kıldı ka'be-i ' ûşşâkı zülf ü hat
(55-9)
Ol benefşî hat gelir evvelde la'l-i dil-bere
Kahve der-peydir bezmde âdeta gül- şekkere
(132-1)

Bâkî, sevgilinin gamzesini keskinliği, can alıcılığı, hilekâr oluşu, kan dökücü olması sebebiyle kılıca, hançere, oka, hançere, oka kafire teşbih eder. Yöneticiliği sebebiyle padişaha, tatara benzetir.

Agyâra kıldı hançer ile gamzesi hücûm
Küffâra çekdi tigını san pâdişâh-ı Rûm
(326-1)

‘Aşkun yolında bulmadı dil emn ü râhatı
Tâtâr gamzen eyledi yağmâ konak konak
(242-2)
Bi-günâh öldürmede gamzen ne kâfir nesnedür
Nice mazlûm ugradı ol nâ-müselmân zahmına
(411-1)
Turralar egnindeki müşgin zirihler seyrin it
Gamzeler takındugı şemşir-i cevher-dârı gör
(71-2)

Nedim, sevgilinin gamzesini can alıcı, yağmalayıcı, büyücü olması, keskinliği, kan dökücülüğü sebebiyle hırsıza, büyücüye, afete, şimşeğe, kılıca, oka, neştere teşbih eder. Bâkî ile Nedim bu benzetmeler yönüyle paralellik gösterirler.

O düzd-i gamze tutdu işte sad çâk etdi dâmânım
Amân ey çeşm-i gîrâ bâri sen koyver girîbânım
(85-1)
Gamzen füsun ile sühan eyler nezâketi
Çeşmin nigâh şekline kor nâz u nahveti
(153-1)

Her bün-i mûyumda bin zahm-ı nihan derc eylemiş

Tîg-ı gamzen beyzâ-yı çeşm içre pinhan eyleyen

(105-2)

Bedest-i gamze nüvâziş- gehidir ol çeşmin

Kenâr-ı rûy-ı fezâ tarf-ı gabgab-ı âşub

(8-2)

Bâkî, sevgilinin boyunu inceliği, uzunluğu, güzelliği yönüyle şimşada, muma, minareye, sidre-i müntehaya, elife, nihale, selviye, bayrağa teşbih etmiştir.

Murassa' câmdur agzun leb-â-leb sükkeri şerbet

Mu'anber şem'dur kaddün ki ser-tâ-pâ mu'attarsın

(347-6)

Gülşen-i bâğ-ı mahabbetde diker tâze nihâl

Her elif kim sineme ol kâmeti 'ar'ar çeker

(183-3)

Kadd-i bülend ü kamet-i hırâm-ı yâr

Gülzâr-ı i'tidâlde bitmiş nihâldür

(100-3)

Nedim ise sevgilinin güzel boyunu gül fidanına, selviye, fıskiyeye, suya, uzun bir ömre benzetmiştir. Güle ve selviye benzemesi yönüyle Bâkî ile uyuşan Nedîm, fıskiye ve fıskiyeden fışkıran suya, uzun bir ömre benzetmesi sebebiyle divan şiirine farklı bir yenilik getirmiştir. Sevgilinin boyunu değişik bir benzetmeyle gözler önüne sermiştir. Nedim bu benzetmelerle yeni hayallere yol almıştır.[18]

Hayâl-i serv-i kadinle kalır giderse bu eşk
Fezâ-yi sinede bir cûybâr olur giderek
(61-4)
Kad-i bülend mi ömr-i hezâr- sâlmidir
O la'l-i nâb mı ser-çeşme-i zülâlmidir
(34-1)
Sandım olmuş çeste bir fevvâre-i ab-ı hayât
Böyle gösterdi bana ol kaddi müstesnâ seni
(54-5)

Bâkî, sevgilinin çenesini yuvarlaklığı, rengi, derinliği itibariyle elmaya, kadehe, çukura benzetmiştir

[18] Aynı eser, s. 73

İller yiye şeftâlusını bâg-ı cemâlün

Ey sîb-zekân Bâki nice bir diye eyvâ

(5-5)

Bâgda dürr-i ‘Aden gibi yine yâsemenün

Cigerün deldi bu gün şive-i çâh-ı zekanun

(248-3)

Bâde-i nâbdur leb-i la’lün

Sâgar-ı simdür zenahdânun

(249-2)

Nedim ise sevgilinin çenesini yine rengi ve şekli itibariyle elmaya, turunca, çukura benzetmiştir. Bâkî ile Nedim bu benzetmeler açısından uygunluk gösterirler.

Sâk u sürîn ü gabgab u leb meşrebimcedir

Ser-tâ-be pây hâsılı heb meşrebimcedir

(13-1)

Bâkî sevgilinin gerdanını rengi, şekli, kokusu, saflığı sebebiyle yasemine, gümüşe, aynaya benzetmiştir.

Sen semen-ber serv-i sîm-endâma bir kez sarılan

Başa iletdi işin ‘âlemde destârun gibi

(485-4)

Musaffâ la’li ol şûhun safâda câm-ı Cemden hoş

Mücellâ sinesi Âyine-i âlem- nümâdan yig

(27-2)

Nedim ise sevgilinin gerdanını rengi şekli, saflığı sebebiyle gümüşe, kâfûra ve farklı olarak gerdanı av yerine benzetir. ‘Âşığın gönlü o av yeri olan gerdana takılıp kalır. Nedîm gerdanı av yeri gibi düşünüp farklı bir hayal unsuruyla karşımıza çıkar.

Bir der-âguş ile yek bûseye dil-beste Nedîm
Mû miyânınla heman gerden-i sîmîninden
(102-5)

Gerden-i sâfı beyâz öyle ki kâfûr gibi
Çeşm ü ebrûsu siyâh öyle ki semmûr gibi
(150-1)

Neyl-i matlab hâtır-ı âzâdeyi der- kayd eder
Bestedir kârı kemendin gerden-i nahcîrde
(139-9)

Bâkî sevgilinin belini inceliği nedeniyle kıla ve can ipliğine benzetmiştir.

Eyledüm dikkat ile muy miyanına nazar
Cümleten bi-bedel ü sa’id ü bazu da güzel
(313-5)

Miyanun rişte-i can mı gümüş ayine mi sinen
Benaguşunla menguşun gül ile jaledür guya
(6-4)

Nedim de sevgilinin belini inceliği sebebiyle kıla benzetmiştir.

Çünki şairisin hayal-i tazedir senden murad
Pes yeni bir dil-rüba-yi mu-miyan lazım sana
(6-3)

Baki sevgilinin alnını temizliği, saflığı sebebiyle yasemine;parlaklığı sebebiyle dolunaya benzetmiştir.

Haddün katında mihr-i felek bir zavalludur

Alnun yanında bedr ise bir sir-i mâhdur

(61-3)

Gül gibi ter-dâmene teşbih iden kimdür seni

Yâsemen gibi cihânda alnun açuk yüzün ag

(227-3)

Nedim de gazellerinde güzellik unsuru olan alından söz etmiştir

Tâ cebhen üzre nakşederim vasfın âkıbet
Ey âftâb işte iyan söylerim sana
(3-10)

Baki 16.yy'da yaşamış döneminin sultanü'ş-şuarası seçilmiştir.

Birçok şairin hayatını etkilemiştir.Divan şiiri geleneği kalıplarına uymakla birlikte, divan şiirine dilin sadeleşmesi, hayal unsurları ve benzetmeler yönüyle yenilikler getirmeye çalışmıştır.Nedim ise 18.yy'da yaşamış döneminin en önemli şairlerinden biri olmuştur.Divan şiiri kalıplarının dışına çıkmış (sarı saç, mavi göz) ve değişik hayal unsurları,farklı benzetmelerle divan şiirine yenilik getirmiştir.Divan şiirini soyut bir güzel ve güzellik anlayışından ayakları yere basan somut bir güzel ve güzelliğe dönüştürmüştür.Nedim 18. yy'da Baki'nin devamı niteliğindedir.Her iki şair de getirdikleri yenilikler açısından dönemlerini etkilemiş ve daha sonraki nesilleri de etkileyerek kendilerini hayran bırakmışlardır.

Baki ve Nedim de bıraktıkları eserlerle gelecek nesillerin kalbinde yer edinmiş ve unutulmaz şairler arasına girmişlerdir.

SONUÇ

Bâkî ve Nedîm'in Gazellerindeki Sevgilide Güzellik Unsurları adlı tezimizi Bâkî'nin hayatı,sanatı ve eserleri, Bâkî'nin gazellerindeki sevgilide güzellik unsurları, Nedîm'in hayatı, sanatı ve eserleri, Nedîm'in gazellerindeki sevgilide güzellik unsurları, Bâkî ve Nedîm'in gazellerindeki güzellik unsurlarının karşılaştırılması ana bölümleri altında incelemiş bulunuyoruz. Böylece Bâkî ve Nedîm'in hayatlarına bir nebze olsun girip onların dünyalarını hissetme imkânı bulmuş olmaktayız. Bâkî ve Nedîm'in gazellerindeki sevgiliye dair güzellik unsurlarını tespit edip inceleme fırsatı yakalamamız o eşsiz gazellerin büyülü dünyasına girip o hayal zenginliğinin içinde yer almamızı sağlamıştır.

Bâkî, aldığı medrese eğitimi, zekâsı ve yeteneği saye-sinde her yerde kendisini gösterebilmiştir. Devrinde yaşadığı padişahlar da onun yeteneğini fark edip onu hep korumuş ve eğlence meclislerinden ayırmamışlardır.

Bâkî,dünyadan lezzet almayı seven yaradılışı itibâriyle neşeli, coşkun bir kişiliğe sahip, rind bir özelliğe sahiptir. Bu rind yaradılışı gazellerinde de kendini hissettirmektedir. Bâkî, divan şiirinin özelliğini gazellerinde gösterir. Gazellerindeki söyleyiş mükemmelliği ve hayal zenginliği, tabiat tasvirleri, devrinin güzelliğini yansıtması bakımından mükemmelliğe ulaşmış bir Sultanü'ş Şu'ara'dır.

Bâkî 'nin hayatı, sanatı ve eserlerinde ,ailesi ve yetiştitiği çevreyi, aldığı medrese eğitimi, soy ağacı hakkında bilgi vermiş bulunmaktayız.Bâkî'nin eşsiz sanat yeteneğini gözler önüne sererken daha gençliğinde devrinin tanınmış şâiri Zâtî'nin dükkanına gidip gelerek yeteneğini çevresine gösterme fırsatı bulmuştur. Bâkî, kâbiliyetini ve zekâsını döneminde padişahlara göstermiş ve bunu eserlerinde gözler önüne sermiştir.

Bâkî' nin Gazellerindeki Sevgilide Güzellik Unsurlarında, gazelleri inceleyip , unsurları tespit etmiş bulunmaktayız. Gazelleri incelemekle Bâkî 'yi ve onun hayal dünyasının zenginliğini görme fırsatını bulmuş olduk.

Gazellerinde devrinin ihtişamını ,sevgilinin eşsiz güzelliğini sade ve etkileyici bir dille gözler önüne sermiştir.Gazellerinde sevgiliye dair yaptığı eşsiz benzetmeler, hayal zenginliği ve söyleyiş mükemmelliği ile bizi sanatının bahçesinde bir gezintiye çıkarmıştır.

Nedim'in Hayatı, Sanatı ve Eserlerinde, Nedim'in yetiştiği çevre, ailesi, soy ağacı, aldığı eğitimi gözler önüne serilmiştir. Nedim yaradılışı itibariyle neşeli, coşkun söyleyişleri olan, dünyadan kâm almak gerektiğini savunan rind bir şâirdir. Nedim, dili sadeleştirmeye çalışmasıyla ve yeni hayallerle, benzetmelerle devrinde farklılığını ortaya çıkarma imkânı bulmuştur.

Nedim'in Gazellerindeki Sevgilide Güzellik Unsurlarında, sevgilinin benzersiz güzelliğini somutlaştırarak, yeni ve farklı benzetmelerle ortaya konulmuştur.Nedîm gazellerinde, ince hayal zenginliği ve yeni benzetmelerle sevgiliyi ete kemiğe büründürmüştür. Divan şiirinde soyut olarak ele alınan sevgili Nedim'in gazellerinde giyinen, konuşan,gezen bir sevgili olarak somut hale sokulmuştur. Nedim, divan şiirinin kalıplaşmış kurallarının dışına çıkmış ve divan şiirine getirdiği yeniliklerle kendisini herkese kabul ettirmiştir.

Baki ve Nedim'in Gazellerindeki Güzellik Unsurlarının Karşılaştırılmasında, Baki 16.yy'da yaşamış ve Nedim ise 18.yy'da yaşamış bir şâir olarak her ikisi de yaşadığı döneme damgasını vurmuştur. Bâkî, gazellerindeki söyleyiş mükemmelliği, tabiat tasvirleri ve eşsiz benzetmeleriyle, kullandığı sade, temiz bir Türkçeyle çağının tanığı olmuştur. Bâkî, kendisinden sonra gelen birçok şâiri etkilemiş ve kendisine hayran bırakmıştır. Nedîm ise 18.yy'da yaşamış, divan şiirine getirdiği yeniliklerle, yeni hayallerle çağının tanığı olmuştur. Nedim, gazellerinde dilin sadeleşmesini savunumuş ve öncellikle şarkılarında bu, en üst seviyeye çıkmıştır.Bâkî 'nin devamı niteliği taşıyan Nedîm de kendisinden sonra

gelen birçok şâiri etkilemiş ve kendisine hayran bırakmıştır.Her iki şâir de bugün bizim için o zamana açılan bir pencere olmuşlardır.

Bâkî ve Nedîm'in Gazellerinde Sevgilideki Güzellik Unsurları adlı bu çalışmamızla şâirlerin hayatı, sanatı ve eserleri, gazellerindeki sevgilide güzellik unsurları ve Bâkî ile Nedîm'in gazellerindeki güzellik unsurlarının karşılaştırılması açısından tespit edip incelemiş bulunmaktayız.

KAYNAKÇA

Banarlı Nihad Sâmi, Resimli Türk Edebiyâtı Tarihi, İst, 2004

Develioğlu Ferit, Osmanlıca, Türkçe Ansiklopeik Lûgat, Ank. 1997

Gölpınarlı Abdülbâki, Nedim Divanı, İnkılap ve Aka Kitabevleri İst.

İpekten Halûk, Baki Hayatı Sanatı Eserleri, Ank. 1998

Kabaklı Ahmet, Türk Edebiyatı II. Cilt S. 717

Kurnaz Cemal, Hayâli Bey Divânı'nın Tahlîli, İst. 1996

Küçük Sabahattin, Bâkî ve Dîvânından Seçmeler, Ank. 2002

Macit Muhsin, Nedîm Divânı, Ankara 1997

Macit Muhsin, Nedîm Hayatı, Eserleri ve Sanatı, Ank 2000

Mazıoğlu Hasibe, Nedimin Divan Şiirine Getirdiği Yenilik Ank. 92

Onay Ahmet Talât, Eski Tür Edebiyatında Mazmunlar İst 2004

Sabahattin Küçük, Baki Divanı Tenkitli Basım, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TDK yay. Ankara 1994